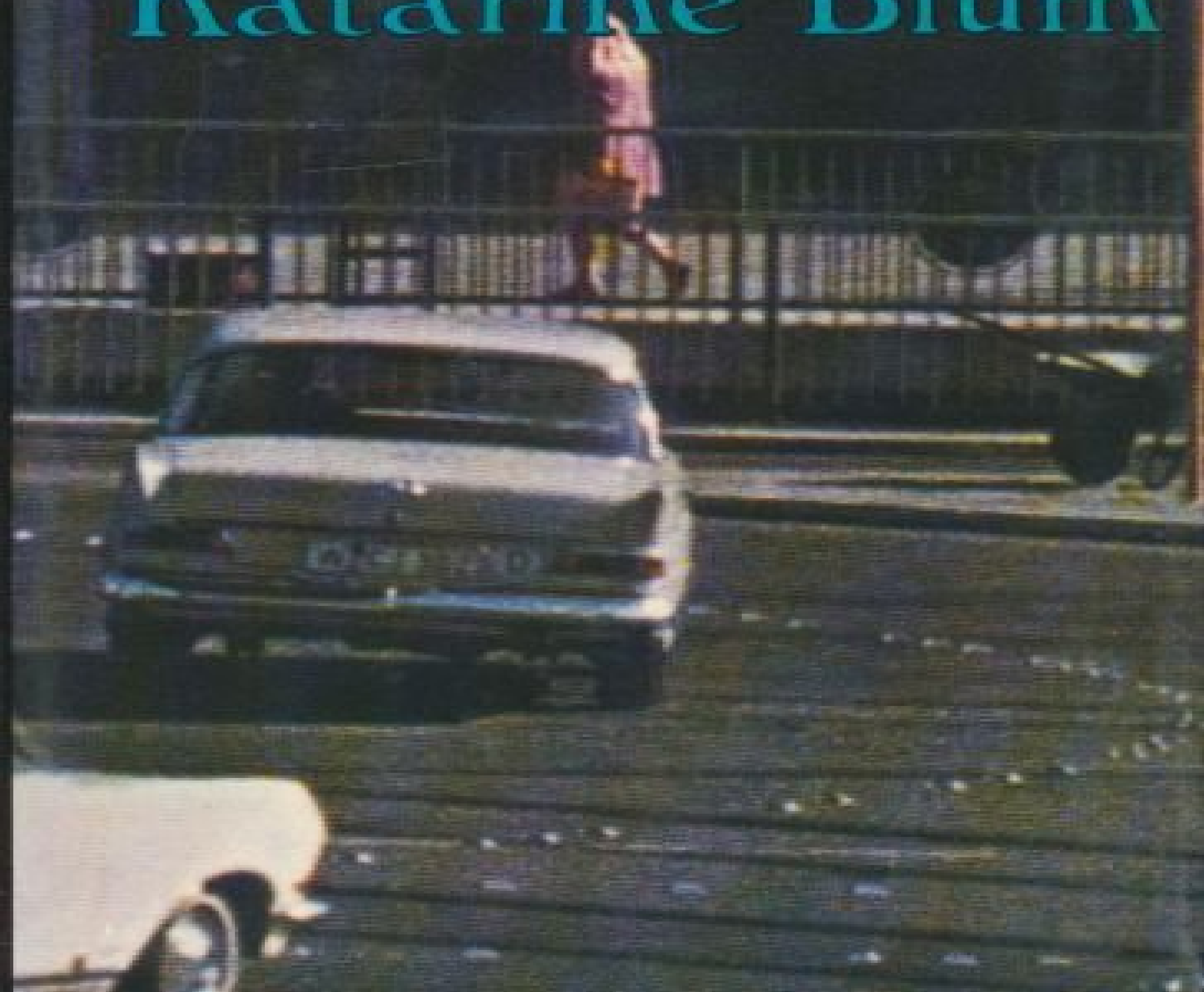
H. Böll
Izgubljena čast Katarine Blum

HEINRICH BÖLL
IZGUBLJENA ČAST KATARINE BLUM
i druga djela

LIBER Zagreb 1979

Direktor Slavko Goldstein
Glavni urednik Milan Mirić
Prvi urednik edicije Prof. dr Ivo Hergešić
Urednik Vera Čičin-Šain

Likovna oprema Alfred Pal
Tehnički urednik Kate Zorzut

Za izdavača Slavko Goldstein
Korektor Vlatka Fabijančić

GDJE SI BIO, ADAME ?

Prevela Eva Feller-Zdenković

Naslov originala
WO WARST DU, ADAM? – 1951

Svjetska katastrofa može poslužiti mnogočemu,
pa i tome da se nađe alibi pred Bogom.
Gdje si bio, Adame?
»Bio sam u svjetskom ratu.«

THEODOR HAECKER
Knjige dana i noći. 31- ožujka 1940.

Prije sam doživljavao pustolovine: uspostavljanje poštanskih linija, ovladavanje Saharom, Južnom Amerikom — ali rat nije prava pustolovina, on je tek njen nadomjestak. Rat je bolest. Poput tifusa.

ANTOINE DE SAINT-EXUPERY
Let u Arras

1.

Najprije pored njih prođe veliko, žuto, tragično lice: bio je to general. Činio se umoran. Na brzinu je pored tih tisuću vojnika pronio svoju glavu s modrikastim kesama ispod žutih malaričnih očiju i s omlitavjelim ustima tankih usnica, svojstvenih čovjeku koga prati smola. Započeo je na desnom uglu prašnjavog četverokuta postrojenih vojnika, zagledao turobno svakome u lice, izvodio zaokrete mlitavo, bez žustrine i odsječnosti, i svi oni to vidješe: na prsima je imao poprilično odlikovanja, bljeskalo se od srebra i zlata, ali vrat mu je bio prazan, bez odlikovanja. Pa premda su znali da križ o vratu generala ne znači mnogo, ipak ih obeshrabri što to nema. Taj mršavi žuti generalski vrat bez ukrasa izazivao je pomisao na

izgubljene bitke, neuspjela povlačenja, na prijekore, neugodne, zajedljive prijekore što ih visoki oficiri uzajamno izmjenjuju, na ironične telefonske razgovore, premještene štabne glavare i na umorna starog čovjeka koji se doima beznadno kad uvečer skida mundir, pa svojim tankim nogama i izmoždenim malaričnim tijelom sjeda na rub postelje da bi pio rakiju. Svih tih trista trideset i tri puta tri vojnika kojima je zagledao u lice osjećalo je nešto čudno: tugu, samilost, strah i potajni bijes. Bijes na taj rat koji traje već predugo, predugo a da bi vrat jednoga generala još smio biti bez primjerena ukrasa. General je držao ruku o izlizanoj kapi, bar ruku je držao ravno, a kad je stigao do lijevog ugla stroja, načini nešto oštriji zaokret, uputi se na sredinu otvorene strane pa se ondje zaustavi, jato se oficira rasporedi oko njega, neusiljeno a ipak prema određenu planu, i bude mučno vidjeti ga ondje bez ukrasa o vratu, dok se drugima, nižima po činu, mogao križ ljeskati na suncu.

Najprije se činilo da želi nešto reći, ali on samo još jednom vrlo naglo prinese ruku kapi pa se onda tako naglo okrene, te se od oficira prestrašeno razdvoji da mu oslobodi prolaz. I svi oni vidješe kako se taj žgoljavi čovječuljak penje u svoja kola, i kako oficiri još jednom prinose ruke kapama, a onda uskovitlani bijeli oblak prašine naznači da se general vozi na zapad, onamo gdje sunce stoji već prilično nisko, ne više jako udaljeno od ravnih bijelih krovova, onamo gdje nema fronte.

Zatim sto i jedanaest puta tri vojnika odmaršira u neki drugi dio grada, prema jugu, pored prljavo elegantnih kavana, pored kinematografa i crkava, kroz sirotinjske četvrti, gdje su psi i kokoši lijeno ležali ispred vrata, a zamazane, zgodne žene bijelih grudi visjele po prozorima, gdje je iz smrdljivih krčmi dopiralo jednolično, čudno razdražujuće pjevanje ljudi koji su pili. Tramvaji su prolazili pustolovno brzo, cvileći kotačima — a potom stigoše u četvrt gdje je bilo mirno. Vile su bile okružene zelenim vrtovima, vojni automobili stajali su pred kamenim portalima, i oni umarširaju u jedan od tih kamenih portala, nadu se u veoma njegovanu perivoju i opet se postroje u četverokut, u manji četverokut, sto i jedanaest puta tri vojnika.

Opremu odlože iza sebe, poravnaju je, slože puške, a kad su opet stajali mirno, umorni, gladni, žedni, bijesni i do guše siti ovoga

prokletog rata, kad su opet stajali mirno, pored njih počne prolaziti usko, rasno lice: bio je to pukovnik, blijed, tvrdih očiju, stisnutih usnica i dugačka nosa.

Svima se njima učini samo po sebi razumljivim da je ovratnik ispod toga lica urešen križem. Ali im se ni ovo lice nije svidjelo. Pukovnik se na uglovima kretao odsječno, prolazio je polako i čvrstim korakom, nije propuštao nijedan par očiju, a kad je naposljetku zakrenuo u otvorenu stranu, zajedno s malim prirepkom oficira, svi su znali da će nešto reći, i svi su pomislili da im se pije, da bi rado štogod popili, a i založili ili odspavali ili popušili cigaretu.

— Vojsko — javi se glas zvonko i jasno — vojsko, ja te pozdravljam. Nema tu mnogo da se kaže, samo jedno: moramo ih goniti, te mlitavce, odagnati ih natrag u njihovu stepu. Razumijete li?

Glas načini stanku, a šutnja u toj stanki bude mučna, gotovo samrtna, i svi oni vidješe da je sunce već posve crveno, tamnocrveno, i činilo se da se taj samrtni crveni sjaj hvata u križu o pukovnikovu vratu, samo i isključivo u ova četiri sjajna kraka, pa vidješe tek sada da je križ još i ukrašen, hrastovim lišćem što se nazivalo zeljem.

Pukovnik je imao zelje o vratu.

— Razumijete li? — prodere se glas i pritom prepukne.

— Jest, na zapovijed vikne nekolicina njih, ali su im glasovi bili promukli, umorni i ravnodušni.

— Razumijete li, pitam? — ponovno se prodere glas i prepukne tako jako te se činilo da se penje u nebo, brzo, prebrzo, kao kakva poludjela ševa koja misli ubrati i pozobati zvijezdu.

— Jest, na zapovijed — vikne nešto više njih, ali ne mnogi, a i oni koji su viknuli bili su umorni, promukli, ravnodušni, i ništa u glasu toga čovjeka nije im moglo utažiti žeđ, utoliti glad i želju za cigaretom.

Pukovnik bijesno zamahne jahaćim bičem kroz zrak — začuše nešto što je zazvučalo kao »đubrad« — i uputi se vrlo brzim koracima prema dnu perivoja, u pratnji svojeg ađutanta, nekoga dugačkog natporučnika, koji je bio mnogo predugačak i mnogo premlad, a da im se ne bi smilio.

Sunce je još stajalo na nebu, točno iznad krovova, užareno željezno jaje koje kao da se kotrljalo po ravnim bijelim krovovima, nebo je bilo sprženo do sivila, gotovo bijelo, oskudno je lišće mlitavo

visjelo s drveća, kad su odmarširali dalje, sada napokon prema istoku, kroz predgrađe, pored čatrnja, po kaldrmi, prolazeći kraj baraka trgovaca prnjama, nekoga potpuno neumjesnog bloka modernih prljavih najamnih kućerina, jama za otpatke, kroz bašče u kojima su dinje trulo ležale na zemlji, jedre rajčice visjele na visokim grmovima, prekrivene prašinom, na pretjerano visokim grmovima koji su ih se doimali posve tuđe. Tuđe su se doimala i kukuruzna polja sa svojim debelim klipovima, po kojima su kljucala jata crnih ptica što su tromo uzlijetale kad se približavao njihov umorni korak, oblaci ptica što su oklijevajući lebdjele u zraku, da bi se zatim opet spustile i nastavile kljucati.

Sad ih je bilo samo još trideset pet puta tri vojnika, umorna kolona, sva prašna, ranjavih stopala, znojnih lica, a vodio ih je natporučnik kojemu se na licu čitala dosada presićenosti. Već kad je preuzeo komandu, znali su od kojeg je soja. Samo ih je pogledao, i oni su mu to pročitali u očima, premda su bili umorni, žedni, pročitali su: »Sve to skupa je sranje«, govorio je njegov pogled, »samo jedno veliko sranje, ali mi tu ne možemo ništa.« A onda je njegov glas izgovorio s naglašenom ravnodušnošću, zanemarujući sve uobičajene komande:

- Pokret!

Stigoše zatim do nekakve prljave škole koja je stajala među napola suhim drvećem. Crne smrdljive mlake, nad kojima su se vrzmale muhe zunzare, činilo se kao da stoje već mjesecima ondje između grubog popločenja i kredom išarana nužnika iz kojega je odvratno zaudaralo, jetko i prepoznatljivo.

— Stoj! — reče natporučnik pa pođe u kuću, a hod mu je bio u isti mah elegantan i mlitav, hod čovjeka koji je odozgo do dolje ispunjen dosadom presićenosti.

Sada se više nisu morali postrojiti u četverokut, a kapetan koji je zakoračao pored njih nije čak ni prinio ruku kapi; nije imao opasača, među zubima mu je bila slamka, i njegovo tusto lice s crnim obrvama činilo se dobroćudno. Samo je kimnuo glavom, promrmljao »hm«, postavio se pred njih i izgovorio: — Nemamo mnogo vremena, momci. Poslat ću četnog narednika da vas odmah razvrsta i priključi jedinicama. — Ali, gledajući pored njegova zdravog lica, bili su već odavna uočili da ondje stoje spremna i natovarena borna kola, i da na

klupicama do otvorenih prljavih prozora leži jurišna oprema, zelenkasti paketi u skladu s propisima, i do njih opasači sa svime što ide uz njih: vojnička torbica, nabojnjače, ašov i plinska maska.

Kad su krenuli dalje, bilo ih je samo još osam puta tri vojnika, vraćali su se kukuruznim poljima do onih ružnih modernih najamnih kućerina, zatim opet skrenuli prema istoku i stigli do nekoliko kuća u prorijeđenoj šumi, koje su se doimale gotovo kao kakva umjetnička kolonija: jednokatna zdanja ravnih krovova, s velikim ostakljenim prozorima. Pleteni naslonjači stajali su po vrtovima, a kad su se zaustavili i izveli okret, vidješe da je sunce sad već zašlo za kuće, i da njegov odsjaj ispunjava cijeli nebeski svod ponešto presvijetlim rumenilom koje se činilo kao loše naslikana krv — a iza njih, na istoku, bilo je već tamno- sumračno i toplo. Ispred tih malih kuća čučali su vojnici u sjeni, negdje su stajale u piramide složene puške, možda kojih desetak stožaca; i vidješe da vojnici već imaju prikopčane opasače: čelični šljemovi na karabinskim kukama presijavali su se crvenkasto.

Natporučnik, koji je došao iz jedne od kućica, uopće i ne zakorača pored njih. Odmah se postavi na sredinu ispred njih, i vidješe da ima samo jedno odlikovanje, malo crno odlikovanje koje zapravo i nije odlikovanje, beznačajnu medalju od crna lima, koja daje na znanje da je prolio krv za domovinu. Natporučnikovo je lice bilo umorno i turobno, i kad ih je počeo gledati, zagledao je najprije na njihova odlikovanja, zatim u njihova lica, a onda reče:

— Lijepo — i nakon male stanke, bacivši pogled na svoj sat:

— Umorni ste, znam, ali ja tu ne mogu ništa — za četvrt sata moramo krenuti dalje.

Zatim pogleda vodnika koji je stajao do njega i doda:

— Nema svrhe uzimati osobne podatke — pokupite vojne knjižice, predajte ih komori da ih ponese. Rasporedite ljude brzo, tako da se još dospiju napiti vode. Napunite svoje čuturice! — dovikne četici od osam puta tri.

Vodnik do njega činio se netrpeljiv i umišljen. Imao je četiri puta više odlikovanja nego natporučnik. Kimne glavom i vikne glasno: — Vadi vojne knjižice!

Odloživši hrpu na rasklimani vrtni stol, počne ih raspoređivati, i,

dok ih je pobrojavao i razvrstavao, svi su oni mislili isto: put je bio zamoran, dosadan do bljuvanja, ali, to nije bilo ništa ozbiljno. I general i pukovnik i kapetan, pa čak i natporučnik, svi su oni vrlo, vrlo daleko i ne mogu im nauditi. Ali ovima ovdje izručeni su na milost i nemilost, tom vodniku koji prinosi ruku kapi i sastavlja stopala udarajući petama, onako kako se to činilo nekoć, prije četiri godine, ili tome bivolskom naredniku koji im sada prilazi odostrag, odbacuje cigaretu i poravnava opasač — njima su izručeni i pripadat će im sve dok ne budu zarobljeni ili negdje ležali ranjeni — ili mrtvi.

Od onih tisuću vojnika preostao je jedan sam, koji je sad stajao pred vodnikom i bespomoćno se osvrtao, jer više nije bilo nikoga pokraj, iza ni ispred njega; a kad je ponovno pogledao vodnika, prisjeti se da je žedan, silno žedan, i da je od tih četvrt sata prošlo već najmanje osam minuta.

Vodnik uzme njegovu vojnu knjižicu sa stola, otvori je, baci pogled u nju, zatim pogleda njega i upita:

— Zovete se Feinhals?

— Jest, na zapovijed.

— Arhitekt ste — umijete crtati?

— Jest, na zapovijed.

— Za pozadinsku službu u četi može nam biti od koristi, gospodine natporučniče.

— Lijepo — reče natporučnik i pogleda prema gradu, a Feinhals također pogleda onamo kamo je gledao natporučnik, pa vidje što je ovome toliko privuklo pažnju: ondje otraga sunce je sad u jednoj ravnoj ulici između kuća ležalo na tlu, čudnovato, kao kakva spljoštena, sjajna, jako promijenjena jabuka, ležalo je jednostavno na tlu između dviju prljavih rumunjskih periferijskih kuća, jabuka koja naočigled gubi sjaj i leži takoreći u vlastitoj sjeni.

— Lijepo — ponovi natporučnik, a Feinhalsu nije bilo jasno je li time zbilja mislio na sunce ili je tu frazu izgovorio samo po navici. Feinhals pomisli kako se sad već četiri godine potuca naokolo, već četiri godine, a tada, na dopisnici, bilo je napisano da je pozvan na vježbu od nekoliko tjedana. Ali, odjednom je došao rat.

— Idite se napiti vode — reče vodnik Feinhalsu. Feinhals potrča onamo kamo su bili otrčali ostali, i odmah nađe mjesto s vodom:

česma je bila puka zarđala željezna cijev s izlizanom vrtnom slavinom, medu kržljavim smrekama, a mlaz koji je iz nje izlazio bio je upola tanji od malog prsta, ali je još gore bilo to što je ondje stajalo desetak vojnika, tiskajući se, psujući, odguravajući jedni drugima limenu porciju.

Od pogleda na taj curkavi mlaz Feinhals se gotovo obeznani. Strgne porciju s torbe, ugura se medu ostale i odjednom osjeti da ima beskrajno mnogo snage. Utisne svoju porciju medu ostale, unutra, u to mnoštvo limenih otvora što su se neprestano pomicali tamo-amo, pa više nije znao koja je porcija njegova; pode pogledom duž svoje ruke, uoči da je tamnije emajlirana porcija njegova, progura je snažnim pokretom i osjeti nešto od čega sav uzdrhti: postajala je teža. Nije više znao što je ljepše — piti ili osjećati kako ti porcija postaje teža. Naglo je privuče, jer je osjetio da mu ruka gubi, snagu, žile su mu podrhtavale od slabosti, i, dok su iza njega glasovi podvikivali: »U stroj — kreći!«, sjedne, stavi porciju medu koljena jer više nije imao snage da je digne, nagne se nad nju kao pas nad svoju zdjelicu, lagano je pritisne drhtavim prstima, tako da se njemu bliži rub spustio a razina vode dodirnula njegove usnice, pa kad se gornja usnica zatim zbilja nakvasila, i kad je počeo srkati, pred očima mu zapleše u svim bojama, premećući se: »voda, davo, adov«, vidio je to s nekakvom sumanutom razgovjetnošću napisano u mašti: voda. Ruke mu opet ojačaju, uzmogne podići posudu i piti.

Netko ga naglo povuče, osovi na noge, potjera ga gurkajući ga pred sobom, on ugleda postrojenu četu, ispred nje natporučnika gdje viče: — Naprijed, naprijed! — pa metne pušku na rame i uvrsti se sprijeda, kako mu je vodnik domahivanjem zapovjedio.

Zatim su odmarširali naprijed, u tamu, pa se kretao i ne htijući: htio se zapravo pustiti i klonuti, pasti, ali je koračao dalje, i ne htijući, vlastita ga je težina nagonila da pruža koljena, pa kad Bi ispružio koljena, pomakla bi se naprijed ranjava stopala, koja su morala sa sobom vući goleme plohe boli, prevelike plohe, veće od njegovih stopala; njegova stopala bila su premala za tu bol; pa kad bi pomaknuo naprijed stopala, ponovno bi se pokrenula masa stražnjice, ramena, ruku i glave te bi ga nagnala da ispruži koljena, pa kad bi ispružio koljena, pomakla bi se naprijed ranjava stopala...

Tri sata kasnije ležao je umoran negdje u škrtoj stepskoj travi i gledao za prilikom koja se u toj sivoj tami pužući otkradala; ta mu je prilika bila donijela dva masna papira, komad kruha, smotak voćnih bombona i šest cigareta, i upitala ga: — Znaš li lozinku?

— Ne znam.

— Pobjeda. Lozinka: pobjeda.

Bio je tiho ponovio: — Pobjeda, lozinka: pobjeda — i ta mu je riječ na jeziku ostavljala okus bljutave vode.

Zatim je razmotao smotak, stavio bombon u usta, pa kad je u ustima osjetio kiselkasto-sintetički okus, to mu izmami slinu iz žlijezda, proguta prvi šikljaj te sa slatkoćom pomiješane gorčine — i odjednom začu kako ih granate, koje su već satima nasumce padale negdje sprijeda na udaljenoj liniji, prelijeću, lepećući, hučući, landarajući poput loše zakovanih sanduka, i kako se otraga, iza njih, rasprskavaju. Sljedeći se plotun sruči ispred njih, ne baš daleko: kovitlaci pijeska ocrtavali su se poput pečurki što se rasplinjuju na svijetloj tami istočnog neba, i on zapazi da je sad iza njih tamno a ispred njih nešto svjetlije. Treći plotun nije čuo: medu njima kao da je netko teškim čekićima razbijao drvene prečke, uz prasak, lomljavu, blizu, opasno. Zemlja i dim baruta kovitlali su se tik uz tlo, pa kad se brže-bolje prevrnuo, legao pritisnut o tlo, s glavom u udubljenju što ga je bio iskopao u strmini, začu kako se prenosi zapovijed: »Priprema za skok!« Nešto zažamori, dolazeći zdesna, prošišta pored njih pa nalijevo, poput fitilja koji sagorijeva, tiho i opasno, a upravo kad je htio srediti jurišnu opremu i dobro je zakvačiti, kraj njega prasne, i bude mu kao da mu netko izbija šaku i da ga žestoko trza za nadlakticu. Cijela mu lijeva ruka bude natopljena vlažnom toplinom, podigne lice iz zemljanoga krša i krikne: — Ranjen sam! — ali ni sam nije čuo što je kriknuo, čuo je samo kako neki glas tiho izgovara: — Rossapfel.

Feinhals nije znao je li se ikad osjećao tako sretnim. Jedva je ćutio bol; u lijevoj ruci, koja je ležala pokraj njega poput kakva debelog paketa, ukočena i jako udaljeno, kao da je od njega odijeljen staklenim zidovima, blizu a ipak udaljeno: »Rossapfel«, izgovarao je glas; tiho, otmjeno, udaljeno, prigušeno: »Rossapfel, kapetan Bauer, jest, na zapovijed«; potom zavlada posvemašnji muk, pa onda glas izgovori: »Čujem gospodina potpukovnika.« Stanka, posvemašnji, muk, samo

je u daljini nešto krčalo, šištalo i tiho bućkalo, kao da nešto prekipljuje. Zatim mu padne na um da su mu oči sklopljene, pa ih otvori: ugleda kapetanovu glavu, a i glas je sada čuo jače; glava se nalazila u tamnom, prljavo uokvirenom otvoru prozora, lice je bilo umorno, neobrijano i zlovoljno; stisnutih očiju kapetan sad ponovi triput zaredom, s malim međustankama: — Jest, na zapovijed, gospodine potpukovniče — Jest, na zapovijed, gospodine potpukovniče — Jest, na zapovijed, gospodine potpukovniče.

Tada kapetan nabije čelični šljem, i njegova je pozamašna, dobroćudna crna glava bila vrlo smiješna dok je nekome do sebe govorio: — Sranje, proboj kod kote Rossapfel tri, Freischütz četiri, moram u prednje linije. — Neki drugi glas vikne u unutrašnjost kuće: - Kurira-motociklista za gospodina kapetana! — pa se prenosilo poput jeke, mrmorilo kućom, sve tiše i tiše: »Kurira-motociklista za gospodina kapetana, kurira-motociklista za gospodina kapetana.«

Zatim začu brektanje motora; pratio je njegov reski štropot što se približavao, ugledao ga kako zaokreće oko ugla, polagano, smanjujući brzinu, sve dok se nije zaustavio ispred njega, brundajući, prekriven prašinom, a vozač, umorna i ravnodušna lica, koji je ostao sjediti na mašini što se drmusala, dovikne u prozor: — Motocikl za gospodina kapetana stigao. — Raskrečena koraka i polagano, s cigarom u ustima, iziđe kapetan kroz vrata, mrka debela pečurka sa svojim čeličnim šljemom, popne se nevoljko u prikolicu i reče: — Kreći! — a mašina poskoči i odrnda, na brzinu, obavijena prašinom, ususret uskljucaloj zbrci, tamo sprijeda.

Krvava, vlažna i tuđa, ćutio je laku nelagodnost, ništa drugo; sve ostalo bilo je čitavo; mogao je podići noge, svaku napose, kružiti stopalima u nutrini čizama, dići glavu, i mogao je ležeći pušiti, sa suncem ispred sebe, koje je stajalo na pedalj iznad sivog oblaka prašine na istoku. Sva buka bila je nekako udaljena i prigušena, činilo se da mu je glava obavijena slojem vate, i padne mu na um da gotovo dvadeset i četiri sata nije ništa okusio osim jednog kiselkasto-sintetičkog bombona, ništa popio osim malko vode, pomiješane s rđom i mlačne, s okusom pijeska.

Kad je osjetio da ga podižu i odnose, opet je zaklopio oči, ali je vidio sve, bilo je to tako poznato, već se jednom s njim zbivalo: pored

ispušnih plinova vozila kojega je motor brujao unijeſe ga u vruću unutrašnjost što je zaudarala na benzin, nosila zacvile klizeći u žljebovima, onda se motor ubaci u brzinu; vanjska se buka sve više udaljivala, gotovo neprimjetno, onako kako se prethodne večeri bila približavala, samo su pojedinačne granate udarale u predgrađa, u pravilnim razmacima, mirno, i dok je osjećao da će zaspati, pomišljao je: dobro je, sve se zbilo brzo ovaj put, vrlo brzo... Bio je osjetio samo malko žeđi, bolove u stopalima i ponešto straha.

Kad su se kola naglo zastavila, probudi se iz drijemeža. Užurbano otvaranje vrata, nosila opet zacvile klizeći u žljebovima, i unijeſe ga u ugodno hladan bijeli hodnik u kojemu je bilo potpuno tiho; nosila su stajala poredana jedna za drugima poput ležaljki na nekoj uskoj palubi; ispred sebe ugleda gustom kosom obraslu glavu koja je ležala posve mirno, ispred nje, na drugim nosilima, nekakvu ćelu koja se žestoko bacala tamo-amo, i sasvim sprijeda, na prvim nosilima, bijelu glavu, svu u zavojima, potpuno omotanu, ružnu, preusku glavu; iz tog paketa gaze dolazio je glas koji se, rezak, zvonak, jasan, tvrd, dizao prema stropu, bespomoćan i ujedno drzak, glas pukovnika, i taj glas je vikao: — Šampanjca!

— Mokraću! — dobaci ćelava glava mirno. — Loči svoju mokraću. — Netko se iz pozadine nasmije, tiho i oprezno.

— Šampanjca! — vikao je glas bijesno. — Hladnog šampanjca! — Zaveži! — dobaci ćelava glava mirno. — Zaveži već jednom.

— Šampanjca — vikao je glas plačljivo — hoću šampanjca! — i bijela glava klone natrag, ležala je sad posve ravno, između gustih pruga gaze izdizao se tanašan vrh nosa, a glas se dizao još više i vriskao: — Ženu — malu ženicu...

— Spavaj sam sa sobom! — dobaci ćelava glava.

Napokon uniješe bijelu glavu kroz vrata, pa zavlada tišina.

U toj tišini čuli su samo udaranje pojedinačnih granata koje su pogađale udaljene dijelove grada, potmule daleke eksplozije koje su, reklo bi se na periferiji rata, potiho zabrundavale. A kad su iznosili bijelu glavu pukovnika, koja je sada ležala postrance, nijema, i unosili ćelavu glavu, vani se približavao zvuk automobila: urlajući, motor je dolazio sve bliže, brzo i gotovo prijeteći, činilo se da je naumio zabiti se u hladnu bijelu kuću, toliko je već bio blizu; zatim je naglo utihnuo,

neki glas vani nešto vikne, i kad su se okrenuli, naprasno istrgnuti iz svoje mirne, sanjive umornosti, ugledaju generala, koji je polako prolazio pored nosila i bez riječi polagao kutije cigareta ljudima u skute. Tišina je bivala sve mučnija što su se više iz pozadine približavali koraci tog čovječuljka, a onda Feinhals ugleda generalovo lice sasvim izbliza: žuto, veliko i turobno, sa snježnobijelim obrvama, s crnkastim tragom prašine oko tankih usnica, a na tom se licu moglo pročitati da je i ova bitka izgubljena.

2.

Čuo je kako jedan glas kaže: — Bressene.

Bressene, pogledajte me — i znao je da je to glas Kleewitza, divizijskog liječnika, koga su valjda poslali ovamo da se raspita kada će se on vratiti. Ali on se bogme neće vratiti, ništa više nije htio ni čuti ni vidjeti od te pukovnije — i nije pogledao Kleewitza. Gledao je netremice u sliku koja je visjela posve desno od njega, već gotovo u tamnom kutu: sivo i zeleno naslikano stado ovaca, u sredini kojega stoji pastir u modroj kabanici i svira u frulu.

Mislio je na štošta što nitko živ ne bi mogao naslutiti i na što je rado mislio, premda je bilo odvratno. Nije znao čuje li Kleewitzov glas; čuo ga je, naravno, ali to sebi nije htio priznati, i gledao je pastira što svira u frulu — umjesto da okrene glavu i da kaže: »Kleewitz, lijepo je od vas što ste došli.«

Začuje prelistavanje papira, pa pretpostavi da proučavaju njegovu povijest bolesti. Gledao je u pastirovu šiju i mislio na to da je svojedobno neko vrijeme bio šef sale u jednom hotelu, u vrlo otmjenu restoranu. U podne, kad bi gospoda dolazila na ručak, prolazio bi lokalom, visoko uspravljen, i klanjao se, i bilo je upravo čudesno kako je brzo i točno shvatio kakve mu nijanse valja unositi u te svoje naklone: treba li se naklonili lako ili duboko, treba li samo kimnuti, kako kimnuti, a ponekad bi učinio tek neznatnu kretnju glavom, koja se zapravo svodila na jednokratno otvaranje i zatvaranje očnih kapaka, ali je djelovala kao kretnja glavom. Razlike u stupnjevima prepoznavao je lako — bilo je to baš kao sa činovima u vojsci, s tom hijerarhijom epoleta, pletenih ili ravnih, sa zvjezdicama i bez zvjezdica,

za kojom slijedi velika masa manje ili više neukrašenih epoleta. U tom je restoranu ljestvica stupnjeva bila razmjerno jednostavna: ravnala se prema lisnici, prema visini ceha. Nije čak bio ni bogzna kako ljubazan, gotovo se nikad nije smiješio, i njegovo lice, premda je nastojao gledati što je moguće bezizražajnije, njegovo lice nije nikada gubilo taj neki izraz strogosti i budne pažnje. Svakoga koga bi pogledao podilazio bi ne toliko osjećaj da je počašćen, koliko osjećaj krivnje; svi su osjećali da ih motri, procjenjuje, i ubrzo je otkrio da postoji soj ljudi koji postaju zbunjeni, tako zbunjeni da nesvjesno grabe krumpir nožem kad mu pogled zastane na njima, i koji se usplahireno opipavaju provjeravajući imaju li uza se lisnicu, tek što bi prošao. Čudio se samo što uvijek iznova dolaze, i ovi. Dolazili su uvijek nanovo i pristajali da im kimne, pokorno podnosili to neugodno procjenjivanje što ide uz takav fini restoran. Poprimio je to svoje usko, rasno lice i stekao sposobnost da se dolično odijeva, bio je razmjerno dobro plaćen, a osim toga, jeo je besplatno. Ali, premda je nastojao ostaviti dojam nadmoćna čovjeka, u osnovi je često bio plašljiv. Bilo je dana kad je osjećao kako mu se po tijelu nakuplja znoj, kako na mahove izbija izazivajući tjeskobu. Gazda je bio narodski čovjek, dobroćudan svat, ali tašt zbog svojeg uspjeha i neugodan; kasno uvečer, dok bi se lokal postupno praznio i kad bi mogao pomišljati na to da krene kući — gazda bi ponekad svojim debelim prstima zašao u sandučić s cigarama, pa bi mu usprkos njegovu opiranju strpao tri ili četiri u gornji džep kaputa. — Pa što — promrmljao bi uz onaj svoj nesigurni smiješak — ta uzmite, dobre su to cigare. — I on bi ih uzeo. Popušio bi ih uvečer s Veltenom, s kojim je dijelio mali namješteni stan, a Velten bi se svaki put divio kakvoći cigara. — Bressene — govorio bi Velten — Bressene, grom vas ubio, dobro zelje pušite! — I on bi na to pošutio; nije se nećkao kad je Velten donosio kakvo dobro piće. Velten je bio trgovački putnik za neku tvornicu alkoholnih pića, pa kad bi sklopio dobre poslove, znao bi donijeti bocu šampanjca.

— Šampanjca — izdeklamira naglas — hladnog šampanjca!

— To je jedino što od vremena do vremena izgovara — reče pokraj njega odjelni liječnik.

— Hoćete reći: gospodin pukovnik? — upita Kleewitz hladno.

— Jest, na zapovijed, gospodin pukovnik Bressen. Jedino što

gospodin pukovnik od vremena do vremena izvoljeva reći, jest: šampanjca — hladnog šampanjca. Osim toga, gospodin pukovnik koji put izvoljeva spominjati žene - male ženice.

To što je u restoranu morao jesti, bilo je odurno. U poprilično prljavoj stražnjoj sobi, na otrcanu stolnjaku, a posluživala ga je neljubazna kuharica koja nije nimalo vodila računa o njegovoj posebnoj ljubavi za puding — u nosu, ždrijelu i ustima odvratna ohlađena isparenja od kuhanja, masno i grozno — i to neprestano izlaženje i ulaženje gazde, koji bi onda na nekoliko trenutaka sjeo do njega, s cigarom u ustima, natočio sebi rakije i šutke je trusio.

Poslije je držao obuku o dobru ponašanju u društvu. Grad u kojemu je živio bio je vrlo pogodan za tu vrstu obuke. Bilo je ondje mnogo bogatuna koji čak nisu znali da se riba jede drugačiji način nego meso, koji su doslovce cijelog života jeli prstima, a koji su sad imali automobile, vile i žene, pa više nisu mogli trpiti da ostanu u vlastitoj koži.

Poučavao ih je kako će se na poledici društvenih obveza donekle pristojno ponašati, odlazio je k njima, dogovarao s njima redoslijed jela, učio ih pravilnom ophođenju s poslugom, i zatim bi uvečer s njima jeo — morao je s njima uvježbavati svaki zahvat rukom, pomno ih nadzirati, ispravljati, i nastojao im je objasniti kako se svojeručno otvara boca šampanjca.

— Šampanjca — izdeklamira naglas — hladnog šampanjca.

— Blagi Bože, blagi Bože — uzvikne Kleewitz — Bressene, pogledajte me!

Ali on nije ni slučajno htio pogledati Kleewitza; ništa više nije htio ni čuti ni vidjeti od te pukovnije koja mu se raspala pod rukama kao trula guba; Rossapfel, Freischutz i Zuckerhut — pod komandom njegova štaba nazvanog Jagdbude — odoše! A malo zatim razabra da je Kleewitz otišao.

Bio je sretan što napokon može odvojiti pogled od toga stada ovaca i toga glupog pastira, visjeli su malo previše desno od njega, pa ga je uhvatio lagani grč u potiljku. Druga je slika visjela točno pred njim, i bio je prinuđen gledati je, premda mu se ni ona nije sviđala:, predstavljala je prestolonasljednika Mihajla kako razgovara s nekim rumunjskim seljakom, stojeći između maršala Antonescua i kraljice.

Držanje tog rumunjskog seljaka razdraživalo ga je. Noge su mu stajale preblizu i odviše kruto jedna uz drugu, pa se činilo da će se izvrnuti prema naprijed i pritom ispustiti mladome kralju na noge dar što ga je držao u ruci: dar se nije mogao dobro raspoznati — sol ili kruh ili grumen kozjeg sira — ali se mladi kralj seljaku smiješio. Bressen te pojedinosti već odavna nije više uočavao; bio je sretan što je našao točku u koju može zuriti a da se ne mora pribojavati grča u potiljku.

Što ga je pri toj obuci zapanjilo, što tada nije znao i što je dugo odbijao da uvidi, bila je činjenica da se to zbilja može naučiti — taj mali glumački podvig ispravna rukovanja nožem i viljuškom. Često se znao prestrašiti videći te neotesance i njihovu ženskadiju kako se nakon tri mjeseca s njim ophode besprijekorno i učtivo, kao s valjanim ali jednostranim učiteljem, i kako mu uz smiješak uručuju ček. Neki opet nisu nikada shvatili — njihovi su prsti bili odviše nespretni, nije im nikako uspijevalo odrezati koru s kriške sira a da je pritom ne uzmu u ruku, ili vinsku čašu prihvatiti pravilno za nožicu — a postojala je i treća kategorija, oni koji to nisu naučili ali kojima je bilo posve svejedno — ne računajući one koje nije ni upoznao, ali za koje je čuo: koji uopće nisu smatrali potrebnim da mu se obraćaju za savjet.

Jedino što ga je u tom razdoblju tješilo bila je mogućnost da ponekad s njihovim ženama upriliči neku pustolovinu — bezopasnu pustolovinu koja njega nije razočaravala, ali je, kako se činilo, ženama ulijevala odbojnost prema njemu. Imao je mnogo pustolovina u to vrijeme s najrazličitijim ženama — ali ni jedna jedina nije nikada drugi put došla k njemu ili pošla s njim, usprkos tome što je s njima najčešće pio šampanjac.

— Šampanjca — izdeklamira glasno — hladnog šampanjca.

Izgovarao je to i kad je bio sam — bilo je tako bolje — i na trenutak pomisli na rat, na ovaj sadašnji rat, tek na trenutak, dok nije začuo da opet dvojica ulaze u sobu. I nadalje je gledao netremice u taj neraspoznatljivi grumen što ga je rumunjski seljak pružao mladome kralju Mihajlu — pa na trenutak ugleda između sebe i slike ružičastu ruku glavnog liječnika koji se nadnio nad njega uzimajući s kuke temperaturnu krivulju.

— Šampanjca — izgovori Bressen glasno — šampanjca i malu ženicu.

— Gospodine Bressene — zovne ga potiho glavni liječnik — gospodine Bressene. — Zatim na trenutak bude muk, pa glavni liječnik rekne onome koji je bio do njega:

— Otpremite ga s divizijskim lazaretom u Beč — divizija doduše neobično žali što se mora lišiti gospodina Bressena, ali...

— Jest, na zapovijed — reče odjelni liječnik, potom nije čuo ništa, premda su zacijelo još stajali uza nj, budući da nije začuo vrata. Onda ponovno zašušta taj prokleti papir, činilo se da opet čitaju njegovu povijest bolesti. Nitko ne izusti ni riječi.

Poslije se prisjetiše da ima nešto u čemu on doista umije davati poduku, i o čemu podučavanje ima smisla: novi pravilnik vojne službe, što ga je već poznavao jer je redovno poštom dobivao nove sveščiće. Za »Stahlhelm«[1] i omladinsku organizaciju preuzeo je obrazovne tečajeve u svom okrugu, i dobro se sjećao da je poziv na taj časni zadatak došao upravo u vrijeme kad je u sebi bio otkrio nekakvu neumjerenu sklonost prema slatkišima i kad je njegovo zanimanje za pustolovine jenjavalo. Ispostavilo se kao dobar potez što je bio držao konja i zbog toga stezao remen, jer je sada u danima održavanja vježbi mogao već rano izjahati na ledine, dogovoriti se s nižim starješinama o planu vježbe — a prije svega, mogao je upoznati ljude, onako kako jedva da ih je mogao upoznati za vrijeme službe: stare borce s fronte i za čudo razborite a ujedno i naivne mlade ljude, koji su se u ponekoj prilici čak znali odvažiti da protivurječe. Ono što ga je rastuživalo bila je određena tajnost koja je onemogućavala da se poslije toga vrati u grad jašući na čelu čete — ali za vrijeme vježbe bilo je gotovo kao i prije: bataljonskom borbenom obukom dobro je vladao, i nije nalazio povoda da stavlja zamjerke novim propisima, koji su plodno iskoristili ratna iskustva a da pritom nisu išli za izazivanjem istinske revolucije. Ono što je neprestano osobito pažljivo dotjerivao i smatrao izvanredno važnim, bilo je: da se stupanje u stroju, osnovni položaj, zaokretanja izvode što je moguće korektnije — i bili su mu prava svetkovina dani kad se osjećao dovoljno jakim i sigurnim da se upusti u nešto što je čak-i u miru i s dobro uvježbanom četom bilo riskantno: vježbu s čitavim bataljonom.

Ali, tajnost je ubrzo otpala, i došlo je do svakodnevnih vježbi, pa

gotovo i nije bilo velike razlike kad je jednog dana opet postao pravi major, zapovjednik pravog bataljona.

Isprva nije znao okreće li se uistinu ili to okretanje već pripada nečemu što on više ne može kontrolirati, ali, okretao se i znao je da se zbilja okreće, i bio je ožalošćen spoznajom da više nema ničega što bi on mogao kontrolirati: okretali su ga. Bili su ga podigli iz njegova kreveta i brižljivo su ga zaokretali premještajući ga na nosila što su stajala pred krevetom. Najprije mu glava dospije nauznak, zurio je na trenutak u strop, zatim mu podmetnuše jastuk, i njegov pogled padne ravno na treću sliku što je visila u njegovoj sobi. Tu sliku dotada još nije vidio, visila je blizu vrata, i isprva je bio sretan što može gledati u tu sliku, jer bi inače morao gledati baš u dvojicu liječnika između kojih je sada visila slika. Kako se činilo, glavni liječnik je bio izišao. Odjelni liječnik razgovarao je s drugim mladim liječnikom, koga on još nikada nije vidio; razabere da mali debeli odjelni liječnik onom drugom čita neke detalje iz njegove povijesti bolesti i da mu nešto objašnjava. Bressen nije mogao razumjeti što govore, ne zbog toga što nije bio sposoban da čuje; bila je za nj prava muka što mu dosad nije uspijevalo da ništa ne čuje — ne, oni su naprosto bili previše udaljeni, a i šaptali su. Iz hodnika je čuo sve: dozivanje, krikove ranjenika i brujanje motora izvana. Vidio je leđa nosača koji je stajao ispred njega, a onaj što je stajao iza njega sada reče: — Idemo — no, idemo.

— Prtljaga — napomenu onaj prednji — gospodine šefe — dovikne odjelnom liječniku — netko bi morao iznijeti prtljagu.

— Pođite po nekoliko momaka.

Dvojica nosača izađu u hodnik.

Ne pomičući glavu, Bressen je oštro piljio u treću sliku, pogleda upravljena između dviju liječničkih glava: ta je slika bila nevjerojatna, nije sebi mogao objasniti kako je dospjela ovamo. Nije znao nalaze li se u nekoj školi ili u kakvom samostanu, ali da u Rumunjskoj ima katolika, to još nikad nije čuo. U Njemačkoj ih ima, o tome je bio čuo — ali u Rumunjskoj! A eto, tu visi slika svete Marije. Ljutilo ga je što je prisiljen gledati tu sliku, ali, on tu nije mogao ništa drugo do buljiti u nju, u tu ženu u nebesko modrom plaštu, čije mu se lice činilo čudnovato ozbiljnim; lebdjela je na Zemljinoj kugli, gledala gore put neba koje se sastojalo od snježnobijelih oblaka, a oko ruku imala je

obavijenu nisku smeđih drvenih kuglica. Lagano zavrti glavom i pomisli: odvratno, pa odjednom vidje da se u dvojice liječnika pobudila pažnju. Pogledali su njega, zatim sliku, pratili put njegova pogleda i počeli mu polako prilaziti. Bude mu jako teško da između ovih dviju glava, ova četiri oka što gledaju u njegove oči, bulji u tu njemu tako odvratnu sliku. Nije mogao misliti ni na što što bi ga rastreslo; pokuša svoje misli ponovno usmjeriti u one godine na koje je mislio maločas, godine u kojima je osjećao da ono što je nekoć bilo njegov svijet polako opet postaje jedan svijet: ophođenje sa štapskim oficirima, garnizonska naklapanja, ađutanti, ordonansi. Nije uspio misliti na to. Bio je uklliješten u tih dvadeset centimetara prostora između ovih dviju glava, a u tih dvadeset centimetara visila je slika — ali mu lakne kad vidje da se taj međuprostor povećava, jer mu pristupaju bliže, razmiču se i staju neposredno pokraj njega.

Sada ih uopće više nije vidio, samo na rubu vidnog polja njihove bijele kute. Posve je točno čuo što govore.

— Vi, dakle, ne vjerujete da to ima veze sa zadobivenom ranom?

— Isključeno — odvrati odjelni liječnik; ponovno otvori povijest bolesti, papir zašušti. — Isključeno. Upravo smiješno neznatna povreda lubanjske kože. Za pet je dana zacijelila. Ništa — ni traga od uobičajenih znakova potresa. Ništa. Najviše što mogu pretpostaviti jest da je posrijedi šok — ili... — Naglo ušuti.

— Na što pomišljale?

— Bože me sačuvaj, to neću reći.

— Recite slobodno.

Bilo je neugodno što dvojica liječnika šute, činilo se da izmjenjuju znakove — onda se odjednom onaj strani liječnik nasmije. Bressen nije čuo ni riječi. Žalim se nasmiju oba liječnika. Bio je sretan što ulaze ona dva vojnika s još jednim trećim, taj treći je imao podlakticu u povezu.

— Feinhalse — obrati se odjelni liječnik ovome — odnesite aktovku u kola. Veliku prtljagu donijet će netko za vama — dovikne nosačima.

— Vi to mislite ozbiljno? — upita strani liječnik.

— Potpuno ozbiljno.

Bressen osjeti da ga podižu i odnose; Marijina slika zaosta lijevo

od njega, primakne mu se zid, zatim prozorski križ vani na hodniku, ponovno ga zaokrenuše — pogleda u dugački hodnik, zaokrene se još jednom i zaklopi oči: vani je sjalo sunce, zabliještilo ga je. Bio je sretan kad su se za njim zatvorila vrata sanitetskih kola.

3.

Bilo je vrlo mnogo narednika u njemačkoj vojsci — njihovim bi se zvjezdicama bilo moglo ukrasiti nebo nekoga glupog podzemnog svijeta - bilo je također i mnogo narednika koji su se preživali Schneider, i od ovih svakako još mnoštvo onih koji su dobili krsno ime Alois, ali se samo jedan od tih narednika po imenu Alois Schneider u to doba nalazio u mađarskom mjestašcu koje se zvalo Szokarhely; Szokarhely bijaše malo zbijeno mjesto, upola selo, upola kupališno mjesto. Bilo je to ljeti.

Schneiderov službeni ured bila je uska, žutim tapetama izlijepljena prostorija; vani na vratima visjela je ploča od ružičaste ljepenke, na kojoj je bilo crnim tušem napisano: »Otpuštanja. Nar. Schneider«. Pisaći stol stajao je tako da je Schneider sjedio leđima okrenut prozoru, a kad ne bi imao nikakva posla, ustao bi i okrenuo se, pa bi mogao zagledati na usku prasnu provincijsku cestu, koja je nalijevo vodila u selo, a nadesno, između kukuruznih polja i stabala kajsija, u pustaru. Schneider nije imao gotovo nikakva posla. Samo su se još teški ranjenici nalazili u lazaretu; sve ostale, za koje je bilo nesumnjivo da su sposobni za otpremanje, bili su ukrcali i prebacili drugamo — a one druge, koji su mogli hodati, bili su otpustili, utovarili i poslali u odredište za popunu. Schneider je mogao satima gledati kroz prozor: vani je bilo sparno i zagušljivo, i najbolji lijek protiv ove klime bila je žućkasta kajsijevača pomiješana s mineralnom vodom. Ta je kajsijevača imala blagu oštrinu, bila je jeftina, čista i dobra, i bilo je lijepo sjediti do prozora, gledati u nebo ili na cestu i opijati se; pijanstvo je dolazilo vrlo sporo, Schneider se morao grdno boriti da ga postigne, bila je potrebna — čak i ujutro — poprilična količina kajsijevače da bi dospio u stanje u kojemu je zatupljenost postajala podnošljiva. Schneider je imao svoj sustav, s prvom bi čašom popio samo ubrizak rakije, s drugom nešto veći, treća bi bila 50:50, četvrtu bi

popio nerazrijeđenu, petu opet 50:50, šesta je bila jaka kao druga, a sedma slaba kao prva. Popio bi samo sedam čaša - oko deset i pol bio bi gotov s lom ceremonijom i nalazio bi se u stanju koje je nazivao bjesomučnom trijeznošću, ispunjavala ga je tada neka hladna vatra, pa je bio oran da se ponese s tupošću dana. Oko jedanaest su obično dolazila prva otpuštanja, većinom tek u jedanaest i četvrt, pa je imao gotovo još cijeli sat vremena da zagleda u cestu, po kojoj bi samo malokad projurilo poneko vozilo s mršavom konjskom zapregom, podižući mnogo prašine, put sela — ili je mogao loviti muhe, voditi majstorski smišljene dijaloge s imaginarnim pretpostavljenima — ironično i jezgrovito — ili možda razvrstavati žigove na svojem pisaćem stolu, sređivati spise.

U to doba — oko deset i pol — stajao je doktor Schmitz u sobi dvojice pacijenata koje je toga jutra operirao: lijevo je ležao poručnik Moli, imao je dvadeset ijednu godinu, bio je nalik na kakvu staru ženu,, njegovo šiljasto lice kao da se u narkozi smijuljilo, muhe su mu se u rojevima vrzmale po zavojima na rukama, sjedile pospano na krvavoj gazi oko njegove glave. Schmitz ih potjera- bilo je uzalud zavrti glavom i navuče bijelu ponjavu preko glave spavača. Počne oblačiti čistu bijelu kutu koju je nosio na viziti, i polako je zakopčavati, gledajući onoga drugog pacijenta, kapetana Bauera, koji se, kako se činilo, pomalo budio iz narkoze muklo mrmljajući, zatvorenih očiju; uzalud je pokušavao da se pomakne, bio je prikopčan remenjem, a i glava mu je bila čvrsto privezana za šipke na uzglavlju kreveta — samo su mu se usnice micale, a na mahove se činilo da nastoji otvoriti oči, svejednako mrmljajući. Schmitz zavuče ruke u džepove kute; čekao je — bilo je sumračno u prostoriji, zrak je bio loš, pomalo je vonjalo na štalsko đubre, pa i usprkos tome što su vrata i prozori bili zatvoreni vrvjelo je od muha; prije su u podrumima ispod tih prostorija bile stočne štale.

Kapetanovo isprekidano neartikulirano mrmljanje kao da je poprimalo čvršći oblik, sada je u određenim razmacima otvarao usta i izgovarao, kako se Činilo, jednu jedinu riječ, koju Schmitz nije razumio — osebujno fascinantnu mješavinu samoglasnika E i O i grlenih glasova — a onda kapetan iznenada otvori oči. — Bauer — zovne ga Schmitz, ali je znao da to nema svrhe. Priđe bliže i uzme žestoko

mahati rukama tamo-amo pred kapetanovim očima — ne uslijedi nikakav refleks. Schmitz mu stavi ruku tik pred oči, držao ju je tako blizu da je osjećao kapetanove obrve na svojem dlanu: ništa — kapetan je samo u pravilnim razmacima izgovarao svoju nerazumljivu riječ. Gledao je u svoju nutrinu, a nitko nije znao što je ondje unutra. Odjednom izgovori tu riječ posve razgovijetno, oštro artikulirano, kao naizust naučenu — i zatim još jednom. Schmitz približi uho tik uz kapetanova usta: »Bjeljogorše«, izgovarao je kapelan. Schmitz je napeto osluškivao, nije poznavao tu riječ i nije znao što znači, ali ju je rado slušao, činila mu se lijepa; tajanstvena i lijepa. Vani je bilo tiho — slušao je kapetanovo disanje, gledao mu u oči i očekivao gotovo bez daha svaki put nanovo tu riječ: »Bjeljogorše«.

Schmitz pogleda na svoj sat, počne promatrati sekundnu kazaljku — činilo mu se da taj sićušni prst puzi vrlo sporo preko brojčanika — pedeset sekundi: »Bjeljogorše«. Učini mu se beskrajno dugo vrijeme dok opet nije prošlo pedeset sekundi. Vani je ulazilo nekoliko kola u dvorište. Netko nešto vikne u hodniku, Schmitz pomisli kako ga je glavni liječnik dao zamoliti da umjesto njega povede vizitu, i opet vani jedna kola uđu u dvorište. »Bjeljogorše«, izgovori kapetan; Schmitz počeka još jednom — otvore se vrata, pojavi se jedan narednik. Schmilz mu nestrpljivo mahne da šuti, nastavi zurili u malu kazaljku i odahne kad je doskakutala na brojku trideset: »Bjeljogorše«, izgovori kapetan.

— Što je? — upita Schmitz narednika.

— Vizita, vrijeme je — odgovori narednik.

— Evo me — reče Schmitz. Pokrije sat rukavom kad se kazaljka našla na dvadeset i kad su se kapetanove usnice upravo bile zatvorile — zagleda se netremice u usta toga čovjeka, sačeka, pa odmakne rukav kad su se usnice počele micati. »Bjeljogorše« — kazaljka je dospjela točno na brojku deset.

Schmitz se polako uputi van.

Toga dana nije bilo nikakvih otpuštanja. Schneider pričeka do jedanaest i četvrt, a zatim iziđe da bi pošao po cigarete. U hodniku zastane pred prozorom. Vani su prali šefova kola.

Zdanja su tvorila četverokut koji je prema dnu — u smjeru željeznice — bio otvoren. U sjevernom krilu bio je kirurški odjel, u

sredini uprava i rendgenski kabineti, u južnome kuhinja, stambene prostorije za osoblje, a na krajnjem dijelu, u nizu od šest prostorija, stanovao je direktor. Prije se u ovom kompleksu nalazila poljoprivredna škola. Otraga u velikoj bašči, koja se sterala poprečno prema otvorenoj strani, bile su prostorije za tuširanje, nekoliko štala i pokusnih nasada, pomno iskolčenih lijeha s različitim biljkama. Bašča se sa svojim voćkama protezala sve do željeznice, i ponekad se vidjelo kako ondje direktorova žena jaše sa svojim sinom, šestogodišnjim deranom koji je podvriskujući sjedio na svojem poniju. Žena je bila lijepa i mlada, i svaki put, pošto bi se ondje otraga u bašči poigrala sa svojim sinom, dolazila bi u upravu žaleći se zbog neeksplodirane granate koja je ležala pokraj jame za gnojnicu i činila joj se po život opasnom. Svaki put bi je uvjeravali da će se nešto poduzeti, ali se ništa nije poduzimalo.

Schneider se zadržao kod prozora i promatrao je šefova vozača, koji je svoj posao obavljao vrlo brižljivo; premda je ta kola već pune dvije godine vozio i čistio, bio je na nekakav sanduk propisno razastro uputu za podmazivanje, imao je na sebi radno odijelo, oko njega su stajala vedra i kante. Šefova su kola bila tapecirana crvenom kožom i vrlo niska. Četvrtak, pomisli Schneider, već je opet četvrtak. U kalendaru ustaljenih običaja četvrtak je bio dan kad se peru šefova kola. Pozdravi plavokosu sestru koja je pobrzala pokraj njega, pa prijeđe ono nekoliko koraka do vrata kantine, ali su vrata bila zaključana. Vani na dvorištu upravo su ulazila dva kamiona, parkirala su se na razmacima iza šefovih kola. Schneider zastane i pogleda van: u tom trenutku ulazila je u dvorište djevojka s voćem. Sama je upravljala svojim malim kolicima, sjedila je na preokrenutom sanduku i sad se oprezno provlačila između ostalih kola prema kuhinji. Zvala se Szarka, dolazila je uvijek srijedom iz jednog od okolnih sela i donosila voće i povrće. Svakog su dana dolazili ljudi koji su donosili voće i povrće, intendant je imao razne dobavljače, ali je srijedom dolazila jedino Szarka. Schneider je to znao sasvim točno: bio je već mnogo puta srijedom oko jedanaest i pol prekinuo posao, stao pred prozor i čekao sve dok se oblak prašine iza njezinih kolica nije pojavio na kraju drvoreda što je vodio do kolodvora, sačekao dok nije stigla bliže, i dok u tom oblaku prašine nije postao vidljiv konjić, pa kotači kolica, i

napokon djevojka sa svojim ljepuškastim uskim licem i osmijehom na ustima. Schneider pripali svoju posljednju cigaretu i sjedne na prozorsku dasku. Danas ću porazgovoriti s njom, pomisli, i ujedno se sjeti kako je svake srijede pomišljao: danas ću porazgovoriti s njom, i kako to nikad nije učinio. Ali danas će to sigurno učiniti. U Szarke je bilo nešto što je osjetio jedino kod ovih žena ovdje, kod ovih djevojaka iz pustare, koje se u filmovima uvijek prikazuju kako blesavo vatreno pocupkuju: Szarka je bila suzdržana, suzdržana i nekako jedva primjetno nježna; bila je nježna prema svojem konju, prema plodovima u svojim košarama: kajsijama i rajčicama, šljivama i kruškama, krastavcima i paprikama. Njezina su se šarena kolica provukla između prljavih kanti s uljem i sanduka, zaustavila ispred kuhinje, i ona pokuca bičem na prozor. U ovo bi doba inače u kući vladala tišina. Vizita bi bila na obilasku i širila bi nekakvu tjeskobnu dostojanstvenost, sve bi bilo pospremljeno, i neka bi neodredljiva napetost vladala u hodnicima. Ali danas je bila nervozna buka, posvuda treskanje vratima, dovikivanje. Schneider je to čuo nekako na rubu svijesti, pušio je posljednju cigaretu i promatrao kako Szarka pregovara s kuhinjskim narednikom. Inače je uvijek pregovarala s intendantom, koji ju je pokušavao, uštinuti za stražnjicu — ali Praćki, kuhinjski narednik, bio je tanak, ponešto nervozan, silno suhoparan momak, koji je znao odlično kuhati i o kojemu se pričalo da ne mari za žene. Szarka mu je nešto govorila, žestoko gestikulirajući, izvodeći ponajviše kretnju brojenja novca, ali je kuhar samo slijegao ramenima i pokazivat) na glavnu zgradu, točno onamo gdje je sjedio Schneider; djevojka se okrene i pogleda takoreći Schneideru u lice; on ustane s prozorske daske i začuje kako u hodniku netko uzvikuje njegovo ime:

— Schneideru, Schneideru! — Zatim na trenutak zavlada muk, pa ponovno netko zovne:

— Naredniče Schneidern!

— Schneider baci još jedan pogled van: uzevši svojeg konjića za uzde, Szarka ga je vodila prema glavnoj zgradi; šefov vozač stajao je u povelikoj mlaki i sklapao uputu za podmazivanje. Schneider se polako uputi prema pisarnici; pomislio je na koješta prije nego šio je stigao onamo: kako danas mora pozagovoriti s djevojkom, bezuvjetno, kako se srijedom ne mogu prati šefova kola — i kako je nemoguće da

je Szarka došla u četvrtak.

Ususret mu naiđe vizita. Došla je iz velike dvorane koja je sada bila gotovo prazna; bijele kute, nekoliko sestara, odjelni narednik, bolničari, nijema povorka koju nije predvodio šef nego doktor Schmitz, čovjek koga bi malo-kad čuli da progovori koju riječ. Schmitz je bio onizak i debeo i doimao se beznačajno, ali su mu oči bile hladne i sive, i ponekad se, kad bi na sekundu spustio vjeđe, činilo da će nešto reći, ali nije nikada ništa rekao. Vizita se raziđe kad je Schneider stigao pred pisarnicu; vidjevši da Schmilz dolazi prema njemu, on mu otvori i pridrži vrata pa onda uđe zajedno s njim.

Četni je narednik držao slušalicu na uhu. Njegovo je široko lice očitovalo razdraženost. Upravo je izgovarao: — Ne, gospodine upravniče — zatim se u slušalici začuje šef, četni narednik pogleda Schneidera i liječnika, kretnjom ruke ponudi liječniku stolac i osmjehne se pogledavši Schneidera, pa reče:

— Jest, na zapovijed, gospodine upravniče — i spusti slušalicu.

- Ma što se to zbiva? — upita Schmitz. - Znači, kidamo odavde. — Otvori novine što su ležale pred njim, smjesta ih opet zatvori i pogleda preko ramena crtaču Feinhalsu koji je sjedio do njega. Zatim upravi hladan pogled četnom naredniku. Bio je uočio da Feinhals izrađuje plan mjesta. »Uporište Szokarhely« pisalo je povrh plana.

— Jest — reče četni narednik — dobili smo zapovijed da zauzmemo novi položaj. — Pokušavao je ostati miran, ali mu je u očima bilo ružno uzbuđenje kad je pogledao Schneidera. A i ruke su mu drhtale. Baci pogled na maslinastosive sanduke koji su stajali uz zidove i mogli se otvaranjem poklopca pretvoriti u ormare ili pisaće stolove. Još nije Schneideru ponudio stolac.

— Dajte mi cigaretu, Feinhalsu, odmah ću vam je vratili — reče Schneider. Feinhals ustane, otvori modru kutiju i ponudi Schneidera. I Schmitz uzme jednu. Schneider je pušio stojeći naslonjen na zid.

— Znam — izgovori u tišinu — bit ću u odstupnici- Prije je to bila prethodnica.

Četni narednik pocrveni. U susjednoj sobi čuo se pisaći stroj. Telefon zazvoni, četni narednik podigne slušalicu, javi se i reče: — Jest, na zapovijed, gospodine upravniče — poslat ću vam ih na potpis.

Spusti slušalicu. — Feinhalse — reče — odite prijeko i pogledajte

da li je dnevna zapovijed gotova. — Schmitz i Schneider se zagledaju. Schmitz pogleda na stol i ponovno otvori novine. — Suđenje veleizdajnicima započelo — pročita. Smjesta opet zatvori novine.

Feinhals se vrati s pisarom iz susjedne sobe. Pisar je bio bljedunjav plavokos vodnik prstiju žutih od pušenja.

— Ottene — dovikne mu Schneider — hoćeš li još jednom otvoriti kantinu?

— Trenutak, molim — upadne četni narednik bijesno — imam sad važnijeg posla! — Bubnjao je prstima po stolu dok je pisar razvrstavao svežnjiće papira, polagao istipkane listove na lice i izvlačio indigo-papire. Bile su triput po dvije pisaćim strojem istipkane stranice i četiri indigo-papira. Činilo se da se na ispisanim listovima nalaze samo imena. Schneider pomisli na djevojku. Vjerojatno je sada kod intendanta da bi podigla svoj novac. Priđe bliže k prozoru kako bi mogao držati na oku kolni izlaz.

— Povedi računa o tome — dobaci Ottenu — da nam ostaviš cigareta.

— Mir! — podvikne četni narednik.

Preda svežnjiće Feinhalsu i reče: — Šefu na potpis. — Feinhals ih pričvrsti spajalicama i izađe.

Četni se narednik okrene Schmitzu i Schneidern, ali je Schneider gledao kroz prozor, bilo je gotovo podne, i cesta je bila pusta; s druge strane se prostiralo veliko polje na kojemu se srijedom održavao sajam: prljave čatrnje stajale su samotno na suncu. Dakle ipak je srijeda, pomisli i okrene se četnom naredniku, koji je držao u ruci jednu kopiju dnevne zapovijedi. Feinhals se već bio vratio, stajao je kod vrata.

— ... ostaju ovdje — govorio je četni narednik.

Feinhals ima skicu položaja. Ovaj put sve treba da ide prema borbenom rasporedu. Formalnost, vi već znate, Schneidern — nastavi — najbolje da odmah sakupite nekoliko momaka i pošaljete ih po oružje, iz zaraznog odjela. Ostali su odjeli obaviješteni.

— Oružje? — upita Schneider — je l' i to formalnost?

Četni se narednik ponovno zajapuri. Schmitz uzme iz Feinhalsove kutije još jednu cigaretu. — Htio bih vidjeti spisak ranjenika — vodi li prethodnicu šef?

— Da — odgovori četni narednik — a i spisak je sastavio on.

— Htio bih ga vidjeti — ponovi Schmitz.

Četni se narednik i opet zajapuri. Onda zavuče ruku u ladicu i pruži Schmitzu spisak. Schmitz ga počne pažljivo čitati, pritom je mrmljajući preda se izgovarao sva imena, bilo je tiho, svi su šutjeli i gledali u čovjeka koji je čitao spisak. Vani na hodniku vladala je buka. Svi se trgnu kad je Schmitz iznenada glasno rekao: — Poručnik Moli i kapetan Bauer, prokletstvo! — Tresne spisak na stol i pogleda četnog narednika. — Svaki student medicine zna da sat i pol nakon teške operacije mozga pacijent nije sposoban za prebacivanje! — Dohvati opet spisak sa stola i zabubnja prstima po papiru. — Mogao bih im prosvirati metak kroz glavu umjesto da ih strpam u sanitetska kola, to bi bilo navlas isto. — Pogleda Schneidera, pa onda Feinhalsa, četnog narednika i Ottena. — Pa očito se već jučer znalo da danas kidamo — zašto operacija nije odgođena — ha?

— Zapovijed je došla tek jutros, prije jedan sat — izjavi četni narednik.

— Zapovijed! Zapovijed! — promrsi Schmitz; baci spisak na stol i obrati se Schneidern: — Hajde, pođimo. — Kad su se našli vani, reče: — Niste obraćali pažnju, maločas, pa niste čuli — ja sam vođa odstupnice — o tome ćemo još porazgovoriti. — Udalji se brzim koracima u smjeru šefove sobe, a Schneider polako otumara prema svojem uredu.

Kroz svaki prozor uz koji je prolazio zagledao je van, kako bi se uvjerio da Szarkina kolica još stoje pred kolnim izlazom. Dvorište je sad bilo krcato kamionima i sanitetskim kolima, a posred te gužve šefova kola. Bili su već otpočeli s utovarivanjem, i Schneider zapazi da se ispred kuhinje utovaruju i košare s voćem, a šefov je vozač prtio dvorištem nekakav veliki sivi limom okovan sanduk. U hodnicima je bila gužva. U svojoj sobi Schneider hitro priđe ormaru, izlije ostatak kajsijevače u čašu, nadolije malo mineralne vode, a baš kad ju je namjeravao popiti, začuo je kako se vani pali prvi motor. Izađe s čašom u ruci na hodnik i stane uz prozor: bio je već odmah po sluhu raspoznao da taj prvi motor koji se upalio pripada šefovim kolima; bio je to dobar motor, Schneider se u to nije nimalo razumio, ali je čuo da je to dobar motor. Onda je dvorištem dolazio šef, nije nosio nikakvu

prtljagu, a kapa mu je stajala pomalo nahero. Izgledao je gotovo kao i uvijek; tek njegovo lice, koje je inače bilo otmjeno, blijedo, s finim rumenkastim odsjajima, njegovo lice je bilo crveno kao rak. Šef je bio lijep muškarac, visok i vitak, izvrstan jahač, koji je svakog jutra u šest uzjahivao svojega konja, s bičem u ruci, i odlazio u pustaru, u ravnomjernu kasu, sve dalje, sve se više gubeći na toj ravnoj plohi koja kao da je bila sam horizont. Ali sada mu je lice bilo crveno kao rak, a Schneider je šefovo lice vidio jedan jedini put crveno kao rak, i to onda kad je Schmitzu uspjela operacija u koju se šef nije bio usudio upustiti. Schmitz je sada išao uz šefa: koračao je posve mirno, dok je šef uzrujano veslao rukama oko sebe... ali Schneider uto ugleda djevojku koja mu se približava hodnikom. Činilo se da je sva smetena od te zbrke i da je u potrazi za nekim tko nije zaokupljen ovim općim odlaskom. Ona izgovori nešto na mađarskom, što nije razumio, zatim on pokaza na svoju sobu i mahne joj da dođe. Vani se kao prva pokrenu šefova kola, i kolona se polako uputi za njima...

Očito je djevojka mislila da je on zamjenik intendanta. Nije sjela na stolac koji joj je ponudio, a kad je sjeo na rub pisaćeg stola, ostane stajati pred njim i počne mu nešto govoriti, žestoko gestikulirajući; osjećao je kao neku blagodat da je može gledati a da ne mora slušati što govori, jer nije bilo nikakve vajde od toga da pokuša razumjeti njezin jezik. Ali, puštao ju je da govori, kako bi je mogao gledati: doimala se ponešto mršava, možda je bila odviše mlada, vrlo mlada, mnogo mlađa nego što je mislio — grudi su joj bile malene, ali njezino sitno lice bilo je savršeno lijepo, i očekivao je gotovo bez daha trenutke u kojima bi joj dugačke trepavice lijegale po smeđim obrazima — sasvim kratke trenutke u kojima su joj ostajala zatvorena i mala usta, okrugla i rumena, s ponešto pretankim usnicama. Promotri je vrlo pomno i prizna sebi da je malko razočaran — ali, bila je dražesna, i on iznenada podigne ruke gestom odbijanja i odmahne glavom. Ona smjesta ušuti, pogleda ga sumnjičavo; on reče tiho: — Htio bih te poljubiti, razumiješ li to? — Ni sam više nije znao želi li to doista, i bude mu neugodno što vidi kako se ona crveni, kako se ta mrka put polako počinje žariti, pa shvati da nije razumjela ni riječi ali da zna na što je tim riječima smjerao. Ustukne kad joj se stao polako primicati, i on vidje po njezinim uplašenim očima i po mršavu vratu, na

kojem je žila žestoko kucala, da je za tri mjeseca premlada. Zastane, odmahne glavom i reče tiho: — Oprosti — zaboravi — razumiješ li me? — Ali njezin pogled postane još uplašeniji, i on se poboja da će vikati. Činilo se da ovaj put razumije još manje — uzdahne i priđe joj posve blizu, dohvati njezine male ruke, a dok ih je prinosio svojim usnama, vidje da su prljave, vonjale su po zemlji i štavljenoj koži, po češnjaku i luku, pa ih poljubi površno i pokuša se nasmiješiti. Gledala ga je još smetenije, dok je napokon nije potapšao po ramenu i rekao: — Dođi, pobrinut ćemo se da dobiješ novac. — Istom kad joj je pred očima uvjerljivo izveo kretnju brojenja novca, ona se malčice osmjehne i pođe za njim u hodnik.

U hodniku im ususret naiđu Schmitz i Otten.

— Kamo ćete? — upita Schmitz.

— K intendantu — odgovori Schneider — djevojka hoće svoj novac.

— Intendanta nema - reče Schmitz - odvezao se već sinoć, u Szolnok; odande će se izravno pridružiti prethodnici. — Spusti na trenutak vjeđe pa onda pogleda sugovornike. Nitko ne izusti ni riječi. Djevojka je kružila pogledom od jednog do drugog. — Ottene — progovori Schmitz — skupite odstupnicu, treba mi nekoliko ljudi za istovarivanje, zaboravili su nam ostaviti ovdje i štogod za jelo. — Pogleda na dvorište: tamo su stajala još jedna jedina kola.

— A djevojka? — upita Schneider.

Schmitz slegne ramenima: — Ja joj ne mogu dati novac.

— Da dođe ponovno sutra ujutro?

Schmitz pogleda djevojku. Ona mu se osmjehne.

— Ne — odgovori — bolje danas poslijepodne.

Otten pohita hodnikom izvikujući: — Odstupnica — u stroj!

Schmitz iziđe na dvorište i stane pokraj kola, a Schneider isprati djevojku do njezinih kolica. Pokušavao joj je objasniti da mora ponovno doći toga poslijepodneva, ali je ona svejednako odrješito odmahivala glavom dok napokon nije shvatio da bez novca neće otići. Zastane kraj nje gledajući je kako se penje na kolica, obrće sanduk i vadi nekakav smeđi zavežljaj. Pošto je konju objesila zobnicu, počne vaditi iz zavežljaja: komad kruha, velik spljošten kosani odrezak i pero mlade lukovice. Vino je imala u nekoj trbušastoj zelenoj boci. Sada mu

se osmjehivala, a iznenada, usred žvakanja, reče: — Nagyvarad — i zamahne nekoliko puta zatvorenom šakom, vodoravno, u smjeru od sebe; pritom joj je izraz lica bio zabrinut. Schneideru se učini da mu opisuje neki boksački susret u kojemu je netko izgubio, ili možda — tako je mislio — nastoji nekako dati na znanje da se osjeća zakinutom. Nije znao što znači Nagyvarad. Mađarski je vrlo težak jezik, u njemu nema čak ni riječi duhan.

Djevojka zavrti glavom. — Nagyvarad, Nagyvarad — ponovi žestoko nekoliko puta zaredom pa opet zamahne pesnicom vodoravno, kao da nešto tjera od svojih grudiju. Vrtila je glavom i smijala se, pritom je žustro žvakala i na brzinu pila svoje vino. — Oh — oglasi se — Nagyvarad — von — pa ponovno zamahne, ovaj put izdašnom i širokom kretnjom: — Rus — Rus — pokaza na jugoistok i izvede zvuk kotrljanja tenkova što se približavaju: — bru-bru- bru...

Schneider odjednom kimne potvrdno, i ona se glasno nasmije, ali se prekine usred smijeha i poprimi veoma ozbiljan izraz lica. Schneider shvati da Nagyvarad mora biti neki grad, i sad mu ta kretnja tjeranja bude potpuno nedvosmislena. Pogleda prijeko prema skupini koja je stajala kod kamiona i istovarivala. Schmitz je stajao sprijeda kod vozača i nešto potpisivao. Schneider mu dovikne: Doktore Schmitze, ako imate vremena, molim vas, dođite načas. — Schmitz kimne.

Uto je djevojka završila obrok. Brižljivo je spremala kruh i preostatak lukovice, vratila čep na bocu.

— Hoćete li vode za konja? — upita Schneider. Ona ga pogleda upitno.

— Vode — ponovi on — za konja. — Malko se prigne prema naprijed i pokuša oponašati kako konj pije.

— Oh — klikne ona — oh, je! — Pogled joj je bio čudan, nekako znatiželjan, pun neke znatiželjne nježnosti. Ondje prijeko kamion se pokrene, a Schmitz im priđe. Gledali su za kamionom; vani je stajala jedna druga kolona, čekajući da se kolni ulaz oslobodi.

— Što je? — upita Schmitz.

— Ona govori o proboju kod nekakvoga grada koji počinje s Nagy.

Schmilz kimne: — Veliki Varadin — reče — znam.

— Vama je to poznato?

— Čuo sam to noćas na radiju.

— Je li to daleko odavde?

Schmitz je zamišljeno promatrao kola što su u dugačkoj koloni ulazila u dvorište. — Daleko — reče s uzdahom — daleko nije nikakav pojam u ovom ratu — bit će nekih stotinjak kilometara. Mogli bismo djevojku isplatiti u cigaretama — odmah sada.

Schneider pogleda Schmitza i osjeti da crveni. — Još trenutak — reče — volio bih da se još malko zadrži ovdje.

— Kako hoćete — dobaci Schmitz i ode polako prema južnom krilu.

Kad je stupio u sobu one dvojice bolesnika, kapetan je upravo jednolično muklo i tiho izgovarao: »Bjeljogorše«. Schmitz je znao da je besmisleno gledati na sat; ovaj je ritam bio točniji nego što bi sat ikad mogao biti, i dok je sjedio na rubu kreveta, s poviješću bolesti u ruci, malpne uljuljkan u san ovom riječju što se neprestano vraćala, pokušavao je razmišljati o tome kako takav ritam može nastati — kakav mehanizam u toj razrezanoj i kojekako skrpanoj lubanji, kakav ustroj izaziva tu monotonu litaniju? I što se zbiva u onih pedeset sekundi u toku kojih taj čovjek ne govori ništa, samo diše? Schmitzu o njemu nije bilo poznato gotovo ništa: rođen u ožujku 1895. u Wuppertalu, čin: kapetan, rod Wehrmachta: kopnena vojska, civilno zvanje: trgovac, vjeroispovijest: evangeličko-luteranska, stan, vojna jedinica, ranjavanja, bolesti, vrsta povrede. A i u samom životu toga čovjeka nije bilo ničeg što bi bilo iole spomena vrijedno: nije bio dobar đak, sasvim osrednji, ponešto nepouzdan; samo je jednom ponavljao razred, a u maturalnoj svjedodžbi imao je iz zemljopisa, engleskog i gimnastike čak »dobar«. Rat nije volio; i protiv svoje volje postao je 1915. poručnik. Pio je rado ali ne prekomjerno - a poslije, kad je bio oženjen, nikada nije uspio prevariti ženu, sve ako bi neka pustolovina bila i najprimamljivija i mogla se najjednostavnije upriličiti. Nije to bio kadar.

Schmitz je znao da je sve što piše u povijesti bolesti takoreći bez ikakva značenja, sve dok ne bude znao zašto taj čovjek izgovara »Bjeljogorše« i što to za nj znači — i Schmitz je znao da to nikada neće saznati, a ipak bi volio da može vječno sjediti ovdje i čekati tu riječ.

Vani je bilo vrlo tiho — napeto je i uzbuđeno osluškivao tišinu, u koju je samo s vremena na vrijeme bućnula ta riječ. Ali, tišina je bila jača, tako jaka da je sve zaglušivala, i Schmitz ustane, polako i gotovo s unutarnjim otporom, i iziđe.

Kad je Schmitz otišao, djevojka pogleda Schneidera, nekako kao u neprilici. A zatim žustro izvede kretnju pijenja. — Ah, da — reče on — voda. — I ode u kuću da donese vode. Kod kolnog ulaza bude prinuđen da se skloni skokom unatrag: pored njega prođe vrlo elegantan crvenkast automobil, tiho ali brže nego što je bilo dopušteno, zaobiđe pomno upravljačem parkirana sanitetska kola i poveze se prema dnu, gdje je bio direktorov stan.

Kad se Schneider vraćao s vedrom vode, morao je i opet poskočiti u stranu. Dvorištem se razlijegalo žestoko trubljenje klaksona, kolona se stavljala u pokret. U prvim kolima sjedio je četni narednik, ostala polako krenu za njima. Četni narednik ne pogleda Schneiderna. Schneider propusti taj dugački niz kola pored sebe pa pođe u dvorište, ondje je bilo porazno pusto i tiho. Metne vedro pred konja i pogleda djevojku: ona pokaza na Schmitza koji je dolazio iz južnoga krila. Schmitz prođe pored njih kroz kolni ulaz, a oni polako krenu za njim. Zastanu ondje, sve troje, gledajući za kolonom koja se udaljavala u smjeru kolodvora. — Ona dva vojnika što su došla iz zaraznog odjela zbilja su donijela oružje — reče tiho Schmitz.

— Ah — klikne Schneider — bio sam to smetnuo s uma.

Schmitz odmahne glavom. — Neće nam biti potrebno, baš naprotiv; hajde, pođimo. — Zastane kraj djevojke: — Čini mi se, da bi bilo dobro da joj damo cigarete, zar ne? Tko zna?

Schneider kimne potvrdno.

— Zar nam nisu ostavili nijedna kola? Pa kako ćemo odavde?

— Treba da se vrate jedna kola — objasni Schmitz — šef mi je obećao.

Dvojica se muškaraca zagledaju.

— Eno ondje dolaze izbjeglice — reče Schmitz i pokaza prema selu, odakle se približavala nekakva umorna povorka zaprežnih kola. Ljudi su polagano prolazili pored njih i ne gledajući ih. Bili su umorni i tužni i nisu gledali vojnike i djevojku.

— Ovi dolaze izdaleka — napomenu Schmitz — pogledajte kako

su konji umorni. Besmisleno je bježati; ovim tempom neće umaći ratu. — Iza njih žestoko zatrubi klakson, prodorno i nervozno, drsko trubljenje. Oni se polako, razmaknu, Schneider onamo kamo i djevojka. Direktorov je automobil klizio napolje; morao se zaustaviti, jer umalo što se nije zabušio u jedna izbjeglička kola. Mogli su sasvim točno vidjeti putnike u automobilu, bili su pred njima kao na filmu kad se sjedi naprijed, u prvom redu, pa se platno nalazi mučno blizu pred očima. Sprijeda, za volanom, sjedio je direktor, njegov oštar, ponešto sitan profil nije se micao; na sjedalu do njega gomila kovčega i gunjeva, pričvršćenih užetima tako da za vrijeme vožnje ne mogu popadati preko njega. Iza njega sjedila je žena, njezin lijepi profil bio je isto tako nepomičan kao i njegov; činilo se da su oboje čvrsto odlučili ne gledati ni desno ni lijevo. Svoje je dojenče držala na krilu, a šestogodišnji dječak sjedio je do nje; jedino je on gledao van; živahno je lice pritisnuo o staklo prozora, osmjehivao se vojnicima. Prošle su dvije minute prije nego što su se kola mogla opet pokrenuti — konji izbjeglica bili su umorni, pa je negdje sprijeda u povorci došlo do zastoja. Vidješe da čovjek za volanom postaje nervozan; znojio se i žmirkao očima, a žena mu je odostrag nešto došaptavala. Bilo je gotovo sasvim tiho, čuli su se samo umorni povici ljudi iz povorke i plač nekog djeteta, ali iznenada začuju odostrag iz dvorišta viku, promuklo urlanje, pa pogledaju onamo: u istom trenutku doleti prema kolima kamen, ali samo pljasne o složeni šator; drugi pri udaru ulubi lonac koji je bio privezan na vrhu kao za kakav izlet u prirodu na kraju tjedna. Čovjek koji se urlajući i trčeći približavao bio je pazikuća, koji je stanovao otraga u dvjema sporednim prostorijama zdanja s tuševima. Bio je sad posve blizu, stajao je već na kolnom izlazu, ali više nije imao kamenja; sagne se psujući, ali uto zastala povorka opet pode, a kola se bahato trubeći pokrenu. Zrakom dohuji lonac za cvijeće ali padne onamo gdje su kola stajala prije jedne sekunde, na uredno popločeno sitno modro kamenje. Glineni se lonac razbije, krhotine se razlete načinivši čudnovato simetričan krug oko zemlje, za koju se najprije činilo da će zadržati oblik, ali se ona odjednom raspadne, oslobađajući korijenje geranije čiji su cvjetovi crveno i nedužno ostali stajati u sredini.

Pazikuća je stajao medu vojnicima. Više nije psovao, samo je

plakao, na njegovu su se prljavom licu suze jasno vidjele, držanje mu je bilo istodobno i ganutljivo i zastrašujuće: bio je pognut prema naprijed, zgrčenih šaka, a prljavi stari haljetak klamparao mu je oko upaloga prsnog koša. On se trgne kad straga u dvorištu poviknu ženski glas, okrene se i uputi polako natrag, svejednako plačući. Szarka krene za njim; izmakne se kad je Schneider ispružio ruke prema njoj. Uhvati svoga konja, izvede ga, popne se u kolica i uzme uzde u ruku.

— Idem po cigarete — dovikne Schmitz — zadržite je, trenutak. — Schneider zadrži konja za uzdu, djevojka ga udari bičem po ruci, boljelo ga je, ali nije ispuštao. Osvrne se i iznenadi vidjevši da Schmitz trči. Nikada ne bi pomislio da će Schmitz jednom i potrčati. Djevojka ponovno podigne bič, ali ne zamahne nego ga odloži do sebe na sjedalo, i Schneider se začudi što se ona odjednom smiješi; bio je to smiješak što ga je često u nje viđao, nježan i suzdržan, i on se prikuči sjedalu pa je oprezno povuče s njezina sanduka. Ona nešto dovikne konju, a kad ju je zagrlio, Schneider vidje da je još ponešto zaplašena, ali se nije opirala, samo je uznemireno pogledavala oko sebe. U kolnom ulazu bilo je tamno, Schneider je oprezno poljubi u obraze, u nos, pa odmakne njezinu crnu glatku kosu da bi je poljubio u potiljak. Lecne se začuvši Schmitza koji je, vrativši se, ubacivao cigarete u kola. Djevojka naglo poskoči, baci pogled na crvene kutije. Schmitz ne pogleda Schneidera nego se smjesta okrene i uputi natrag u dvorište. Djevojka se bila zacrvenjela; pogleda Schneidera, ali pomno pored njegovih očiju, pa naglo dovikne konju neku tvrdu malu riječ i potegne uzde. Schneider joj se skloni s puta. Pričeka dok nije odmakla na pedesetak koraka, onda vikne njezino ime glasno u tišinu — ona zastane, ne osvrne se, samo u znak pozdrava digne bič ponad glave, jedanput, i nastavi vožnju. Schneider se polako vrati u dvorište.

Sedmorica vojnika iz odstupnice sjedila su ondje gdje je još domalo bila kuhinja, u dvorištu, i jela; na stolu je bila juha, i do nje debele kriške kruha s mesom. Kad je došao bliže, Schneider začuje mukle udarce iz unutrašnjosti kuće. Pogleda momke upitno.

— Pazikuća obija vrata direktorova stana — objasni Feinhals; trenutak zatim doda: — Trebalo je barem da ostavi otvorena vrata; besmisleno je da budu razbijena.

Schmitz krene s četvoricom vojnika u kuću kako bi potražio i skupio sve što je još valjalo prirediti za otpremu. Schneider ostane vani s Feinhalsom i Ottenom.

— Imam lijep nalog — reče Otten.

Feinhals je pio crvenu rakiju iz limene čaše; pruži Schneideru nekoliko kutija cigareta. — Hvala — reče Schneider.

— Imam nalog — nastavi Otten — da puškomitraljez i mitraljeze i ostalu gvožđariju potopim u jamu za đubre, tamo gdje leži neeksplodirana granata. Pomoći ćete mi, Feinhalse.

— Da - reče Feinhals. Polako je svojom žlicom crtao šare po stolu, povlačeći ih iz barice od prolivene juhe, koja se široko i smeđe prostirala od sredine stola prema rubu.

— Hajde, krenimo — reče Otten.

Schneider malo zatim zaspi, nagnut nad svojom porcijom. Cigareta mu je i nadalje gorjela. Ležala je na rubu stola; tanki pepeo polako je proždirao cigaretu, žar je milio dalje, ostavljajući za sobom uzak crni trag na stolu sve do kraja cigarete, i četiri minute kasnije ležao je tu samo tanak sivi štapić pepela, prilijepljen o stol. Taj mali sivi štapić ležao je tu dugo, gotovo cijeli sat, sve dok se Schneider nije probudio i zbrisao ga svojim rukavom a da ga nije ni vidio. Probudio se kad je u dvorište ulazio kamion. Gotovo istodobno s bukom kamiona začuše prve tenkove. Schneider skoči na noge — ostali, koji su pušeći stajali naokolo, htjedoše se nasmijati, ali više ne dospješe: to daleko brujanje bilo je posve nedvosmisleno.

— Vidi, vidi — reče Schmitz — kola su zbilja došla. Feinhalse, odite u potkrovlje, provjerite može li se što god vidjeti.

Feinhals se uputi prema južnom krilu. Pazikuća je bio na prozoru direktorova stana i pratio što se zbiva na dvorištu. Čuli su kako unutra njegova žena posluje, tiho je zveckalo, činilo se da broji čaše.

— Hajde, natovarimo tu ropotariju — reče Schmitz. Vozač odmahne rukom. Činio se vrlo umoran. — Sranje — dobaci — penjite se i pustite dovraga tu govnariju. — Dohvati sa stola jednu od kutija, nestrpljivo je zadere i pripali cigaretu.

— Tovarite! — naloži Schmitz. — Ionako moramo čekati da se vrati Feinhals.

Vozač slegne ramenima, sjedne za stol i počne žlicom grabiti juhu

iz lonca u Schneiderovu porciju.

Ostali se prihvate utovarivanja svega što se još našlo u kući: nekoliko kreveta, vojnički sanduk jednog oficira, čije je ime na njemu bilo čitljivo ispisano crnim lakom: Natpor. dr Greck, jedna peć i hrpa prtljage običnih vojnika, ranaca, torbaka i nekoliko pušaka; zatim gomila rublja: u svežnjeve povezane košulje, gaće, čarape i krznom podstavljeni prsluci.

Feinhals dovikne odozgo s potkrovlja:

— Ne vidim ništa. Drvored jablana u selu ometa vidik. Čujete li ih? Ja ih dobro čujem.

— Da — vikne mu Schmitz — čujemo ih. Siđite!

— Dobro — odgovori Feinhals. Glava nestane s tavanskog prozora.

— Netko bi morao otići do željezničkog nasipa — reče Schmitz — odande se sigurno vide.

— Nema svrhe — dobaci vozač — još se ne mogu vidjeti.

— Kako to?

— Znam to po sluhu. Čujem da se još ne mogu vidjeti. Osim toga, dolaze iz dva smjera.

Pokaza na jugozapad, a njegova kretnja kao da je nekom čarolijom i ondje izazvala brujanje: zaista su ga sada čuli.

— Prokletstvo — promrsi Schmitz — što ćemo?

— Krećimo! — dobaci vozač. Odmakne se u stranu i vrteći glavom gledaše kako ostali sad na kraju utovaruju još i stol i klupu na kojoj je maločas sjedio.

Feinhals se vrati iz kuće. — Jedan od pacijenata viče — javi.

— Idem k njemu — reče Schmitz — a vi krenite.

Oni zastanu, oklijevajući. Onda pođu polako za njim, svi osim vozača. Schmitz se osvrne i reče mirno: — Samo vi krenite, pa ja moram ostati ovdje, zar ne, s bolesnicima. — Oni ponovno zastanu oklijevajući, pa nakon pol sekunde opet krenu za njim.

— Prokletstvo - dovikne im Schmitz - krećite već jednom! Morate se domoći prednosti, razmaka, u ovoj prokletoj ravnici.

Ovaj put stanu i više ne pođu za njim. Samo se Schneider uputi polako za njim kad je nestao u kući. Ostali krenu prema kolima. Feinhals zastane na trenutak. Sasvim je malo oklijevao, a zatim uđe u

kuću i sustigne Schneidera.

— Treba li vam još štogod? — upita. — Jer mi smo utovarili baš sve.

— Istovarite nešto kruha, a i masti — i cigareta. — Vrata se bolesničke sobe otvore. Feinhals pogleda unutra i klikne: — Blagi Bože, kapetan!

— Poznajete li ga? — upita Schmitz.

— Da — odgovori Feinhals — bio sam pol dana u njegovu bataljonu.

— Gdje?

— Ne znam kako se to mjesto zvalo.

— A sada brišite! — uzvikne Schmitz. — Ne činite ludosti!

Feinhals rekne »doviđenja« i iziđe.

— Zašto ste ostali ovdje? — upita Schmitz, ali se činilo da ne očekuje odgovora, i Schneider mu ne odgovori. Obojica osluškivahu brujanje kola što su odlazila, zvuk motora bude ponešto mukliji dok su prolazila kroz kolni izlaz, zatim je odjeknuo vani. na cesti prema kolodvoru — čuli su ga još i onkraj kolodvora, sve dok postupno nije sasvim utihnuo.

Brujanje tenkova bilo je prestalo. Čula se pucnjava.

— Teška protuavionska artiljerija — napomene Schmitz — moramo skoknuti do željezničkog nasipa.

— Otići ću ja reče — Schneider. Unutra u sobi kapetan izgovori: »Bjeljogorše«. Izgovorio je to bez naglaska ali sa stanovitom radošću. Bio je crnomanjast, imao je gustu crnu bradu, glava mu je bila čvrsto umotana. Schneider pogleda Schmitza. — Beznadno — reče ovaj — ozdravi li i prebrodi li sve to, onda... — Slegne ramenima.

»Bjeljogorše«, izgovori kapetan. Zatim zaplače. Plakao je sasvim bezglasno a da mu se pritom izraz lica nije nimalo promijenio, ali je i kroz suze izgovarao: »Bjeljogorše«.

— Protiv njega je u toku postupak ratnog suda — objasni Schmitz. — Pao je s motocikla, a nije na glavi imao čelični šljem. Bio je kapetan.

— Idem časkom pogledati sa željezničkog nasipa — reče Schneider — možda se nešto vidi. Vrati li se još koji odred, priključit ću im se... dakle...

Schmitz kimne glavom.

»Bjeljogorše«, izgovori kapetan.

Kad je Schneider došao na dvorište, vidio je da je pazikuća prijeko na direktorovu stanu izvjesio zastavu, nekakvu bijednu crvenu krpu na kojoj su, nevješto izrezani, bili prišiveni žut srp i bijeli čekić. I na jugoistoku je brujanje opet postalo jasnije. Pucnjava se još nije čula. Polako se uputi uz lijehe i zastane tek kad je stigao do jame za đubre. Do jame je ležala neeksplodirana granata. Ležala je tu već nekoliko mjeseci. Prije nekoliko mjeseci SS-jedinice su s kolodvora tukle mađarske ustanike koji su se bili utaborili u školi, ali je to bio tek sasvim kratak okršaj: tragovi te paljbe jedva su se još zamjećivali na pročelju kuće. Samo je neeksplodirana granata ostala ležati, bila je zarđala — poput ruke dugačak komad željeza tupa vrha koji se gotovo nije primjećivao. Bila je nalik komadu natrula drveta. Medu visokom travurinom jedva se nazirala, ali je direktorova žena zbog nje uložila brojne prosvjede, pa su sastavljeni i izvještaji koji nikada nisu dobili odgovora.

Schneider malko uspori korak kad je morao proći pored neeksplodirane granate. Vidio je u travi otiske stopala Feinhalsa i Ottena koji su bacili mitraljez u jamu za đubre, ali je površina jame opet bila glatka, zelena masna glatkoća. Schneider se uputi dalje, uz lijehe, kroz voćni rasadnik, preko livade, pa se popne na željeznički nasip. Tih metar i pol kao da ga je izdiglo beskrajno visoko. Pogleda pored sela u široku ravnicu lijevo od pruge i ne vidje ništa. Ali sad začuje jasnije. Oslušne pripucava li se još negdje. Ništa. Brujanje je dolazilo točno iz smjera u kojem su tekle tračnice. Schneider sjedne i počne čekati. Selo je bilo posve tiho, ležalo je tu kao mrtvo, sa svojim drvećem, malim kućama i četvorokutnim crkvenim tornjem. Doimalo se jako maleno, jer lijevo od željezničkog nasipa nije bilo nijedne kuće. Schneider sjedne i počne pušiti.

Unutra je Schmitz sjedio kraj čovjeka koji je izgovarao »Bjeljogorše«. Opet i opet. Suze su mu bile presušile. Čovjek je svojim tamnim očima buljio preda se i izgovarao »Bjeljogorše« kao kakvu melodiju, koja se Schmitzu činila lijepom. Bilo kako bilo, tu bi riječ bio dragovoljno slušao beskrajno često. Drugi pacijent je spavao.

Čovjek koji je neprestano izgovarao »Bjeljogorše« zvao se Bauer,

kapetan Bauer, bio je nekada tekstilni zastupnik, prije toga student, ali još prije nego što je postao student bio je poručnik, gotovo četiri godine, a poslije, kao tekstilnom zastupniku, nije mu bilo lako. Sve je ovisilo o tome imaju li ljudi novaca, a ljudi gotovo nikad nisu imali novaca. Bar ne oni koji bi mogli kupiti njegove pulovere. Skupi su se puloveri uvijek kupovali, isto tako i jeftini, ali oni što ih je morao prodavati on, ta srednja vrsta uvijek se slabo kupovala... Zastupstvo jeftinih pulovera nije mogao dobiti, kao ni skupih — to su bila dobra zastupstva, a dobra su zastupstva dobivali ljudi kojima to nije bilo preko potrebno. Bio je punih petnaest godina zastupnik tih pulovera. koji su se teško prodavali; prvih dvanaest godina bila je to odvratna, neprekidna, strahovita borba, trčanje od trgovine do trgovine, od kuće do kuće — mučan i porazan život. Žena mu je od toga ostarjela. Kad ju je upoznao, bile su joj dvadeset i tri godine, njemu dvadeset i šest — bio je još student, rado je pio, a ona je bila vrlo vitka plavuša koja nije mogla podnositi vino. Ali se s njim nije nikad svađala, tiha žena koja nije ništa rekla ni onda kad je napustio studij da bi prodavao pulovere. Često se i sam čudio koliko li je žilav: dvanaest godina prodavati te pulovere! I tako je njegova žena sve prihvaćala. Onda je u toku tri godine pošlo malo bolje, i iznenada, poslije petnaest godina, sve se promijenilo: dobio je zastupstvo skupih i jeftinih pulovera, zadržavši i zastupstvo onih srednjih. Razvilo se to u sjajan posao, i sada su za njega trčali drugi. Bio je uvijek kod kuće, telefonirao, potpisivao, imao skladištara, knjigovotkinju, stenodaktilografkinju. Sada je imao novaca, ali njegova žena — koja je uvijek bila boležljiva, imala je jedan za drugim pet pobačaja — njegova je žena sad imala rak. To je bilo neopozivo utvrđeno. A osim toga, taj sjaj je trajao puka četiri mjeseca — dok nije došao rat.

»Bjeljogorše«, izgovori kapetan.

Schmitz ga pogleda: bio bi volio znati što taj čovjek misli. Bio je obuzet nesavladivom znatiželjom da toga čovjeka potpuno upozna, to krupno, ponešto upalo lice, mrtvački blijedo ispod čekinja, te ukočene oči za koje se činilo da izgovaraju: »Bjeljogorše« — jer su se usta jedva još micala. Onda čovjek opet bezglasno zaplače, suze su mu tekle niz obraze. Nije bio nikakav junak, bilo mu je grozno kad se pukovnik na telefonu razvikao neka povede računa o svojoj rulji, jer da

kod Rossapfela nešto nije u redu, i kad se morao odvesti u prednje linije, s tim čeličnim šljemom na glavi, koji ga — bio je svjestan toga — čini smiješnim. Nije bio nikakav junak, nikad nije ni tvrdio da jest, čak je i znao da nije. Pa kad se našao blizu prednje linije, skinuo je šljem, jer nije htio izgledati smiješan kad stigne onamo i kad bude morao urlati. Držao je šljem u ruci i pomišljao: baci se u vrtlog, pa nek bude što bude, i sve manje ga je bilo strah što se više približavao toj blesavoj zbrci tamo naprijed Prokletstvo, pa svi znaju da on tu više ništa ne može učiniti, da nitko ništa ne može učiniti, zato što imaju premalo artiljerije i nemaju tenkova. Čemu onda ta besmislena vika? Svakom je oficiru poznato da je previše tenkova i previše artiljerije premješteno za zaštitu štabnih sjedišta. Sranje, mislio je — i nije bio svjestan toga da je hrabar. A onda se stropoštao, i razvalilo mu je cijelu lubanju, i sve što je u njoj ostalo bila je riječ: »Bjeljogorše«. To je bilo sve. A činilo se dovoljnim da ga za cijeli preostali život održi u kondiciji govorenja, bio je to svijet za njega, svijet koji nitko ne poznaje i nitko nikada neće upoznati.

Naravno, nije znao da je protiv njega u toku postupak ratnog suda, zbog samoozljeđivanja, zato što je za vrijeme borbe, i k tome na motociklu, skinuo šljem. Nije to znao — i neće to nikad ni znati. Fascikl na kojemu stoji njegovo ime i broj spisa, koji sadrži kojekakva stručna mišljenja, taj je fascikl bio uzalud napisan — on to nikad neće saznati, to više neće doprijeti do njega. On je samo svakih pedeset sekundi izgovarao: »Bjeljogorše«.

Schmitz nije skidao pogleda s njega. Bio bi pristao da makar i sam bude poremećen, samo da dozna što se zbiva u mozgu toga čovjeka. A istodobno mu je zavidio.

Prestraši se kad je Schneider otvorio vrata. — Što je? — upita.

— Dolaze — odgovori Schneider. — Već su tu. Od naših trupa nitko više nije prolazio.

Schmitz nije bio čuo ništa, sad ih začuje, bili su tu. Ondje lijevo bili su već u mjestu. Sada shvati ono što je maločas rekao vozač: — Čujem da se još ne vide. — Sada se čulo da se vide — bilo ili je moguće sasvim jasno vidjeti.

— Zastava! — klikne Schmitz. — Trebalo je da izvjesimo zastavu s crvenim križem — morali bismo bar pokušati.

— To još možemo.

— Evo je — reče Schmitz. Izvuče je ispod svoga kovčega koji je stajao na stolu. Schneider je uzme.

— Hajde, dođite — reče.

Pođoše. Schneider promoli glavu kroz prozor i smjesta je opet uvuče. Bio je blijed.

— Eno ih — reče — stoje na željezničkom nasipu.

— Idem im u susret — izjavi Schmitz.

Schneider odmahne glavom. Digne zastavu visoko iznad glave i iziđe na vrata. Zaokrene udesno i uputi se, sav ukrućen, prema željezničkom nasipu. Bilo je posve tiho, pa i tenkovi su mirovali, stajali su na izlazu iz sela. Škola je bila posljednje zdanje pred kolodvorom. Onamo su držali upravljene svoje cijevi, ali ih Schneider nije vidio. Uopće nije vidio tenkove, nije vidio ništa. Bio je sam sebi smiješan, ovako sa zastavom ispred trbuha, kao na kakvu mimohodu, i osjećao je da mu je krv strah, sve sam pusti strah. Koračao je, ukrućen, ravno naprijed, polagano, gotovo kao kakva lutka, držeći zastavu ispred trbuha. Polako je koračao sve dok se nije spotaknuo. Probudi se. Bio se spotaknuo o žicu što je u jednom oglednom nasadu vinove loze povezivala čokote. Sad uoči sve. Bila su dva tenka, stajala su iza željezničkog nasipa, i prednji je sad polako okretao svoju kulu prema njemu. A onda, kad je prošao drveće, vidje da ih je više. Stajali su jedan iza drugog i jedan pokraj drugog poredani u polju, a crvene zvijezde na njima dojme ga se neugodno i jako tuđe. Nije ih još nikada vidio. Onda se pojavi jama za đubre. Sad samo još pored lijeha, kroz voćni rasadnik, preko livade, pa gore na željeznički nasip - ali, kod jame za đubre zastane; odjednom ga je opet spopao strah, i to grdniji nego maločas. Maločas to nije znao; mislio je da mu se krv pretvorila u led, i nije znao da je to strah — sada mu je krv bila kao vatra, i vidio je samo crveno — ništa drugo nije vidio — samo goleme crvene zvijezde koje su mu ulijevale užas. Tada stane na neeksplodiranu granatu, i neeksplodirana granata grune.

Ništa se ne dogodi. Eksplozija je bila čudovišno glasna u toj tišini. Rusi su znali samo da tane nije poteklo od njih i da je taj momak sa zastavom iznenada nestao u oblaku prašine. Malo zatim upriličiše luđačku paljbu na kuću. Usmjeravali su svoje cijevi, prestrojavali se za

novu paljbu, gađali najprije u južno krilo, zatim u sredinu zdanja, pa u sjeverno krilo, gdje je pazikućina malešna zastavica mlitavo visjela s prozora. Pala je u krš što se otkidao s kuće, a na kraju opet pripucaše na južno krilo, osobito dugo i bijesno; već dugo nisu bili pucali, pa su rešetali zid kuće, sve dok se zdanje nije prevrnulo prema naprijed i srušilo. Tek poslije su zamijetili da s druge strane nije ispaljen ni jedan jedini metak.

4.

Samo su još dvije velike mrlje boja bile tu: jedna zelena, veliki tovar nekog prodavača krastavaca, i jedna crvenkastožuta, kajsije. Nasred trga stajala je ljuljačka sa sjedalima-čamcima. Stajala je tu uvijek. Boje su joj bile izblijedjele, to modro i crveno bilo je ugašeno i prljavo poput boja kakva dobrog starog broda što leži u luci i strpljivo čeka da bude rasječen za staro željezo. Čamci su visjeli kruto prema dolje, ni jedan jedini nije se micao, a iz kola za stanovanje što su stajala pokraj ljuljačke kuljao je dim.

Mrlje boja polako su se zagrađivale; onaj tamnozeleno i svijetlozeleno prošarani mozaik prodavača krastavaca brzo se smanjivao; Greck je iz daljine vidio kako dva čovjeka rade na tome da ga razgrade. Kod kajsija je to išlo sporije, vrlo sporo: bila je tu žena, jedna jedina žena, koja je uzimala plodove, jedan po jedan, i oprezno ih odlagala u košare. Krastavci zacijelo nisu tako osjetljivi kao kajsije. Greck uspori korak. Poricati, mislio je, dokraja i uporno poricati. To je jedino što se može učiniti, iziđe li ono na vidjelo. Jedino. Život je bogme vrijedan jednog poricanja. Ali, ono neće izići na vidjelo, znao je to! Bio je samo silno iznenađen time koliko još ovdje ima Židova.

Pločnik između niskog drveća i malih kuća bio je pun neravnina, ali on to nije osjećao. Bio je vrlo uzbuđen i imao je osjećaj: što se brže budem izgubio odavde, to ću se više udaljiti od mogućnosti da zapnem za oko, pa vjerojatno neću morati ništa ni poricati. Samo brže. Pođe opet brže, još brže. Sada se već nalazio posve blizu tržnice: pored njega su već prolazila kola s krastavcima, a ondje otraga još je bila ona sabrana žena što je pomno spremala svoje kajsije. Njezina se hrpa nije smanjila još ni za polovicu.

Greck ugleda ljuljačku s čamcima. Još nikad u životu nije se njihao na ljuljački-čamcu. Za ta je zadovoljstva bio zakinut; bila su zabranjena u njegovoj obitelji, prvo zato što je bio bolestan, a drugo zato što se ne pristoji tako javno, glupo poput majmuna, njihati se naokolo po zraku. A on nije nikada učinio nešto zabranjeno — danas prvi put, i već odmah nešto tako strašno, gotovo najgore, nešto što smjesta stoji života. Greck osjeti da mu uzbuđenje kuca u grlu, pa otetura brzo, a ipak posrćući na suncu preko pustog trga prema ljuljački. Iz kola za stanovanje zadimi se jače. Čini se da su ponovno podložili vatru, ugljenom, pomisli, ne, drvima. Nije znao čime u Mađarskoj lože peći. A bilo mu je i svejedno. Pokuca na vrata stambenih kola: pojavi se muškarac gol do pojasa, bio je plavokos, neobrijan i jakih kostiju, njegovo lice imalo je gotovo nekakvo nizozemsko obilježje; samo mu je nos bio napadno sitan, i imao je vrlo tamne oči. — Što je? — upita na njemačkom. Greck osjeti kako mu se znoj slijeva na usne; oblizne ih jezikom, prijeđe dlanom preko lica i reče: — Ljuljati — htio bih se ljuljati.

— Čovjek na vratima kola za stanovanje stisne oči pa onda kimne glavom. Premetao je jezikom po otvorenim ustima, čisteći zube; iza njega se pojavi njegova žena, bila je u podsuknji, znoj joj se slijevao niz lice, i tamnocrvene naramenice bile su umrljane od znoja. Držala je u jednoj ruci drvenu varjaču, na drugoj podlaktici dijete. Dijete je bilo prljavo. Žena je bila sasvim tamnoputa, Grecku se učini mračna. U tim ljudima, bez sumnje, bilo je nečega prijetećeg.

Možda im je bio sumnjiv. Greck više nije imao volje da se ljulja, ali čovjek, čiji se jezik sada napokon smirio, reče: — Pa, na volju vam — po toj vrućini — u podne. — Siđe stubama, Greck stupi u stranu pa krene za njim onih nekoliko koraka do ljuljačke. — Koliko to stoji? — upita bespomoćno. Smatrat će da sam ćaknut, pomisli. Znoj ga je tjerao do ludila. Prijeđe rukavom preko lica i uspne se drvenim stubama do stalka. Čovjek otpusti jednu kočnicu, jedan čamac u sredini lagano se zanjiše tamo-amo. — Mislim, nećete odviše visoko — reče čovjek — jer inače moram ostati ovdje i pripaziti. Takav je propis. — Njegov njemački izgovor bio je Grecku odvratan. Bila je čudnovato mekan a istodobno prostački, takav kao da izgovara neki posve stran jezik njemačkim riječima. — Neću visoko — reče — samo

vi idite... koliko stoji? — Čovjek slegne ramenima. — Dajte mi jedan pengo — odgovori. Greck mu dade svoj posljednji pengo pa oprezno stupi u ljuljačku. Čamčić je bio širi nego što je mislio. Osjeti se sigurnim pa se počne služiti tehnikom koju je već mnogo puta promatrao ali nikada nije sam upravljao. Uhvati se čvrsto za šipke, odvoji opet prste da bi obrisao znoj, pa zatim svine koljena prema naprijed, privuče ih opet k sebi, svine ih, i bude iznenađen što se čamac pokreće. Bilo je vrlo jednostavno, valjalo je samo tim savijanjem koljena ne ometati ritam njihanja što ga određuje ljuljačka, nego ga pojačavati: kad ljuljačka leti prema naprijed, baciti se prema natrag, ispravljenih koljena, a kad se diže prema natrag, pustiti se svom težinom prema naprijed. Bilo je to vrlo jednostavno i lijepo. Vidjevši da je čovjek ostao stajati kraj njega, Greck mu dovikne: — Što je? Odite mirne duše. — Čovjek odmahne glavom, i Greck više nije mario za nj. Odjednom mu dopre do svijesti da je u svojem životu propustio nešto bitno: njihati se na ljuljački— čamcu. Pa to je divno! Znoj mu se sušio na čelu, blaga hladnoća ljuljanja sušila je i znoj na njegovu tijelu, svježina i ugodnost prožimali su ga pri svakom pokretu, a osim toga: svijet je bio promijenjen. Najprije bi se sastojao samo od nekoliko prljavih dasaka odijeljenih širokim utorima, a pri letu unatrag imao bi on za se cijelo nebo. — Pripazite! — poviče čovjek odozdo.

— Držite se čvrsto! — Greck osjeti da čovjek koči; blag trzaj koji silovito uspori njegov let. — Ma pustite me! — poviče. Ali čovjek odmahne glavom. Greck se brzo opet zanjiše u visinu. U tome je bila divota: stajati paralelno sa zemljom kad se ljuljačka uzvine unatrag — vidjeti te zamazane daske što znače svijet — a potom, doletjevši naprijed, sjuriti se u nebo i vidjeti ga nad sobom kao da leži na nekoj livadi, ali mu tako biti bliže, neizmjerno bliže. Ono što se nalazilo između bilo je bez važnosti. Lijevo od njega ona je žena brižljivo spremala svoje kajsije; činilo se da se njezina hrpa nikako ne smanjuje. Desno je stajao taj debeli plavokosi svat koji shodno propisima mora kočiti; nekoliko kokoši progega njegovim vidnim poljem, otraga je bila neka ulica. Kapa mu sleti s glave.

Poricati, razmišljaše kad se primirio, samo poricati; oni to neće povjerovati, budem li poricao. Nešto takvo ne bih učinio. Nitko za mene neće pomisliti da bih učinio nešto takvo. Na dobru sam glasu.

Znam da me ne smatraju muškarčinom, zbog toga što patim od kronične želučane bolesti, ali me na svoj način vole, i takvo što nitko neće povjerovati o meni. Bio je istodobno i ponosan i uplašen, i nalazio je da je divno što je smogao hrabrosti da pođe na tu ljuljačku-čamac. Pisat će o tome svojoj majci. Ne, bolje ne. Mamica nema za to razumijevanja. U svim životnim situacijama dostojno držanje! — njezino je geslo. Ne bi imala razumijevanja za to da se njezin sin, natporučnik dr Greck, o podne po najvećoj vrućini na nekom prljavom mađarskom trgu njihao na ljuljački-čamcu, tako napadno da je to upravo svatko tko je prolazio, morao vidjeti. Ne, ne — vidio je kako ona vrti glavom, žena bez humora, znao je to, i nije mogao ništa protiv nje. A ono drugo: blagi Bože! Premda to nije htio, morao je misliti na to kako se u stražnjoj sobi toga židovskog krojača svukao: pljesniv ćumez u kojemu su naokolo ležale zakrpe, započeta odijela, prošiveni komadi kruta platna, i odurno velika zdjela salate od krastavaca, u kojoj su plivale muhe-utopljenice — osjeti kako mu voda navire u usta i bude svjestan da blijedi, od te gnusne vode što mu je u ustima — ali još je vidio sebe kako skida hlače, kako se ispod njih pojavljuju druge, kako dobiva novac, i cerekanje toga bezubog starkelje kad je navratnanos izlazio iz lokala. Odjednom se sve oko njega stane okretati. — Zaustaviti — zaurla — zaustaviti! — Čovjek dolje žestoko zakoči, on to osjeti, te tvrde ritmičke trzaje. Onda čamac stane, a on, svjestan da izgleda smiješno i bijedno, iskrca se oprezno, zađe za stalak i ispljune: želudac mu se smirio, ali se taj odvratan okus i nadalje zadržao u njegovim ustima. Osjećao je vrtoglavicu; sjedne na jednu stubu i zatvori oči, ritam njihanja bio mu je još u očima, osjećao je kako mu se očne jabučice trzaju, morao je i opet ispljunuti. Tek posve polako smirivao se zamah njegovih očnih jabučica. Ustane i digne kapu s poda. Čovjek je stajao kraj njega, gledao ga hladno, zatim dođe njegova žena, Greck se iznenadi kako je malena. Sićušno, poput smole crno stvorenje izmoždena lica. U ruci je držala čašu. Plavokosi momak uzme joj čašu iz ruke i pruži je Grecku: — Pijte — reče hladno. Greck odmahne glavom.

— Pijte — ponovi čovjek — to će vam koristiti. — Greck dohvati čašu, sadržaj je bio vrlo gorka okusa, ali je djelovao blagotvorno. Ono se dvoje smiješilo, smiješili su se mehanički, zato što su bili naviknuti

smiješiti se pri takvu prizoru, a ne zato što im je drag ili što suosjećaju s njim. On ustane. — Mnogo vam hvala — reče. Potraži u džepu novac, ne nade ništa više, samo tu groznu veliku novčanicu, pa bespomoćno slegne ramenima. Osjeti kako se crveni.

— No, u redu — dobaci čovjek — no, u redu je. — Heil Hitler — pozdravi Greck. Čovjek samo kimne.

Greck se više ne osvrne. Znoj i opet počne teći. Kao da je kipio iz njegovih pora. Nasuprot trga bila je nekakva krčma. Osjeti potrebu da se umije.

Unutra u gostinjskoj sobi krčme bilo je čudnovato svježe a ujedno i pljesnivo. Bila je gotovo prazna. Greck zapazi da je čovjek koji je stajao za šankom najprije pogledao njegova odlikovanja. Čovjekove oči ostadoše hladne, ne neljubazne, ali hladne. U kutu lijevo sjedilo je dvoje s prljavim tanjurima pred sobom na stolu i s vrčem vina, a bila je tu i boca piva. Greck sjedne u desni kut, tako da je mogao pogledom obuhvatiti ulicu. Osjeti olakšanje. Sat mu je pokazivao jedan, a izlaz je imao do šest. Čovjek zaobiđe šank i uputi se polako k njemu. Greck premišljaše što da popije. Zapravo nije imao volje ni za što. Jedino da se umije. Za alkohol nije mario, a osim toga, škodio mu je. Nije ga majka bez razloga opominjala da ga se kloni, baš kao i njihanja na ljuljački-čamcu. I opet mu taj svat, koji je sada stajao pred njim, najprije pogleda na lijevu stranu prsa.

— 'bar dan — pozdravi čovjek — želite?

— Kavu — reče Greck — imate li kavu? — Čovjek kimne. To kimanje je izreklo sve, izreklo je da su pogled na lijevu stranu prsa i riječ kava izrekli sve. — I jednu rakiju — doda Greck. Ali, kako se činilo, bilo je prekasno.

— Koju? — upita čovjek.

— Od kajsije — odgovori Greck.

Čovjek se udalji. Bio je gojazan. Hlače su mu preko stražnjice stvarale debele nabore, i nosio je papuče. Tipična austrijska traljavost, pomisli Greck. Pogleda onamo preko na ljubavni par. Rojevi muha sjedili su na prljavim tanjurima s ostacima jela, na kostima od kotleta, hrpicama variva, i na uveloj salati u glinenim zdjelama. Odurno, pomisli Greck.

Uđe vojnik, ogleda se bojažljivo na sve strane, pozdravi u smjeru

Grecka i uputi se k šanku. Vojnik nije imao uopće nikakvih odlikovanja. Pa ipak se u krčmarevu pogledu nađe izraz dobrohotnosti, što naljuti Grecka. Možda, pomisli, od mene kao oficira očekuju da imam više odlikovanja, lijepih, zlatnih, srebrnih — ti djetinjasti Mađari. Možda izgledam tako kao da bih morao nositi odlikovanja: visok sam i vitak, plavokos. Prokletstvo, pomisli, kakve li neugodnosti. Pogleda van.

Žena s kajsijama pripremala se sada da ode, i on odjednom postane svjestan za što zapravo ima volju: za voćem. Oh, ono će mu biti blagotvorno. Mama mu je uvijek davala mnogo voća, u doba kad je bilo jeftino, i ono mu je uvijek vrlo dobro činilo. Ovdje je voće jeftino, ima novca i jest će mnogo voća. Ukoči se pri pomisli na novac; misli mu se ukoče. Znoj opet izbije žešće. Neće se dogoditi ništa, a ako se nešto dogodi: poricati, poricati, bezobzirno poricati. Nitko neće dati za pravo nekakvom prljavom Židovu koji tvrdi da mu je on, Greck, prodao hlače. Nitko neće povjerovati bude li to porekao, pa čak i kad bi se hlače identificirale kao njegove, može reći da su mu ukradene ili bilo što. Ali oni sebi i neće dati toliko truda. S druge strane: zašto bi to izišlo na vidjelo baš kod njega? Ta mu zgoda odjednom otvori oči: svi nešto prodaju, dovraga. Svi. Sad zna kamo je dospio benzin što je uzmanjkao tenkovima, kamo je dospjela zimska odjeća — a on, on je bar prodao vlastite hlače, koje je izradio krojački majstor Grunk, na njegov trošak, majstor Grunk u Coelsdeu.

Odakle bi dolazili svi ti pengoi? Nitko sebi od plaće ne može dopustiti takve rastrošnosti kao taj drski mali poručnik koji leži s njim u sobi, koji popodne jede kolače s kremom, uvečer pije pravi whisky, odlazi k ženama, i koji se nipošto ne zadovoljava bilo kakvim cigaretama, nego puši posve određenu vrstu koja je u međuvremenu jako poskupila.

Prokletstvo, pomisli, kako sam bio glup, uvijek glup! Vječno pošten i ispravan, a drugi; drugi su uvijek dobro živjeli. Prokletstvo.

Krčmar donese kavu i rakiju. — Štogod za jelo? — upita.

— Hvala — odvrati Greck.

Kava je mirisala neobično. Kuša je: bila je blaga, osebujna blagoća. Nekakav simpatični nadomjestak. Rakija je bila žestoka i palila je, ali mu je godila. Pijuckao ju je polako, kap po kap. To je

važno: valja mu alkohol uzimati kao lijek, to je važno.

Od kajsija sazdana mrlja vani na trgu nestala je. Greck skoči sa stolca i pobrza k vratima. — Trenutak — dovikne krčmaru.

Stara se u svojim taljigama polako približavala trgom, bila je sad upravo naporedo s ljuljačkom i puštala je konja da lagano kaska. Greck je zaustavi dok je skretala izlazeći na ulicu. Ona pritegne uzde. Zagleda joj u lice: krupna postarija žena zgodnih crta, lice od sunca opaljeno i čvrsto. Greck pristupi kolima. — Voća — reče — dajte mi molim vas kajsija. — Ona ga pogleda smiješeći se. Smiješak joj je bio nekako hladan. Potom baci pogled na svoje košare i upita: — Torbu? — Greck odmahne glavom. Glas joj je bio topao i dubok. Gledao ju je kako se pentra oko sjedišta pa otraga na kola; noge su joj bile začudno čvrste. To mu je palo u oči. Grecku pođe voda na usta kad je ugledao plodove: bili su prekrasni. Pomisli na svoj dom. Kajsije, pomisli, kad bi mamica mogla dobiti kajsije! A ovdje, ovdje se s trga opet odvoze. I krastavci. Uzme jednu kajsiju iz kola i zagrize: bila je opora, ujedno slatka, već ponešto premekana i topla, ali mu je prijala. — Fino — reče. Žena mu se opet nasmiješi. Spretno izradi od pojedinačnih komada papira neku vrstu vrećice pa uzme u nju oprezno stavljati kajsije. Njezin mu je pogled bio čudnovat. — Dosta? — upita. On kimne potvrdno. Ona obuhvati krajeve papira i uvrne ih pa mu pruži omot. On izvuče iz džepa onu svoju novčanicu. — Evo — reče. Ona raskolači oči i klikne: — Oh, oh — a onda zavrti glavom. Ali ipak uzme novčanicu, i na trenutak zadrža njegovu ruku, obuhvatila ju je sprijeda oko zapešća premda to nije bilo potrebno, sprijeda kod bila, samo na sićušni tren, uzme novčanicu, metne je medu usnice i počne petljati izvlačeći ispod suknje novčarku. - Ne — vikne Greck — ne, ne, sklonite novčanicu! — i uplašeno se osvrne naokolo. Ta velika crvena novčanica mora svakome pasti u oči. Ulica je bila puna ljudi, čak je prolazio i tramvaj. — Sklonite — vikne.

— Sklonite je! — Istrgne joj je iz usta. Ona se ugrize za usnu. Nije znao da li od bijesa ili suzdržana smijeha.

Bijesno posegne za još jednom kajsijom i zarije u nju zube. Čekao je. Znoj mu je u krupnim kapima izbijao na čelo. Na jedvite jade uspijevao je držati kajsije na okupu u toj labavoj vrećici. Činilo mu se da stara svjesno oteže — već je pomišljao da pobjegne, ali bi ona

vjerojatno udarila u luđačku dreku, ljudi bi se štrcali. Mađari su saveznici, nisu neprijatelji. Uzdahne i nastavi čekati. Ondje prijeko iz krčme iziđe vojnik; bio je to jedan drugi, ne onaj koji je bio ušao maločas. Ovaj je imao odlikovanja na prsima: tri - i osim toga oznaku-štit na rukavu. Pozdravi Grecka, i Greck mu kimne u odgovor. I opet se proveze tramvaj, sada na drugoj strani, prolazili su ljudi, vrlo mnogo ljudi, a iza njega, iza tog plota od trošnih dasaka, počnu tiho i jednolično svirati orguljice ljuljačke. Stara je poravnavala jednu novčanicu za drugom, sve dok joj u novčarci očito više nije bilo nijedne. Onda se lati kovana novca. Strpljivo je gradila brdašca od nikla, naprijed na sjedištu. Onda mu oprezno uzme novčanicu iz ruke pa mu pruži najprije papirnati novac, zatim hrpice sitniša od nikla. — Devedeset i osam - reče. On htjedne poći, ali mu ona iznenada položi ruku na podlakticu: ruka joj je bila široka i topla i posve suha, a njezino mu se lice prikuči. — Djevojke? — upita šaptom i osmjehne se. — Lijepe djevojke, ha? — Ne, ne — reče on naglo - zaista ne. - Ona se žustro maši pod suknju, izvuče ceduljicu i ćušne mu je na brzinu. — Evo — reče — evo.

— On spremi ceduljicu uz novčanice, ona dade konju znak uzdama, a on sa svojim labavim omotom oprezno prijeđe preko ulice.

Stol za kojim je sjedio ljubavni par još nije bio raspremljen. Nije shvaćao te ljude; muhe su u cijelim rojevima sjedile na tanjurima, na rubovima čaša, a mladić je uporno šaputao djevojci, uz divlje gestikuliranje. Krčmar se uputi prema Grecku. Greck odloži voće na svoj stol. Krčmar dođe bliže. — Mogu li se umiti? - upita Greck. Krčmar ga pogleda s nerazumijevanjem. — Umiti — ponovi Greck razdraženo. — Umiti, prokletstvo. — Stane bijesno trljati ruku o ruku. Krčmar naglo kimne glavohi, okrene se i mahne Grecku da pođe za njim. Greck pođe za njim, pusti da mu razmakne i pridrži tamni zeleni zastor — krčmarev mu se pogled učini promijenjen. Kao da nešto pita. Prođu kratkim uskim hodnikom, i krčmar otvori jedna vrata. - Izvolite - reče. Greck uđe. Čistoća toaleta ga iznenadi. Školjke su bile uredno ucementirane, sva vrata bijelo oličena. Do umivaonika je visio ručnik. Krčmar donese komad zelena vojničkog sapuna. — Izvolite — reče ponovno. Greck je bio zbunjen. Krčmar opet iziđe. Greck omirisa ručnik, činilo se da je čist. Onda brzo svuče mundir, opere temeljito

vrat, potiljak i lice i oplahne nadlaktice. Na trenutak je oklijevao, onda opet navuče mundir pa počne polako prati ruke. Uđe vojnik, prvi, onaj bez odlikovanja. Greck stupi u stranu da bi vojnik mogao do pisoara. Zakopča mundir, uzme sapun i iziđe. Unutra kod šanka vrati krčmaru sapun, reče »hvala« pa opet sjedne.

Krčmarevo se lice doimalo tvrdo. Greck se pitao kamo se djenuo vojnik. Ljubavni par iz kuta bio je otišao. Stol je bio još uvijek prostrt, prljava zbrka. Greck ispije ohlađenu kavu i srkne malko rakije. Onda se lati voća. Osjećao je ludu pohlepu za tom sočnom, mesnatom tvari, pa pojede brzo jednu za drugom šest kajsija — i odjednom osjeti gađenje: plodovi su bili odviše topli. Potegne još jedanput iz čašice, i rakija je također bila topla. Krčmar je stajao za šankom, pušio je i drijemao. Onda opet u krčmu uđe vojnik. Činilo se da ga krčmar poznaje, nešto su se sašaptavali. Vojnik je pio pivo, imao je jedno odlikovanje, križ za ratne zasluge. Vojnik, onaj koji je maločas bio u zahodu, sada iziđe, plati kod šanka i ode. Kod vrata pozdravi. Greck uzvrati pozdrav, a onda onaj vojnik, koji je došao posljednji, ode u zahod. Vani je orguljala ljuljačka. Njezina divlja a ipak polagana svirka ispuni Grecka melankolijom. To ljuljanje neće nikad zaboraviti. Šteta što mu je pozlilo. Vani je promet kanda postao življi: preko puta bila je slastičarna, pred kojom su se okupljali ljudi. Trafika do nje bila je prazna. Zeleni prljavi zastor u kutu odmakne se u stranu, iza njega iziđe djevojka. Krčmar smjesta pogleda prema Grecku. I djevojka ga pogleda. On je nju vidio samo nejasno, činilo se da joj je haljina crvena, u toj gustoj zelenkastoj svjetlosti doimala se bezbojno, jasno je vidio samo djevojčino jako bijelo, našminkano lice s jarko namazanim usnicama. Izraz njezina lica nije se mogao razaznati, njemu se učinilo da se pomalo smješka, ali možda se varao; jedva se mogla raspoznati. Držala je u ruci novčanicu, držala ju je sasvim ravno, kao kakvo dijete, kao što bi držala cvijet ili štap. Krčmar joj dade bocu vina i cigareta, ne odvajajući pogleda s Grecka. Djevojku uopće nije pogledao, njih dvoje nisu izmijenili ni riječi. Greck izvuče iz džepa gužvu novčanica i potraži ceduljicu koju mu je dala stara. Položi je na stol, a novac opet vrati u džep. Osjećajući na sebi krčmarev pogled podigne oči, ali je sada bilo posve jasno: djevojka mu se smiješila, stajala je tako sa zelenom bocom u ruci, s nekoliko

pojedinačnih cigareta medu prstima, bijelih štapića koji su bili posve u skladu s njezinim licem. U toj tami za njega su sada bili uočljivi samo još njezino upadno bijelo lice, tamne usne i mučno bijele cigarete u ruci. Ona se za trenutak nasmiješi prije nego što je razmaknula zastor i izišla. Krčmar je sada netremice zurio u Grecka. Lice mu je bilo tvrdo i imalo je u sebi nešto prijeteće. Greck osjeti strah. Ovako izgledaju ubojice, pomisli, i bio bi sav sretan da se mogao brzo izgubiti odavde. Vani je orguljala ljuljačka, tramvaj projuri cvileći kotačima, a njega obuzme neka veoma osebujna, ozbiljna tuga. Odurni, mekani, topli plodovi ležali su. pred njim na stolu, a o njegovu šalicu lijepile su se muhe. Nije ih tjerao. Sasvim iznenada ustane i vikne: — Platiti, molim. — Viknuo je to glasno da bi sebi ulio hrabrosti. Krčmar brzo priđe. Greck izvadi iz džepa novac. Vidje kako se muhe sada polako skupljaju na kajsijama, crne ljepljive točke na toj ogavnoj ružičastoj boji, gotovo mu pozli pri pomisli da ih je jeo. — Tri pengoa — reče krčmar. Greck mu ih dade. Krčmar, pogleda čašicu koja je bila još napol puna, zatim u Greckova prsa, pa ceduljicu što je ležala na stolu, i uzme je, premda je Greck u istom trenutku posegnuo za njom. Krčmar se naceri, njegovo veliko debelo blijedo lice bilo je odurno. Krčmar pročita adresu napisanu na ceduljici: bila je to njegova adresa. Zacereka se još gnusnije. Grecka oblije znoj.

— Treba li vam još ta cedulja? — upita krčmar.

— Ne — odgovori Greck, onda rekne: — doviđenja — prisjeti se da mora reći »Heil Hitler« pa na vratima izgovori: — Heil Hitler! — Krčmar mu ne odgovori. Osvrnuvši se, Greck vidje da krčmar prolijeva ostatak rakije na pod, ljutitom kretnjom. Komadi voća svijetlili su toplo i ružičasto, poput ružičastih rana na mrku tijelu...

Sretan što se našao na ulici, Greck se brzo udalji. Bilo ga je stid da se u lazaret vrati prije nego što mu istekne dopuštenje za izlazak, onaj bi mu se drski mali poručnik podsmjehivao. Ali najradije bi se sad bio vratio i ispružio na krevetu. Osjećao je želju da pojede nešto krepko, ali pri pomisli na jelo prisjeti se onih kajsija, odvratno ružičastih, i mučnina mu se pojača. Pomisli na ženu kojoj je otišao u podne, ravno iz lazareta. Njezini mehanički poljupci na njegovu vratu odjednom ga zabole, i bude svjestan zbog čega mu se to voće toliko ogadilo: bilo je iste boje kao njezino rublje, bila se malko oznojila, i tijelo joj je bilo

toplo. Bilo je to glupo, ići k ženi u podne, po takvoj vrućini. Ali, time se pridržavao savjeta svojeg oca, koji mu je bio rekao kako mora nastojati da najmanje jedanput mjesečno pođe k nekoj ženi. Ova žena nije bila loša, jedra mala osoba koja bi uvečer jamačno bila zamamna. Uzela mu je posljednji novac i odmah je znala što je naumio kad je vidjela da nosi dvoje hlača jedne preko drugih. Nasmijala se i imenovala mu židovskog krojača kome će ih moći prodati. Uspori korak. Bilo mu je zlo. Znao je: trebalo je već prije da prezalogaji štogod razumno. Sad je prekasno, ništa više neće moći jesti. Sve je bilo ogavno: ona žena, prljavi Židov, čak i ljuljačka s čamcima, premda je bila još ono najprijatnije, ipak, i ona je bila ogavna, ogavne i kajsije, krčmar, vojnik. Djevojka mu se svidjela. Jako, jako mu se svidjela. Ali, on ne smije dvaput u istom danu poći k ženi. Izgledala je vrlo lijepo, onako u tami u onom zelenom kutu sa svojim bijelim licem, ali je izbliza sigurno također znojna i vonja neugodno. Ove djevojke jamačno nemaju novca za to da o podne u toj vrućini ne budu znojne i da ne vonjaju neugodno.

U prolazu naiđe na neki restoran. Stolice su stajale na ulici između velikih čabara s uspravnim zelenim biljkama. Sjedne u kut i naruči mineralne vode. — S ledom — vikne za konobarom. Konobar kimne. Do Grecka je sjedio neki bračni par, razgovarali su na rumunjskom.

Grecku su sada bile trideset i tri godine, a već je u šesnaestoj obolio na želucu. Srećom, njegov je otac bio liječnik, ne bogzna kakav liječnik, ali jedini u gradiću, pa su imali dosta novaca. Ali mamica je bila štedljiva. Ljeti su putovali u toplice ili dolje u Alpe, često i na more, a zimi, kad su sjedili kod kuće, jeli su slabo. Samo kad bi došli gosti, jeli bi dobro, ali su imali malo gostiju. U njihovu gradiću sav se društveni život odvijao u gostionici, a on nije smio s ostalima u gostionicu. Kad su dolazili gosti, bilo je i, vina, međutim, kad je dospio u dob da može piti vino, bio je već bolestan na želucu. Oduvijek su jeli mnogo salate od krumpira. Nije baš točno znao koliko često, da li tri ili četiri puta tjedno, ali je bilo dana kad mu se činilo da je u svojoj mladosti jeo samo salatu od krumpira. Poslije mu je jednom prilikom neki liječnik rekao da simptomi njegove bolesti graniče pomalo s pojavama izgladnjelosti, i da je salata od krumpira za njega otrov. U njegovu rodnom gradu ubrzo se pročulo da je bolestan, na njemu se

to i vidjelo, pa djevojke jedva da su za nj marile. Toliko novaca otac nije imao da bi to moglo prevagnuti nad činjenicom da je on bolestan. A ni u školi nije blistao. Kad je položio maturu, 1931, smio je sebi nešto zaželjeti, i zaželio je putovanje. Iskrcao se već u Hagenu, uzeo sobu u hotelu i uvečer grozničavo pojurio gradom, ali u Hagenu nije našao prostitutke, pa je sutradan otputovao dalje u Frankfurt i ostao ondje osam dana. Poslije osam dana više nije imao novaca i otputovao je natrag kući. U vlaku je mislio da će umrijeti. Kod kuće su ga dočekali iznenađeno i užasnuto: bio je dobio novce za trotjedno putovanje. Otac ga je odmjerio pogledom, mamica se rasplakala, i uslijedila je strahovita scena s njegovim starim, koji ga je prisilio da se razodjene i podvrgne pregledu. Bila je subota popodne, nikad u životu to nije zaboravio; vani je bilo posve tiho u tim čistim ulicama, bile su starinske i idilične, tople i duboke, jako su dugo zvonila zvona, a on je stajao gol pred svojim starim i morao podnositi opipavanje. U ordinaciji. Bio je pun mržnje na to masno lice i na taj dah koji je uvijek pomalo bazdio na pivo, i naumio je sebi oduzeti život. Očeve su ruke kuckale duž njegova tijela, ta sijeda glava s bujnom kosom dugo mu se vrzmala niže prsiju. — Bezuman si — izjavio je otac kad je napokon podigao glavu, i potiho se zasmijuljio. — Bezuman si. Jednom ili dvaput u mjesecu ženska, to je za tebe dosta. — Znao je da stari ima pravo.

Te večeri sjedio je kod mamice i pio tanak čaj. Nije rekla ni riječi, samo je odjednom počela plakati. Odložio je novine i otišao u svoju sobu.

Dva tjedna kasnije pošao je u Marburg na sveučilište. Pomno se pridržavao očeva savjeta, usprkos tome što je staroga mrzio. Nakon tri godine položio je državni ispit, i opet nakon dvije godine bio je sudski pripravnik, a po isteku još jedne godine je promoviran u doktora prava. Godine 1937. obavio je prvu, 1938. drugu vojnu vježbu, a 1939, dvije godine nakon što je dobio mjesto pri pokrajinskom sudu u sjedištu svojeg okruga, krenuo je kao narednik-đak na bojište. Nije volio rat. Rat je postavljao nove zahtjeve. Više nije bilo dovoljno biti sudski pripravnik i doktor prava, a ni imati mjesto i izglede za brzo promaknuće u vijećnika prvostepenog suda. Sada su mu svi zagledali na prsa kad je dolazio kući. Njegova su prsa bila tek oskudno

ukrašena. Mamica mu je pisala neka se štedi, a istodobno je znala natuknuti ponešto što ga je pogađalo poput uboda igle.

»Beckerov Hugo bio je ovdje na dopustu. Ima željezni križ 1. reda. Zavidan uspjeh za propalog trećoškolca koji nije uspio položiti ni ispit za mesarskog kalfu. Kažu čak da bi trebao postati oficir. Nalazim da je to upravo nevjerojatno. Wesendonk je teško ranjen, kažu da će izgubiti nogu.« Izgubiti nogu — i to je bio nekakav uspjeh.

Naruči još jednu mineralnu vodu. Mineralna voda mu je godila. Bila je ledena. Poželi da uzmogne sve to zbrisati kao da nije bilo, tu glupu pripovijest s onim Židovom i tu blesavu ideju da nasred napučene ulice kupuje stotinjarkom malo voća. Pri pomisli na taj prizor ponovno se oznoji. Iznenada osjeti da mu se želudac počinje buniti. Ostane sjediti i počne se osvrtati tražeći zahod. Svi ljudi u lokalu sjedili su mirno ćaskajući. Nitko se nije micao. Ogledavao se tjeskobno sve dok nije pokraj šanka otkrio zeleni zastor, onda polako ustane i uputi se, sav ukrućen, prema tom zelenom zastoru. Usput je još morao pozdraviti, sjedio je tu jedan kapetan s nekom ženom, pozdravi brzo i odrješito i bio je sav sretan kad je stigao do zelenog zastora.

Već u četiri bio je u lazaretu. Drski mali poručnik sjedio je u sobi, spreman za put. Na sebi je imao svoju crnu tenkističku uniformu, brojna odlikovanja ljeskala su mu se na prsima. Greck ih je natenane poznavao. Bilo ih je pet. Poručnik je pio vino i jeo sendviče s maslacem i mesom. Dovikne Grecku: — Stigao je vaš sanduk.

— Lijepo — reče Greck. Pođe prema svojem krevetu, uhvati sanduk za rukohvat i odvuče ga u blizinu prozora.

— Uostalom — doda poručnik — zapovjednika vašeg bataljona morali su ostaviti u Szokarhelvu. Schmitz je ostao s njim. Nije bio sposoban za otpremanje, taj vaš kapetan.

— Žao mi je — reče Greck. Počne otvarati sanduk. — Ja bih ga ostavio zatvorena — napomenu poručnik — moramo odavde, svi, i vi također.

-I ja?

— Da — nasmije se poručnik, a zatim se njegovo djetinje lice uozbilji: — Još malo pa će formirati udarne čete od želučanih bolesnika.

Greck osjeti kako mu se želudac i opet javlja. Disanje mu postane

tegobno kad je pred sobom tako jasno vidio te sendviče s mesom. Zrnaste čestice loja u mesu iz limenke činile su mu se kao jajašca od muha. Žurno pristupi k prozoru da uhvati zraka. Vani prođu kola natovarena kajsijama. Greck povrati — i osjeti nevjerojatno olakšanje.

— Nazdravlje! — klikne mali poručnik.

5.

Feinhals je bio pošao u grad da kupi pribadače, kutije od ljepenke i tuš, ali je dobio samo ljepenku, ružičastu ljepenku kakvu je volio četni narednik, za izradu natpisa. Kad se vraćao iz grada, padala je kiša. Kiša je bila topla. Feinhals pokuša gurnuti veliki svitak pod vojničku bluzu, ali je svitak bio predugačak, a i predebeo, pa kad je vidio da se omotni papir počinje sa svih strana kvasiti i da probija ružičasta boja ljepenke, produži korak. Na uglu neke ulice morao je pričekati. Tenkovi su nezgrapno ulazili u zavoj, zaokretali tromo svoje cijevi, svoje zadnjice, i nastavili vožnju u jugoistočnom smjeru. Ljudi su mirno promatrali tenkove. Feinhals pođe dalje. Kiša je padala, gusta i teška, kapalo je s drveća, i kad je stigao u ulicu gdje se nalazilo njegovo zbiralište, vidio je već velike mlake na tlu.

Na ulazu je visio velik bijeli papir na kojemu je bio blijedocrvenom olovkom ispisao: »Bolesnička soba Szentgyorgy«. Ubrzo će tu visjeti natpis, debela ružičasta ploča ispisana okruglim slovima u tušu. Svi će to moći vidjeti. Još je sve bilo tiho. Feinhals pozvoni, unutra netko pritisne na otvarač, on pozdravi u smjeru vratarske lože i pode u hodnik. U hodniku su na kukama visili mitraljez i puška. Pokraj svakih vrata nalazilo se stakleno okance iza kojega je bio termometar. Sve je bilo čisto, i bilo je vrlo tiho, i Feinhals je hodao vrlo tiho. Iza prvih vrata začuje kako četni narednik telefonira. U hodniku su visjele fotografije učiteljica i velika panorama Szentgyorgya, u boji. Feinhals zaokrene udesno, prođe kroz jedna vrata i nade se na školskom dvorištu. Školsko je dvorište bilo okruženo velikim drvećem, a onkraj njegovih zidova tiskale su se visoke kuće. Feinhals pogleda u jedan prozor na trećem katu: prozor je bio otvoren. Brzo se vrati u kuću i uputi se uz stepenice. U stubištu su visjele slike učenica završnih godišta. Niz smeđih i zlatnih okvira u kojima su bila nalijepljena djevojačka poprsja: ovalni, debeli komadi ljepenke, na svakome fotografija djevojke. Prvo godište bilo je 1918. Očito je 1918. bila prva matura. Djevojke su na sebi imale bijele bluze i turobno su se smiješile. Feinhals ih je već mnogo puta razgledavao, u toku gotovo cijelog jednog tjedna svakog dana. U sredini između djevojačkih poprsja bila je nalijepljena crna stroga dama koja je nosila cviker; to je jamačno bila ravnateljica. Od

1918. do 1932. bila je jedna te ista, a činilo se da se u tih četrnaest godina uopće nije promijenila. Naime, bila je to uvijek jedna te ista slika. Vjerojatno je svaki put uzela istu fotografiju i dala da je fotograf nalijepi u sredinu. Pred godištem 1928, Feinhals zastane. Ovdje mu je jedna djevojka bila zapela za oko svojom pojavom, zvala se Marija Kartok, nosila je dugačke šiške, gotovo do obrva, a lice joj je bilo samosvjesno i ljepuškasto. Feinhals se osmjehne. Nalazio se već na drugom usponu, pa krene dalje do godišta 1932. Zagledao je redom djevojke kojima je tada bilo oko devetnaest godina, baš kao i njemu, i koje su sada napunile trideset i dvije: u ovom godištu bila je i opet jedna djevojka koja je nosila šiške, samo do polovice čela, a lice joj je bilo samosvjesno i izražavalo je stanovitu strogost. Zvala se Ilona Kartok i bila vrlo slična svojoj sestri, samo što je, tako se činilo, bila mršavija i manje tašta. Uškrobljena bluza dobro joj je pristajala, i bila je jedina na slici koja se nije smiješila. Feinhals zastane na nekoliko sekundi, osmjehne se ponovno i počne se polako uspinjati na treći kat. Oznojio se, ali nije imao slobodne ruke da bi skinuo kapu, pa nastavi dalje. Na suprotnoj strani stubišta nalazio se kip Bogorodice smješten u jednoj niši. Bio je sadren, svježe cvijeće stajalo je u vazi pred njim; jutros su u vazi bili tulipani, sad su tu stajale žute i crvene ruže uskih, jedva otvorenih pupoljaka. Feinhals zastane i pogleda dolje u stubište. Gledano u cjelini, to stubište puno djevojačkih slika doimalo se jednolično: sve one, sve te djevojke, činile su se kao leptiri s nešto tamnijim glavama, preparirani i okupljeni u velikim okvirima. Kao da su to sve bile jedne te iste glave, samo se tamna središnja slika ponekad mijenjala. Bila je promijenjena 1932,1940. i 1944. Sasvim gore lijevo na kraju trećeg uspona visjelo je još godište 1944, djevojke u uškrobljenim bijelim bluzama, nasmiješene i nesretne, a u njihovoj sredini tamna postarija dama koja se također smiješila i kanda također bila nesretna. Feinhals u prolazu baci letimičan pogled na godište 1942; ondje je i opet bila jedna Kartokova, zvala se Szorna, ali nije padala u oči: njezina se frizura nije razlikovala od ostalih, lice joj je bilo okruglo i dirljivo. Kad je stigao gore, na taj hodnik koji je bio tih kao i cijela kuća, začuje da ulicom pristižu automobili. Baci svoje drangulije na jednu prozorsku dasku, otvori drugi prozor i pogleda van. Četni narednik stajao je dolje na ulici pred kolonom kola, motori nisu

bili ugašeni. Vojnici sa zavojima iskakali su na ulicu, a odostrag iz jednog crveno lakiranog velikog furgona za prevoz pokućstva dolazilo je mnoštvo vojnika sa svojom prtljagom. Ulica se brzo punila. Četni je narednik vikao: — Amo — ovamo — svi u hodnik — čekaj! — Nepravilna siva povorka polako je zamicala u otvor ulaznih vrata. Na drugoj strani ulice naglo su se otvarali prozori, ljudi su zagledali napolje, a na uglu se nakupilo mnoštvo.

Neke su žene plakale.

Feinhals zatvori prozor. U kući je bilo tiho - tek je slabo dopirala prva buka odozdo iz hodnika; pođe polako do kraja hodnika, udari ondje jedanput nogom o jedna vrata, a iznutra se javi ženski glas: - Da? - osjećao je da se crveni dok je laktom pritiskao kvaku. Isprva je nije uočio, soba je bila krcata ispunjenim životinjama, na velikim policama ležale su smotane zemljopisne karte, veliki uredno pocinčani sanduci s uzorcima kamenja pod staklenim poklopcima, a na zidu je visio šareni otisak uzoraka za vezenje i rednim brojevima označen niz slika, koji je prikazivao sve stadije njege dojenčeta.

— Hej — vikne Feinhals.

— Da? - odazove se ona. On pođe do prozora, gdje je bio slobodan uzak prolaz, između ormara i stalaka. Sjedila je za malim stolom. Lice joj je bilo okruglije nego dolje na slici, strogoća kao da se ublažila, nježnost povećala. Istodobno se i zbuni i poveseli kad je rekao »dobar dan«, i kimne mu na pozdrav. On baci veliki svitak papira na prozorsku dasku, isto tako i paketić iz lijeve ruke, baci kapu do njih i obriše znoj.

— Morate mi pomoći, Ilona — reče — bilo bi lijepo kad biste za mene imali malko tuša.

Ona ustane i zaklopi knjigu što je ležala pred njom.

— Tuša? — upita. — Nije mi poznato što je tuš.

— Čini mi se, vaša struka je njemački jezik?

Ona se nasmije.

— Tuš — objasni on — to je nešto kao tinta. Znate li što je pero za okruglo pismo?

— Mogu zamisliti — odgovori ona sa smiješkom — pero za pisanje okruglog pisma — to mi je poznato.

— Biste li mi mogli posuditi takvo nešto?

— Mislim da bih. — Pokaza ormar koji se nalazio iza njegovih leđa, i on vidje da nikako neće izaći iz toga kutka iza stola.

Bio ju je prije tri dana otkrio u ovoj sobi i proboravio svakog dana satima kod nje, ali mu još nijednom nije došla u blizinu: činilo se da ga se boji. Bila je vrlo pobožna, vrlo nevina i pametna, bio je već mnogo s njom razgovarao i osjećao je da gaji za nj simpatije — ali, doći mu u blizinu, tako da bi je mogao iznenada zagrliti i poljubiti, doći mu u blizinu, u to se još nije upustila; bio je vrlo mnogo s njom razgovarao, satima se motao kod nje, i nekoliko su puta razgovarali o religiji, no on bi je rado poljubio; samo, nikad mu nije dolazila u blizinu.

On se namršti i slegne ramenima. — Samo jednu riječ — reče promuklo — treba da kažete samo jednu riječ, i nikad više neću doći u vašu sobu. Njezino se lice uozbilji. Spusti vjeđe, stisne usne, digne opet pogled: — Ne znam bih li to htjela — reče tiho — a osim toga, ne bi ništa koristilo, zar ne?

— Ne bi — potvrdi on. Ona kimne.

On se vrati u prolaz koji je vodio prema vratima i reče:

— Ne shvaćam kako netko može postati učiteljica u školi koju je sam pohađao devet godina.

— Zašto ne — odvrati ona — uvijek sam rado išla u školu, pa i sad.

— Sada nema škole?

— Ima — zajedno smo s jednom drugom školom.

— A vi morate ostati ovdje i paziti, znam — vrlo mudro od vaše ravnateljice što ostavlja ovdje u kući najljepšu učiteljicu — primijeti da se ona crveni — a ujedno i najpouzdaniju, znam... — baci pogled uokolo po nastavnom materijalu. — Imate li ovdje kakvu kartu Evrope?

— Svakako — odgovori ona.

— A pribadača? — Ona ga začuđeno pogleda i kimne potvrdno.

— Budite ljubazni prema meni — nastavi on — dajte mi kartu Evrope i nekoliko pribadača. — Otkopča svoj lijevi džep, potraži i izvuče nekakav pergamentni smotuljčić pa oprezno istrese sadržaj u dlan; bile su to male crvene kartonske zastavice, digne jednu uvis i pokaže joj je. — Dođite — klikne — poigrat ćemo se generalštaba, divna igra! — Vidjevši da ona oklijeva, doda: — Hajde, dođite,

obećavam vam da vas neću dotaknuti.

Ona polako iziđe i uputi se prema polici gdje su ležale karte. On se zagleda van, u dvorište, dok je prolazila pored njega, zatim se okrene i pomogne joj postaviti stalak za karte što ga je odnekud izvukla. Ona pričvrsti kartu u držač, raspetlja uzicu i počne lagano okretati ručicu za podizanje karte. Stajao je kraj nje s crvenim zastavicama u ruci. — Blagi Bože — promrmlja — pa zar smo kao životinje, da nas se svi toliko plašite?

— Da — reče ona tiho i pogleda ga; vidio je da se još uvijek plaši. — Kao vukovi — reče ona teško dišući. — Vukovi koji svakog trena mogu početi o ljubavi. Tip ljudi koji uznemiruje. Molim vas — doda vrlo tiho — nemojte.

— Što?

— Govoriti o ljubavi — reče ona posve tiho...

— Zasad neću, obećavam vam. — Gledao je napeto u kartu pa nije vidio da mu se ona sa strane osmjehuje.

— Molim — izgovori on ne osvrćući se — pribadače.

— Ostao je nestrpljivo stajati pred kartom, zurio u tu živahnim tiskom prekrivenu plohu i prelazio rukom preko nje. Velika linija od istočnog kuta istočne Pruske vodila je gotovo točno i ravno dolje do Nagyvarada, samo je u sredini, kod Lavova, bila izbočina, ali nitko nije znao ništa izvjesno.

Pogleda nestrpljivo prema njoj; rovala je po prostranoj ladici teška ormara od orahovine. Komadi rublja, pelene, gola lutka — onda se brzo vrati i pruži mu veliku limenu kutiju punu pribadača. On počne užurbano prstima tražiti medu njima i vaditi one s crvenim ili modrim glavicama. Napeto je promatrala kako uvodi igle kroz kartonske zastavice kako ih oprezno zabada u kartu.

Pogledaše se; vani u hodniku čula se galama, lupanje vratima, koraci u čizmama, glas četnog narednika i vojnika.

— Što se to događa? — upita ona uplašeno.

— Ništa — odgovori on mirno — stigli su prvi pacijenti.

Zabode jednu zastavicu dolje gdje je bila debela točka: Nagyvarad — prijeđe oprezno rukom preko Jugoslavije i- zabode oprezno jednu u Beograd, zatim jednu s one strane, u Rim, i iznenadi se koliko je Pariz blizu njemačke granice. Ostavivši ljevicu da počiva na Parizu, prijeđe

polako desnicom dugačak put natrag do Staljingrada. Potez između Staljingrada i Nagyvarada bio je duži od onoga između Pariza i Nagyvarada. Slegne ramenima i počne oprezno popunjavati zastavicama međuprostore između označenih točaka.

— Oh! — klikne ona — on je pogleda — činila se sva napeta, uzbuđena, lice kao da joj je postalo uže, bilo je glatko i smeđe, a fine maljice na njezinim lijepim obrazima bile su vidljive sve do blizu tamnih očiju. Još je nosila šiške, samo što su bile kraće nego dolje na slici. Teško je disala.

— Zar to nije divna igra? — upita on tiho.

— Jest — odvrati ona — strašno — sve je tako — kako vi to kažete — tako — kao reljef.

— Plastično, mislite? — reče on.

— Da-da — prihvati ona živo — jako plastično — vidi se kao da se gleda u neku sobu.

Galama u hodniku bila se utišala, vrata kao da su se pozatvarala, ali Feinhals odjednom začuje svoje ime, vrlo razgovijetno. — Feinhalse — vikao je četni narednik — prokletstvo, gdje ste?

Ilona ga pogleda upitno.

— Zar vas zovu?

— Da.

— Idite — reče ona tiho — molim vas, neću da vas nađu ovdje.

— Dokad ćete biti ovdje?

— Do sedam.

— Sačekajte me — doći ću još jednom.

Ona kimne potvrdno — oblije je žarko rumenilo — i ostane stajati pred njim sve dok joj nije načinio mjesta kako bi je propustio u njezin kutak.

— U paketiću su, ondje na prozorskoj dasci, kolači — reče on — za vas su. — Otvori vrata, pogleda van pa brzo iziđe u hodnik.

Polagano je silazio stubištem, premda je čuo kako u srednjem hodniku četni narednik viče »Feinhalse«. Nasmiješi se Szorni kad je prolazio pored godišta 42, ali se već bilo prilično smračilo, pa ne uzmogne razaznati Ilonino lice; veliki okvir visio je u sredini stuba, a pomrčina je već bila gusta. A dolje na kraju stuba stajao je četni narednik, koji mu dovikne: — Blagi Bože, ma kamo ste se djeli, tražim

vas već čitav sat.

— Pa bio sam u gradu, kupio sam ljepenku za natpise.

— Da, da, ali ima tome već pol sata što ste u kući. Dođite. — Uhvati Feinhalsa za mišku pa side s njim na donji kat. U sobama se pjevalo, a ruske njegovateljice trčale su s poslužavnicima kroz hodnike.

Četni narednik bio je vrlo blag prema Feinhalsu otkad se ovaj vratio iz Szokarhelva, bio je blag prema svima i ujedno nervozan otkad je dobio nalog da organizira skupljanje bolesnika. Četnog narednika uznemirivalo je nešto što Feinhalsu nije moglo biti poznato. Od prije nekoliko tjedana u ovoj su se armiji desile promjene koje Feinhals nije mogao sagledati i čije posljedice nije mogao procijeniti. Ali četni narednik živio je od toga, samo od toga, a što to više nije funkcioniralo, silno ga je uznemirivalo. Prije je mogućnost premještaja ili nepovoljne prekomande bila gotovo nevjerojatna, svaka bi naredba bila zaobiđena još prije nego što bi bila upućena jedinici. Instanca, koja je naredbu izdavala, prva ju je zaobilazila, a povjerljivi razgovori obavještavali su jedinice kojima je upućivana o mogućnostima da je zaobiđu — i, dok su naredbe i zakoni postajali sve više prijeteći, sve mračnije sročeni, sve je lakše bilo postupiti pored njih, uistinu se po njima nije ravnao nitko tko ih nije htio iskoristiti da bi se riješio nepoćudnih ljudi. U krajnjem slučaju liječnički pregled ili telefonski razgovor — i sve je teklo dalje. Ali, to se promijenilo: telefonski razgovori nisu više bili ni od kakve koristi, jer ljudi s kojima si običavao razgovarati nisu više postojali ili su postojali negdje gdje su nedostižni — a oni kojima si sada telefonirao nisu te poznavali i nisu imali nikakva interesa da ti pomognu, jer su znali da ni ti njima nećeš moći pomoći. Konci su se zapetljali i jedino što ti je preostalo da radiš bilo je da danomice spašavaš vlastitu kožu. Dosad se rat bio odvijao na telefonu, ali je sada rat počinjao gospodariti telefonom. Nadležnosti, šifrirani nazivi, pretpostavljeni, dnevno se sve mijenjalo, i događalo se da budeš dodijeljen nekoj diviziji koja se već sutradan sastoji samo još od generala, trojice štabnih oficira i šačice pisara...

Četni narednik ispusti Feinhalsovu mišku kad su stigli dolje, i otvori vrata sam. Otten je sjedio za stolom i pušio., Na stolu za kojim je sjedio bio je crn oštar trag izgoretine od cigarete. Otten je čitao

novine.

— No, napokon — reče i odloži novine.

Četni narednik pogleda Feinhalsa, Feinhals pogleda Ottena.

— Nema druge — reče četni narednik sliježući ramenima — moram poslati sve ljude mlađe od četrdeset, koji ne pripadaju stalnom osoblju ili koji se više ne mogu smatrati bolesnicima. Zbilja — nema druge. Vas dvojica morate otići.

— Kamo? — upita Feinhals.

— U odredište za popunu, i to smjesta — objasni Otten. Pruži Feinhalsu otvorenu zapovijed. Feinhals je pročita.

— Smjesta! — dobaci Feinhals. — Smjesta — smjesta se još nikada nije dogodilo nešto pametno. — Držeći otvorenu zapovijed u ruci zapita: — Zar moramo obojica biti navedena u jednoj otvorenoj zapovijedi — hoću reći: zajedno... ?

Četni ga narednik prodorno pogleda: — Kako to mislite? Ne činite gluposti! — reče tiho.

— Koliko je sati? — upita Feinhals.

— Skoro sedam — odgovori Otten i ustane. Imao je već prikopčan opasač, a ranac mu je stajao na stolu.

Četni narednik sjedne za stol, izvuče ladicu i pogleda Ottena. — Meni se fućka — reče. — Kad jednom krenete, više me se nimalo ne tičete. — Slegne ramenima: — Kako hoćete. Ispostavit ću dakle svakome po jednu.

— Idem po svoju prtljagu — reče Feinhals.

Ugledavši gore Ilonu, zastane u hodniku promatrajući je kako zaključava vrata, kako potom drma kvaku i kima glavom. Na sebi je imala šešir i kaput i držala je u ruci paketić s kolačima. Imala je zeleni kaput i smeđu kapu, i on primijeti da izgleda još zgodnija nego u onom crvenkastom prsluku. Bila je malena, možda malčice prepunačka, ali, kad bi pogledao njezino lice, liniju njezina vrata, osjetio bi nešto što još nikada nije osjetio pri pogledu na neku ženu: volio ju je i želio ju je posjedovati. Ona još jednom prodrma kvaku kako bi se uvjerila da su vrata doista zaključana, pa onda krene polako duž hodnika. Napeto ju je promatrao i uočio da se nasmiješila i istodobno uplašila kad se iznenada stvorio pred njom.

— Pa rekli ste da ćete pričekati — napomenu.

— Bila sam smetnula s uma da moram otići po jako hitnom poslu. Namjeravala sam dolje ostaviti poruku da ću se vratiti za sat.

— Zbilja ste se htjeli vratiti?

— Jesam — odgovori ona, pogleda ga i nasmiješi se. — Idem s vama — reče on. — Pričekajte. Samo minutu.

— Ne možete sa mnom. Pustite. — Odmahne glavom, umorno. — Svakako ću se vratiti.

— Kamo idete?

Ona pošuti, osvrne se oko sebe, ali je hodnik bio prazan, bilo je vrijeme večere, i iz soba je dolazila prigušena buka. Onda ga opet pogleda. - U geto - reče — moram sa svojom majkom u geto. — Pogleda ga ispitivački, ali on samo upita: — Što ćete ondje?

— Danas će ga isprazniti. Ondje je naša rodbina. Nešto ćemo im još odnijeti. I ove kolače. — Pogleda paketić što ga je držala u ruci i pokaza mu ga. — Valjda se ne ljutite što ću ih pokloniti drugima.

— Vaša rodbina — reče i uhvati je za nadlakticu. — Dođite, idemo. — Krene s njom niz stepenice, čvrsto je držeći za nadlakticu.

— Vaši su rođaci Židovi?, Vaša majka?

Ona potvrdi glavom. — I ja također — reče — svi mi.

— Zastane. — Pričekajte trenutak. — Oslobodi se njegove ruke, izvadi kitu cvijeća iz vaze pred Bogorodičinim kipom pa brižljivo odstrani uvele cvjetove. — Obećavate li mi da ćete uliti svježe vode u vazu? Sutra neću biti ovdje. Moram u školu. Obećajte mi — a možda i cvijeća?

— Ne mogu obećati. Večeras moram otići odavde. Inače...

— Inače biste to učinili?

On kimne potvrdno. — Sve bih učinio da vas obradujem.

— Samo da biste mene obradovali? — upita ona.

On se osmjehne. — Ne znam, učinio bih to i inače, mislim, ali mi nikad ne bi palo na pamet da to učinim. Pričekajte! — reče naglo.

Bili su stigli do drugog hodnika. On pohita u hodnik, u svoju sobu, te brže-bolje strpa u torbu nekoliko sitnica što su ležale naokolo. Zatim prikopča opasač i požuri napolje. Bila je polako krenula dalje, i on je sustigne pred slikom godišta 1932. Činila se zamišljena.

— Što je? — upita je.

— Ništa — odvrati ona tiho. — Voljela bih biti sentimentalna, a ne

mogu. Ova me slika ne dira, posve mi je tuđa. Hajdemo.

Obeća mu da će ga pričekati pred ulazom, i on požuri u pisarnu po svoju otvorenu zapovijed. Otten je već bio otišao. Četni narednik ščepa Feinhalsa za rukav: — Ne činite ludosti — reče — i sretno!

— Hvala — odvrati Feinhals i pohita napolje.

Čekala ga je na uglu ulice. Uhvati je pod ruku i krene s njom polako u grad. Kiša je bila prestala, ali je zrak još bio vlažan, mirisalo je slatko, i prolazili su vrlo tihim sporednim ulicama koje su tekle gotovo paralelno s glavnim ulicama, ali koje su bile vrlo tihe, s malim kućama i niskim stabalcima ispred njih.

— Kako to da vi niste u getu? — upita on.

— Zbog mojega oca. Bio je oficir u ratu i dobio je visoka odlikovanja i izgubio obje noge. Ali, jučer je ta svoja odlikovanja vratio, poslao ih je komandantu grada, a i svoje proteze — velik smeđi paket. A sada me ostavite! — doda žestoko.

— Zašto?

— Želim ići kući sama.

— Poći ću s vama.

— Nema smisla. Vidjet će vas, netko će vas od mojih vidjeti... — pogleda ga — i nakon toga neće me više pustiti da iziđem.

— Vratit ćete se?

— Hoću — potvrdi ona mirno. — Sigurno. Obećavam vam.

— Poljubite me — reče on.

Ona pocrvenje i zastane. Ulica je bila pusta i tiha. Stajali su uz neki zid preko kojega su visjele uvele grane crvena gloga.

— Čemu poljupci? — reče ona tiho; gledala ga je tužno i on se poboja da će zaplakati. — Plašim se ljubavi.

— Zašto? — upita on tiho.

— Zato što je nema — tek na trenutke.

— Mnogo više od nekoliko trenutaka i nećemo imati — reče on tiho. Odloži torbu na tle, uzme joj paketić iz ruke i zagrli je. Počne je ljubiti u vrat, iza ušiju, i osjeti njezina usta na svojem obrazu. — Ne odlazi — šapne joj u uho — ne odlazi! Ne valja odlaziti kad je rat. Ostani tu. — Ona odmahne glavom. — Ne mogu — reče — majka će mi umrijeti od straha ne budem li točna. — Još jednom ga poljubi u obraz i začudi se što joj to nije mrsko — osjetila je da joj je lijepo. —

Dođi — reče. Privuče k sebi njegovu glavu, koja joj je ležala na ramenu, i poljubi ga u kutove usta. Osjećala je sad da se doista raduje što će odmah opet biti s njim.

Još ga jednom poljubi u kutove usana pa se na trenutak zagleda u njega; prije je uvijek mislila kako mora da je lijepo imati muža i djecu; bila je uvijek pomišljala istodobno na jedno i drugo, ali sada više nije pomišljala na djecu — ne, nije pomislila na djecu kad ga je poljubila i postala svjesna da će ga ubrzo ponovno vidjeti. To je rastuži, a ipak joj se učini da je to lijepo. — Hajde — reče tiho — zaista moram poći...

On pogleda preko njezinih ramena niz ulicu, bila je pusta i tiha, i buka obližnje ulice činila se vrlo daleka. Stabalca su bila brižljivo potkresana. Ilonina ruka potraži njegov potiljak, i on osjeti da je ta ruka jako mala, čvrsta i uska. — Ostani tu — reče — ili me pusti da pođem s tobom. Ma što se dogodilo. To se neće dobro završiti — ne poznaješ ti rat — ne poznaješ one koji ga prave. Ne valja se razdvajati ni na minutu, ako nije nužno.

— Nužno je — reče ona — ta shvati!

— Onda me pusti da pođem s tobom.

— Ne, ne — reče ona žestoko — to ne mogu učiniti svojemu ocu, shvaćaš li?

— Shvaćam — reče on i poljubi je u vrat — shvaćam sve, čak i predobro. Ali, ja te volim i htio bih da ostaneš tu. Ostani tu!

Ona se odvoji od njega, pogleda ga i reče: — Ne zahtijevaj to od mene. Molim te.

— Neću — reče on tiho — hajde, pođi. Gdje da pričekam?

— Dođi još komad puta sa mnom, pokazat ću ti malu gostionicu gdje možeš pričekati.

On pokuša hodati polako, ali ona ga povuče za sobom, i on se iznenadi kad su odjednom dospjeli na prelaz preko neke ulice sa živim prometom. Ona mu pokaza malu usku kuću i reče:

— Pričekaj me ondje.

— Vratit ćeš se?

— Sigurno — odgovori ona sa smiješkom — čim budem mogla. Volim te. — Iznenada ga obgrli oko vrata i poljubi u usta. Onda naglo požuri, a on, ne htijući je ispratiti pogledom, krene prema maloj gostionici. Kad je ušao, osjećao se veoma bijedno, veoma prazno, i

imao je osjećaj da je nešto propustio. Znao je da je besmisleno čekati, a istodobno je znao da mora čekati. Morao je Bogu pružiti tu priliku da svemu dade takav obrat kako bi ispalo lijepo, premda je bio siguran da je to već odavno dobilo drugačiji obrat: ona se neće vratiti. Dogodit će se nešto što će spriječiti da se ona vrati — možda je to pretenciozno: voljeti jednu Židovku u ovome ratu i nadati se da će se ona vratiti. Nije joj znao čak ni adresu, a morao je podržavati nadu čekajući je ovdje, premda nije imao nade. Možda je mogao potrčati za njom i prisiliti je da ostane — ali, ne možeš čovjeka prisiliti, možeš ljude samo ubiti, to je jedina prisila što je nad njima možeš izvršiti. Na život nikoga ne možeš prisiliti, a ni na ljubav, to je besmisleno; jedino što uistinu ima moć nad njima jest smrt. I morao je sad čekati, premda je znao da je to besmisleno. Znao je također da će čekati dulje od jednog sata, dulje od ove noći, jer to je jedino što ih međusobno povezuje: ta mala krčma na koju je pokazao njezin prst, i jedina izvjesnost, jer ona nije lagala. Ona će doći, smjesta i brzo, što brže bude mogla, bude li u njezinoj moći da o tome odlučuje...

Na satu iznad šanka vidje da je dvadeset do osam. Nije imao volje da štogod založi ili popije, pa naruči mineralnu vodu kad je došla krčmarica, a vidjevši da je razočarana, naruči vrčić vina. Sprijeda u krčmi sjedio je neki mađarski vojnik sa svojom djevojkom, u sredini nekakav debeljko žuta lica i sa poput smole crnom cigarom u ustima. Vrlo brzo isprazni vrčić vina, da bi umirio krčmaricu, pa naruči još jedan. Krčmarica mu se ljubazno osmjehne; bila je postarija, mršava i plavokosa.

Na trenutke je čak vjerovao da će doći. Tad je zamišljao kamo će s njom otići: uzet će negdje sobu, a pred vratima te sobe reći će joj da mu je sada žena. Soba će biti mračna, krevet u njoj star i smeđ i širok, i na zidu će visjeti neka nabožna slika, bit će tu komoda s lavorom od modra porculana, u kojemu će biti smlačene vode, a prozor će gledati u voćnjak. Ta soba postoji, znao je to, valja mu samo otići u grad i potražiti je, pa će je naći, tu sobu, sasvim svejedno gdje, naći će je, točno tu sobu, u nekom svratištu, u nekom hotelu, nekom pansionu, postoji ta soba koja je na trenutak bila određena da njih dvoje prihvati te noći — ali oni nikada neće dospjeti u tu sobu: vidio je s bolnom jasnoćom prljavi sag pred krevetom i mali prozor što gleda u voćnjak,

smeđa se boja sljuštila s prozorskog križa; krasna je to soba s velikim smeđim i širokim krevetom, u kojemu zamalo što nisu ležali jedno uz drugo. Ali ta će soba sad ostati prazna.

Pa ipak, bilo je trenutaka u kojima je vjerovao kako odluka još nije pala. Da nije Židovka — bilo je vrlo teško u ovome ratu voljeti jednu Židovku, upravo Židovku, ali on ju je volio, volio ju je jako, toliko da bi bio mogao spavati s njom, a također i razgovarati s njom, vrlo dugo i vrlo često i uvijek nanovo — a znao je da nema mnogo žena s kojima se može poći spavati a s kojima se može i razgovarati. S njom je to moglo biti ostvarljivo — mnogo je toga s njome moglo biti ostvarljivo.

Naruči još jedan vrčić vina. Bocu mineralne vode nije još ni otvorio. Onaj svat s cigarom crnom poput smole iziđe, pa je sad bio sam u krčmi s postarijom plavokosom krčmaricom, koja je imala mršav vrat, i s mađarskim vojnikom i njegovom djevojkom. Pio je vino i pokušavao misliti na nešto drugo. Pomišljao je na svoj dom — ali, nije gotovo nikada boravio kod kuće; ta kod kuće mu je bilo tjeskobno - to malo mjestance ležalo je između željeznice i rijeke kao u kakvoj petlji, ceste što su vodile k njemu i kroz njegga bile su bez drveća, sam asfalt, i bilo je samo one ustajale, sparne sjene voćaka, ljeti. Čak ni za vrijeme večeri nije bivalo svježije. Ujesen je većinom putovao kući i pomagao pri žetvi, jer mu je to pričinjalo zadovoljstvo: ti veliki vrtovi puni voća, krcati veliki kamioni, mnogi kamioni krcati kruškama i jabukama i šljivama odvozili su se duž Rajne u velike gradove; lijepo je bilo kod kuće ujesen, i dobro se slagao sa svojom majkom i s ocem, i bilo mu je svejedno kad mu se sestra udala za nekakvog seljaka voćara — ali ujesen je bilo lijepo kod kuće. Zimi je mjestance ležalo opet golo i napušteno između rijeke i željeznice u hladnoči, i onaj teški slatkast miris iz tvornice marmelade vukao se u ruskim oblacima nad ravnicom i oduzimao ti je dah. Ne, bio bi sav sretan kad bi se opet našao vani. Gradio je kuće i škole, tvornice i stambene blokove po nalogu jednog velikog poduzeća, pa i kasarne...

Ali, nije bilo vajde od nastojanja da misli na sve to. Morao je sad misliti kako je zaboravio zatražiti Iloninu adresu — za svaki slučaj. Istina, mogao ju *je* doznati od pazikuće u školi ili od njezine ravnateljice, i postojala je ipak još mogućnost da se za nju raspita, da je potraži, da s njom porazgovara, da je možda posjeti. Ali sve je to

pripadalo medu one besmislene poteze što ih moraš napraviti da bi Bogu dao priliku, moraš ih bezuvjetno napraviti, jer zna se dogoditi da postanu smisleni. Čim moraš dopustiti da oni mogu postati smisleni, okrunjeni uspjehom, čim to moraš dopustiti, izgubljen si. I moraš ih uvijek nanovo napraviti. Tražiti i čekati — to je bila sva nada, a bila je strašna. Nije znao što rade s mađarskim Židovima. Bio je čuo da je zbog toga došlo do trzavica između mađarske i njemačke vlade, ali, nikad se nije moglo znati što Nijemci rade. A zaboravio je zatražiti Iloninu adresu. Ono najvažnije što se u ratu mora učiniti, izmijeniti međusobno adrese, to su zaboravili, a za nju je bilo posebno važno da ima jednu adresu. Ali sve je to uzalud: ona se više neće vratiti.

Radije skrene svoje misli na sobu u kojoj bi bili proboravili jedno uz drugo...

Vidje da će ubrzo biti devet: onaj jedan sat odavna je protekao. Kazaljka sata kretala se vrlo polako kad je pogled bio uperen u nju, ali kad se makar samo na trenutak ispustila iz vida, kao da je skakala. Bilo je devet, i čekao je ovdje već gotovo sat i pol, morao je i nadalje čekati, ili je mogao brzo skoknuti u školu, zapitati pazikuću za njezinu adresu i otići onamo. Naruči još jedan vrčić vina i vidje da je krčmarica zadovoljna.

U devet i pet u lokal naiđe patrola. Bio je to oficir s pratiocem, nekim kaplarom, i najprije su samo površno zavirili u lokal i htjeli opet izići — uočio ih je vrlo dobro, jer je bio počeo zuriti u vrata. Bilo je čarobno zuriti u vrata: vrata su bila nadanje, ali jedino što je ugledao bio je taj oficir pod čeličnim šljemom i kaplar iza njega, koji su samo zavirili unutra i htjeli opet izići, kad ga je oficir iznenada ugledao i uputio se polako prema njemu. Znao je da je sve svršeno: ti ljudi raspolažu onim jedinim sredstvom koje je djelotvorno, upravljaju smrću, ona im se pokorava na ciglu riječ. A biti mrtav znači ne moći više ništa učiniti na ovome svijetu, a on je namjeravao još nešto učiniti na ovome svijetu: htio je čekati Ilonu, potražili je i voljeti — premda je znao da je besmisleno, htio je to učiniti, jer je postojala neznatna mogućnost da bi to moglo biti okrunjeno uspjehom. Ovi muškarci pod čeličnim šljemovima imali su smrt u šaci, sjedila je u njihovim malim pištoljima, njihovim ozbiljnim licima, a ako je ne bi uposlili sami, za njima su stajale tisuće njih koji su spremni, itekako spremni da i smrti

pruže priliku, pomoću vješala i mitraljeza — ti su upravljali smrću. Oficir ga pogleda, ne reče ništa nego samo ispruži ruku. Oficir je bio umoran, gotovo ravnodušan, radio je sve mehanički, vjerojatno mu to nije pričinjalo mnogo zadovoljstva, ali on je to radio, i radio je to dosljedno i ozbiljno. Feinhals mu pruži vojnu knjižicu i otvorenu zapovijed. Kaplar dade Feinhalsu znak da ustane. Feinhals slegne ramenima i ustane. Vidio je da krčmarica dršće i da je mađarski vojnik prestrašen.

— Pođite s nama — reče oficir tiho.

— Moram još platiti — izjavi Feinhals.

— Platite usput.

Feinhals prikopča opasač, dohvati torbu i krene između njih dvojice. Krčmarica primi novac, a kaplar pode kao prvi i otvori vrata. Feinhals iziđe: znao je da mu ne mogu ništa; mogao se usprkos svemu bojati, ali se nije bojao. Vani je bio mrak, trgovine i gostionice bile su osvijetljene, i sve je bilo veoma lijepo i puno ljetnog ugođaja. Na ulici ispred krčme stajao je velik crveni furgon za prevoz pokućstva: stražnja su vrata bila otvorena, jedan je dio bio spušten i ležao je na grubom pločniku poput kakva kolnog navoza. Ljudi su stajali na ulici i tjeskobno promatrali: pred otvorom je stajao vojnik-stražar koji je u ruci držao mitraljez.

- Upadaj! - reče oficir. Feinhals se popne u kola, nazre u tami mnogo glava, oružja - ali nitko unutra ne progovori ni riječi. Našavši se u unutrašnjosti zamijeti da su kola dupkom puna.

6.

Crveni furgon za prevoz pokućstva vozio je polako kroz grad; bio je čvrsto zatvoren tapecirana vrata zakračunana, i nosio je na objema stranama crn natpis: »Braća Goros, Budimpešta, prijevoz svake vrste«.

Furgon se više nije zaustavljao. Iz otvora na krovu furgona izvirivala je glava, čovjeka koji je pažljivo osmatrao okolicu i koji se od vremena do vremena saginjao dolje i nešto dovikivao. Čovjek je vidio osvijetljene kavane, slastičarne, ljude u ljetnoj odjeći; odjednom njegovu pažnju zaokupi zelen furgon za prevoz pokućstva, koji ih je na

širokom bulevaru pokušavao prestići, ali nije uspijevao proći pokraj njih. Vozač zelenog furgona za prevoz pokućstva bio je momak u maslinastosivome, do njega je sjedio drugi momak u maslinastosivome, koji je na krilu držao mitraljezu, ali otvor na krovu zelenog furgona za prevoz pokućstva bilo je gusto isprepleteno bodljikavom žicom. Vozač zelenog furgona žestoko je trubio za crvenim furgonom, koji se tromo vukao kroz grad. Tek kad su stigli na neko veliko raskršće, i kad je ulica postala šira i otvorenija, zeleni ih je furgon mogao prestići, projurio je pored njih, a čovjek koji je izvirivao odozdo kroz otvor promatrao je kako zeleni furgon zaokreće u široku ulicu što je vodila prema sjeveru, dok je crveni furgon vozio prema jugu, gotovo točno prema jugu. Lice čovjeka u otvoru postajalo je sve ozbiljnije. Bio je malen i tanašan, lice mu je bilo postarije, a kad je crveni furgon za prevoz pokućstva prešao još komad puta, prigne glavu i zaurla dolje u unutrašnjost kola:

— Prilično je jasno da izlazimo iz grada, kuće više nisu tako gusto zbijene. — Odozdo mu odgovori muklo mumljanje, a crveni furgon sad pojuri brže, brže nego što bi se to od njega moglo očekivati. Cesta je bila pusta i tamna, između gustog granja drveća zrak je visio vlažan i težak i sladak, a čovjek gore u otvoru sagne se prema dolje i vikne: — Više se ne vide nikakve kuće, otvorena cesta — smjer: jug — Krika dolje postade još jača, ali furgon za prevoz pokućstva pojuri još brže. Čovjek u otvoru bio je umoran,, - imao je za sobom dugu vožnju vlakom, a stajao je na ramenima dvojice momaka koji su se razlikovali po visini, to ga je još više zamaralo, pa je gubio volju, ali, bio je najmanji i najtanašniji od svih u kolima, pa su ga izabrali da motri što se vani zbiva. Sada dugo nije vidio ništa. Jako dugo, kako mu se činilo — i kad su ga dolje povukli za nogu i htjeli doznati što je, izjavi da nije ništa, da vidi samo drveće duž ceste i tamna polja. Onda ugleda dva vojnika kako stoje pokraj motocikla uz cestu, vojnici su kružili snopom svjetla iz džepne baterije po nekakvoj zemljovidnoj karti. Dignu pogled kad je veliki furgon za prevoz pokućstva prošao pored njih. Onda čovjek u otvoru i opet neko vrijeme nije vidio ništa, sve dok se nisu provezli pored zaustavljene kolone tenkova. Kako se činilo, jedan je tenk bio u kvaru, netko je pod njim ležao potrbuške, a drugi je provjeravao naokolo po njemu svijetleći karbidnom svjetiljkom.

Seljačke kuće promicale su veoma brzo pored njih, tamne seljačke kuće, a slijeva ih prestigne kolona kamiona, koja je vozila vrlo brzo; na kamionima su sjedili vojnici. Za kamionima se pojave mala siva kola s komandantskom zastavicom. Komandantska su kola jurila još brže nego kamioni. Kraj nekog Štaglja čučali su vojnici, pješadinci, činilo se da su veoma umorni, neki su ležali na zemlji i pušili. Zatim prođoše kroz neko selo, a nedugo poslije sela čovjek u otvoru začuje po prvi put pucnjavu: bila je to teška baterija koja je stajala desno od ceste; velike cijevi stršale su strmo i crno u tamnomodro nebo. Krvava vatra sukljala je iz otvora cijevi i bacala blag crvenkast odsjev na zid nekog štaglja. Čovjek se preplaši, još nikad nije čuo pucnjavu, i njega obuzme strah. Bio je bolestan na želucu, veoma teško bolestan na želucu, zvao se vodnik Finck i bio je voditelj kantine jednog velikog lazareta kod Linza na Dunavu, i već je otprve imao nelagodan predosjećaj kad ga je šef poslao u Mađarsku da nabavi pravog tokajca, tokajca i likera i što je moguće više šampanjca. Ni manje ni više nego u Mađarsku, radi šampanjca. Doduše: on, Finck, bio je jedini čovjek u lazaretu za koga se predmnijevalo da će moći razlikovati pravi tokajac od patvorenog, i, na kraju krajeva: u Tokaju svakako mora bili pravog tokajca. Njegov šef, sanitetski pukovnik Crinzler, silno je ~ volio piti pravi tokajac, ali, tu je zacijelo prvenstveno bio u pitanju njegov pobratim u piću i kartaški pajdaš, taj pukovnik koji se zvao Bressen, ali koga su i nehotice oslovljavali von Bressen, jer je djelovao tako otmjeno sa svojim uskim ozbiljnim licem i s onim rijetkim odlikovanjem o vratu. Finck je imao kod kuće krčmu pa je poznavao ljude, i znao je da je to puka razmetljivost šefa što ga šalje da nabavi pedeset boca pravog tokajca — nekakva oklada ili tako nešto, na koju je taj pukovnik vjerojatno izazvao šefa.

Finck je bio u Tokaiju i nabavio je ondje pedeset boca tokajca, čak pravoga, na svoje veliko iznenađenje — bio je gostioničar, gostioničar u gradu vina, imao je i vinograde; i znao je što je vino. Stoga nije vjerovao ni tom tokajcu što ga je u Tokaju kupio kao pravi, kupio ga pun kovčeg i punu putnu košaru. Kovčeg je uspio ponijeti, stajao je dolje u furgonu za prevoz pokućstva, ali putnu košaru nije uspio ponijeti. U Szentgyorgyu nije imao vremena za to, potjerali su ih već odmah s vlaka u furgon za prevoz pokućstva, nikakav prosvjed tu nije

koristio, nikakva napomena o bolesti, cijeli je peron bio blokiran, i ništa tu nije koristilo, morali su umarširati u furgon za prevoz pokućstva, koji je stajao vani pred kolodvorom. Neki su se pobunili i počeli vikati, ali straže kao da su bile gluhe i nijeme.

Finck se pribojavao za svoj tokajac — šef je bio osjetljiv čovjek u pogledu vina, a bio je još osjetljiviji u pogledu onoga što je nazivao svojom čašću. Bilo je prilično sigurno da je tom pukovniku dao riječ ili nešto slično da će u nedjelju s njim piti tokajac. Vjerojatno je naznačio i u koliko sati. Ali, sad je već četvrtak, vjerojatno čak i petak ujutro — moralo je biti najmanje blizu ponoći — a vozili su se sada prema jugu, prilično brzo, i nije bilo šanse da će on u nedjelju biti s vinom na odredištu. Finck se bojao, bojao se šefa i pukovnika. Taj mu se pukovnik nije sviđao. Znao je nešto o tome pukovniku što još nikome nije rekao i što nikada nikome neće moći reći, jer to nitko ne bi povjerovao, nešto odvratno što Finck nikada ne bi bio držao mogućim. On, Finck, vidio je to osobno, posve točno — i znao je koliko je za njega važno što pukovnik ne zna da je to vidio. Morao je svakog dana po nekoliko puta k tome pukovniku u sobu, donositi mu jelo, štogod za piće ili knjige. A svi su se s pukovnikom ophodili silno obazrivo. Jednom je uvečer ušao k pukovniku ne pokucavši, i tad je to vidio, u polumraku, taj stravični izraz na licu toga blijedog starca — Fincku jelo više nije išlo u tek te večeri. Kad bi kod kuće neki mladi momčić bio zatečen pri nečem takvom, smjesta bi ga polili hladnom vodom, i to bi pomoglo...

I opet ga dolje povuku za nogu, i on im dovikne da je vidio topove, topove što gruvaju, i krika se dolje još više pojača. Bljeskovi iz otvora topovskih cijevi, pored kojih su prošli, sve su se više gubili, hici paljbe, koji su isprva bili stravično blizu, doimali su se sad toliko udaljeni kao maločas pogoci, a oni su se sada sve bliže primicali pogocima. Opet su prolazili pored tenkova, zaustavljenih kolona — a onda se ponovno pojave topovi, činilo se da su manji, stajali su pokraj bunara sa đermom, i vatra iz njihovih otvora osvjetljivala je šturo i nejasno ta mračna vješala. Onda se opet neko vrijeme nije pojavljivalo ništa, sve dok ponovno nisu prošli pored kolona, pa opet ništa — i onda Finck začuje paljbu mitraljeza. Jurili su točno onamo gdje su pucali mitraljezi.

I odjednom se zaustave u nekom selu. Finck spuzne dolje i iskrca se s ostalima. U selu je vladala zbrka, posvuda naokolo stajala su kola, urlalo se, vojnici su pretrčavali cestu, a pucnjava mitraljeza bivala je sve glasnija. Feinhals je koračao za malim vodnikom koji je još domala stajao gore kod otvora, a koji je za sobom teglio svoj teški kovčeg i bio tako malen i išao tako povijen da mu se kundak puške vukao po zemlji. Feinhals prikopča svoju torbu o remen za nošenje pribora i načini poveći korak kako bi sustigao malog vodnika: — Daj amo — reče — ma što je tu unutra?

— Vino — odvrati mališa dahćući — vino za našeg šefa.

— Ostavi ga, pa to je ludost — reče Feinhals — pa ne možeš vući kovčeg pun vina u prve linije.

Mališa tvrdoglavo odmahne glavom. Jedva je mogao hodati od umora, teturao je, odmahivao žalosno glavom i kimnuo zahvalno kad se Feinhals mašio drške. Kovčeg se Feinhalsu učini nevjerojatno teškim.

Mitraljez zdesna bio je prestao pucati, tenkovi su sad gađali selo. Iza njih su praskale grede što su se mrvile, i blagi odsjaj vatre nježno je obasjavao prljavu, razrovanu cestu.

— Ma baci to čudo — reče Feinhals — baš si ćaknut.

Vodnik mu ne odgovori; kako se činilo, još je čvršće uhvatio dršku. Iza njih plane i druga kuća.

Iznenada se poručnik, koji je išao na čelu pred njima, zaustavi i vikne: — Stanite uz kuću. — Priđu kući i tu se zaustave. Mali vodnik otetura do zida kuće i sjedne na svoj kovčeg. Sada ni slijeva više nije pucao mitraljez. Poručnik uđe u kuću i odmah opet iziđe s jednim natporučnikom. Feinhals prepozna natporučnika. Morali su se postrojiti, i Feinhals je znao da natporučnik sad u toj crvenkastoj pomrčini nastoji razaznati njihova odlikovanja. On sam imao je jedno odlikovanje više na prsima, sada pravo pravcato, bar pripadnu vrpcu, koja mu je crno-bijelo-crveno resila prsa. Hvala Bogu, pomisli Feinhals, da imam bar ovo odlikovanje. Natporučnik ih časkom promotri, osmjehujući se, pa reče: — Lijepo — ponovno se osmjehne, izgovori još jednom: — Lijepo, zar ne? — poručniku koji je stajao iza njega. Ali poručnik ne reče ništa. Vidjeli su ga sada točno. Bio je malen i blijed, očito ne više bogzna kako mlad, a lice mu je bilo prljavo

i ozbiljno. Nije imao nijedno jedino odlikovanje na prsima.

— Gospodine Brechte — reče mu natporučnik — uzmite dvojicu momaka za pojačanje. I ručne protutenkovske granate ponesite. Druge ćemo poslati Undolfu — četvoricu, mislim — preostale ću zadržati ovdje.

— Dvojicu — reče Brecht. — Jest, na zapovijed, dvojicu, i ručne granate treba ponijeti.

— Upravo tako — potvrdi natporučnik — vi znate gdje se te stvarčice nalaze.

— Jest, na zapovijed.

— Izvještaj za pola sata, molim.

— Jest, na zapovijed — odgovori poručnik.

Dotakne kažiprstom prsa Feinhalsu i Fincku, koji su stajali prvi u redu, i reče: — Dođite — obrne se i smjesta krene. Morali su požuriti da bi ga sustigli. Mali vodnik ščepa svoj kovčeg, Feinhals mu pomogne, pa se upute koliko su brže mogli za malim poručnikom. Desno iza kuće skrenu u neku usku uličicu koja je između živica i livada očito vodila u otvoreno polje. Ondje kamo su išli bilo je tiho, ali je iza njih onaj tenk i dalje u pravilnim razmacima gađao selo, a mala baterija, pored koje su se bili na kraju provezli, još je tukla desno, otprilike u smjeru u kojemu su sada išli.

Feinhals se iznenada baci na zemlju i dovikne ostaloj dvojici: — Oprez! — Zazvečalo je kad su ispustili kofer, a i mali poručnik sprijeda baci se na zemlju. Sprijeda, odande kamo su se uputili, gađali su bacači granata u selo, pucali su sad brzo uzastopce, činilo se da ih je mnogo; rasprsli djelići zujali su kroz zrak, zabijali se u zidove kuća, a veći komadi brujeći su jedrili pored njih, na maloj udaljenosti.

— Ustajte — vikne poručnik sprijeda— krećimo!

— Trenutak — vikne Feinhals. Bio je i opet začuo ono tanano, gotovo veselo »klak«, i spopao ga je strah. Nasta grozomoran prasak kad je granata udarila u Finckov kov čeg — poklopac kovčega, koji je odjedrio uvis, izazva divljačko frktanje, udari na dvadesetak metara od njih u neko drvo, krhotine se poput jata obezglavljenih ptica razjure zrakom, Feinhals osjeti kako mu vino prska niz potiljak, šćućuri se sav uplašen: bio je prečuo ispaljivanje ovih hitaca, razlegne se tresak pred njima na livadi koja se sterala povrh malog obronka. Plast sijena, koji

se ocrtavao crn ispred crvenkaste pozadine, raspadne se i počne tinjati, u njegovoj se sredini poput truda zažari, nastavi se probijati uvis, sve dok nije liznuo plamen.

Poručnik se vrati pužući usjekom: — Sranje — došapne Feinhalsu — ma što se to ovdje zbiva?

— Imao je vino u kovčegu — objasni Feinhals šaptom.

— Hej — zovne potiho u smjeru Fincka — tamnoga klupka što je ležalo šćućureno pokraj kovčega. Nikakva znaka života.

— Prokletstvo — reče poručnik tiho — pa nije valjda...

Feinhals otpuže ona dva koraka do Fincka, udari glavom o njegova stopala, opre se na lakat i privuče se bliže. Svjetlo iz gorućeg plasta nije dopiralo do ovog ulegnuća koji je bio kao nekakav usječeni put, bilo je mračno u tome plitkom udubljenju, dok je livada na njegovu rubu ležala već sasvim u crvenkastoj svjetlosti. — Hej — zovne Feinhals tiho. U nos mu prodre jak slatkast vonj lokve vina što se isparavala, povuče ruke k sebi jer su zagrabile u krhotine stakla, počne oprezno opipavati počevši od cipela pa naviše, i začudi se kako je malen taj vodnik; noge su mu bile kratke, tijelo mršavo. — Hej — zovne tiho — hej, drugaru — ali Finck nije odgovarao. Poručnik koji je bio dopuzao upita: — No, što je? — Feinhals nastavi opipavati sve dok nije zagrabio u krv — to nije bilo vino — povuče ruku natrag i reče tiho: — Mislim da je mrtav. Velika rana na leđima, sav je mokar od krvi, imate li džepnu bateriju-?

— Mislite da bi se moglo...

— Ili da ga odnesemo gore na livadu...

— Vino — promrmlja poručnik — kovčeg vina... ma što je naumio s tim...

— Za nekakvu kantinu, mislim.

Finck nije bio težak. Ponesu ga usjekom, stupajući pognuto, odvaljau ga uz travnatu kosinu, i napokon je gore ležao ravno ispružen, u svjetlu taman i ravno ispružen. Leđa su bila posve crna od krvi. Feinhals ga oprezno obrne — po prvi put ugleda lice, bilo je nježnih crta, vrlo nježnih crta, usko, još ponešto vlažno od znoja, gusta crna kosa bila je zalijepljena o čelo.

— Blagi Bože! — klikne Feinhals.

— Što je?

— Zabila mu se sprijeda u prsa. Krhotina velika kao šaka.

— U prsa?

— Nesumnjivo — mora da je klečao nad svojim kovčegom.

— Protupropisno — dobaci poručnik, ali mu je vlastita duhovitost očito prisjela. — Uzmite mu vojnu knjižicu i identifikacijsku pločicu...

Feinhals oprezno raskopča krvavu bluzu i potraži pipajući u predjelu vrata, dok mu se u ruci nije našao krvav komad lima. I vojnu knjižicu je našao smjesta, nalazila se u lijevom gornjem džepu i bila je, po svemu sudeći, čista.

— Prokletstvo — javi se iza njega poručnik — ala je taj kovčeg težak — još i sada. — Bio ga je poteglio povlačeći ga po tlu usjeka, a i Finckovu je pušku povukao za sobom, držeći je za remen. — Uzeli ste mu stvari?

— Jesam — potvrdi Feinhals.

— Krenimo dalje. — Uhvativši kovčeg za jedan ugao, poručnik ga počne povlačiti za sobom sve do kraja uleknuća, gdje je tlo postalo ravno, a onda došapne Feinhalsu: — Lijevo, u zaklon iza zida — i otpuže prvi. — Pomozite mi oko kovčega, gurajte ga. — Gurajući kovčeg Feinhals se polako uspne uz malu strminu. Iza zida, koji je tekao poprečno na njihov put, mogli su stati uspravno, i sada se pogledaju. Svjetlo vatre iz plasta bilo je dovoljno jako da bi se mogli razaznati, i oni se na trenutak zagledaju jedan u drugog. — Kako se zovete? — upita poručnik.

— Feinhals.

— Ja se zovem Brecht — reče poručnik. Osmjehne se nespretno. — Moram priznati da sam ubitačno žedan. — Nagne se nad kovčeg, povuče ga na gustu travu u podnožju zida i oprezno izruči njegov sadržaj. — Ljudi božji! — klikne poručnik i podigne jednu neoštećenu malu bocu: — Tokajac! — Etiketa je bila umrljana krvlju i mokra od vina. Feinhals je promatrao kako poručnik oprezno uklanja krhotine — pet ili šest boca bilo je kanda još čitavo. Brecht izvuče svoj perorez, otvori jednu i nagne piti. — Bogovski - reče kad je bocu skinuo s usta. — Hoćete li?

— Može — odvrati Feinhals. Dohvati bocu i otpije gutljaj: bude mu odviše slatko, vrati bocu i rekne »hvala«.

Bacači granata opet zapucaju u selo, sada udaljeniji, a iznenada

ponovno zaštekće jedan mitraljez sasvim blizu pred njima. — Hvala Bogu — klikne Brecht — već sam mislio da su i ovi otišli dovraga!

Iskapi bocu, pusti je da se otkotrlja u usjek. — Moramo proći lijevo uz ovaj zid.

Plast je sada buktio visokim plamenom, ali je najdonji sloj samo još tinjao. Iskre su prštale.

— Doimate se kao sasvim razuman čovjek — izjavi poručnik.

Feinhals je šutio.

— Hoću reći — nastavi poručnik i počne otvarati drugu bocu — hoću reći, dovoljno razuman da biste znali kako je ovaj rat govnarija.

Feinhals je šutio.

— Kad kažem govnarija — objasni poručnik — onda mislim da rat koji se dobiva nije govnarija, a ovo ovdje — hoću reći — to je jako, jako loš rat.

— Da — potvrdi Feinhals — to je jako, jako loš rat. — Žestoka paljba mitraljeza tako blizu pred njima išla mu je na živce.

— Gdje je taj mitraljez? — upita tiho.

— Ondje gdje se završava zid — ovo je majur — mi sad stojimo ispred njega — mitraljez se nalazi iza njega...

Mitraljez izbaci još nekoliko kratkih oštrih rafala i umukne. Zatim pripuca ruski mitraljez, onda začuju pucnjeve iz pušaka, pa onda opet njemački i ruski mitraljez pripucaju zajedno.

— Sranje — promrsi poručnik.

Plast se počne urušavati, plamen više nije sukljao visoko, potiho je pucketalo, a tama postane dublja. Poručnik . pruži Feinhalsu jednu bocu. Feinhals odmahne glavom. — Hvala, odviše mi je slatko — reče.

— Jeste li već dugo pješadinac? — upita poručnik.

— Da — odgovori Feinhals — već četiri godine.

— Ljudi moji — reče poručnik — najgluplje je to što nemam mnogo pojma o pješadiji — nikakvog praktičnog znanja, i činilo bi mi se glupim kad bih ustvrdio suprotno. Prošao sam dvije godine obrazovanje za noćnog lovca — upravo sam je završio — moje je obrazovanje državu stajala nekoliko lijepih obiteljskih kuća, a sve zato da bih sada kao pješadinac pobrao pun trbuh metaka, ispustio dušu i odjezdio u Valhalu. Sranje, zar ne? — Nagnu opet piti. Feinhals je

šutio.

— Što se praktički radi kad je protivnik nadmoćan? — nastavi tvrdoglavo poručnik. — Prije dva dana bili smo na dvadesetak kilometara odavde, i neprestano se tvrdilo da nećemo uzmaknuti. Ali, mi smo uzmaknuli, ja i predobro poznajem propis koji glasi: njemački pješadinac ne uzmiče s položaja, makar ga ubili — tako nekako, čini mi se, ali, ja nisam ni slijep ni gluh. Molim vas — upita ozbiljno — što treba učiniti?

— Po svoj prilici kidnuti — odgovori Feinhals.

— Odlično! — klikne poručnik. — Kidnuti! Odlično

— Kidnuti! — nasmije se tiho. — Naš dobri pruski vojni pravilnik ima jednu rupu: povlačenje u obuci uopće nije predviđeno, i zato ga moramo tako zdušno uvježbavati u praksi. Čini mi se, naš je vojni pravilnik jedini u kojemu nije sadržano ništa o povlačenju, govori samo o otporu radi zadržavanja neprijatelja, ali ova se bratija više ne da zadržati. De, dođite — reče. Strpa dvije boce u džepove mundira. — Hajde, dođite, krenimo opet u taj lijepi rat.

Blagi Bože — promrmlja — da je taj jadnik to vino teglio čak ovamo — taj jadnik...

Feinhals pođe polako za njim. Kad su zakrenuli za ugao zida, začuju da im se trkom približava skupina ljudi. Koraci su se čuli vrlo jasno, već blizu. Poručnik skoči natrag za ugao, uzme svoju mitraljezu pod mišku i šapne Feinhalsu: — Čini se, pruža nam se prilika da zaslužimo za osamnaest pfeniga lima na junačku grud. — Ali Feinhals je vidio daršće. — Prokletstvo — šapne poručnik — postaje ozbiljno, evo nam rata.

Koraci su se približavali, ljudi sad više nisu trčali.

— Koješta — reče Feinhals potiho — to nisu Rusi.

Poručnik je šutio.

— Nije mi jasno zbog čega ovi trče — i tako glasno...

Poručnik je šutio.

— To su vaši ljudi — reče Feinhals. Koraci su sad bili posve blizu.

Premda su po obrisima razaznati da to iza ugla dolaze Nijemci pod svojim čeličnim šljemovima, poručnik potiho dovikne: — Stoj! Lozinka? — Ljudi se prestraše; Feinhals vidje kako su se trgnuli i zastali. — Sranje — dobaci jedan. — Lozinka: sranje.

— Tannenberg — javi se drugi glas.

— Prokletstvo — dovikne im poručnik — što tražite ovdje? Dođite, brzo, sklonite se iza zida. Jedan neka ostane da osluškuje.

Feinhals se iznenadi koliko ih je. Pokuša ih u mraku prebrojiti, činilo se da ih je šest ili sedam. Posjedaše na travu. — Evo vina — reče poručnik, izvuče boce i pruži ih momcima. — Podijelite ga među sobom.

— Prinz — upita — narredniče Prinz, što se dešava?

Prinz je bio onaj koji je ostao stajati na. uglu. Kad se okrenuo, Feinhals vidje kako mu se u tami svjetlucaju odlikovanja.

— Poručnice — javi se Prinz — pa ovo ovdje je bezumno. I lijevo i desno već su nas prešli, i valjda mi ne mislite doći s pričom da ovdje, upravo ovdje, kod ovog posranog majura, baš ovdje, gdje stoji naš mitraljez, valja zaustaviti frontu, poručnice, fronta je široka nekoliko sto tina kilometara i ona sad već poprilično vremena klizi — i ne vjerujem da je ovih stotinu i pedeset metara predodređeno da pribavi viteški križ — vrijeme je da se maknemo, jer ćemo inače ostati na cjedilu, i ni vrag se neće pitati što je s nama...

— Pa negdje se sad fronta mora zaustaviti — jeste li svi na broju?

— Da — odgovori Prinz — svi na broju — ne vjerujem da se s dopustašima i rekonvalescentima zaustavlja fronta. Uostalom, mali Genzki je ranjen — prostrijeljen je. Genzki — zovnu tiho — gdje si?

Neka tanana prilika odvoji se od zida.

— Dobro — reče poručnik — vratite se, Feinhalse, pođite s njima, previjalište je ondje gdje se zaustavio vaš autobus. Javite zapovjedniku da sam mitraljez povukao za trideset metara — i donesite ručne granate — dajte im za pratnju još jednog momka, Prinz.

— Wecke — reče Prinz — pođi s njima. Jeste li i vi došli furgonom za prevoz pokućstva? — upita Feinhalsa.

— Jesmo.

— I mi također.

— Hajde — reče poručnik — krećite. Vojnu knjižicu predajte zapovjedniku...

— Jedan je mrtav? — upita Prinz.

— Jest — odvrati nestrpljivo poručnik. — Hajde, krećite.

Feinhals se s onom dvojicom polako uputi u selo. Sada je onamo tuklo nekoliko tenkova s juga i s istoka. Sprijeda, sa svoje lijeve strane, ondje gdje je glavna cesta vodila u selo, začuju žestoku pucnjavu, viku, pa zastanu na trenutak i zagledaju se.

— Prekrasno! — klikne onaj mališa s ranjenom podlakticom.

Pobrzaju dalje, ali kad su izišli iz usjeka, jedan glas vikne: - Lozinka?

— Tannenberg — progunđaju.

— Brecht? Bojna grupa Brecht?

— Jest — vikne Feinhals.

— Natrag! Svi smjesta natrag u selo, zborno mjesto na glavnoj cesti!

— Trkni natrag — obrati se Wecke Feinhalsu — ti trkni natrag...

Feinhals potrča niz usjek pa opet gore i vikne na pola uspona: — Hej, poručnice Brecht!

— Što je?

— Svi natrag — svi u selo, zborno mjesto na glavnoj cesti...

Svi zajedno krenu polako natrag.

Crveni furgon za prevoz pokućstva bio je već opet gotovo pun. Feinhals se polako popne navozom, sjedne sprijeda, nasloni se leđima i pokuša spavati. Divljačka pucnjava učini mu se nekako smiješnom — sada je čuo da su to njemački tenkovi koji pokušavaju održati slobodan prolaz cestom. Mnogo su previše gruvali, uopće se u ovom ratu gruvalo više nego što je potrebno, ali je to vjerojatno pripadalo ovom ratu. Bili su se sad ukrcali svi osim jednog majora, koji je dijelio odlikovanja, i one nekolicine kojima je odlikovanja dijelio. Jedan narednik, jedan vodnik i tri obična vojnika stajali su pred sijedim malim majorom, koji je bio gologlav i na brzinu im predavao križeve i povelje. Za to je vrijeme opetovano dozivao: — Doktore Greck — natporučniče dr Greck! — Onda poviče: — Brecht, gdje je poručnik Brecht? — Iz unutrašnjosti furgona za pokućstvo Brecht vikne: — Na zapovijed, ovdje! — provuče se prema otvoru, prinese ruku kapi i javi se, stojeći sprijeda na navozu: — Poručnik Brecht, gospodine majore. — Gdje je zapovjednik vaše čete? — upita major. Major se nije doimao bijesan ili ljut. Ljudi koje je odlikovao polako se popnu uz navoz i proguraju se pored Brechta u unutrašnjost kola.

A major je stajao posve sam na seoskoj cesti, s onim željeznim križem prvog reda u ručici Brecht s jako glupim izrazom lica reče: — Nemam pojma, gospodine majore.. Gospodin dr Greck još mi je maločas izdao zapovijed da odvedem četu na zborno mjesto, a sam je morao... — Brecht pošuti pa onda doda skanjujući se: »Doktora Grecka uhvatila je teška želučana kolika...

— Greck! — poviče major u smjeru sela — Greck! — Okrene se vrteći glavom i reče Brechtu: — Vaša se četa odlično borila — ali, mi se moramo maknuti odavde...

Još jedan drugi njemački tenk pripuca s ceste ispred njih, u desnom smjeru, a ona mala baterija straga kanda je promijenila smjer, tukla je onamo kamo su tukli i tenkovi. U selu je sad gorjelo mnogo kuća — a i crkva, koja je stajala nasred sela i nadvisivala sve kuće, bila je već crvenkasto- prozirna. Motor furgona za prevoz pokućstva počne brektati. Major je stajao na rubu ceste, neodlučan, a onda dovikne vozaču furgona: — Polazak...

Feinhals otvori vojnu knjižicu i pročita: Finck, Gustav, vodnik, građansko zvanje: gostioničar, mjesto stanovanja: Heidesheim...

Heidesheim, pomisli Feinhals — i prestraši se. Heidesheim se nalazio na tri kilometra od njegova rodnog mjesta, i on je poznavao tu gostionicu sa smećkasto ispisanom firmom: »Finckova točionica vina, osnovana 1710«. Bio se onuda često provezao ali nikad navratio unutra — vrata mu budu zalupljena pred nosom, i crveni furgon za prevoz pokućstva krene.

Greck je neprestano pokušavao ustati i potrčati na izlaz iz sela, gdje su ga čekali, ali više nije mogao. Kad bi ustao, žestoki grč u utrobi primorao bi ga da se previje u struku, i osjetio bi poriv da obavi nuždu — čučnuo je uz zidić koji je obrubljivao jamu za đubre: stolica je dolazila samo u majušnim porcijama koje jedva da bi napunile žlicu, ali je poriv u njegovoj izmučenoj utrobi bio snažan; nije mogao čestito sjediti, jedini podnošljiv položaj bio je da tu dubi, čučeći potpuno zgrčen i osjećajući neznatno olakšanje kad bi stolica u malim porcijama napuštala njegovo crijevo — u tim trenucima obuzimala bi ga nada, nada da je grč možda prošao, ali grč bi prošao samo na trenutak. Taj ga je razdirući grč toliko paralizirao da nije mogao hodati, pa čak ni sporo poput puža, jedini način pokretanja bio bi mu da se

povali potrbuške i da se mukotrpno vuče naprijed rukama, ali ni tada ne bi bio stigao na vrijeme. Bilo je još tri stotine metara do polazišta, i kroz pucnjavu je nekoliko puta čuo kako major Krenz izvikuje njegovo ime — ali njemu je sad već gotovo sve bilo svejedno: imao je grčeve u utrobi, vrlo, vrlo žestoka grčeve u utrobi. Pridržavao se zidića, dok mu je gola stražnjica zebla, a u crijevima mu se ta svrdlajuća bol uvijek nanovo stvarala poput kakve eksplozivne tvari koja se polako prikuplja nagovještajući snažan učinak ali onda ostaje tek sićušna, neprestano se nanovo prikupljala, neprestano nanovo obećavala da će donijeti konačno oslobođenje, ograničavajući se, međutim, samo na oslobađanje mrvička stolice...

Suze su mu tekle niz lice: nije više mislio ni na što što ima veze s ovim ratom, premda su posvud oko njega udarale granate, i premda je jasno čuo kako vozila napuštaju selo. Čak su se i tenkovi povlačili na cestu i, svejednako pucajući, kretali put grada, čuo je sve, bilo je veoma plastično, i imao je jasnu sliku o opkoljavanju sela. Ali bol u njegovu trbuhu bila je veća, bliža, važnija, užasna, i on je mislio na tu bol, koja nije popuštala, koja ga je paralizirala, i — u divljem, nakeženom mimohodu počnu pred njim prolaziti svi liječnici kojima se ikada zbog svoje bolne tegobe obratio za savjet, na čelu s njegovim odvratnim ocem, opkole ga, te beznadne glave koje nikad nisu imale hrabrost da mu jasno i glasno kažu kako se uzrok njegove bolesti jednostavno svodi na trajnu nedostatnost prehrane u njegovoj mladosti.

Jedna granata udari u jamu za đubre, val ga zapljusne i potpuno natopi tlo odurnom tekućinom, osjeti je na svojim usnama, pa zaplače još žešće kad je primijetio da se majur nalazi pod izravnom paljbom iz tenkova. Tanad je fijukala tik pored njega, povrh njega, nevjerojatno tvrde kugle koje su izazivale silnu zračnu struju. Prozorska stakla su zvečala iza njega, pregradni se zidovi rasprskavali, u kući je vriskala neka žena, oko njega su letjeli komadići gline i iverci od greda. Klizne na zemlju, skutri se iza zidića koji je obrubljivao jamu za gnojnicu i oprezno zakopča hlače — premda su njegova crijeva i dalje uz grčeve oslobađala sićušne količine goleme boli — pa počne polako puzati niza strm kameni puteljak, kako bi se uklonio iz područja kuće. Hlače su mu bile zakopčane, ali više nije bio kadar nastaviti puzanje, bol ga

je paralizirala, ostao je ležati — i na trenutke pred njim zakruži cio njegov život — kaleidoskop neizrecivo jednoličnih patnji i poniženja. Samo mu se suze učiniše važnima i stvarnima, suze što su mu silovito tekle niz lice u gnus, u taj gnus kojega je okus osjećao na svojim usnama - slama, đubre, prljavština i sijeno. Još je plakao kad je jedno tane probilo potpornu gredu krovišta na štaglju, i kad ga je veliko drveno zdanje skupa s balama stlačene slame pokopalo pod sobom.

7.

Zeleni furgon za prevoz pokućstva imao je izvrstan motor. Dvojica momaka sprijeda u kabini, koji su se smjenjivali za volanom, nisu mnogo govorili, ali kad su razgovarali, bilo je to takoreći samo o motoru. — Luda stvarčica — dobacivali su od vremena do vremena, vrtjeli zadivljeno glavama i zatravljeno osluškivali to snažno, muklo, veoma pravilno brujanje, u kojemu se nije javljao nijedan pogrešan ili uznemirujući zvuk. Noć je bila topla i tamna, cesta po kojoj su se ustrajno vozili put sjevera, bila je ponekad zakrčena vojnim vozilima, konjskim zapregama, i nekoliko se puta dogodilo da su iznenada morali zakočiti, jer su prekasno razaznali kolone u maršu i zamalo uletjeli u tu čudnovato bezobličnu masu tamnih prilika čija su lica obasjavali svojim reflektorima. Ceste su bile uske, odviše uske da bi dopuštale uzajamno mimoilaženje furgona za prevoz pokućstva, tenkova, kolona u maršu, ali što su dalje odmicali na sjever, to je cesta bivala praznija, pa je zeleni furgon za prevoz pokućstva mogao dugo nesmetano juriti najvećom brzinom: Snop svjetla njihova reflektora osvjetljivao je drveće i kuće, ponekad na nekom zavoju preskakao u polje, ističući oštro i jasno zasađeno bilje, stabljike kukuruza ili paradajza. Napokon je cesta posve opustila, i momci su sad počeli zijevati, pa se zaustave negdje u nekom selu na sporednom putu da bi se odmorili; povade sadržaj svojih torba za namirnice, iz svojih čuturica počnu srkati vrelu i vrlo jaku kavu, otvore plitke okrugle limenke iz kojih izvade čokoladu, uzmu sebi mirno i natenane slagati sendviče: otvore kutije s maslacem, omirišu sadržaj, namazu debeo sloj maslaca na kruh prije nego što će preko njega položiti velike kriške kobasice, kobasica je bila crvena i prošarana zrncima papra.

Momci su jeli smireno i bez žurbe. Njihova siva i umorna lica živnu, i onaj što je sad sjedio lijevo i završio prvi pripali cigaretu i izvuče iz džepa pismo; otvori ga i izvadi iz preklopljenog papira fotografiju: fotografija je prikazivala dražesnu djevojčicu kako se na livadi igra s kunićem. Pruži sliku onome koji je sjedio do njega i reče: — Pogledaj, mila je, zar ne — moja mala - nasmije se — to je dijete dopusta. — Onaj drugi odgovori žvačući, buljio je u sliku i mumljao: — Da, mila — dijete dopusta? — A koliko joj je godina?

— Tri.

— Zar nemaš sliku svoje žene?

— Imam. — Onaj što je sjedio lijevo maši se lisnice, ali — naglo zastane u kretnji i reče:

— Čuješ li? Ovi kao da su poludjeli... — Iz unutrašnjosti furgona za prevoz pokućstva dopirali su vrlo žestok potmuo žagor i prodorni krikovi neke žene.

— De, umiri ih — reče onaj što je sjedio za volanom.

Onaj drugi otvori vrata furgona i pogleda na seosku cestu — bilo je toplo i tamno, kuće su bile neosvijetljene, vonjalo je na balegu, vrlo jako na kravlju balegu, a u jednoj od kuća zalaje pas. Momak iziđe, potiho opsuje zbog duboka mekanog blata seoske ceste te polako obiđe kola. Vani se žagor čuo tek vrlo slabo, doimalo se više kao blago brujanje iz unutrašnjosti nekog sanduka, ali sada su lajala već dva psa u selu, zatim tri, negdje se odjednom rasvijetli jedan prozor, i pokaza se obris muškarca. Vozaču — zvao se Schroder — nije se dalo otvarati teška tapecirana vrata, činilo mu se da nije vrijedno truda, uzme svoju mitraljezu pa lupi nekoliko puta čeličnim drškom o zid furgona, smjesta sve utihne. Potom Schroder skoči na kotač kako bi provjerio je li bodljikava žica preko zatvorenog otvora još čvrsta. Bodljikava žica bila je još čvrsta.

Vrati se u kabinu: Plorin je završio s jelom, pio je sada kavu i pušio, i pred njim je ležala slika trogodišnje djevojčice s kunićem. — Zbilja ljupko dijete — reče i podigne na trenutak glavu. — Sad su utihnuli — zar nemaš sliku svoje žene?

— Imam. — Schroder izvuče lisnicu, rasklopi je i izvadi iz nje otrcanu fotografiju: fotografija je prikazivala omanju, ponešto gojaznu ženu u krznenu kaputu. Žena se glupo smješkala, lice joj je bilo

pomalo prestarjelo i umorno, i moglo se pomisliti da joj crne cipele s pretjerano visokim potpeticama pričinjavaju bolove. Njezina gusta i teška svijetlosmeđa kosa bila je složena u uvojke trajne ondulacije.

— Zgodna žena — reče Plorin. — Nastavimo vožnju.

— Da — složi se Schroder — kreči. — Baci još jedan pogled van: sada su mnogi psi lajali u selu, i mnogi su prozori bili osvijetljeni, i ljudi su jedni drugima nešto dovikivali u mraku.

— Idemo — reče i čvrsto zalupi vrata — kreči.

Plorin uključi, i motor se smjesta upali; Plorin ga pusti nekoliko sekundi da radi, zatim doda gas, i zeleni furgon za prevoz pokućstva polako se otisne na otvorenu cestu.

- Sasvim luda stvarčica - reče Plorin - sasvim luda stvarčica, taj motor.

Šum motora ispunjavao je cijelu kabinu, uši su im bile pune toga zujanja, ali kad su prevalili komad puta, ipak su opet začuli onaj potmuo žagor iz unutrašnjosti kola. — Zapjevaj nešto — reče Plorin Schroderu.

Schroder zapjeva. Pjevao je glasno i snažno, ne bogzna kako lijepo i ne baš ispravno po sluhu, ali s usrdnom čuvstvenošću. Ganutljiva mjesta u pjesmama pjevao je osobito usrdno, i na ponekim se mjestima moglo pretpostaviti da će zaplakati, toliko je osjećajno pjevao, ali nije zaplakao. Pjesma koja mu se kanda osobito sviđala bila je »Heidemarie«, činilo se da mu je to omiljena pjesma. Pjevao je vrlo glasno gotovo cio sat, a nakon jednog sata zamijeniše mjesta, i sada zapjeva Plorin.

— Sreća što stari ne čuje naše pjevanje — napomenu Plorin smijući se. I Schroder se nasmije, a Plorin nastavi pjevati. Pjevao je gotovo iste pjesme koje je bio otpjevao Schroder, ali je očito najradije pjevao »Sive kolone«, pjevao je tu pjesmu najčešće, pjevao ju je polako, pjevao ju je brzo, a osobito lijepa mjesta, u kojima beznadnost i veličina herojskog života dolazi najjasnije do izražaja, ta je. mjesta pjevao osobito polagano i naglašeno i katkada po nekoliko puta zaredom. Schroder, koji je sad sjedio za volanom, gledao je netremice cestu, jurio kolima najvećom brzinom i potiho zviždukao prateći njegovu pjesmu. Sada više nisu čuli ništa iz unutrašnjosti zelenog furgona za prevoz pokućstva.

Pomalo je postajalo hladno tu sprijeda, pa prebace preko nogu gunjeve; od vremena do vremena, onako u vožnji, popili bi po gutljaj kave iz svojih čuturica. Bili su prestali pjevati, ali unutra u zelenom furgonu bilo je sada tiho. Bilo je uopće tiho; vani je sve spavalo, cesta je bila pusta i mokra, činilo se da je ovdje pala kiša, i sela kroz koja su vozili bila su kao mrtva. Časkom bi zasvijetlile u tami pojedine kuće, ponekad crkva uz glavnu cestu — na trenutak bi izronile iz tame pa zaostale iza njih.

Ujutro oko četiri ubace drugi predah. Bili su sad obojica umorni, lica im bijahu siva i izdužena i zaprljana, i jedva da su se još jedan drugome obraćali; sat vožnje koji ih je još očekivao činio im se beskrajan. Zaustave se nakratko uz cestu, protrljaju lica s malo rakije, pojedu s gađenjem svoje sendviče i zaliju ih ostatkom kave. Pojedu ostatak osvježavajuće čokolade iz plitkih limenki i pripale cigarete. Osjećali su se bolje kad su nastavili vožnju, i Schroder, koji je sad opet sjedio za volanom, tiho je za se zviždukao, dok je Plorin, umotan u gunj, spavao. U unutrašnjosti zelenog furgona za prevoz pokućstva bilo je potpuno tiho.

Počela je rominjati kiša, svitalo je kad su skrenuli s glavne ceste, izmigoljili se uskim uličicama nekog sela na otvoreno polje i počeli polako voziti kroz šumu. Dizala se magla i, kad su kola izbila iz šume, pojavi se livada na kojoj su stajale barake, zatim opet omanja šuma, pa livada; kola se zaustave i snažno zatrube pred velikim ulaznim vratima, koja su se sastojala od balvana i bodljikave žice. Do ulaza se nalazila crno-bijelo-crvena stražarska kućica i visoka osmatračnica, na kojoj je za mitraljezom stajao vojnik pod šljemom. Stražar otvori ulaz, pogleda u kabinu i razvuče usta u osmijeh, i zeleni furgon za prevoz pokućstva polako krene u ograđeni prostor.

Vozač gurne svoga susjeda, dobaci mu:

— Stigli smo — oni otvore kabinu pa se iskrcaju sa svojom prtljagom.

U šumi su cvrkutale ptice, na istoku se dizalo sunce i obasjavalo zeleno drveće. Nad svime je lebdjela blaga izmaglica.

Schroder i Plorin umorno se upute prema baraci koja se nalazila iza osmatračnice. Uspinjući se po ono nekoliko steenica gore u baraku, vidješe kako na logorskoj stazi stoji cijela kolona kola

spremnih za polazak. U logoru je bilo tiho, nigdje znaka života, samo je iz dimnjaka krematorija žestoko kuljalo.

Oberscharführer[2] je sjedio za stolom: bio je zaspao. Dvojica momaka umorno mu se osmjehnuše kad se trgnuo iz sna, i jave: — Stigli smo.

On ustane, protegne se i rekne zijevajući: — Dobro — pospano pripali cigaretu, prođe prstima kroz kosu, metne kapu na glavu, poravna opasač, baci pogled u zrcalo i istrlja krmelje iz kutova očiju. — Koliko ih je? — upita.

— Šezdeset i sedam — odgovori Schroder i baci na stol svežanj papira.

— Sve što je ostalo?

— Da — sve što je ostalo — potvrdi Schroder. — Što ima novo?

— Kidamo — večeras.

— Sigurno?

— Jest — postaje prevruće.

— Kamo?

— Smjer Velika Njemačka, odsjek Osteriprk[3]. — Oberscharführer se nasmije. — Pođite spavati — reče — bit će opet naporna noć; krećemo večeras točno u sedam.

— A logor? — upita Plorin.

Oberscharführer skine kapu, pomno se počešlja i prigladi desnom rukom neposlušni čuperak na tjemenu. Bio je lijep momak, smeđokos i vitak. Uzdahne.

— Logor? — reče — logora više nema — do večeras logora više neće biti — prazan je.

— Prazan — upita Plorin; bio je sjeo i počeo polako trljati rukavom po mitraljezu koja se ovlažila.

— Prazan — potvrdi Oberscharführer, razvuče usne u lagan osmijeh, slegne ramenima — kažem vam: logor je prazan — zar vam to nije dovoljno?

— Prebačen drugamo? — upita Schroder koji je već stajao na vratima. — Prokletstvo — otpovrne Oberscharführer — pustite me već jednom na miru, rekao sam prazan, ne prebačen drugamo — svi osim

pjevačkog zbora.

— Zacereka se: — Pa zna se, stari je ćaknut s tim svojim zborom. Pazite što vam kažem, on će ga i opet vucarati sa sobom...

— Ah, tako — reknu obojica ujedan glas — ah, tako...

— a Schroder doda: — Stari je zbilja ćaknut s tim svojim pojanjem. — I sva se trojica nasmiju.

— No dakle, idemo — reče Plorin — ostavit ću kolica, nek' stoje — ne mogu više.

— Ostavi ih — reče Oberscharführer — može ih odvesti Willi.

— E pa, odosmo... — Dvojica vozača upute se van.

Oberscharführer kimne, priđe prozoru i pogleda zeleni furgon za prevoz pokućstva koji je stajao na logorskoj stazi, tamo gdje je započinjala kolona spremna za polazak. U logoru je bilo potpuno tiho. Zeleni furgon za prevoz pokućstva bude otvoren istom sat kasnije, kad je Obersturmführer[4] Filskeit došao u logor. Filskeit je bio crnokos, srednje visine, a njegovo blijedo i inteligentno lice zračilo je nekakvim fluidom čednosti. Bio je strog, pazio je na red i nije trpio nikakve neispravnosti. Postupao je samo po propisima. Kimne kad ga je stražar pozdravio, baci pogled na zeleni furgon za prevoz pokućstva i uđe u stražarnicu. Oberscharführer pozdravi i preda raport.

— Koliko ih je? - upita Filskeit.

— Šezdeset i sedam, gospodine Obersturmführeru.

— Lijepo — reče Filskeit — očekujem ih za jedan sat na pjevanju. — Kimne nemarno glavom, napusti stražarnicu i krenu logorskim dvorištem. Logor je bio četverokutan, kvadrat od četiri puta po četiri barake s malim otvorom na južnoj strani, ondje gdje su bila ulazna vrata. Na uglovima su se dizale osmatračnice. U sredini su se nalazile kuhinjske barake, baraka s nužnicima, a u jednom uglu logora, pokraj jugoistočne osmatračnice, bila je kupaonica i pokraj kupaonice krematorij. U logoru je bilo potpuno tiho, samo je jedan stražar — bio je to onaj na sjeveroistočnoj osmatračnici — potiho za se pjevušio, inače je vladala savršena tišina. Iz kuhinjske barake dizao se sad tanak modrikast dim, a iz krematorija su kuljali debeli crni oblaci, koji su se srećom vukli prema jugu; krematorij se već dugo pušio silnim količinama debela dima — Filskeit zaokruži pogledom po svemu,

kimne glavom i pođe u svoj ured, koji se nalazio kraj kuhinje. Baci kapu na stol i kimne zadovoljno: sve je bilo u redu. Mogao se nasmiješiti pri toj pomisli, ali Filskeit se nikada nije smiješio. Smatrao je život jako ozbiljnim, službu još ozbiljnijom, ali najozbiljnijom je smatrao umjetnost.

Obersturmführer Filskeit volio je umjetnost, glazbu. Bio je srednje visine, crnokos, i poneki su nalazili da je njegovo blijedo, inteligentno lice lijepo, ali mu je uglata i prevelika donja čeljust vukla nježniji dio lica odviše prema dolje i davala njegovom inteligentnom licu izražaj koliko zastrašujuće toliko i neočekivane brutalnosti.

Filskeit je nekoć prije bio student glazbe, ali je glazbu odviše ljubio a da bi smogao onu mrvicu trezvenosti koja profesionalcu ne smije nedostajati: postao je bankovni činovnik i ostao strastveni ljubitelj glazbe. Njegova posebna ljubav bilo je zborno pjevanje.

Bio je marljiv i ambiciozan čovjek, vrlo pouzdan, i kao bankovni činovnik brzo je dotjerao do šefa odjela. Ali njegova prava strast bila je usmjerena na zborno pjevanje. Prvenstveno na pjevanje isključivo muških glasova.

U jednom razdoblju, već odavna minulom, bio je zborovođa muškoga pjevačkog društva »Concordia«, tada mu je bilo dvadeset i osam, ali to je bilo prije petnaest godina- i izabrali su ga bili za zborovođu, premda je bio laik. Nije se mogao naći profesionalni glazbenik koji bi strastvenije i savjesnije promovirao ciljeve Društva. Bilo je fascinantno gledati njegovo blijedo lice, koje se lagano trzalo, i njegove tanane ruke, dok je dirigirao zborom. Članovi zbora bojali su ga se zbog njegove pedanterije, nijedan pogrešni ton nije mu izmicao, razbjesnio bi se kad bi se nekome potkrala kakva traljavost, i došlo je vrijeme kad su se ti čestiti i valjani pjevači zasitili njegove strogosti i njegova neumornog mara pa su izabrali drugog zborovođu. U ono je doba u isti mah vodio i crkveni zbor svoje župe, premda mu se liturgija nije sviđala. Ali on se tada hvatao za svaku mogućnost da dobije bilo kakav zbor u svoje ruke. Župnika su u narodu nazivali »Svetac«, bio je to blag, ponešto priglup čovjek, koji se u pojedinim prilikama znao doimati vrlo strogo: već sijed i star, a o glazbi nije imao ni pojma. Ali je uvijek prisustvovao zborskim pokusima, i katkad se tiho smiješio, a Filskeit je taj smiješak mrzio: bio je to smiješak ljubavi, sućutne, bolne

ljubavi; ponekad bi župnikovo lice bivalo i strogo. Filskeit je osjećao kako njegova odvratnost prema liturgiji raste istodobno s njegovom mržnjom prema tome smiješku. Taj »Svečev« smiješak kao da je govorio: uzalud — uzalud — ali ja te volim. Nije htio da ga vole, i sve je više mrzio te crkvene pjesme i župnikov smiješak, pa kad ga je »Concordia« razriješila dužnosti, napustio je i crkveni zbor. Često je mislio na taj smiješak, na tu nestvarnu strogoću i na taj »židovski ljubavni pogled«, kako je to nazivao, koji mu se činio u isti mah i trezven i pun ljubavi,.. i njegove su se grudi razdirale od mržnje i bijesa...

Naslijedio ga je nekakav profesor koji je volio pušiti dobre cigare, piti pivo i rado slušati pričanje masnih viceva. Svega se toga Filskeit gnušao: nije pušio, nije pio i nije nimalo mario za žene.

Privučen rasnom ideologijom, koja je odgovarala njegovim potajnim idealima, pristupio je uskoro zatim organizaciji »Hitler-Jugend«[5] uznapredovao ondje brzo do rukovoditelja zbornog pjevanja jednog područja, osnivao pjevačke zborove, recitatorske zborove, i otkrio svoj hobi: mješoviti zbor. Kad je bio kod kuće — imao je jednostavnu, kasarnski namještenu sobu u predgrađu Düsseldorfa — posvećivao se literaturi o zbornom pjevanju i svim napisima o rasnoj ideologiji do kojih je uspijevao doći. Posljedica tog dugotrajnog i podrobnog proučavanja bio je vlastiti rukopis što ga je naslovio »Uzajamni odnosi između zbora i rase«. Predao ga je jednoj državnoj visokoj glazbenoj školi i dobio ga natrag, obogaćena s nekoliko zajedljivih rubnih primjedbi. Tek je naknadno Filskeit doznao da se ravnatelj te škole zvao Neumann i da je bio Židov.

Godine 1933. nepovratno je napustio službu u banci, da bi se unutar Stranke sav posvetio svojim zadacima na polju glazbe. Njegov je rukopis povoljno ocijenila neka glazbena škola, i nakon stanovitih skraćivanja objavljen je u jednom stručnom časopisu. Imao je čin Oberbannführera[6] u organizaciji Hitler-Jugend, ali se brinuo i za SA i SS, bio je stručnjak za recitacijski zbor, te za muški i za mješoviti pjevački zbor. Njegove sposobnosti kao vođe bile su neosporne. Kad je izbio rat, opirao se tome da bude proglašen prijeko potrebnim u

pozadini, uložio nekoliko puta zahtjev da bude primljen u odrede »Totenkopf«[7] i bio dvaput odbijen zato što je crnokos, prenizak i što očito naginje gojaznosti. Nitko nije znao da je često kod kuće satima stajao pred ogledalom i vidio ono što se nije dalo previdjeti: nije pripadao toj rasi koju je žarko obožavao i kojoj bijaše pripadao Lohengrin.

Ali kad se treći put prijavio, odredi »Totenkopf« su ga primili, jer je priložio izvrsne svjedodžbe svih organizacija Stranke.

U prvim ratnim godinama mnogo je pretrpio zbog svoje reputacije u svojstvu glazbenika: umjesto na frontu, slali su ga na tečajeve, poslije je postao voditelj tečajeva, pa onda voditelj tečaja za voditelje tečajeva, vodio je pjevačko obrazovanje cijelih SS armija, i jedno od njegovih remek-djela bio je zbor legionara koji su bili pripadnici trinaest različitih nacija i osamnaest različitih jezika, ali koji su u izvrsnom pjevačkom suglasju izvodili jednu zborsku dionicu iz »Tannhausera«. Poslije je dobio križ za ratne zasluge prvog reda, jedno od najrjeđih odlikovanja u vojsci, ali tek kada se po dvadeseti put dobrovoljno prijavio za služenje u borbenim jedinicama, upućen je na jedan tečaj i dospio napokon na frontu: 1943. dobio je mali koncentracioni logor u Njemačkoj, i napokon, 1944, postao je zapovjednik jednog geta u Mađarskoj, da bi poslije, kad se taj geto zbog približavanja Rusa morao isprazniti, dobio ovaj mali logor na sjeveru.

Ambicija mu je bila da sve naredbe izvršava primjerno točno. Bio je ubrzo otkrio kakve se goleme glazbene mogućnosti kriju u zatočenicima — to ga je iznenadilo što se tiče Židova — a načelo odabira primjenjivao je tako što je svakog novoprispjelog pozivao preda se da mu zapjeva i ocjenu njegove pjevačke sposobnosti bilježio na njegov karton u kartoteci, i to u rasponu od nule do desetke. Desetku je dobivalo tek malo njih — ti bi smjesta bili uvršteni u logorski zbor, a tko je dobio nulu, imao je malo izgleda da ostane na životu dulje od dva dana. Kad je morao slati transporte, odabirao je zatočenike tako da je uvijek zadržavao osnovnu jezgru dobrih pjevača i pjevačica, i da mu je zbor uvijek ostajao u punom broju. Na taj zbor, što ga je vodio osobno, sa strogošću koja je potjecala još iz doba

MPD »Concordia«, na taj je zbor bio ponosan. Bio bi s tim zborom savladao svaku konkurenciju, ali, na žalost, jedini slušatelji bili su mu uvijek samo umirući zatočenici i ljudstvo stražarske službe.

Ipak, naredbe su mu bile veća svetinja čak i od same glazbe, a u posljednje vrijeme bilo je došlo mnogo naredbi koje su prorijedile njegov zbor: geta i logori u Mađarskoj ispražnjavali su se, pa kako veliki logori, u koje je prije slao Židove, nisu više postojali, i kako njegov mali logor nije imao priključak na željeznicu, morao ih je sve ubijati u logoru, ali je i sada još preostajalo dovoljno radnih grupa dodijeljenih pojedinim službama — kuhinji i krematoriju i kupaonici — dovoljno radnih grupa kako bi se zadržali bar istaknuti pjevači.

Filskeit nije volio ubijati. Osobno još nikad nije ubio, i to je bilo jedno od njegovih razočaranja: nije mogao. Uviđao je da je to nužno, divio se tim naredbama i bdjeo nad tim da se izvršavaju na dlaku točno; zacijelo, nije bilo važno da se naredbe izvršavaju rado, nego da se uviđa njihova nužnost, da se poštuju i izvršavaju...

Filskeit priđe prozoru i pogleda van: iza zelenog furgona za prevoz pokućstva bila su stala dva kamiona, vozači su se upravo iskrcali i peli se umorno uza stube u stražarnicu.

Kroz ulaz stigne Hauptscharführer[8] Blauert s petoricom vojnika i otvori velika teška tapecirana vrata furgona za prevoz pokućstva: ljudi unutra počnu ječati — danje svjetlo bolno im je udarilo u oči — ječali su dugo i glasno, a oni koji su sad iskakali, teturali su onamo kamo ih je upućivao Blauert.

Prva je bila mlada, tamnokosa žena u zelenu kaputu; bila je prljava, i činilo se da joj je haljina razderana, tjeskobno je stiskala preklope kaputa, a pod ruku joj se držala djevojčica od dvanaestak ili trinaestak godina. Obje su bile bez prtljage.

Redom kako su teturali iz kola ljudi su se svrstavali na dvorištu, i Filskeit ih je usput potiho brojao: bilo ih je šezdeset i jedan, muškaraca, žena i djece, vrlo raznolikih po odjeći, držanju i životnoj dobi. Iz zelenog furgona za prevoz pokućstva ne dođe više ništa — očito je šestoro njih bilo mrtvo. Zeleni furgon za prevoz pokućstva polako krene i zaustavi se gore ispred krematorija. Filskeit zadovoljno kinine glavom: istovarili su ondje šest leševa i odvlačili ih u baraku.

Prtljaga iskrcanih bude naslagana pred stražarnicom. I oba kamiona budu iskrcana: Filskeit je brojio petoredove koji su se polako popunjavali: bilo je dvadeset i devet petoredova. Hauptscharführer Blauert progovori kroz megafon: — Pozor, svi! Nalazite se u tranzitnom logoru. Vaš boravak ovdje bit će vrlo kratak. Ići ćete pojedinačno u zatvoreničku kartoteku, potom gospodinu zapovjedniku logora, koji će vas podvrći jednoj osobnoj provjeri — poslije moraju svi u kupaonicu i na čišćenje od ušiju, a onda će za sve biti vruće kave. Tko pruži i najmanji otpor, bit će smjesta ustrijeljen. — Pokaza na osmatračnice, kojih su se mitraljezi okrenuli i bili upereni na zborište, kao i na petoricu vojnika što su s otkočenim mitraljezima stajali iza njega.

Filskeit se nestrpljivo ushoda tamo-amo pred svojim prozorom. Bio je otkrio nekoliko plavokosih Židova. Bilo je mnogo plavokosih Židova u Mađarskoj. Filskeit ih je još manje volio nego tamnokose, premda je medu njima bilo primjeraka koji bi bili mogli resiti svaku slikovnicu nordijske rase.

Vidje kako prva žena, ona u zelenu kaputu i rastrganoj haljini, ulazi u baraku u kojoj je kartoteka, pa sjedne i položi svoj otkočeni pištolj preda se na stol. Za koju minutu ona će se naći ovdje i pjevati mu.

Ilona je već punih deset sati iščekivala strah. Ali strah nije dolazio. Morala je mnogo toga podnijeti u toku tih deset sati: gnušanje i užas, glad i žeđ, otežano disanje i očajanje u trenutku kad ju je pogodilo svjetlo, i neku vrstu čudnovate hladne sreće kad bi joj uspjelo da na koju minutu ili četvrt sata ostane sama sa sobom — ali strah je uzalud čekala. Strah nije dolazio. Taj svijet u kojemu je živjela od unatrag deset sati bio je sablastan, tako sablastan kao stvarnost — sablastan kao ono što je o njemu slušala. Ali slušati o njemu bilo ju je plašilo više od činjenice da se sad nalazi u njemu. Nije više imala mnogo želja, jedna od tih želja bila je da bude sama kako bi se mogla sabrano moliti.

Bila je svoj život zamišljala posve drukčije. Dosad je bio protekao čisto i lijepo, planski, uglavnom točno onako kako je zamislila — premda se ispostavilo da su joj planovi bili pogrešni — ali ovo ovdje nije očekivala. Bila je računala da će toga biti pošteđena.

Ako sve protekne glatko, bit će za pol sata mrtva. Imala je sreće,

bila je prva. Znala je svakako kakve su te kupaonice što ih je onaj čovjek spomenuo, morala je računati s tim da će trpjeti desetak minuta samrtnih muka, ali joj se to činilo još tako dalekim, da joj ni to nije zadavalo strah. I u kolima je pretrpjela mnogo toga što je pogađalo nju osobno, ali što nije prodrlo u njezinu nutrinu. Netko ju je pokušao silovati, neki tip čiju je pohotu namirisala u tami, i koga je sad uzalud pokušavala prepoznati. Netko ju je drugi obranio od njega, neki stariji muškarac, koji joj je poslije došapnuo da je uhapšen zbog jednih hlača, jednih jedinih hlača koje je kupio od nekog oficira; ali ni toga sad nije prepoznala. Onaj drugi bio je u mraku potražio njezine grudi, rastrgao joj haljinu i počeo je ljubiti u potiljak — ali, srećom, onaj ju je čovjek odvojio od njega. I kolače su joj izbili iz ruke, taj mali paketić, ono jedino što je ponijela — pao je na pod, pa je pipajući u mraku naokolo po podu ulovila samo još nekoliko komadićaka tijesta, pomiješanih s prljavštinom i kremom od maslaca. Pojela ih je zajedno s Marijom — dio kolača bio joj se razdrobio u džepu kaputa — ali nekoliko sati kasnije našla je da izvanredno prija, izvlačila je iz džepa male ljepljive grudice, davala ih djetetu i jela ih sama, i nalazila je da izvanredno prija taj zdrobljeni prljavi kolač što ga je do posljednje mrvice izgrebala iz džepa svoga kaputa. Nekoliko njih oduzelo je sebi život iskrvarili su gotovo bezglasno, nekako čudno dahčući i stenjući u kutu, sve dok se njihovi susjedi nisu okliznuli na krvi i počeli luđački vriskati. Ali su prestali vriskati kad je stražar zakucao o zid — zazvučalo je prijeteći i užasno, to lupanje, taj što je lupao nije mogao biti ljudsko biće, već odavna nisu više bili medu ljudima...

Uzalud je iščekivala i kajanje; bilo je besmisleno što se rastala od tog vojnika, koga je voljela, kome čak ni ime nije točno znala, bilo je savršeno besmisleno. Roditeljski stan bio je već prazan, i zatekla je ondje samo zbunjeno i prestrašeno dijete svoje sestre, malu Mariju, koja se bila vratila iz škole i našla prazan stan. Roditelji i djed i baka već su bili nestali — susjedi su pričali da su odvedeni već u podne. I bilo je besmisleno što su onda odjurile u geto da ondje potraže roditelje i djeda i baku: ušle su onamo, kao i uvijek, kroz stražnju prostoriju jednog frizerskog salona i potrčale praznim ulicama i stigle upravo u pravi čas da bi bile strpane u taj furgon za prevoz pokućstva, koji je ondje stajao spreman za polazak, i u kojemu su se nadale naći

svoje najbliže. Nisu našle ni roditelje ni djeda i baku, nije ih bilo u tim kolima, Iloni se činilo čudno što nikome od susjeda nije palo na um da trkne do škole i upozori je na opasnost, ali ni Mariji to nije palo na um. A vjerojatno ionako ne bi bilo koristi od toga da ju je netko upozorio na opasnost... U kolima joj je netko metnuo u usta pripaljenu cigaretu, poslije je doznala da je to bio onaj čovjek koga su pokupili zbog hlača. Bila je to prva cigareta koju je pušila.

I nalazila je da to jako osvježava i da je blagotvorno. Nije znala kako se zove njezin dobročinitelj, nitko nije spominjao svoje ime, ni onaj usoptali pohotljivac ni njezin dobročinitelj, a kad bi planula šibica, činilo se da su sva lica jednaka: grozna lica puna straha i mržnje.

Ipak, uspjela se dosta dugo moliti: u samostanu je bila naučila sve molitve, sve litanije i dobar dio liturgije velikih blagdana, i bila je sada sretna što ih zna. Molitva ju je ispunjavala nekom staloženom vedrinom. Nije se molila da bi nešto dobila ili nečeg bila pošteđena, ne možda za brzu, bezbolnu smrt ili za svoj život, jednostavno: molila se, i bila je sretna kad se mogla nasloniti otraga na tapecirana vrata i bila bar leđima sama — isprva je stajala obratno, leđiju izloženih gomili, pa kad se umorila i dopustila sebi da klone, jednostavno prema natrag, njezino je tijelo valjda u tome muškarcu, na kojega je klonula, probudilo onu mahnitu požudu, koja ju je uplašila ali ne i uvrijedila — naprotiv, osjetila je gotovo nešto kao bliskost prema njemu, prema lom neznancu...

Bila je sretna stojeći slobodno, sama bar leđima naslonjenim o tu mekanu podstavu, koja je bila namijenjena očuvanju vrijedna pokućstva. Držala je Mariju čvrsto stisnutu uza se i bila je sretna što dijete spava. Pokušavala je moliti jednako pobožno kao inače, ali joj nije uspijevalo, sve je ostalo na razmišljanju, kao nekoj hladnoj meditaciji. Bila je svoj život zamišljala posve drukčije: u dvadeset i trećoj godini položila je državni ispit, zatim je otišla u samostan — rodbina je bila razočarana ali je odobravala njezinu odluku. U samostanu je provela cijelu godinu, bili su to lijepi dani, i da je zbilja postala redovnica, bila bi sada školska sestra[9] u Argentini, zacijelo u nekom vrlo lijepom samostanu; ali nije postala redovnica, želja da se uda i ima djecu bila je u njoj tako snažna da je ona ni poslije godinu

dana nije prevladala — i vratila se u svijet. Postala je vrlo uspješna učiteljica i rado je obavljala svoj poziv, jako je voljela svoje dvije struke, njemački jezik i glazbu, i voljela je djecu, jedva je mogla zamisliti nešto ljepše od dječjeg zbora, imala je mnogo uspjeha sa svojim dječjim zborom što ga je u školi osnovala, i pjesme što su ih djeca pjevala, te latinske pjesme koje je uvježbavala za svetkovine, bile su prožete nekom doista anđeoskom bespolnošću — bila je to nesputana unutarnja radost koja je klicala iz djece dok su pjevala, pjevala riječi koje nisu razumjela a koje su bile lijepe. Život joj se činio lijepim — dugo, gotovo uvijek. Jedino što ju je boljelo bila je ta želja za nježnošću i djecom, boljelo ju je, jer nije nikoga nalazila; bilo je mnogo muškaraca koji su pokazivali zanimanje za nju, neki s,u joj i ljubav izjavili, nekolicini je dopuštala da je ljube, ali je čekala nešto što ne bi bila umjela opisati, nije to nazivala ljubavlju — postoji mnogo vrsta ljubavi — bila je prije sklona nazvati to iznenađenjem, a učinilo joj se da to iznenađenje osjeća onda kad je taj vojnik, kojemu nije znala ni ime, stajao kraj nje i zabadao zastavice u zemljovidnu kartu. Znala je da je zaljubljen u nju, dolazio joj je već dva dana da bi satima s njom ćaskao, i nalazila je da je drag, premda ju je njegova uniforma pomalo uznemirivala i plašila, ali odjednom, u onih nekoliko minuta dok je stajala pokraj njega, a on kao da ju je posve zaboravio, njegovo ozbiljno i bolom obilježeno lice i njegove ruke kojima je prelazio kartom Evrope iznenadili su je, osjetila je radost i došlo joj je da zapjeva.

Bio je prvi kome je uzvratila poljubac...

Polako se uspinjala stubama u baraku, vukući za sobom Mariju; digne pogled, zgranuta, kad joj je stražar gurnuo cijev mitraljeza u slabine i viknuo: — Brže — brže!

— Pođe brže. Unutra su za stolovima sjedila tri pisara: veliki svežnjevi kartona kartoteke ležali su pred njima, kartoni su bili veliki kao poklopci kutija za cigare. Gurnuše je k prvom stolu, Mariju k drugom, a k trećem stolu dospije vremešan muškarac, odrpan i neobrijan, koji joj se letimično nasmiješi, ona mu uzvrati smiješak; bio je to očito njezin dobročinitelj.

Ona navede svoje ime, zvanje, datum rođenja i vjeroispovijed i iznenadi se kad ju je pisar upitao koliko joj je godina. — Dvadeset i tri

— reče.

Još pol sata, pomisli. Možda će ipak imati prilike da još bude malko sama. Bila je začuđena kako se ravnodušno postupa u toj upravi smrti. Sve je teklo mehanički, s ponešto razdražljivosti, nestrpljivo: ovi su ljudi svoj posao obavljali s jednakom zlovoljom kao što bi obavljali svaki drugi uredski posao, samo su izvršavali dužnost, dužnost koja im je bila dosadna, ali koju su izvršavali. Nisu joj činili ništa nažao, još je iščekivala strah od kojega je bila strepila. Bila je osjećala veliki strah, onda kad se vraćala iz samostana, veliki strah kad se s kovčegom uputila do tramvaja i vlažnim prstima grčevito držala novac: učinio joj se ludim i ružnim taj svijet u koji je čeznula da se vrati da bi imala muža i djecu — niz radosti što ih u samostanu nije mogla naći, a za koje se onda, idući do tramvaja, više nije nadala da će ih naći, ali se jako stidjela, stidjela toga straha...

Dok je išla prema drugoj baraci, u redovima onih što su čekali potraži poznanike ali ne otkrije nijednog, popne se uz stepenice, stražar joj nestrpljivo mahne da uđe kad je oklijevajući zastala pred vratima, te uđe povukavši za sobom Mariju: to je, čini se, bilo pogrešno, po drugi put je otkrila surovost kad je stražar dijete otrgnuo od nje te ga, kad se stalo opirati, povukao za kosu. Čula je kako Marija vrišti dok je sa svojim kartonom ulazila u sobu. U sobi je bio samo jedan muškarac koji je nosio oficirsku uniformu; imao je na prsima veoma uočljivo sitno srebrno odlikovanje u obliku križa, lice mu je bilo blijedo i doimalo se bolesno, a kad je digao glavu da bi je pogledao, ona se prestraši zbog njegove teške čeljusti koja ga je maloprije unakazivala. On nijemo ispruži ruku, ona mu preda karton i počeka: još uvijek nikakva straha. Oficir pročita sadržaj kartona, pogleda je i reče mirno: — Zapjevajte nešto.

Ona se lecne, preneražena. — Deder — reče on nestrpljivo — zapjevajte nešto — sasvim svejedno što...

Ona ga pogleda i otvori usta. Zapjeva litaniju svih svetih prema intonaciji koju je bila tek nedavno otkrila i izdvojila kako bi je uvježbala s djecom. Za vrijeme pjevanja netremice je gladala u oficira, i tada odjednom dozna što je strah — kad je ustao i kad ju je pogledao.

Pjevala je i dalje, dok se to lice pred njom izobličavalo kao nekakvo grozno raslinje spopadnuto grčem. Pjevala je lijepo, i nije znala da se

smiješi, usprkos strahu koji se u njoj polako dizao i sjeo joj u grlo, kao na povraćanje...

Otkad je počela pjevati, zavladala je tišina, čak i Vani; Filskeit je zurio u nju: lijepa je — žena — još nikad nije imao ženu — život mu je protekao u ubitačnoj čednosti — često mu se, kad je bio sam, odigravao pred ogledalom, u kojemu je on uzalud tražio ljepotu i veličinu i rasno savršenstvo — a evo svega toga ovdje: ljepota i veličina i rasno savršenstvo, združeno s nečim što ga je potpuno paraliziralo: s vjerom. Nije shvaćao kako je moguće da je i nadalje pušta da pjeva, čak i pošto je otpjevala antifonu[10] — možda je to snoviđenje — a u njezinu je pogledu nešto gotovo kao ljubav — ili je to podsmijeh — Fili, Redemptor mundi, Deus[11], pjevala je — nije još nikada čuo ženu da tako pjeva.

Spiritus sancte, Deus[12] — snažan je njezin glas, topao i nevjerojatno čist. Očito je to san — sada će zapjevati: Sancta Trinitas, unus Deus[13] — još se toga sjećao — i ona doista zapjeva:

Sancta Trinitas - Katolički Židovi? - pomisli — Poludjet ću! Odjuri k prozoru i otvori ga žestokom kretnjom: vani su stajali i slušali, svi kao ukopani. Filskeit osjeti da se trza, pokuša zaurlati, ali mu je iz usta dolazilo tek promuklo bezglasno frktanje, a izvana je dolazila ta tišina bez daha, dok je žena i nadalje pjevala:

Sancta Dei Genitrix[14]... zgrabi uzdrhtalim prstima pištolj, okrene se i zapuca nasumce u ženu, koja se stropošta i počne vriskati — onda mu se vrati glas, pošto njezin više nije pjevao. — Pobiti! — zaurla — pobiti sve, prokletstvo — i zbor — van s njim — van iz barake... — isprazni cijeli šaržer u ženu, koja je ležala na podu i u mukama bljuvala svoj strah...

Vani otpočne pokolj.

8.

Gospođa Sušan sad je već tri godine promatrala rat. U ono doba bili su najprije došli njemački vojnici i vojna vozila, a i konjica - prelazili

su preko mosta u toj prašnjavoj jeseni i kretali se u smjeru prevoja što vode put Poljske. Doimalo se to kao pravi rat, prljavi vojnici, umorni oficiri na konjima i motociklima, koji su se vozali amo-tamo, cijelo jedno poslijepodne. Rat, sa stanovitim predasima: gotovo lijepa slika — i vojnici su odmarširali preko mosta, ispred njih su vozili automobili, na čelu i začelju motocikli, i gospoda Sušan ih nije nikada više ponovno ugledala.

Poslije toga je opet postalo mirnije: tek od vremena do vremena nailazio je poneki njemački vojni kamion, prevezao bi se preko mosta, iščeznuo tamo preko u šumama, i ona bi u tišini još dugo čula zvuk njegova motora, dok bi tamo preko vozio uzbrdo, mukotrpno frkćući, stenjući, sa stanovitim međustankama — dugo — sve dok ne bi nestao s one strane gorskog bila. Pomišljala je na to kako ta vozila prolaze pored njezina zavičajnog sela, ondje gore, gdje je provela djetinjstvo, ljeta na pašnjacima a zime kraj preslice — vrlo visoko gore, posve sama ljeti na tim mršavim stjenovitim livadama. Bila se često satima naginjala preko hridi da bi vidjela kreće li se štogod uz ili niz brdsku cestu. Ali tada ovdje još nije bilo automobila, samo je, malokad, nailazila poneka konjska zaprega, većinom su to bili Cigani ili Židovi, koji su se prebacivali na poljsko područje. Tek mnogo kasnije, kad je već odavna bila otišla odande, izgrađena je željeznička pruga, koja je prelazila preko mosta kod Sarnya i tekla upravo onom dolinom u koju je nekoć gledala s visine svojih pašnjaka. Već odavna nije više bila gore, gotovo deset godina, i pratila je sluhom automobile dokle god ih je mogla čuti — i čula ih je još i kad su već prešli preko bila i vozili gore po cesti, na koju sad možda gledaju dječaci njezina nećaka, promatrajući odozgo vojna vozila Nijemaca kako se mukotrpno kreću. Ali samo su malokad nailazili automobili. Kamion je dolazio redovito svaka dva mjeseca, a u međuvremenu dolazilo je malo vozila, ponekad jedno nakrcano vojnicima, koji su se zaustavljali kod nje i pili pivo prije nego što će morati gore u planinu, a uvečer je onda stizalo dolje s onim drugim vojnicima, koji su se zaustavljali kod nje i pili pivo prije nego što će se odvesti u ravnicu. Ali nije bilo mnogo vojnika ondje gore, kamion je došao samo triput, jer je, pola godine nakon što je rat prošao pored nje i krenuo u planinu, dignut u zrak most što je nedaleko iza njene kuće vodio preko rijeke. Dogodilo se to

noću, i ona nikad neće zaboraviti taj tresak, a ni krik koji joj se oteo, dozivanje susjeda preko puta i uporno vriskanje svoje kćeri Marije, koja je tad imala dvadeset i osam godina i postajala sve čudnija. Prozorska su se stakla rasprsnula, krave su u štali mukale, i pas je lajao cijelu bogovetnu noć, a kad se razdanilo, imali su što vidjeti: most nestao, betonski stupovi ostali na mjestu, pješački hodnik, kolovoz i ograda uredno odvaljeni, a zarđala željezna konstrukcija ležala je dolje u rijeci i stršala iz nje na nekoliko mjesta. Još toga jutra došao je jedan njemački oficir s petoricom vojnika, koji su pretražili cijelu Bersabu, najprije njezinu kuću, sve sobe, štale, provjeravali čak i po krevetu njezine kćeri Marije, koja je sve od onog praska u noći ležala u svojoj sobi, naričući. I prijeko su kod Temannovih provjeravali; svaku sobu, svaku balu sijena i slame u štaglju, pa čak i Brachyevu kuću su pretražili, premda je već pune tri godine bila nenastanjena i polako propadala. Brachyevi bijahu otišli u Bratislavu, ondje su radili, i sve dotad se nije našao nitko tko bi htio kupiti njihovu kuću i njivu.

Nijemci su bili silno bijesni, ali nisu našli ništa i nikoga, pa su izvukli čamac iz njezine šupe i odvezli se preko rijeke u Čenkošik, malo seoce što se smjestilo ondje gdje započinje uspon ceste: s njezina tavanskog prozora vidio se crkveni toranj, iza šuma. Ali ni u Čenkošiku nisu našli ništa i nikoga, a ni u Tesaryu — dabome, možda im nije bilo poznato da su nestala oba Svorčikova sina otkad je most dignut u zrak.

Smatrala je da je to razaranje mosta smiješno: tek svaka dva mjeseca prelazio je njemački kamion i u međuvremenu, vrlo rijetko, poneko vozilo s vojnicima, i most je služio samo seljacima koji su na drugoj strani imali pašnjake i šume. Nijemcima sigurno neće pričinjati nikakvu nepriliku što će svaka dva mjeseca utrošiti pol sata više skrećući prema Sarnyu, udaljenom svega pet kilometara, gdje preko rijeke vodi željeznički most.

Tek poslije nekoliko dana shvatila je što za nju znači činjenica da je most razoren. Najprije je došlo mnoštvo znatiželjnika, koji su kod nje pili rakiju i htjeli o svemu čuti podrobnu priču, ali je onda u Bersabi postalo tiho, vrlo tiho, nisu više dolazili seljaci i sluge koji su morali prijeko u šumu ili na pašnjake, a ni ljudi koji su se nedjeljom vozili u Čenkošik, ljubavni parovi što su odlazili u šume, pa ni vojnici, i jedino

što je u toku četrnaest dana prodala bilo je jedno pivo susjedu Temannu, tom škrtici koji svoju rakiju peče sam. Bilo joj je zbilja otužno pri pomisli da će ubuduće prodavati samo svakih četrnaest dana po čašu piva škrtome Temannu. Ta svatko je znao koliko je škrt.

Ali, to jako tiho vrijeme potrajalo je samo tri tjedna.

Jednoga dana došao je siv, malen, vrlo žustar vojni automobil s trojicom oficira, koji su pregledali razoreni most, pol sata koračali amo-tamo s dogledom u ruci, zirkali po pejzažu, popeli se najprije kod Temannovih pa onda kod nje u potkrovlje, dogledom zirkali po pejzažu, pa se zatim odvezli a da kod nje nisu popili makar samo jednu rakiju.

A dva dana poslije toga pojavio se polagani oblak prašine koji se kretao od Tesarya prema Bersabi — bili su to umorni vojnici, njih sedmorica i jedan narednik, koji su joj pokušali objasniti kako treba da kod nje stanuju, spavaju i jedu. Najprije se grdno uplašila, ali je onda shvatila kolika je to za nju blagodat, pa je brzo otrčala gore k Mariji, koja je još ležala u krevetu.

Vojnici su očito imali vremena, strpljivo su čekali — stariji muškarci, koji su punili svoje lule, pili pivo, raskomotili se odloživši prtljagu. Strpljivo su čekali dok nije gore raščistila tri male prostorije: služinski sobičak, koji je već tri godine stajao prazan jer više nije mogla plaćati slugu; sobicu, za koju je njezin muž jednom rekao da je za posjete ili za goste, ali nikada nije bilo posjeta i nikada nisu dolazili gosti; i svoju bračnu spavaonicu. Sama je prešla u sobu k Mariji. Poslije, kad je sišla, narednik joj je počeo objašnjavati kako joj to mora platiti općina, cijelu hrpu kruna, i kako, također uz naplatu, treba da za vojnike i kuha.

Vojnici su bili najbolje mušterije koje je ikad imala: ta osmorica trošila su u jednom mjesecu više nego svi oni zajedno koji su bili pojedinačno prelazili mostom. Činilo se da vojnici imaju mnogo novca i vrlo mnogo vremena. Ono što su trebali raditi smatrala je smiješnim: po dvojica zajedno trebala su uvijek prelaziti određen put — uz obalu, zatim čamcem na drugu stranu, opet natrag, pa još komad puta uz obalu — smjenjivali su se svaka dva sata; a u potkrovlju je sjedio jedan koji je dogledom zirkao naokolo po pejzažu, i koga su odmjenjivali svaka tri sata. Pobrinuli su se za udobnost tu gore u

potkrovlju, proširili su tavanski prozor tako što su izvadili nekoliko crepova, noću su preko njega stavljali limenu ploču, i sjedili su tako po cijeli dan na staroj stolici na koju su metnuli jastuke, i koju su postavili na stol. Sjedio je tako ondje uvijek po jedan od njih, cijeli bogovetni dan, i zirkao gore u planinu, u šumu, na obalu, koji put natrag prema Tesaryu, a ostali su prodavali zjake i dosađivali se. Sva se zaprepastila kad je doznala koliki novac vojnici za to dobivaju, a još su im i obitelji kod kuće dobivale novac. Jedan od njih bio je učitelj, taj joj je natenane izračunao koliko mu dobiva žena, ali je ispalo tako mnogo da nije vjerovala. Bilo je pretjerano što je ta žena jednog učitelja dobivala za to što se njezin muž ovdje smuca po stolicama, jede gulaš, varivo, krumpir, pije kavu i jede kruh s kobasicom - čak i duhana su dobivali svakog dana — a kad nije jeo, dubio je u njezinoj gostionici, pijuckao posve polako svoje pivo i čitao, neprekidno čitao, kako se činilo, imao je cijeli jedan ranac pun knjiga, a kad nije jeo ili čitao, čučao je s dogledom gore u potkrovlju, savršeno besmisleno, i buljio u šume i livade ili promatrao seljake u polju. Taj je vojnik bio vrlo ljubazan prema njoj, zvao se Becker, ali joj nije bio drag, zato što je samo čitao, što nije radio ništa nego samo pio pivo i čitao te se smucao po stolicama.

Ali sve to bila je već davna prošlost. Ti prvi vojnici nisu ostali dugo, četiri mjeseca, zatim su došli drugi, koji su ostali pol godine, pa opet drugi gotovo godinu dana, onda su se smjenjivali redovito svakih pola godine, tako da su ponovno dolazili neki koji su kod nje bili već i prije, i svi su oni činili jedno te isto, pune tri godine: prodavali su zjake, pili pivo, kartali se i dubili gore u potkrovlju ili se ondje prijeko na livadi i u šumi besmisleno šetkali naokolo sa svojim puškama na ramenima. Dobivala je mnogo novaca za to što je vojnicima kuhala i davala konačište. Dolazili su joj još i drugi gosti; gostionička prostorija postala je dnevni boravak za vojnike.

Narednik koji je sad već četiri mjeseca kod nje stanovao zvao se Peter, prezime mu nije znala, bio je glomazne tjelesne grade, imao je kretnje seljaka, čak i brkove, a kad bi ga vidjela, često bi pomišljala na svoga muža, Vaclava Sušana, koji se više nije vratio iz onoga prvog rata: i tada bijahu preko mosta prelazili vojnici, prekriveni prašinom, pješice i na konjima, s kolima za prtljagu skorenim od prljavštine,

vojnici koji se više nisu vratili - tek su se poslije mnogo godina vraćali, i ona više nije znala jesu li to oni isti koji su tada krenuli onamo gore. Bila je još mlada, dvadeset i dvije godine, zgodna žena, kad ju je Vaclav Sušan doveo dolje s njezina brda i uzeo za ženu: smatrala se veoma bogatom, veoma sretnom kao žena gostioničara koji ima slugu za poljske radove i konja, i voljela je Vaclava Sušana, s njegovim nezgrapnim hodom, brkovima i njegovih dvadeset i šest godina. Vaclav je bio kaplar u Bratislavi kod strijelaca, i ubrzo pošto su oni strani vojnici onako prašinom prekriveni krenuli kroz šumu gore u planinu, prolazeći pored njezina rodnog sela, ubrzo nakon toga Vaclav Sušan je opet otputovao u Bratislavu, kao kaplar k strijelcima, i oni su ga poslali dolje u nekakvu zemlju koja se zove Rumunjska, u planine, odande joj je poslao tri dopisnice na kojima je pisalo da mu je dobro, a na posljednjoj ju je dopisnici obavijestio da je postao narednik. Potom četiri tjedna nije bilo nikakve pošte, a onda je dobila pismo iz Beča, u kojemu je pisalo da je poginuo.

Ubrzo poslije toga rodila se Marija, Marija koja je sad bila trudna, od toga narednika koji se zvao Peter i bio sličan Vaclavu Sušanu. U njezinu sjećanju Vaclav je živio kao mlad čovjek od dvadeset i šest godina, a taj narednik, koji| se zvao Peter i imao četrdeset i pet - sedam godina manje od nje — činio joj se jako star. Mnoge je noći ležala u krevetu i čekala Mariju, koja bi došla tek pred jutro, ušuljala se bosa u sobu i brzo legla u krevet, trenutak prije nego što bi zakukurijekali pijetli — mnoge je noći čekala i molila se, stavljala dolje pred Bogorodičinu sliku mnogo više cvijeća nego prije, ali je Marija zatrudnjela, a narednik je došao k njoj, sav u neprilici, nespretan kao kakav seljak, i objasnio joj da će se Marijom oženiti kad prođe rat.

Ali, nije mogla ništa promijeniti, i stavljala je i nadalje vrlo mnogo cvijeća pred Bogorodičinu sliku, dolje u hodniku, i čekala. Postalo je tiho u Bersabi, njoj se činilo da je mnogo tiše, premda se ništa nije promijenilo: vojnici su se smucali po njezinoj gostionici, pisali pisma, kartali se, pili rakiju i pivo, a neki od njih počeli su trgovati stvarima kojih ovdje nije bilo: perorezima, britvama, škarama — divnim škarama i muškim čarapama. Uzimali su za te stvari novac ili su ih trampili za maslac i jaja, činili su to jer su imali više slobodnog vremena nego novca da bi ga u tom slobodnom vremenu zapili. Sada

je među njima bio i opet jedan koji je po cio bogovetni dan čitao, i kojemu je s vlaka u Tesaryu kolima dopremljen čak cijeli sanduk knjiga. Bio je profesor, a i on je također sjedio po pol dana gore u potkrovlju i zvjerao dogledom prijeko u planinu, u šumu, na obalu i koji put natrag prema Tesaryu, ili promatrao seljake koji su radili u polju, i on joj je također pričao da mu žena dobiva mnogo novca, jako mnogo novca, nekoliko desetaka tisuća kruna mjesečno — pa ni ovome nije vjerovala, bilo je to previše novca, suludo mnogo novca, mora da joj je to nabajao, Iako mnogo njegova žena ne može dobivati za to što joj muž ovdje sjedi po stolicama, čita knjige i piskara, po pol dana a često i po pol noći, i što onda po koji sat dnevno sjedi s dogledom gore u potkrovlju. Medu njima je bio jedan koji je crtao: kad je vrijeme bilo lijepo, sjedio bi vani, uz rijeku, crtao je brda koja su se mogla vrlo lijepo vidjeti odavde, rijeku, ostatak mosta, a nekoliko puta nacrtao je i nju — i nalazila je da su slike lijepe pa je jednu objesila u gostioničkoj prostoriji. Sad su već tri godine bili smješteni ovdje, ti vojnici, uvijek po osmorica njih, i badavadžili su. Bazali su uz rijeku, prebacivali se njezinim čamcem na drugu stranu, bazali kroz šumu, gore do Čenkošika, vraćali se, ponovno se prebacivali preko rijeke, prolazili obalom, zatim komad puta dolje do Tesarya, i bivali odmijenjeni. Dobro su jeli, mnogo spavali i imali dosta novca, i često je pomišljala da su joj možda Vaclava Sušana onomad odveli radi toga da bi u nekoj drugoj zemlji badavadžio — Vaclava, koji joj je bio veoma potreban, koji je umio raditi i volio raditi. Njega su zacijelo odveli kako bi u onoj zemlji koja se zove Rumunjska badavadžio, badavadžeći čekao sve dok nije poginuo od metka. Ali ovi vojnici kod nje, ti nisu ginuli ni od kakvih metaka: sve otkako su se nalazili ovdje, pripucali su samo nekoliko puta, svaki put je bilo velikog uzrujavanja, i svaki put se ispostavilo da je posrijedi bila zabuna — većinom su pucali na divljač što se kretala po šumi i nije stala na njihov poziv, ali ni to bogzna kako često, tek četiri ili pet puta u te tri godine, i jednom na neku ženu, koja se po noći dovezla odozgo iz Čenkošika i onda potrčala šumom kako bi u Tesaryu pozvala liječnika k svome djetetu, i na tu su ženu zapucali ali je srećom nisu pogodili, pa su joj poslije pomogli da se ukrca u čamac i čak je i prevezli na drugu stranu — a profesor, koji je još bio budan i koji je sjedio u gostioničkoj prostoriji i čitao i nešto

pisao, profesor ju je otpratio do Tesarya. Ali u te tri godine nisu našli ni jednog jedinog partizana — svako je dijete znalo da ih ovdje više nema otkako su nestali Svorčikovi sinovi; čak ni u Sarnyu, gdje je veliki most sa željezničkom prugom, nisu se pojavljivali partizani... Premda joj je rat donosio zaradu, bila joj je trpka pomisao da je Vaclav Sušan vjerojatno badavadžio u onoj zemlji koja se zove Rumunjska, da nije ni mogao drugo do badavadžiti. Vjerojatno se rat sastoji od toga da muškarci badavadže i da u tu svrhu putuju u druge zemlje, radi toga da to nitko ne bi vidio — svakako, bilo joj je odvratno i smiješno gledati te muškarce, u toku pune tri godine, kako ne rade ništa osim što kradu bogu dane i dobivaju mnogo novca za to da bi jednom godišnje noću zabunom pripucali na divljač i na nevoljnu ženu koja se uputila po liječnika za svoje dijete; odvratno je i smiješno bilo da ti muškarci moraju ljenčariti, dok ona od pustog. posla nije znala ni što će ni kako će. Morala je kuhati, brinuti se oko krava, svinja i kokoši, i mnogi su vojnici čak zahtijevali da im uz naplatu čisti čizme, krpa čarape i pere rublje; imala je toliko posla da je morala opet najmiti slugu, nekog čovjeka iz Tesarva, jer Marija više nije ništa radila otkad je bila trudna. Ponašala se s tim narednikom kao sa i svojim mužem: spavala je u njegovoj sobi, spremala mu zajutrak, održavala mu odjeću i ponekad se s njim svađala. Ali jednog dana, gotovo točno nakon tri godine, došao je neki veoma visoki oficir s crvenim lampašima na hlačama i zlatnim ovratnikom — čula je poslije da je to bio pravi pravcati general — taj se visoki oficir dovezao iz Tesarya s nekolicinom drugih u vrlo brzom automobilu; bio je posve žut u licu, tužna izgleda; pred njezinom se kućom izderao na Petera zato što je izišao da preda raport bez opasača i pištolja — i zatim je sav bijesan stajao vani i čekao. Vidjela je da topće nogom o zemlju, činilo se da mu lice postaje sitnije i još žuče, i nešto je govorio grdno se žesteći na jednog oficira, koji je stajao do njega i držao uzdrhtalu ruku u kapi, sijedog umornog čovjeka kome je bilo više od šezdeset, a koga je poznavala, jer je ponekad dolazio biciklom odozgo iz Tesarya i u gostionici vrlo blago i ljubazno razgovarao s narednikom i vojnicima a poslije se u pratnji profesora, gurajući uza se bicikl, polako pješice vraćao u Tesary. Onda je napokon došao Peter sa svojim opasačem i pištoljem i otišao s njima k rijeci. Prevezli su se čamcem na drugu

stranu, pošli šumom, vratili se i dugo stajali kod mosta — zatim su se popeli na potkrovlje, i naposljetku su se oficiri opet odvezli, a Peter je s dvojicom vojnika još stajao pred kućom, držali su ruke visoko uzdignute na pozdrav, još dugo, sve dok automobil nije već bio gotovo u Tesaryu. Onda se Peter sav bijesan vratio u kuću, bacio kapu na stol, i jedino što je Mariji rekao, bilo je: — Čini se da će se most ponovno podići.

A dva dana nakon toga opet su došla jedna kola, kamion, vrlo brzo iz smjera Tesarya, i iz tih su kola iskočila sedmorica mladih vojnika i jedan mladi oficir, koji je brzo ušao u kuću i zadržao se s narednikom pol sata u njegovoj sobi. Marija je pokušala sudjelovali u tom razgovoru, jednostavno je ušla u sobu, ali joj je mladi oficir naložio da iziđe, i ponovno je ušla, i ponovno joj je mladi oficir strogo naložio da iziđe; ostala je stajati kod stubišta, plačući, dok je morala gledati kako stari vojnici skupljaju svoju prtljagu, a mladi se useljavaju u njihove sobe. Čekala je tako pola sata plačući, razbjesnila se kad ju je profesor potapšao po ramenu, i ovjesila se, kričeći i plačući, o Petera, koji je napokon došao sa svojom prtljagom iz sobe i počeo joj, sav zajapuren od neprilike, govoriti utješne riječi — visjela je o njemu sve dok se nije popeo u kamion; zatim je stajala na stubama, plačući, i gledala za kamionom, koji se brzo odvezao natrag u Tesary. Znala je da se Peter neće vratiti, premda joj je to obećao...

Feinhals je došao u Bersabu dva dana prije nego što je započelo obnavljanje mosta. Takozvano mjesto sastojalo se od krčme i dviju kuća, od kojih je jedna bila napuštena i poluruševna, a kad se s ostalima iskrcao, uokolo je sve bilo obavijeno jetkim dimom s vatri što su tinjale na krumpirištima. Bilo je tiho i mirno i činilo se kao da nigdje nema rata...

Tek pri povratku u crvenom furgonu za prevoz pokućstva bilo se ispostavilo da ima u nozi neku krhotinu, komadić stakla, kako se to pokazalo nakon operacije, sićušni djelić boce tokajca, pa je došlo do svojevrsne neugodne rasprave zbog toga što je mogao polagati pravo na srebrnu ranjeničku medalju, što upravnik lazareta, među tim, nije običavao dijeliti medalje za ranjavanje krhotinama stakla, i što je ostao nekoliko dana pod sumnjom samoosakaćivanja, sve dok poručnik Brecht, koga je naveo za svjedoka, nije poslao izvještaj. Rana je brzo

zacijelila, premda je pio mnogo rakije, pa je poslije mjesec dana poslan na neko mjesto za raspoređivanje, odakle su ga otpremili u Bersabu. Čekao je dolje u krčmi da se oslobodi soba koju je Gress odabrao za njih dvojicu. Pio je vino, mislio na Ilonu i slušao po kući galamu općeg odlaska: stari su vojnici po svim kutovima tražili svoje prnje, krčmarica je stajala za šankom i gledala tmurno preda se, starija žena zgodne vanjštine, još ljepuškasta, a unutra u hodniku plakala je glasno i grčevito neka druga žena.

Onda začuje kako ta žena još jače kriči i plače, i začuje kako kamion kreće natrag u mjestance iz kojega su upravo i došli. Pojavi se Gress i odvede ga gore u njihovu sobu. Soba je bila niska, s mjestimice opalom žbukom i crnim stropom od greda, i vonjala je na plijesan; vani je bilo sparno, a s prozora se vidjela bašča: tratina sa starim voćkama, uz rub lijehe s cvijećem, štale i, otraga ispred šupe, na kolčiće podignut čamac s kojega se boja bila oljuštila. Vani je bilo tiho. Lijevo iznad živice vidio se most, zarđala ograda stršala je iz vode, a betonski su stupovi bili obrasli mahovinom. Činilo se da je rječica široka četrdesetak ili pedesetak metara.

Sada je, eto, služio zajedno s tim Gressom. Bio ga je upoznao jučer u onom punktu za raspoređivanje i odlučio da s njim ne izmijeni nijedne suvišne riječi: Gress je imao četiri odlikovanja na prsima, i rado je pričao, cijelo to vrijeme, o Poljakinjama, Rumunjkama, Francuskinjama i Ruskinjama, koje je očito sve redom ostavio iza sebe slomljena srca. Feinhals nije bio raspoložen da ga sluša, bilo mu je nesnosno i ujedno dosadno, a i mučno, a Gress je bio jedan od onih koji vjeruju da će ga pažljivo slušati zato što imaju odlikovanja na prsima, više odlikovanja nego što je uobičajeno.

Feinhals je imao samo jedno odlikovanje, jedno jedino, i bio je kao stvoren za slušatelja, jer nije uopće progovarao, gotovo nikada, ni tražio bilo kakva objašnjenja. Obradovao se kad je saznao da se u službi osmatranja ima smjenjivati s Gressom: tako će ga se riješiti bar preko dana... Smjesta je legao u krevet kad je Gress objavio svoju odluku da slomi srce nekoj Slovakinji.

Bio je umoran, i svake večeri kad bi negdje legao na spavanje ponadao bi se da će sanjati Ilonu, ali je nikada nije sanjao. Oživljavao bi u sjećanju svaku riječ koju je s njom izmijenio, mislio veoma

intenzivno na nju, ali kad bi zaspao, ona se ne bi pojavila. Često bi mu se, prije nego što će zaspati, činilo da mu se valja samo okrenuli pa da osjeti njezino rame, ali ona nije bila kraj njega, bila je vrlo, vrlo daleko, i nije imalo nikakve svrhe da se okreće. Dugo ne bi mogao zaspati, jer bi silno živo mislio na nju i predočivao sebi sobu koja je bila određena da ih prihvati — a kad bi zaspao, spavao bi loše, i ujutro više ne bi znao što je sanjao. Ilonu nije sanjao.

Uvečer bi u krevetu također i molio i mislio na razgovore što ih je s njom vodio onih dana prije nego što su se morali razići — uvijek se crvenila, i činilo se da joj je mučno što se on zadržava u njezinoj sobi, medu ispunjenim životinjama, uzorcima kamenja, zemljopisnim kartama i zidnim slikama s područja higijene. Ali možda joj je bilo samo mučno govoriti o vjeri, uvijek bi se žarko zacrvenila, činilo se da je za nju muka da se izjasni, a izjasnila se za vjeru, ufanje i ljubav, i zgražala se zbog toga što je rekao da ne može ići u crkvu jer su lica i propovijedi većine svećenika nepodnošljivi. »Moramo se moliti da bismo tješili Boga«, rekla je...

Nikad ne bi bio pomislio da će se dati poljubiti, ali on je nju poljubio, i ona njega, i znao je da bi bila pošla s njim u tu sobu, koju je sada često vidio pred sobom: ponešto prljava, s modrikastim porculanskim lavorom u kojemu je odstajala voda, sa širokim smeđim krevetom i pogledom na zapušten voćnjak u kojemu opalo voće leži truleći pod stablima. Uvijek je zamišljao da leži s njom u krevetu i razgovara, ali nikad o tome nije sanjao...

Idućeg jutra započela je služba. Sjedio je na stolici za rasklimanim stolom, na zagušljivom tavanu ove kuće, i zvjerao dogledom kroz otvor na krovu , onamo gore u planinu, u šumu, pretraživao obalu i ponekad pogledavao natrag prema mjestašcu iz kojega su došli kamionom: nije mogao otkriti nijednog partizana — ali možda su ti seljaci na poljima bili partizani, samo što dogled nije bio dovoljan da se to utvrdi. Bilo je tako tiho da ga je to boljelo, i imao je osjećaj da tu već godinama dubi, pa usmjeri dogled naviše, podesi oštrinu i pogleda preko šume pored vrha žućkastoga crkvenog tornja u planinu. Zrak je bio vrlo bistar, pa je mogao daleko gore između hridi što strše vidjeti stado koza: životinje su bile raštrkane poput sićušnih bijelih oštro obrubljenih oblačića, jako bijele na toj sivoj zagasitozelenoj podlozi, i

osjećao je da kroz dogled prima u se tišinu, a i usamljenost: životinje su se pomicale tek vrlo sporo, vrlo rijetko — kao da ih netko povlači na kratkim uzicama. Dogledom ih je vidio onako kako bi ih bio golim okom vidio na tri ili četiri kilometra, činilo mu se to daleko, beskrajno daleko, tiho i samotno — te životinje — pastira nije vidio; snebi se kad ih, spustivši dogled, nije više vidio, ni traga od njih, premda je preko vrha crkvenog tornja gledao u planinu. Čak se ni njihova bijela boja nije mogla uočiti, moralo je to biti silno daleko, ponovno usmjeri dogled naviše da bi gledao te bijele koze kojih je usamljenost ćutio — ali ga usplaše komande dolje u bašči, spusti dogled, pogleda najprije golim okom u bašču i počne promatrati vojnu vježbu. Zapovijedao je sam poručnik Muck. Feinhals prinese dogled očima, podesi stakla i pomno promotri Mucka; Mucka je poznavao tek dva dana, ali je već zapazio da Muck sve shvaća ozbiljno, njegov je sitan tamni profil bio ukočen od smrtne ozbiljnosti, na leđima sklopljene ruke bile su nepomične, a mišići su se na mršavu vratu trzali. Muck je izgledao loše, lice mu je imalo mrtvu, gotovo sivu boju, usnice su bile bezbojne i micale su se samo škrto dok su izgovarale »nalijevo«, »nadesno« i »nalijevo krug«. Feinhals je sada vidio samo Muckov profil, tu smrtno ozbiljnu, nepomičnu polovicu njegova lica, usnice što su se jedva pomicale, žalosno lijevo oko za koje se činilo da ne gleda vojnike pri vježbi nego negdje posve drugdje, u neodređeno — možda prema natrag. Zatim pogleda Gressa; njegovo je lice bilo nabuhlo, nekako smeteno.

Pogledavši opet golim okom dolje u bašču, u kojoj su vojnici izvodili »nalijevo«, »nadesno« i »nalijevo krug«, na toj sočnoj, prekrasnoj tratini — ugleda ženu koja je vješala rublje na konopac između štala. Bila je to očito kćerka, koja je jučer kričala i plakala u hodniku. Činila se ozbiljna, gotovo sumorna, toliko sumorna da nije bila ljepuškasta nego lijepa, usko, vrlo tamno lice stisnutih usnica. Ni pogleda nije bacila na četvoricu vojnika i poručnika.

Kad se idućeg jutra opet uspeo na potkrovlje, oko osam, činilo se da je tu već mjesecima, maltene godinama. Tišina i usamljenost bile su nešto najprirodnije na svijetu: blago mukanje krava u štali i miris paljevine s krumpirišta, što je još visio u zraku, pojedinačne vatre još su tinjale, pa kad je podesio stakla, upravio ih u daljinu, točno preko

vrha žućkastoga crkvenog tornja, uhvatio je samo usamljenost. Ondje gore bilo je pusto — siva, zagasitozelena površina u kojoj su stajale crne stijene... Muck je sa četvoricom vojnika otišao na obalu rijeke na vježbu nišanjenja. Njegove kratke, turobne zapovijedi odjekivale su tiho, preslabo da bi remetile tišinu — gotovo su je pojačavale; a dolje u kući mlada je žena u kuhinji pjevala neku otegnutu slovačku pjesmu. Stara je bila sa slugom otišla na polje vaditi krumpir. I prijeko u drugoj seoskoj kući bilo je tiho. Pretraživao je planinu poprilično vremena, ali nije, nalazio ništa do nijemih, usamljenih površina, strmih hridina, samo je desno iz šuma vidio bijeli dim vlaka, što se brzo razilazio — u dogledu se dim doimao kao prašina što se spušta na krošnje drveća; čulo se nije ništa — samo Muckove kratke zapovijedi na riječnoj obali i turobna pjesma mlade žene dolje iz kuće...

Zatim su se vraćali s riječne obale, i čuo ih je da pjevaju. Bilo je žalosno slušali kako ta četiri momka pjevaju, bio je to bijedan, rastrgan, vrlo tanak kvartet, koji je pjevao »Sive kolone«. Čuo je i kako Muck izvikuje »lijeva-dva — lijeva- dva«, Muck kao da se očajnički borio protiv usamljenosti, ali je bilo uzalud. Tišina je bila jača od njegovih komandi, jača od pjesme.

Kad su se zaustavili dolje pred kućom, začuje prvo vozilo što je dolazilo iz sela iz kojega su se dovezli prekjučer. Prestraši se i upravi dogled na cestu: oblak prašine brzo se približavao, raspozna vozačku kabinu i nešto veliko, teško, što je stršalo povrh krova...

— Što je? — viknu oni odozdo.

— Neka kola — odgovori i zadrža u dogledu kola što su se približavala; pratio ih je i istodobno čuo da je dolje mlada žena izišla iz kuće. Razgovarala je s vojnicima, a onda dovikne nešto njemu gore. Nije je razumio, ali dovikne onima dolje: Vozač je civil, do njega sjedi jedan smeđi, čini se da je iz stranke[15], otraga je na kolima betonska mješalica!

— Betonska mješalica? — doviknu oni odozdo.

— Jest! — potvrdi on.

Oni dolje vidješe sada i golim okom vozačku kabinu, čovjeka u smeđem, a i betonsku mješalicu, i vidješe da odande iz sela dolazi još jedno vozilo, jedan manji oblak prašine, onda još jedno pa još jedno,

cijela kolona koja se iz smjera sela kretala prema ostatku mosta. Kad se prvo vozilo zaustavilo tik pred ulazom na most, drugo je već bilo tako blizu da su i na njemu mogli raspoznati kabinu i tovar: bili su to sastavni dijelovi baraka. Ali još dok su se na prvom vozilu otvarala vrata i dok je iz njega iskakao čovjek u smeđem, svi osim poručnika, s njima i Marija, potrče prema njemu. Čovjek nije imao kape na glavi, bio je suncem opaljen i imao simpatično, otvoreno lice. — Heil Hitler, momci - vikne — je li ovo Bersaba?

— Jest — odgovore vojnici, vadeći s oklijevanjem ruke iz džepova. Čovjek je na smeđoj bluzi imao majorske epolete. Nisu znali kako da ga oslovljavaju.

On dovikne u vozačku kabinu: — Tu smo, gasi motor! — Zatim pogleda pored vojnika prema poručniku, pričeka trenutak, pođe nekoliko koraka bliže. I poručnik pođe nekoliko koraka bliže, onda čovjek stane i pričeka, a poručnik Muck prijeđe vrlo brzo onih preostalih nekoliko koraka, dok nije stao pred čovjekom u smeđem. Muck najprije prinese ruku kapi, zatim je podigne na pozdrav »Heil« i reče: — Muck! — a čovjek u uniformi također digne ruku, zatim je pruži Mucku, stegne njegovu i reče:

— Deussen — rukovoditelj gradilišta — imamo obnoviti ovaj most.

Poručnik pogleda vojnike, vojnici pogledaju Mariju, Marija otrči u kuću, a Deussen žustro odskakuta i počne raspoređivati kola redom kako su pristizala.

Deussen je sve obavljao vrlo odlučno, vrlo energično, ali sa stanovitom ljubaznošću. Zatraži od gospođe Suša da mu pokaže kuhinju, nasmiješi se, naškubi usne, ne reče ništa, ode prijeko u napuštenu kuću, pregleda je podrobno, a kad je izašao, bio je nasmiješen, i malo zatim se dvoja kola, na kojima su bili natovareni dijelovi za barake, odvezu natrag put Tesarya. On sam smjesti se kod Temannovih, pa malo zatim, naslonjen na prozor i pušeći, počne promatrati kako se kola istovaruju. Kod kola je bio još jedan mlad čovjek u smeđem, koji je na ramenima nosio naredničke oznake. Deussen mu je od vremena do vremena nešto dovikivao s prozora. U međuvremenu su bila stigla sva kola, ukupno deset, i sve je vrvjelo od radnika, željeznih nosača, greda, vreća s cementom, a sat poslije doplovi iz Sarnya niz rijeku mali motorni čamac. Iz čamca se iskrcaju

još jedan treći čovjek u smeđem i dvije zgodne, suncem opaljene Slovakinje, koje kod radnika naiđu na razdragan doček.

Feinhals je sve promatrao vrlo pomno. Najprije uniješe veliki štednjak u onu oronulu kuću, a zatim nastave istovarivati: gotove dijelove ograde, zakovice, zavrtnje, katranom impregnirane grede, mjerne instrumente i zalihe za kuhinju. U jedanaest su Slovakinje već prionule guliti krumpir, u dvanaest je već bio istovaren sav materijal, pa čak i podignuta jedna baraka za cement, a iz sela su stigla još tri kamiona i istresla šljunak uz prilaz mostu. Sišavši na objed pošto ga je zamijenio Gress, vidje da je nad vratima gostioničke prostorije pribijena ploča s natpisom »Kantina.«

I narednih je dana vrlo pomno promatrao izgradnju i bio zadivljen kako je precizno sve isplanirano: nijedan rad nije se obavljao izlišno, nijedan materijal nije od mjesta gdje je bio potreban ležao dalje nego što je bilo nužno. Feinhals je u životu obišao mnoga gradilišta, bio je i sam rukovodio mnogim gradnjama, ali, bio je zadivljen s koliko se točnosti i žustrine ovdje radi. Već poslije tri dana bili su stupovi mosta brižljivo ispunjeni betonom, i još dok se na posljednjem stupu dovršavalo punjenje, započeše već na prvome učvršćivati teški kostur željeznog nosača. Četvrtog dana bio je već dovršen pješački hodnik preko mosta, a nakon tjedan dana vidio je kako drugom stranom rijeke stižu kamioni s dijelovima mosta, teški teretnjaci koje Deussen upotrijebi kao rampu i ujedno kao bazu za montažu posljednjeg dijela konstrukcije. Otkad je bio dovršen pješački hodnik, sve je išlo brže, i Feinhals je samo još gdjekad zagledao gore u brda ili u šume. Vrlo je pomno promatrao izgradnju mosta, pa i onda kad je morao sudjelovati u vježbi, većinom je očima pratio radnike: volio je taj posao.

Uvečer, dok se smrkavalo i kad je prestajala osmatračka služba, sjedio je dolje u bašči i slušao svirku na balalajci nekoga mladog Rusa koji se zvao Staljin, Staljin Gadlenko. Unutra se u krčmi pjevalo, pilo, pa i plesalo, premda je ples bio zabranjen, ali Deussen kao da sve to nije vidio. Bio je vrlo dobre volje: imao je rok od četrnaest dana da sagradi most, a ako se posao nastavi ovako, bit će gotov već za dvanaest dana. Ušteđivao je mnogo benzina, jer je sve za kuhinju mogao kupovati kod Temannovih i gospode Sušan, pa nije morao slati kamion po okolici, brinuo se o tome da radnici imaju nešto za pušenje,

da dobivaju dobru hranu i da se dobro osjećaju, znao je da je to bolje nego kruto držati se sile koja, doduše, ulijeva sirah ali zapravo koči odvijanje posla. Bio je izgradio već mnogo mostova — mostova koji su u međuvremenu gotovo svi već opet bili dignuti u zrak, ali su neko vrijeme ipak poslužili — i nikad nije zapadao u teškoće sa zadanim rokovima.

Gospođa Sušan se radovala: most će opet biti tu, bit će tu još i onda kad više ne bude rata, a kad bude podignut, vojnici će zacijelo ostati, a i ljudi će iz okolnih sela opet dolaziti. I radnici su očito bili sretni. Svaki treći dan stizao je cestom odozgo iz Tesarya malen, žustar, svijetlosmeđe oličen automobil koji se uz škripu kotača zaustavljao pred krčmom, iz automobila je izlazio čovjek u smeđem, koji se činio star i umoran i imao kapetanske epolete, i zatim su ih sazivali na okup i isplaćivali im novac; dobivali su mnogo novaca, tako mnogo da su od vojnika mogli kupovati čarape, pa i košulje, a uvečer su mogli piti, plesati s ljepuškastim Slovakinjama koje su bile zaposlene u kuhinji.

Desetog dana Feinhals vidje da je most gotov: ograda je bila pričvršćena, konstrukcija kolovoza dovršena; gledao je kako se utovaruju i odvoze cement i željezni nosači, a i baraka u kojoj je bio pohranjen cement. Osim toga, odvezla se i polovica radnika, a također i jedna kuharica, i u Bersabi je postalo nešto tiše. Bila su tu samo još petnaestorica radnika, Deussen i onaj mladi čovjek u smeđem s naredničkim oznakama, i jedna jedina žena u kuhinji, koju je vrlo često gledao. Sjedila je cijelo jutro do prozora i gulila krumpir, pjevuckala, tukla odreske mesa i čistila povrće, i bila je zaista zgodna: kad bi se osmjehnula, njega bi zaboljelo, i mogao je kroz dogled vidjeti njezina usta, njezine tanke tamne obrve i bijele zube, ondje prijeko, na strani okrenutoj prema cesti. Uvijek je potiho pjevušila i toga je dana uvečer sišao u krčmu i plesao s njom. Plesao je s njom mnogo puta, i vidio njezine tamne oči posve izbliza, osjećao njezine čvrste, bijele miške u svojim rukama i bio malčice razočaran što vonja na kuhinju — u krčmi je bilo zagušljivo i sparno — ona je tu bila jedina žena, osim Marije koja je sjedila za šankom i nije ni s kim plesala. Te noći usnio je tu Slovakinju kojoj ni ime nije znao, sanjao ju je do u tančine, premda je uvečer u krevetu i opet bio vrlo dugo i intenzivno mislio na Ilonu.

Sutradan nije više svojim dogledom zirkao onamo prijeko u nju, premda ju je čuo kako potiho pjevuši, gledao je u brda, bio sretan kad je opet otkrio stado koza, sada desno od vrha crkvenog tornja, bijele mrlje što su se pomicale polagano i na mahove, na sivoj zagasitozelenoj pozadini.

Iznenada spusti dogled: začuo je prasak, odjek udaljene eksplozije, koji je došao odozgo iz planine. Zatim ponovno, vrlo jasno, ne glasno, vrlo udaljeno. Radnici na mostu zastadoše, Slovakinja prekinu pjesmu, a poručnik Muck, sav uzrujan, doleti na tavan, istrgnu mu dogled iz ruku i pogleda u brda. Dugo je gledao u brda, ali više nije bilo nijedne eksplozije; Muck mu vrati dogled i promrmlja:

— Sad valja paziti — dobro paziti — pa otrča natrag u dvorište, gdje je nadgledao čišćenje oružja.

Toga poslijepodneva kao da je bilo tiše nego prethodnih dana, premda su zvukovi ostali isti: radnici na mostu, koji su prirezivali nakatranjene grede, primicali pojedine komade i spajali ih vijcima, glas starije žene koja je dolje u kuhinji govorila kćeri, dugo i uporno, ne dobivajući odgovora, i blago pjevušenje Slovakinje koja je uz. otvoren prozor pripremala večeru za radnike: veliki žuti krumpiri pržili su se u tavi, a glinena zdjela s rajčicama svjetlucala je u sumraku. Feinhals je zagledao gore u brda, u šumu, pretraživao riječnu obalu, sve je ondje prijeko bilo tiho, ništa se nije micalo. Dvojica stražara bila su iščezla u šumi, pogleda prema radnicima na mostu: bili su već napola gotovi; crn, čvrsto sazdan kolovoz od greda postupno se popunjavao, i, kad je pomaknuo dogled, vidio je kako se na cesti utovaruje sav preostali materijal, alat i nosači, kreveti, stolice i štednjak, a malo zatim kola s osmoricom radnika odvezu se u smjeru Tesarva. Slovakinja je nalegla na prozor i mahala im, činilo se da postaje tiše, pa i motorni je čamac predvečer otplovio uz rijeku, a na kolovozu mosta nedostajao je samo još uzak komadić: tri ili četiri grede. Zjapilo je još oko dva metra kad su radnici prekinuli posao. Feinhals vidje da su alat ostavili na mostu. Kola se vrate iz Tesarva, zaustave ispred kuhinje i istovare malu košaru voća i nekoliko boca, a malo prije nego što će Feinhals biti odmijenjen, i opet se odozgo začuje odjek potmulih eksplozija: odzvanjalo je s bregova poput kazališne grmljavine, umjetno umnogostručeno, prelamajući se, slabeći, tri-četiri puta - potom bude

tišina. Pa i opet doleti poručnik Muck i počne zvjerati kroz dogled. Lice mu se trzalo, u luku slijeva nadesno pretraživao je stijene, planinska bila, tada vrteći glavom odloži dogled, napiše na cedulju izvještaj, a malo zatim Gress krene na Deussenovu biciklu dolje u Tesary.

Kad se Gress odvezao, Feinhals posve jasno začuje s bregova odjek mitraljeskog dvoboja: potmulo i tvrdo štektanje ruskog mitraljeza protiv zvonkog, nervoznog lajanja njemačkog, koje je škripalo poput izlizane kočnice — činilo se da se hici spotiču, tako su bili brzi. Dvoboj je bio kratak, tek izmjena nekoliko rafala, a onda prasnu ručne granate, tri ili četiri, kojih se buka i opet umnogostručivala. Na desetke puta umnoženo, postupno slabeći, slale su svoju jeku dolje u ravnicu. Feinhalsu se to učini nekako smiješnim: gdje god nastupio rat, skopčan je s potpuno izlišnom bukom. Muck ovaj put nije došao gore, stajao je na mostu i zurio u brda, odozgo se začu još jedan jedini pucanj, činilo se da je iz, puške, njegova se jeka čula poput reskog zvuka što ga proizvodi kamen u kotrljanju; zatim sve ostane tiho, sve do sumraka, kad je Feinhals stavio limenu ploču na prozor i polako sišao.

Gress se još nije bio vratio, a dolje u gostioničkoj prostoriji Muck je držao nervozno predavanje, u kojemu je za tu noć najavio postroženu pripravnost. Stajao je s onim svojim smrtno ozbiljnim licem i čeprkao nemirnim prstima oko svoja dva odlikovanja, nabijeni mitraljez visio mu je o vratu, čelični šljem na opasaču.

Još prije nego što se vratio Gress, odozgo iz Tesarva stignu siv automobil iz kojega iziđu debeo kapetan crvena lica i vitak natporučnik stroga lika, te krenuše s Muckom preko mosta. Feinhals je stajao pred kućom i pratio ih pogledom. Činilo se kao da se te tri prilike udaljuju zauvijek, ali se ubrzo vratiše, a kola se okrenu. Ondje preko puta Deussen je gledao kroz prozor, a u prizemlju konačišta za radnike muškarci su sjedili u polumraku oko grubo izdjeljana stola: na njihovim tanjurima rajčice i krumpiri. U kutu sobe stajala je Slovakinja, s jednom rukom o boku, s cigaretom u drugoj — luk u kojemu je tu bijelu cigaretu prinosila ustima učini se Feinhalsu malko odviše poletnim. Ona onda priđe bliže, kad se upalio motor sivih kola, nalegne s cigaretom na prozor i nasmiješi se Feinhalsu. On joj se pažljivo zagleda u lice i zaboravi pozdraviti dvojicu oficira na odlasku — žena

je na sebi imala taman prsluk, pa joj se izrez na grudima srcoliko bjelasao pod smeđim licem. Muck prođe pored Feinhalsa u kuću i usput reče: — Idite i donesite mitraljez. — Feinhals sada vidje da ondje gdje je stajao automobil onih oficira leži na cesti crn, vitak mitraljez uz sanduke s municijom. Prijeđe polako preko ceste i ponese mitraljez, pa zatim pođe još jednom i uzme sanduke s municijom. Slovakinja, i dalje nalegla na prozor, otkvrcnu žar s cigarete i strpa ostatak u džep pregače. Još je gledala Feinhalsa, ali se više nije osmjehivala — činila se tužna, usta su joj bila bolno svjetlocrvena. Tada odjednom malko naškubi usne, okrene se i počne raspremati stol. Radnici iziđu iz kuće i krenu prema mostu.

Još su ondje radili kad je Feinhals, pola sata kasnije, pošao s mitraljezom preko mosta. Učvršćivali su posljednju gredu, u mraku. Zadnju zakovicu šarafio je Deussen osobno. Radio je pri svjetlu karbidne svjetiljke što su mu je nadnosili, i Feinhalsu se učini da taj francuski ključ drži u šaci kao ručicu orguljica. Činilo se kao da svrdla po nekakvu velikom tamnom sanduku koji ne daje zvuka od sebe. Feinhals odloži mitraljez, obrati se Gressu: — Samo trenutak — i ode još jednom natrag. Bio je začuo da se u kolima pred konačištem za radnike uključio motor, pa se vrati do uzlaza na most i počne promatrati kako se utovaruju preostali predmeti opreme. Nije više bilo mnogo toga: jedna peć, nekoliko stolica, košara krumpira, posude i prtljaga radnika. Radnici se vrate s mosta i ukrcaju se, svi. U rukama su imali boce s rakijom i pili su. Posljednja se ukrca Slovakinja. Na glavi je imala crveni rubac, a prtljaga joj nije bila velika: modrim rupcem umotan zavežljaj. Videći da se ukrcava, Feinhals časkom zastane oklijevajući, zatim brzo krene natrag. Deussen se vrati s mosta posljednji: držeći u ruci francuski ključ polako se uputi u Temannovu kuću.

Pola su noći ondje čučali, s novim novcatim mitraljezom iza malog zida kojim je bio ograđen ulaz na most, i osluškivali u noć. Sve je ostalo tiho — nekoliko puta je došla patrola iz šume, izmijenili su s njima nekoliko umornih riječi i ostali nijemo dubiti, zureći na usku cestu što je vodila u šumu. Ali se ništa nije pojavljivalo. I gore u brdima ostalo je tiho. Vratili su se oko ponoći, kad im je došla smjena, i smjesta zaspali. Istom pred jutro začuli su buku i ustali. Gress je još

nazuvao čizme, a Feinhals je stajao bos kraj prozora i zagledao prijeko na drugu stranu: ondje je stajalo mnoštvo ljudi i raspravljalo s poručnikom, koji ih očito nije htio pustiti preko mosta. Zacijelo su došli s planine i iz sela kojega se crkveni toranj vidio iza šume, prilično dugačka povorka ljudi s kolima i zavežljajima, koja nije završavala ni ondje gdje je počinjala šuma. Reska graja njihovih glasova bila je prožeta strahom, i Feinhals vidje kako gospođa Sušan, u papučama i ogrnuta kaputom, ide preko mosta. Zaustavivši se kod poručnika, dugo je razgovarala s ljudima, zatim se obratila poručniku. Pojavi se i Deussen, išao je polako, s cigaretom u ustima, te i on porazgovori s poručnikom, zatim s gospođom Sušan, pa se obrati ljudima — dok se napokon povorka nije pokrenula, na onoj drugoj strani, i uputila prema Sarnvu. Bilo je to mnogo kola, natrpanih djecom i brdima sanduka, košara s peradi, dugačka povorka koja je polako napredovala. Deussen pođe natrag s gospođom Sušan; usput joj je pokušavao nešto rastumačiti, odrečno odmahujući glavom.

Feinhals se polako obuče pa se ponovno ispruži na krevetu. Pokuša zaspati, ali se Gress natenane brijao i pritom potiho zviždukao, a nekoliko minuta kasnije začuše kako se približavaju dvoja kola. Isprva se činilo kao da voze paralelno, zatim kao da su jedna pretekla druga, jedna se još nisu pravo ni čula kad su druga već stigla dolje pred kuću. Feinhals ustade i siđe niz stepenice: bila su to ona mala osobna kola u kojima je nekoliko puta dolazio intendant donoseći radnicima novac. Stajala su preko puta, pred Temannovom kućom, i Deussen je upravo s jednim čovjekom u smeđem, koji je također imao majorske epolete, odlazio prema mostu. Ali sada naiđu i druga kola. Ta su kola bila siva i skorena od prljavštine, sva uprskana blatom, a po svemu sudeći i dotrajala motora, zaustavila su se pred kućom gospođe Sušan, i iz njih iskoči malen, živahan poručnik koji dovikne Feinhalsu: - Spremite se svi za pokret, ovdje postaje trulo. Gdje vam je zapovjednik? — Feinhals uoči da taj mali poručnik nosi pionirske epolete. Pokaza na most i reče:

— Tamo.

— Hvala — poručnik će, doviknu vojniku u kolima: — Pripremi sve! — i pobrza k mostu. Feinhals pode za njim. Čovjek u smeđoj uniformi s majorskim epoletama podrobno je razgledavao most, pažljivo pratio

sve što mu je Deussen pokazivao, zatim kimne u znak priznanja, pa čak zavrti glavom u znak priznanja, a onda se s Deussenom polako uputi natrag. Deussen se smjesta vrati iz Temannove kuće sa svojom prtljagom, s francuskim ključem u ruci, i smeđa se kola brzo odvezu.

Muck se vrati s dvojicom mitraljezaca, pionirskim poručnikom i nekim artiljerijskim vodnikom koji uza se nije imao nikakva oružja, bio sav prljav i očito iscrpljen: niz lice mu se slijevao znoj, ni prtljage nije imao, pa čak ni kape, i neprestano je sav uzrujan pokazivao na šumu, preko vrha šume gore na brda. Feinhals sad razabra sluhom: bila su to vozila koja su polako dolazila niz cestu. Mali pionirski poručnik pritrča svojim kolima i vikne: — Brzo, brzo! — Vojnik dojuri noseći sive limene kutije, smeđe kartonske pakete i svežanj žica. Poručnik pogleda na sat:

— Sedam — reče — imamo na raspolaganju deset minuta. — Dobaci pogled Mucku:

— Točno u sedam i deset most mora odletjeti u zrak. Od protunapada nema ništa.

Feinhals se polako uspe uza stube, skupi gore svoju prtljagu, uzme pušku, odloži sve vani pred kućnim vratima i vrati se unutra. Obje žene, još neodjevene, trčkarale su uzrujano hodnicima, dovlačile nasumce kojekakve predmete iz soba i izdirale se jedna na drugu. Feinhals pogleda Bogorodicu: cvijeće je bilo uvelo — oprezno izvuče uvele stabljike, presloži preostale svježe cvjetove u rahlu kitu i pogleda na sat. Bilo je sedam i osam minuta, i odande prijeko, s druge strane, jasno se čuo štropot vozila što su dolazila. Očito su već bila prošla pored sela i nalazila se u šumi. Vani su svi stajali spremni za pokret. Poručnik Muck imao je u ruci blok za izvještaje i zapisivao je osobne podatke onoga iscrpljenog artiljerijskog vodnika, koji je umorno sjedio na klupi.

— Schniewind — govorio je vodnik — Arthur Schniewind... mi pripadamo 912-oj... — Muck kimne glavom i ćušne blok u svoju kožnu torbu. U tom trenutku dojuri mali pionirski poručnik grabeći skupa sa svojim vojnikom i vikne: — Svi u zaklon — svi u zaklon! — Svi se bace na zemlju, što su mogli bliže kući, kojoj je pročelje stajalo ukoso prema prilazu mosta. Pionirski poručnik pogleda na sat — i tada most poleti u zrak. Nije bilo velikog treska, ništa nije zazujalo kroz zrak,

dojmilo se kao da nešto škripi, zatim je eksplodiralo poput nekoliko ručnih granata, i oni začuše kako je teški kolnik pljusnuo u vodu. Pričekaše još trenutak dok mali poručnik nije rekao: — Gotovo je. — Ustanu i pogledaju prema mostu: betonski stupovi ostali su na mjestu, pješački hodnik i kolovoz bili su uredno odvaljeni, samo je prijeko na drugoj strani ostao da visi komad ograde.

Štropot vozila što su nailazila bio je već posve blizu, a onda odjednom nastane tišina: očito su se zaustavila u šumi.

Mali pionirski poručnik ukrca se u kola, počne petljati da nekako uključi motor i doviknu Mucku: - Što još čekate? Pa niste dobili naredbu da ovdje čekate! Kratko pozdravivši, krene i izgubi se sa svojim prljavim malim kolima.

- U stroj! - vikne poručnik Muck. Postroje se na cesti, Muck je još. stajao i zagledao u obje kuće, ali se u objema kućama ništa nije micalo. Jedino se sada čuo plač žene, ali, kako se činilo, bila je to mati.

- Naprijed marš - vikne Muck - naprijed marš, slobodnim korakom! - i krene na njihovu čelu: smrtno ozbiljan i žalostan - činilo se da gleda u neodređeno, nekamo jako daleko - ili prema natrag, u neodređeno.

9.

Feinhals se iznenadi kako je veliko imanje Finckovih. S prednje strane bio je viđao samo usku staru kuću s natpisnom pločom "Finckova točionica vina i svratiste, osnovano 1710", ruševne stepenice koje su vodile u gostioničku prostoriju, jedan prozor lijevo od vrata, dva desno, i do krajnjeg desnog prozora kolni ulaz, kakav postoji na kućama svih vinogradara: zeleno oličena vrata kroz. koja na jedvite jade može proći jedna konjska zaprega.

Ali sada, kad je otvorio vrata prema hodniku, pogled mu padne na veliko, uredno popločeno dvorište oblikovano u pravilan četverokut veoma solidnih zdanja. Na prvom katu tekla je drvena ograda sve naokolo uz vanjski natkriveni hodnik, a kroz još jedan kolni ulaz naziralo se drugo dvorište, u kojemu su se nalazile šupe i, desno, jednokatna zgrada, očito neka dvorana. Pažljivo promotri sve, oslušnu i lecnu se iznenada ugledavši dvojicu američkih vojnika na straži:

čuvali su onaj drugi kolni prolaz, grabili su gore dolje jedan pored drugoga, kao životinje u kavezu koje su pronašle određen ritam da bi se mogle mimoilazili, jedan je imao naočale na nosu i usnice su mu se neprestano micale, drugi je pušio cigaretu, šljemove su bili zabacili na potiljak i činili su se prilično umorni.

Feinhals prodrma kvaku na vratima lijevo, na kojima je bila nalijepljena cedulja »privatno«, i na onima desno, s natpisnom pločom »Gostionica«. Oboja su vrata bila zaključana. Pričeka, stojeći i prateći pogledom stražare koji su neumorno koračali gore-dolje. U tišini se samo s vremena na vrijeme čuo pokoji pucanj, činilo se da protivnici izmjenjuju granate kao lopte koje nemaju ozbiljne svrhe, nego samo imaju naznačiti da rat još traje; dizale su se kao kakvi zvučni signali koji se negdje razlijeću, praskaju i u toj tišini daju na znanje: »Rat je, rat je! Oprez: rat!« Njihov je odjek tek slabo dopirao ovamo, na ovu stranu. Ali, pošto je nekoliko minuta osluškivao tu bezazlenu buku, Feinhals primijeti da se prevario: granate su dolazile samo s američke strane, s njemačke se nije ispaljivao ni jedan jedini hitac. Nije to bila naizmjenična paljba, nego posve jednostrano slanje eksplozija, koje je slijedilo u vrlo pravilnim razmacima i u brdovitom predjelu ondje prijeko, na drugoj strani rječice, budilo mnogostruku jeku koja je potiho prijetila. Feinhals polako pođe nekoliko koraka naprijed, do mračnog kuta hodnika, gdje se lijevo išlo u podrum, a desno k malim vratima na kojima je bio pribijen karton s natpisom »Kuhinja«. Pokuca na kuhinjska vrata, začuje sasvim tiho »Izvolite — uđite« i pritisnu kvaku. Četiri ga lica pogledaju, a njega prestraši sličnost dvaju lica s onim beživotnim, iznurenim licem što ga je vrlo daleko odavde, na onoj livadi kod nekakva mađarskog sela, bio vidio na nekoliko trenutaka škrto osvijetljeno crvenkastim odsjajem vatre. Vremešni muškarac kraj prozora, s lulom u ustima, bio je vrlo sličan tom licu, bio je sitan i star, a u očima mu se čitala neka umorna mudrost. Drugo lice koje ga je prestrašilo sličnošću bilo je lice igrom zabavljena dječaka od nekih šest godina, koji je čučao na podu s drvenim kolicima u ruci i sada pogledao gore prema njemu: i dijete je bilo sitno i doimalo se staro, umorno i mudro, njegove tamne oči pogledaju Feinhalsa, zatim ravnodušno spusti pogled i nastavi umornim kretnjama gurati kolica po podu.

Dvije žene sjedile su za stolom i gulile krumpir. Jedna je bila stara, ali joj je lice bilo široko i tamnoputo, vrlo zdravo, i vidjelo se da je to nekoć bila lijepa žena. Ona što je sjedila do nje djelovala je ocvalo i pomalo staro, premda se primjećivalo da mora biti mlađa nego što izgleda: bila je umorna i potištena, kretnje njezinih ruku kao da su oklijevale. Plavi pramenovi padali su joj preko blijeda čela na lice, dok je kosa starije žene bila uredno počešljana i čvrsto zategnuta.

— Dobro jutro — reče Feinhals.

— Dobro jutro — odgovore.

Feinhals zatvori za sobom vrata i zastane oklijevajući, nakašlja se i osjeti kako mu izbija znoj, tanan znoj koji mu lijepi košulju o udubine pazuha i o leđa. Ona mlada žena za stolom pogleda ga, i on ustanovi da ima jednake, vrlo nježne i bijele ruke kao i dječak koji je čučao i mirno skretao svoja kolica oko oštećena mjesta na podnim pločicama. U toj maloj prostoriji osjećao se ustajali vonj bezbrojnih objeda. Tave i lonci visjeli su uokrug po zidovima.

Obje žene pogledaju čovjeka koji je sjedio do prozora i gledao u dvorište, on pokaza rukom na stolac i reče: — Izvolite sjesti.

Feinhals sjedne do starije žene i reče: — Zovem se Feinhals — iz Weidesheima sam — htio bih kući.

Obje žene podigoše pogled, stari kao da živnu. Feinhals iz Weidesheima? — upita. — Sin Jacoba Feinhalsa?

— Jest — kako je u Weideshcimu?

Stari slegnu ramenima, pućne oblak dima i reče: — Nije im loše — čekaju da Amerikanci zauzmu njihovo mjesto, ali oni nikako da to učine. Već su tri tjedna ovdje, ali ta dva kilometra do Weidesheima ne prelaze, ni Nijemci nisu ondje, to je ničija zemlja, nitko ne mari za Weidesheim, valjda ne leži na dobru položaju...

— Čuje se da ga Nijemci ponekad gađaju — napomenu mlada žena — ali tek rijetko.

— Da, čuje se — potvrdi stari pa se pažljivo zagleda u Feinhalsa.

— Odakle dolazile?

— S one strane — ondje prijeko čekao sam tri tjedna da dođu Amerikanci.

— Točno ondje prijeko?

— Ne — nešto južnije — kod Grinzhcima.

— U Grinzheimu, jel'da? Ondje ste prešli na ovu stranu?

— Da — noćas.

— I obukli civilno odijelo?

Feinhals odmahnu glavom. — Ne. — reče — već sam na onoj strani bio u civilu — oni sad otpuštaju mnogo vojnika.

Stari se tiho nasmija i pogleda mladu ženu. — Čuješ li, Trude — dobaci — oni sad otpuštaju mnoge vojnike — oh, što bi čovjek drugo nego da se nasmije...

Žene su završile s guljenjem krumpira; mlada uzme zdjelu, priđe slavini u kutu i istrese krumpir u sito. Pusti vodu da teče i počne umornim kretnjama prati krumpir.

Starija žena dodirne Feinhalsovu mišku. On se okrenu k njoj.

— Otpuštaju li mnoge?

— Jest, mnoge - potvrdi Feinhals — neke jedinice raspuštaju cijele — uz obvezu da se okupe u Ruhrskom području. Ali ja nisam otišao u Ruhrsko područje.

Žena kod slavine počne plakati. Plakala je bezglasno, samo su joj se lako tresla mršava ramena.

— ... ili da zaplače — nastavi stari kod prozora, — da se nasmije ili da zaplače. — Pogleda Feinhalsa. — Poginuo joj je muž — moj sin. — Pokaza lulom na ženu koja je stajala kod slavine, vrlo brižljivo i polako prala krumpir i plakala. — U Mađarskoj — doda stari — prošle jeseni.

- U ljeto — reče starija žena, koja je sjedila do Feinhalsa — trebalo je da bude otpušten — nekoliko se puta nalazio takoreći pred otpuštanjem, bio je bolestan, jako bolestan, ali ga oni vjerojatno nisu htjeli pustiti da ode. Vodio je kantinu. — Zavrti glavom i pogleda mladu ženu kod slavine. Mlada žena oprezno izruči oprani krumpir u čist kotlić i pusti u njega vodu. I dalje plačući, vrlo tiho, gotovo bezglasno, pristavi kotlić na štednjak i ode u kut da iz džepa kućne haljine uzme rupčić.

Feinhals osjeti da mu se lice izobličilo. Nije bio često pomišljao na Fincka, samo nekoliko puta posve površno, ali je sada tako intenzivno mislio na onaj prizor, da ga je pred sobom vidio jasnije nego onda kad ga je uistinu vidio: taj nevjerojatno težak kovčeg u koji je iznenada udarila granata, huj uvis odletjelog poklopca kovčega, pa kako je vino

u mraku prskalo na puteljak i njemu na potiljak, kako su krhotine zvečale — i kako je malen i mršav bio taj čovjek kojega je postupno opipavao, sve dok nije osjetio onu veliku krvavu ranu i naglo povukao ruku...

Zagleda se u dijete koje se igralo na podu. Svojim tankim bijelim prstima vuklo je kolica oko mjesta gdje su pločice bile oštećene — na podu su ležale kladice ogrjevna drva, dijete ih je utovarivalo, istovarivalo, utovarivalo, istovarivalo. Bilo je vrlo krhko i imalo je iste umorne kretnje kao njegova mati, koja je sad sjedila za stolom i pritiskala rupčić o lice. Sav u muci, Feinhals zaokruži pogledom po svima njima i porazmisli treba li im pričati, ali onda opet spusti glavu i odluči da im to kaže kasnije. Kazat će starome. Sada neće o tome govoriti: bilo kako bilo, oni se kanda uopće ne pitaju kako je Finck iz svojega lazareta dospio u Mađarsku. Starija žena opet dodirne Feinhalsovu mišku.

— Što vam je — upita tiho - jeste li gladni. Je li vam zlo?

— Ne — odvrati Feinhals - mnogo vam hvala. — Pa onda ravno u njezin prodorni pogled ponovi: — Ne, zaista ne, hvala.

— Čašu vina — upita stari s prozora - ili jednu rakiju?

— Da — reče Feinhals — rado bih jednu rakiju.

— Trude - reče stari - daj gospodinu jednu rakiju.

Mlada žena ustane i ode u susjednu prostoriju. — Živimo vrlo stiješnjeno — objasni starija žena Feinhalsu — imamo samo ovu kuhinju i gostioničku prostoriju, govori se da će oni ubrzo krenuti dalje, imaju ovdje mnogo tenkova, a i zarobljenici bi trebalo da budu otpremljeni.

— Imate zarobljenika u kući?

— Da — reče stari — ima zarobljenika ondje u dvorani, samo visokih oficira, koje ovdje preslušavaju. Kad budu preslušani, otpremit će ih. Čak je i jedan general medu njima. Eno, pogledajte!

Feinhals priđe prozoru, i stari pokaza prstom pored dvojice stražara kroz kolni prolaz u drugo dvorište, na prozore male dvorane, preko kojih je bila prepletena bodljikava žica.

— Eno — reče stari — i opet vode jednog na preslušavanje.

Feinhals smjesta prepozna generala: izgledao je bolje, opuštenije, i imao je sada križ pod vratom, činilo se čak da se malčice osmjehuje,

i koračao je mirno i poslušno ispred dvojice stražara koji su na njega uperili cijevi svojih mitraljeza. General gotovo uopće više nije bio žut u licu, i nije više izgledao ni umoran, njegovo je lice bilo skladno, smireno, prosvijećeno i humano, taj vrlo blagi osmijeh uljepšavao mu je lice. Izišavši iz kolnog prolaza, prijeđe mirno dvorištem i uspne se stepenicama, ispred dvojice stražara.

— To je bio general — reče Finck — drže ovdje i pukovnike, majore, same štabne oficire, blizu tridesetak njih.

Mlada žena vrati se iz gostioničke prostorije sa čašama i bocom rakije. Metne jednu čašu pred starog Fincka na prozorsku dasku, a drugu na stol pred Feinhalsovo mjesto. Feinhals ostade stajati kraj prozora. Odavde mu se pogled pružao još i dalje od drugog dvorišta, sve do ulice koja je prolazila uz stražnju stranu kuće. Ondje su stajala i opet dvojica stražara sa mitraljezima, a preko puta mjesta gdje su stajali stražari Feinhals sad prepozna izlog radionice lijesova, i bude mu jasno da je to ulica u kojoj se nalazi gimnazija. Lijes je još stajao u izlogu: crno politiran, sa srebrnim okovima i crnim pokrovom s kojega su visile teške srebrne rese. Možda je to bio još onaj isti lijes koji je ondje stajao prije trinaest godina, kad je on išao u gimnaziju.

— Živjeli — reče stari i digne čašu.

Feinhals brzo pristupi stolu, dohvati svoju čašu, reče mladoj ženi »hvala« i starome »živjeli« pa otpije. Rakija je bila dobra. — Kada će — po vašem mišljenju — biti za mene najpovoljnije da krenem kući?

— Morate gledati da prođete na nekom mjestu gdje., nema Amerikanaca — najbolje kod Kerpela — poznajete li Kerpel?

— Poznajem — reče Feinhals - ondje ih nema?

— Ne, ondje ih nema. Često odande s druge strane dolaze ljudi da ovdje nabave kruha — noću — žene, sve one dolaze kroz Kerpel.

— Danju se zna dogoditi da koji put gađaju onamo — napomenu mlada žena.

— Da — potvrdi stari — zna se dogoditi da danju koji put gađaju onamo...

— Hvala — reče Feinhals, »mnogo vam hvala«. — Iskapi čašu.

Stari ustane. — Ja ću sad gore na brdo — reče — najbolje je da se povezete sa mnom. Odozgo možete sve dobro vidjeti, pa i kuću svojeg oca...

— Da — reče Feinhals — idem s vama.

Pogleda žene, koje su sjedile za stolom i čistile povrće, oprezno su skidale listove s dviju glavica kupusa, pregledavale svaki list, rezale ga i bacale u sito.

Dijete naglo ostavi kolica, digne pogled i upita: — Mogu li s vama?

— Da - reče Finck - hajde s nama. - Odloži lulu na prozorsku dasku.

— Sad ja na redu idući — klikne — pogledajte!

Feinhals požuri k prozoru: pukovnik je sada išao mlitavim korakom, njegovo se šiljasto lice činilo bolesno, a ovratnik, o kojemu su se klimala odlikovanja, bio mu je dobrano preširok. Jedva je dizao koljena, labavo je lamatao rukama. — Prava sramota — promrsi Finck — prava sramota! — Skine šešir s kuke i metne ga na glavu.

— Doviđenja — reče Feinhals.

— Doviđenja — odvrate žene.

— Vratit ćemo se za ručak — reče stari Finck.

Vojnik Berchem nije volio rat. Prije je bio konobar i barmen u nekom noćnom lokalu, i bilo mu je uspjelo sve do kraja 1944. izbjeći poziv u vojsku, i za vrijeme rata naučio je u tom noćnom lokalu mnogo toga što mu se u toku gotovo tisuću i pet stotina ratnih noći neprekidno potvrđivalo. Oduvijek je znao da većina muškaraca podnosi manje alkohola nego što to misli, i da većina muškaraca provodi dobar dio svoga života uvjeravajući sami sebe kako su vragometni ispičuture, te da u to nastoje uvjeriti i žene što ih vode sa sobom u noćne lokale. Ali bilo je vrlo malo muškaraca koji su zaista mogli lokati i koje si mogao s užitkom promatrati pri oblokavanju. A i u ratu su takvi muškarci ostali rijetkost.

Također, većina je ljudi bila u zabludi da komad sjajne kovine na prsima ili o vratu može čovjeka promijeniti. Kako se činilo, vjerovali su da glupan može postati pametan a slabić jak, ako na nekom dekorativnom mjestu svoje uniforme dobije ovješeno odlikovanje koje je, može biti, zaslužio. Ali Berchem je uvidio da to nije istina: ako bi i bilo moguće dekoracijom promijeniti čovjeka, onda jedino u negativnom smislu. Ali on je te muškarce viđao ponajčešće samo u toku jedne noći. nije ih otprije poznavao, i znao je samo da većina njih ne podnosi alkohol, premda su svi oni vjerovali da ga podnose i umjeli

pričati koliko su tada i tada i ondje i ondje popili naiskap. Nije bilo lijepo vidjeti ih kad su bili pijani. Taj noćni lokal, u kojemu je tisuću i pet stotina ratnih noći proveo kao konobar, nije bio pretjerano strogo podvrgnut kontroli u pogledu robe s crne burze: ta negdje je za heroje moralo bili prilike da nešto pojedu i popiju i popuše; njegovom gazdi bilo je dvadeset i osam godina, bio je zdrav kao dren, a čak ni u prosincu 1944. još nije postao vojnik. Gazdi nisu smetale ni bombe koje su malo-pomalo razarale cijeli grad, gazda je imao vilu vani u šumi, čak s bunkerom, i ponekad ga je zabavljalo da nekolicinu osobito simpatičnih heroja pozove na privatnu pijanku, da ih strpa u kola i pogosti vani u svojoj vili.

Berchem je u toku tih tisuću i pet stotina ratnih noći vrlo pažljivo promatrao, a često je morao i slušati, premda mu je to bilo dosadno. Ni sam nije znao koliko mu je juriša i zatvaranja u obruč poznato iz pričanja. Neko se vrijeme nosio mišlju da to zapisuje, ali je bilo i previše juriša, i previše zatvaranja u obruč, i bilo je previše heroja koji nisu nosili odlikovanja i morali pričati kako ih zapravo zaslužuju, jer — naslušao se dobrano tih jer-priča, i bilo mu je dosta rata. Ipak, poneki su pričali i istinu kad su bili pijani — istinu je doznavao od ponekih heroja i od barskih zabavljačica, koje su bile iz Francuske i Poljske, iz Mađarske i Rumunjske. Uvijek se dobro slagao s barskim zabavljačicama. Većina je njih dobro podnosila alkohol, a žene s kojima možeš trgnuti koju bile su njegova slabost.

Ali sada je ležao u nekom štaglju u mjestu nazvanom Auelberg, imao je dogled, školsku teku, nekoliko olovaka i ručni sat, i morao je bilježiti sve što mu je moguće zapaziti u mjestu koje se zove Weidesheim i leži sto i pedeset metara: udaljeno od njega, na drugoj strani rječice. U Weidcsheimu nije bilo bogzna što da se vidi: pola čeone strane mjesta tvorio je zid tvornice marmelade, a tvornica marmelade bila je izvan pogona. Ponekad su ljudi prelazili preko ceste, sasvim rijetko, udaljivali su se u smjeru zapada prema Weidesheimu i ubrzo su u uskim uličicama postajali nevidljivi. Ljudi su se peli u svoje vinograde i voćnjake, i vidio ih je kako rade ondje gore, onkraj Weidesheima, ali sve što se zbivalo onkraj Weidesheima nije morao zapisivati u svoju školsku teku. Top, za koji je ovdje igrao ulogu osmatrača, dobivao je samo sedam granata na dan, i te je granate

valjalo nekako ispucati, jer ih inače top više uopće ne bi dobivao, a tih sedam granata nije bilo dostatno za nekakav dvoboj s Amerikancima koji su se nalazili u Heidesheirnu — bilo je bez svrhe, pa čak i zabranjeno pucati na Amerikance, jer oni su svaki hitac stostruko uzvraćali, bili su vrlo osjetljivi. Pa tako nije bilo nikakve vajde od toga što je Berchem u svoju teku unosio: »10.30, američki osob. automob. iz smjera Heidesheima prema kući kraj ulaza u tvornicu marmelade. Kola parkirala ispred tvornice marmelade. Odlazak: 11.15.« Ta su kola dolazila svakog dana i stajala gotovo cijeli sat udaljena od njega sto i pedeset metara, ali nije imalo nikakve svrhe zapisivati to u teku: na ta se kola nije nikada pucalo. Svaki put je iz njih izlazio američki vojnik, koji je gotovo uvijek ostajao po jedan sat u kući i zatim opet odlazio.

Topom, pri kojemu je Berchem služio, prije je zapovijedao neki poručnik, zvao se Gracht, i o njemu se govorilo da je pastor. Berchem dotada nije imao mnogo veze s pastorima, ali je smatrao da je ovaj vrlo drag. Gracht je svojih sedam granala uvijek slao u riječno ušće, lijevo od Heidesheima, bila je to pjeskovita i močvarna mala delta u kojoj je rastao samo šaš, a koju su žitelji nazivali »Kerpel«, ondje njegove granate sigurno nisu nikome nanosile štetu, i Berchem je nato počeo zapisivati u svoju školsku teku, nekoliko puta u danu: »Napadno gibanje, riječno ušće.« Poručnik nije na to stavljao nikakve primjedbe i slao je svojih sedam granata u močvaru. Ali otprije dva dana bio je gore pri topu drugi zapovjednik, neki artiljerijski narednik, koji se zvao Schniewind i koji je to s tih sedam granata shvaćao krajnje doslovno. Ni Schniewind nije gađao ona američka kola što su se uvijek parkirala pred tvornicom marmelade, nego se ustremio na bijele zastave: očito su stanovnici Weidesheima danomice još računali na to da Amerikanci zauzmu njihovo mjesto, ali Amerikanci to mjesto nisu zauzimali. Ležalo je vrlo nepovoljno, u petlji, i moglo se sasvim lako držati na oku, dok se Heidesheim takoreći uopće nije mogao držati na oku, i Amerikanci očito nisu imali u planu da prodru onamo. Na drugim mjestima umarširali su već dvjesta kilometara duboko u Njemačku, već gotovo u srednju Njemačku, ali ovdje u Heidesheimu zadržavali su se već tri tjedna, i na svaki hitac koji je pogodio Heidesheim uzvraćali su s više od stotinu, međutim, sada više nitko nije gađao Heidesheim: onih sedam granata bilo je namijenjeno

Weidesheimu i njegovoj okolici, i artiljerijski narednik Schniewind odlučio je kazniti nedostatak patriotskog raspoloženja među žiteljstvom Weidesheima. Bijele zastave nije trpio.

Berchem ipak i toga dana zapiše u svoju teku: »9 h — napadno gibanje na riječnom ušću.« To isto zapiše i u 10.15 — pa opet u 11.45 zapiše: »Američka osob. kola iz H. u W. kod tvornice marmelade.« U dvanaest napusti osmatračko mjesto na nekoliko minuta, da bi pošao po svoje jelo. Kad se htio spustiti niz ljestve, Schniewind mu dovikne odozdo:

— Samo trenutak — ostanite još gore! — Berchem otpuzi natrag k prozorčiću štaglja i dohvati dogled. Schniewind mu ga uzme iz ruke, baci se na trbuh, propisno kao za vrijeme borbe, i počne zvjerati napolje. Berchem ga pogleda sa strane: Schniewind je pripadao tipu muškaraca koji ne podnose uopće ništa, ali koji uspijevaju uvjeriti sami sebe i osvjedočiti druge da podnose svu silu toga. Ta revnost, s kojom je tu ležao na trbuhu i zurio u beznadno pust i beživotni Weidesheim, nije bila sasvim istinska, i Berchem je vidio da mu je zvjezdica na epoleti još posve nova, baš kao i taj komadić rojte koji mu je epoletu obrubljivao savršenom potkovicom. Schniewind vrati Berchemu dogled i promrsi: — Svinje! Te proklete svinje sa svojim bijelim zastavama — dajte mi teku! — Berchem mu je pruži. Schniewind je prolista. — Besmislica! — uzvikne — ne znam što vam je svima s tom močvaretinom na riječnom ušću, pa ondje su samo žabe — dajte! — Istrgne Berchemu dogled iz ruke i upravi ga na riječno ušće. Berchem vidje da se oko SchnieVvindovih usta nazire malko sline i da iz njih visi tanana nit sline. - Ništa — promrsi Schniewind — ama baš ništa u tom riječnom ušću — ništa se ne giba — besmislica! — Istrgne jedan list iz teke, dohvati iz džepa okrajak olovke pa počne, gledajući kroz prozorčić, bilježiti na cedulju. — Svinje! — mrmljao je — te svinje! — Zatim se pokupi, ne pozdravivši, i spusti se niz ljestve. Berchem side minutu poslije njega da bi pošao po svoje jelo.

Odozgo, iz vinograda, sve se moglo pregledno vidjeti, i Feinhals shvati zbog čega Weidesheim nisu zaposjeli ni Nijemci ni Amerikanci: nije se isplatilo. Petnaest kuća i jedna tvornica marmelade izvan pogona. Željeznička stanica se nalazila u Heidesheimu, a ondje prijeko, na drugoj strani, stanicu Auelberg zaposjeli su Nijemci:

Weidesheim je ležao u mrtvoj petlji. Između Weidesheima i bregova, u jednoj rupi, ležao je Heidesheim, i Feinhals je vidio da na svakom prostranijem mjestu stoje gusto zbijeni tenkovi; u školskom dvorištu gimnazije, uz. crkvu, na trgu i na velikom parkiralištu kod hotela »K zvijezdi«, posvuda su stajali tenkovi i vozila koja čak nisu bila ni zakamuflirana. U dolini su voćke cvale, padine i livade bile su prekrivene rascvjetalim krošnjama, bijelim, ružičastim i plavičastobijelim, i uzduh je bio blag: bilo je proljeće. Zemljište Finckovih vidio je odozgo kao kakav crtež, ona dva četverokutna dvorišta između uskih ulica, pa čak je i četvoricu stražara mogao raspoznati, a u dvorištu radionice lijesova vidio je čovjeka zabavljena tesanjem nekakva velikog bjelkasto-žutog sanduka ponešto ukošenih strana, od kojega je očito imao nastati lijes — svježe oblanjano drvo dobro se raspoznavalo, sjajilo je crvenkastožutom bojom, a majstorova je žena sjedila na klupi na suncu, blizu svoga muža, i čistila povrće.

Na ulicama je bilo živahno, žene u kupovini, vojnici, i upravo je jedan razred napuštao školsku zgradu koja se nalazila na kraju gradića. Naprotiv, u Weidesheimu je bilo potpuno tiho. Kuće između velikih krošanja kao da su bile skrivene, ali on je poznavao svaku kuću, ondje, i vidio je već na prvi pogled da su kuće Bergovih i Hoppenrathovih oštećene, ali da je kuća njegova oca neoštećena, stajala je široka i žuta ondje u glavnoj ulici, sa svojim prijaznim pročeljem, a bijela zastava što je na prvom katu visjela iz spavaće sobe njegovih roditelja bila je osobito velika, veća od bijelih zastava koje je vidio na drugim kućama. Lipe su već bile ozelenjele. Ali, nije se vidjela ni živa duša, i bijele su zastave visjele kruto i mrtvo u bezvjetrici. I veliko dvorište tvornice marmelade bilo je pusto, zarđala vedra hrpimice su i neuredno ležala naokolo, šupa je bila zatvorena. Iznenada ugleda kako s kolodvora u Heidcsheimu polaze neka američka kola i kako se kroz livade i voćnjake brzo kreću put Weidesheima. Kola su na trenutke iščezavala pod bijelim krošnjama, ponovno izranjala, uvezla se u glavnu ulicu Weidesheima i zaustavila pred velikim ulazom u tvornicu marmelade.

— Dovraga — klikne tiho Feinhals obraćajući se Fincku i pokaže prstom na kola — što je to?

Finck je sjedio do njega na klupi pred šupom za alat; mirno odmahne glavom. — Ništa — reče — ništa značajno, to je ljubavnik gospođice Merzbach, svakog dana skokne do nje.

— Amerikanac?

— Naravno - reče Finck — ona se boji da ide k njemu ovamo, jer Nijemci ponekad gađaju mjesto — zato on odlazi k njoj.

Feinhals se osmjehnu. Dobro je poznavao gospođicu Merzbach: bila je koju godinu mlađa od njega, a tada, kad je otišao od kuće, imala je četrnaest godina, mršava, nemirna šiparica koja je previše i loše svirala klavir — sjećao se mnogih nedjeljnih popodneva kad je dolje u salonu direktorskog stana svirala, dok je on sjedio u vrtu, u prvom susjedstvu, i čitao, a kad bi svirka prestala, pojavilo bi se njezino mršavo, blijedo lice na prozoru, i zagledala bi u vrtove, turobno i nezadovoljno. Tada bi nekoliko minuta vladala tišina, dok se opet ne bi vratila klaviru da nastavi svirati. Sada joj je moralo biti dvadeset i sedam, i on se nekako obraduje što ima ljubavnika.

Pomišljao je na to da će se ubrzo naći ondje dolje, kod kuće, u neposrednom susjedstvu Merzbachovih, i da će sutra u podne vjerojatno vidjeti tog Amerikanca. Možda će biti moguće porazgovarati s njim, i možda se pruži prilika da se pomoću njega dođe do isprava – to je sigurno oficir. Nije vjerojatno da gospođica Merzbach ima ljubavnika običnog vojnika.

Pomišljao je i na svoj mali stan u gradu, za koji je znao da više ne postoji. Tamošnji ljudi bili su mu pisali da te kuće više nema, i pokušavao je to sebi predočiti, ali nikako nije bio kadar da to sebi predoči, premda je već vidio mnoge kuće koje više ne postoje. Ali da njegov stan više ne postoji, to sebi nije mogao predočiti. Čak nije ni otputovao onamo kad je dobio dopust zbog pretrpljene štete, nije uviđao zašto bi trebalo da otputuje onamo samo radi loga da vidi kako više ničega nema. Kad je posljednji put bio ondje, 1943, kuća je još stajala, zatvorio je razbijene prozore ljepenkom i otišao u noćni lokal koji se nalazio nekoliko kuća dalje — ondje je prosjedio tri sata, do polaska vlaka kojim je namjeravao kući, i neko vrijeme razgovarao s konobarom, koji je bio vrlo ugodan čovjek, razborit i miran, još mlad, i koji mu je cigarete prodao za četrdeset pfeniga i bocu francuskog konjaka za šezdeset i pet maraka. To je bilo jeftino, i konobar mu je

čak rekao svoje ime — više ga se nije sjećao — i preporučio ženu čija se draž, kako reče, sastoji u dojmu nepatvorene njemačke prostodušnosti. Zvala se Grete, a svi su je nazivali »mamica«, i konobar je rekao da je vrlo ugodno s njom nešto popiti i popričati. Tri sata je ćaskao s Gretom, koja je očito zbilja bila prostodušna, pričala mu je o svojoj roditeljskoj kući u Schleswig- Holsteinu i pokušavala ga tješiti zbog rata. Bilo je zaista lijepo u tom noćnom lokalu, premda je nekoliko pijanih oficira i vojnika poslije ponoći počelo ondje vježbati paradni marš.

Bio je radostan što sad može poći kući i ostati tamo. Ostat će tu dugo i neće se prihvaćati ničega dok se ne pokaže što će biti. Posla će sigurno biti napretek poslije rata, ali, nije imao namjeru mnogo raditi. Nije imao volje — kanio je ništa ne raditi, možda malko pomagati pri žetvi, neobavezno, kako to čine gosti za ljetnog odmora, koji se eto tako ponekad laćaju vila. Možda će se poslije prihvatiti izgradnje nekoliko kuća u okolici, bude li mogao dobiti naloge. Zaokruži brzim pogledom po Heidesheimu: mnogo je toga razoreno, kraj kolodvora niz kuća, pa i sam kolodvor. Ondje je još stajao jedan teretni vlak, čija je lokomotiva, sva izrešetana, ležala uz tračnice, iz jednog vagona pretovarivali su drva na američki kamion, svježe daske mogle su se razaznati jednako jasno kao i onaj lijes u stolarovom dvorištu, koji je bio svjetliji i življe boje nego cvat na drveću, njegova je žućkasta bjelina sjajila, jasno raspoznatljiva odozgo...

Razmišljao je kojim putem da krene. Finck mu je bio objasnio da američke straže stoje duž željezničke pruge, da ondje imaju i položaje, a da ništa ne poduzimaju protiv pojedinačnih ljudi što odlaze na rad po njivama. Ali, ako je htio ići sasvim na sigurno, mogao je propuzati kroz kanal kojim je bilo obuhvaćeno nekoliko stotina metara pijeskom zatrpane rječice; kanalom se moglo proći u pognutom stavu, i njime su se poslužili već mnogi ljudi koji su iz bilo kojeg razloga htjeli prijeko na drugu stranu — a na kraju kanala bilo je nepregledno šipražje Kerpela, koje je graničilo s vrtovima Weideslieima. A kad se jednom nade u vrtovima, više ga nitko neće vidjeti, ondje je poznavao svaku stopu puta. A osim toga, mogao je metnuli o rame motiku ili lopatu. Finck je tvrdio da mnogi ljudi danomice dolaze iz Weidesheima ovamo na ovu stranu da bi radili u vinogradima i voćnjacima.

Želio je samo mir: ležati kod kuće u krevetu, znati da ga nitko ne može uznemirivati, misliti na Ilonu, možda je sanjati. Poslije će početi raditi — svejedno kada — najprije će se naspavati i pustiti da ga majka tetoši i mazi; ona će se silno radovati što dolazi na dulje vrijeme. Vjerojatno će kod svojih naći nešto za pušenje, a nakon dugog vremena opet će imati priliku da čita. Gospođica Merzbach sada sigurno svira bolje na svom klaviru. Padne mu na um da je bio vrlo sretan, u ono vrijeme, kad je mogao sjediti u vrtu i čitati, i kad je morao slušali loše sviranje gospođice Merzbach; bio je sretan, premda to tada nije znao. Danas to zna — bio je sanjario o tome da gradi kuće kakve još nijedan čovjek nije sagradio, ali je poslije gradio kuće koje jedva da su se razlikovale od onih što su ih gradili drugi ljudi. Postao je sasvim osrednji arhitekt i bio je toga svjestan, ali ipak, bilo je lijepo razumjeti se u svoj zanat i graditi jednostavne, dobre kuće koje ti se ponekad sviđaju čak još i onda kad su gotove. Važno je samo da sam sebe ne uzimaš odviše ozbiljno — sve je u tome. Put kući učini mu se sada vrlo dug, premda je posrijedi moglo biti najviše kojih pola sata; bio je silno umoran i lijen, i osjećao je želju da ga neka kola istog trena prevezu onamo, kući, da legne u krevet i spava. Bilo mu je vrlo tegobno krenuti na taj put što će ga ubrzo morati proći: ravno kroz frontu Amerikanaca. Moglo bi doći do neprilika, a on više nije htio nikakvih neprilika, bio je umoran, i sve mu je bilo naporno.

Skide s glave kapu i sklopi ruke kad je zazvonilo podne. Finck i dječak učine isto; i onaj stolar ondje dolje u dvorištu, koji je obrađivao lijes, odloži alat, a žena ostavi košaricu s povrćem na klupi — stajala je sad sklopljenih ruku nasred dvorišta. Ljudi kao da se više nisu stidjeli da se javno mole, a njemu se to učini nekako odvratno, i kod njega samoga: bio se molio i prije, a molila se i Ilona — vrlo pobožna i pametna žena, čak i lijepa, i toliko pametna da se čak ni zbog svećenika nije mogla pokolebati u svojoj vjeri. Moleći se sada, zateče se kako moli za nešto, tako reći po navici, premda nije postojalo ništa što je želio: Ilona je mrtva, za što bi trebalo da moli? Ali, molio je da se ona vrati — odakle bilo, da i sam sretno stigne kući, premda je to već malo ne ostvario. Podozrijevao je o svim lim ljudima da mole za nešto, za ispunjenje neke želje, ali, Ilona mu je rekla: »Moramo se moliti da bismo tješili Boga...«, bila je to pročitala i smatrala da je to prekrasno

— pa, držeći tako sklopljene ruke, nakani u sebi da će se istinski molili istom kad više ne bude imao zašto moliti. Onda će ići i u crkvu, premda samo teškom mukom podnosi lica većine svećenika i njihove propovijedi, ali učinit će to da bi tješio Boga — možda i da bi tješio Boga zbog lica i propovijedi njegovih svećenika. Osmjehne se, razdvoji ruke i metne kapu na glavu...

— Pogledajte tamo — reče Finck — sada ih otpremaju.

— Pokaza dolje u Heidesheim, i Feinhals vidje da pred kućom proizvođača lijesova stoje teretna kola, kamion koji se polako punio oficirima iz Finckove dvoranice: čak i odavde gore mogla su se dobro vidjeti njihova odlikovanja. Potom se kamion po drvećem obrubljenoj provincijskoj cesti brzo izgubi put zapada, onamo gdje više nije bilo rata...

— Priča se da će ubrzo krenuti u prodor — pripomenu Finck — vidite li sve one tenkove?

— Nadam se da će brzo osvojiti Weidesheim — reče Feinhals. Finck kimne potvrdno. — Neće više dugo potrajati — hoćete li nas koji put posjetili?

— Hoću — odvrati Feinhals - često ću navraćati k vama.

— To bi me radovalo — reče Finck — hoćete li duhana?

— Da, molim — reče Feinhals; napuni lulu, Finck mu pruži vatre; neko su vrijeme gledali dolje u rascvjetalu ravnicu, dok je ruka starog Fincka počivala na unukovoj glavi.

— Ja ću sad krenuti — zausti iznenada Feinhals — moram krenuti, hoću kući...

— Idite — reče Finck - idite mirne duše, nema nikakve opasnosti.

Feinhals mu pruži ruku. - Mnogo vam hvala — reče i pogleda ga — mnogo vam hvala — nadam se da ću vas uskoro opet moći posjetiti. - Pruži ruku i dječaku, a dijele ga onim svojim tamnim očicama pogleda zamišljeno i malčice sumnjičavo.

— Ponesite motiku - reče Finck — bolje je.

— Hvala — ponovi Feinhals i prihvati motiku iz Finckove ruke.

Neko se vrijeme činilo kao da ide točno ususret lijesu sto se obrađivao dolje u dvorištu, išao je točno okomito prema njemu, vidio je kako taj žuti sjajni sanduk postaje veći i jasnije raspoznatljiv, kao kroz stakla dalekozora, sve dok nije skrenuo udesno i prošao pored sela;

uroni u rijeku školaraca koji su upravo napuštali školsku zgradu, zadrži se u jednoj skupini djece sve do gradskih vrata, i ostane sam kad se mirno uputio preko ulice prema podvožnjaku. Nije htio puzati kroz kanal, to mu je bilo odviše naporno. A i prijeći onim neprohodnim i močvarnim Kerpelom bilo mu je odviše tegobno — a osim toga bilo bi krajnje napadno ako bi najprije zdesna pa onda opet slijeva ušao u selo. Udari ravnim putem, koji je vodio kroz livade i voćnjake, i potpuno se umiri kad je na stotinjak metara ispred sebe ugledao nekoga kako ide s motikom.

Amerikanci su kod podvožnjaka imali samo udvojenu stražu. Dvojica momaka bili su skinuli šljemove, pušili su i zagledali s dosadom u rascvale vrtove između Heidesheima i Weidesheima; nisu obraćali pažnju na Feinhalsa, nalazili su se ovdje već tri tjedna, a otprije dva tjedna u Heidesheim više nije ispaljen ni jedan jedini hitac. Feinhals prođe mirno pored njih, kinine im, oni mu ravnodušno kimnu zauzvrat.

Imao je samo još desetak minuta hoda, ravno kroz vrtove, zatim ulijevo, između Heuserovih i Hoppenrathovih, pa komadić niz glavnu ulicu, i bit će kod kuće. Možda će usput još sresti nekoga koga poznaje, ali ne naiđe ni na koga, bilo je potpuno tiho, samo je udaljeno brujanje kamiona u vožnji dopirao do njega, ali na pucanje kanda u ovo doba nitko nije pomišljao. Sada čak nije bilo ni onih redovitih eksplozija granata, koje su ga se bile dojmile poput signala za opomenu.

Pomišljao je sa stanovitom gorčinom na Ilonu: nekako mu se činilo da se mučki izmakla, bila je mrtva, a umrijeti je možda ono najjednostavnije — morala bi sada biti s njim, i njemu se činilo da je i mogla biti s njim. Ali, ona je kanda znala da je bolje ne odviše ostarjeti i ne graditi svoj život na ljubavi koja je zbiljska tek na trenutke, dok postoji jedna druga, vječna ljubav. Čini se da je znala mnogo toga više od njega, i osjećao se prevarenim, jer će sad ubrzo biti kod kuće, živjeti ondje, čitati, po mogućnosti ne mnogo raditi, i moliti se da bi tješio Boga, ne da bi ga molio za nešto što nam ne može dati jer nas voli: novac ili uspjeh, ili bilo što od pomoći da se u osrednjosti provučemo kroz život — većina se ljudi nekako osrednje provlači kroz život, i sam će morati tako, jer neće graditi kuće koje bezuvjetno

moraju potjecali upravo od njega — takve kuće može graditi i svaki drugi osrednji arhitekt...

Osmjehnu se kad je prolazio uz Hoppenrathov voćnjak: još nisu poprskali svoje stabaljelom bijelom tvari, za koju je otac tvrdio da je preko potrebna. Uvijek je zbog toga bilo svađe između oca i starog Hoppenratha, ali stari Hoppenrath još nije imao tu bijelu tvar na svojim voćkama. Sada više nije bilo daleko do kuće — lijevo Heuserova kuća, desno Hoppenrathova, i trebalo je još samo proći tom uskom uličicom, i onda, nalijevo, komadić niz glavnu cestu. Heuserovi su imali tu bijelu tvar na svojim voćkama. Osmjehnu se. Posve jasno razabra zvuk ispaljivanja hica, ondje na drugoj strani, i baci se na tle — smjesta - i pokuša se i nadalje osmjehivati, ali se ipak prestraši kad je-granata udarila u Hoppenrathov voćnjak. Rasprsla se u jednoj krošnji, i blaga gusta kiša bijelih cvjetića padne na tratinu. Druga granata pogodi negdje dalje sprijeda, više prema Baumerovoj kući, gotovo preko puta kuće njegova oca, treća i četvrta udare u istoj udaljenosti, ali više ulijevo, činilo se da su srednjeg kalibra. Polako ustane kad je i peta udarila onamo — i onda više nije dolazilo ništa. Neko je vrijeme osluškivao, ali više ne začuje zvuk ispaljivanja i pođe brzo dalje — u cijelom selu lajali su psi, i čuo je kako u Heuserovu peradarniku kokoši i patke divlje lamataju krilima — i krave su muklo rikale u mnogim štalama, i on pomisli: besmisleno; kako besmisleno! Možda gađaju ona američka kola, koja nije čuo da odlaze, ali kad je zakrenuo za ugao glavne ceste, vidje da su kola već otišla — ulica je bila posve pusta — i muklo rikanje krava i lavež pasa isprati ga ono nekoliko koraka što ih je još imao prijeći.

Bijela zastava na kući njegova oca bila je jedina u cijeloj ulici, i sada vidje da je jako velika - kako se činilo, bio je to jedan od majčinih golemih stolnjaka što ih je za svetkovina vadila iz ormara. Ponovno se osmjehne, ali se naglo baci na tle i postane svjestan da je prekasno. Besmisleno, pomisli, kako savršeno besmisleno! Šesta granata udari u zabat njegove kuće — padale su opeke, žbuka fasade krunila se na ulicu, i začuje kako dolje u podrumu njegova majka vrišti. Brzo dopuza do kuće, začuje ispaljivanje sedme granale i krikne već prije nego što je udarila. Vikao je jako glasno, nekoliko sekundi, i odjednom postane svjestan da umrijeti nije ono najjednostavnije — glasno je vikao sve

dok ga nije pogodila granata, pa se u trenutku smrti otkotrlja na prag kuće. Koplje se bilo slomilo, a bijeli stolnjak pade preko Feinhalsa.

NE SAMO U BOŽIČNO DOBA

Prevela Eva Feller-Zdenković

Naslov originala
NICHT NUR ZUR WEIHNACHTSZEIT – 1951

1.

U naše rodbine ispoljile su se pojave propadanja, preko kojih smo se neko vrijeme trudili prešutno prelaziti, ali s opasnošću kojih smo sada spremni da se suočimo. Ne usuđujem se još upotrijebiti riječ slom, ali se činjenice što uznemiruju toliko gomilaju te postaju opasnost i prisiljavaju me da ispripovjedim stvari koje će u ušima suvremenika doduše zvučati čudnovato, no kojih realnost nitko ne može osporiti. Gljivice plijesni, raspadanja, ugnijezdile su se pod koliko debelom toliko i krutom korom čestitosti, kolonije smrtonosnih nametnika što nagovješćuju kraj neporočnosti cijeloga jednog roda. Danas moramo žaliti što smo prečuli glas našeg bratića Franza koji je već zarana počeo upozoravati na strašne posljedice što će ih imati jedan »po sebi« bezazlen događaj. Sam taj događaj bio je toliko beznačajan, da nas sada razmjer posljedica zastrašuje. Franz je upozoravao već zarana. Na žalost, uživao je premalo ugleda. Odabrao je poziv kakav se dosad u svekolikoj našoj rodbini nije javljao, a i ne bi se bio smio pojaviti: postao je boksač. Već u mladosti melankoličan i obuzet pobožnošću koja je vazda označivana »nabožnim prenemaganjem«, ubrzo je krenuo putovima koji su mog ujaka Franza - to srce od čovjeka - jako žalostili. Volio je izmicati školskim dužnostima toliko da se to više ne može nazvati normalnim. Sastajao se sa sumnjivim pajdašima po zabitnim parkovima i gustišima predgrađa. Ondje su uvježbavali kruta pravila borbe šakama, ne pokazujući nimalo zabrinutosti zbog toga što se zanemaruje humanističko nasljeđe. Ti su momci već zarana pokazivali loše osobine svoje generacije, za koju se u međuvremenu i ispostavilo da je nevaljala. Uzbudljive duhovne borbe prijašnjih stoljeća nisu ih zanimale, odviše su bili zabavljeni sumnjivim uzbuđenjima vlastitog stoljeća. Isprva mi se činilo da je Franzova pobožnost u opreci s tim

redovitim vježbama pasivne i aktivne brutalnosti. Međutim, danas počinjem naslućivati mnogo toga. Na to ću se još morati vratiti.

Franz je dakle bio onaj koji je već zarana upozoravao, koji se isključivao iz sudjelovanja u svetkovanju stanovitih blagdana, nazivao sve to prenemaganjem i nepodopštinom, i, osobito, koji je poslije odbio da sudjeluje u mjerama što su se pokazale potrebnima za održanje onoga što je nazivao nepodopštinom. Ali - kako sam već rekao - uživao je premalo ugleda a da bi ga rodbina poslušala.

Sada, dabome, događaji su se razbujali u tolikim razmjerima da smo se našli zbunjeni i bespomoćni, ne znajući kako da ih obuzdamo.

Franz je odavna postao slavan boksač, pa ipak, danas odbija hvalu što mu je odaju u porodici, jednako ravnodušno kao što se nekoć ograđivao od svake kritike.

Njegov brat - moj bratić Johannes - čovjek za kojega bih u svako doba bio stavio ruku u vatru, taj uspješni odvjetnik, sin-miljenik mojeg ujaka - Johannes se navodno približio komunističkoj partiji, ali u tu glasinu tvrdokorno odbijam da povjerujem. Moja sestrična Lucie, dosad normalna žena, navodno se noću po ozloglašenim lokalima, u pratnji svojeg bespomoćnog supruga, odaje plesovima za koje ne mogu naći drugi pridjev nego egzistencijalistički, a sam ujak Franz, to srce od čovjeka, navodno je izjavio da je umoran od života, on koji je diljem svekolike rodbine slovio kao uzor vitalnosti i primjer onoga što su nas učili nazivati kršćanskim trgovcem.

Liječnički se računi gomilaju, pozivaju se psihijatri, stručnjaci za testiranje duše. Jedino ujna Milla, koja se mora označiti začetnicom svih tih pojava, cvate od zdravlja, smiješi se, čila je i vedra kao što je gotovo uvijek i bila. Njezina svježina i živahnost počinju nam sada postupno ići na živce, pošto nam je njezina sreća dugo silno ležala na srcu. Jer u njezinu životu postojala je jedna kriza koja je prijetila da postane veoma ozbiljna. Upravo se na ovo moram osvrnuti podrobnije.

2.

Jednostavno je naknadno uočiti začetak nekog neželjenog razvoja - i, čudnovato, tek sada, kad o tome trijezno razmišljam, ono što se od unatrag gotovo dvije godine događa kod naših rođaka čini mi se

neobičnim.

Mogli smo već prije doći na pomisao da tu nešto nije u redu. Zaista, nešto tu nije u redu, pa ako je uopće ikada išta i bilo u redu - u što sumnjam - tu se zbiva nešto što me ispunjava užasom. Ujna Milla bila je oduvijek u cijeloj obitelji poznata po svojoj osobitoj ljubavi za kićenjem božičnog drvca, što je bezazlena, iako specijalna slabost koja je u našoj domovini prilično rasprostranjena. Tu njezinu slabost svi su prihvaćali s dobrohotnim smiješkom, i otpor što ga je Franz od najranije mladosti pokazivao prema tom »vašaru« uvijek je bio predmetom žestoka ogorčenja, pogotovo što je Franz već ionako bio pojava koja uznemiruje. Odbijao je da sudjeluje u kićenju drvca. Sve ovo teklo je do jednog određenog trenutka normalno. Moja se ujna bila privikla na to da Franz izostaje od priprema u vrijeme adventa, pa i od same svečanosti, a da se pojavljuje tek na večeri. Čak se o tome više nije ni govorilo.

Uz rizik da na se navučem antipatije, moram ovdje navesti jednu činjenicu, u obranu koje mogu samo reći da ona to doista jest. U godinama od 1939. do 1945. imali smo rat. U ratu se pjeva, puca, govori, bori, gladuje i umire - i bacaju se bombe - sve same neugodnosti, a spominjući ih nipošto ne želim svojim suvremenicima dosađivati. Spomenuti ih moram samo zato što je rat imao utjecaja na priču koju želim ispripovjediti. Jer taj je rat ujna Milla uzela na znanje samo kao silu što je već o Božiću 1939. počela ugrožavati njezino božično drvce. Istina, njezino je božično drvce bilo posebno senzibilno.

Glavna atrakcija na božičnom drvcu ujne Mille bili su stakleni patuljci koji su u uzdignutim rukama držali pluteni čekić, i kojima su do nogu visili zvonoliki nakovnji. Pod tabanima patuljaka bile su pričvršćene svijeće, pa kad bi došlo do određenog stupnja zagrijanosti, pokrenuo bi se nekakav skriveni mehanizam, ruke patuljaka bile bi zahvaćene hektičnim nemirom, stale bi kao sumanute nabijati plutenim čekićima po zvonolikim nakovnjima, izazivajući tako, dvanaestorica njih, koncertantno, vilinski tanano cilikanje. A na vrhu jelke visio je u srebro odjenut anđeo rumenih obraza, koji bi u određenim razmacima razdvojio usne i šapnuo »mir - mir« . Tajna mehanizma tog anđela, dosljedno čuvana, postala mi je poznata istom poslije, premda sam u ono doba gotovo svaki tjedan imao prilike da

mu se divim. Osim toga, na ujninoj jelki bilo je, naravno, i šećernih kolutića, kolačića, vilinske kose, figurica od marcipana i - ne valja zaboraviti - lameta, pa još pamtim da je stručno pričvršćivanje toga raznolikog nakita stajalo znatnog truda, iziskivalo sudjelovanje sviju, te da je cijela obitelj na Badnjak uvečer od puste nervoze bila lišena apetita, a raspoloženje je onda bilo - kako se to kaže - naprosto grozno, osim u mojeg bratića Franza, dakako, koji nije sudjelovao u tim pripremama, pa je kao jedini slasno uživao u pečenki i šparogama, tučenom vrhnju i sladoledu. Kad bismo zatim na drugi dan Božića došli u posjete i podufali se izraziti smionu pretpostavku da se tajna tog anđela što govori temelji na istom onom mehanizmu koji tjera lutke da izgovaraju »mama« ili »tata«, tad bismo požnjeli samo podrugljiv smijeh. E pa, lako je zamisliti da su bombe, padajući u blizini, krajnje ugrožavale takvo senzibilno drvce. Dolazilo je do strašnih scena kad bi patuljci popadali s jelke, jednom se stropoštao čak i anđeo. Ujna je bila neutješna. Ulagala je beskrajno mnogo truda nastojeći da poslije svakog zračnog napada nanovo uspostavi kompletnu jelku, da je održi bar u toku božičnih dana. Ali, već godine 1940. na to se više nije moglo ni pomišljati. I opet uz rizik da na se navučem velike antipatije, moram ovdje ukratko napomenuti da je broj zračnih napada na naš grad bio uistinu znatan, a da i ne spominjemo njihovu žestinu. Svakako, božično drvce moje ujne postalo je žrtvom - govoriti o drugim žrtvama, to mi zabranjuje crvena nit - modernog načina ratovanja; balističari tuđih zemalja privremeno su ukinuli njegovu egzistenciju.

Svi mi zbilja smo suosjećali s našom ujnom, koja je bila divna i draga žena. Bilo nam je žao što je nakon žilavih borbi, beskonačnih raspra, nakon suza i scena morala izjaviti kako je spremna da se za trajanja rata odrekne svojega drvca.

Na sreću - ili, treba li da kažem na nesreću? - to je bilo gotovo jedino što joj je valjalo osjetiti od rata. - Bunker što ga je moj ujak sagradio bio je potpuno siguran od bombi, osim toga su u svako doba čekala kola pripremna da ujnu Millu odvezu u krajeve gdje nije uočljivo ništa od neposredna učinka rata; poduzimalo se sve kako bi joj se uštedio prizor strahovitih razaranja. Moja dva bratića imala su sreću te ratnu službu nisu iskusila u najsurovijem obliku. Johannes je brže-bolje stupio u ujakovu tvrtku, koja igra presudnu ulogu u opskrbi

našega grada povrćem. Osim toga, bio je žučni bolesnik. Franzu opet, koji je doduše postao vojnik, povjereno je samo čuvanje zarobljenika, služba koju je iskoristio kao priliku da omrzne i svojim vojnim starješinama time što je s Rusima i Poljacima postupao kao s ljudima. Moja sestrična Lucie tada još nije bila udata i pomagala je u tvrtki. Po jedno poslijepodne u tjednu pomagala je u dobrovoljnoj ratnoj službi, u radionici za vezenje kukastih križeva. Međutim, ne kanim ovdje nabrajati političke grijehe svojih rođaka.

Svakako, gledano u cjelini, nije nedostajalo ni novca ni živežnih namirnica ni sve moguće nužne sigurnosti, i moja je ujna osjetila gorčinu jedino zbog odricanja od svojega drvca. Ujak Franz, to srce od čovjeka, bio je u toku gotovo pedeset godina stjecao znatne zarade, time što je u tropskim i suptropskim zemljama kupovao naranče i limune te ih uz primjereni pribitak puštao u daljnju prodaju. U ratu je proširio svoje trgovanje i na manje skupocjeno voće i povrće. A poslije rata, ti ugodni plodovi kojima je posvećivao najveći dio svojeg interesa ponovo su se pojavili kao citrusni plodovi i postali predmetom najgorljivijeg zanimanja svih slojeva kupaca. Tu je ujaku Franzu uspjelo da se opet uključi na mjerodavni način, i tako je pomogao pučanstvu do potrebnih vitamina, a sebi do značajnog imetka.

Ali njemu je bilo blizu sedamdeset, htio je sad poći u mirovinu, prepustiti posao svome zetu. A tada se zbio onaj događaj koji nam se u ono doba učinio pomalo smiješnim, ali koji nam se danas čini uzrokom cijelog toga nesretnog razvoja.

Ujna Milla ponovo je počela s božičnim drvcem. To je samo po sebi bilo bezazleno; čak i žilavost s kojom se tvrdoglavila da »sve treba da bude onako kao i prije« izmamljivala nam je samo smješkanje. Isprva zbilja nije postojao nikakav razlog da se to uzima odviše ozbiljno. Istina, rat je bio razorio mnogo toga za što je trebalo mnogo više glavobolje da se uspostavi, ali zašto - tako smo sebi govorili - jednoj šarmantnoj staroj dami uskratiti tu malu radost?

Svatko zna kako je teško u ono doba bilo dobiti maslaca i slanine. Ali čak i za ujaka Franza, koji je raspolagao najboljim vezama, bilo je nemoguće u godini 1945. nabaviti figurice od marcipana, čokoladne kolutiće i svijeće. Tek 1946. moglo se sve nabaviti i pripremiti. Srećom, bila je preostala neoštećena još jedna kompletna garnitura patuljaka i nakovnja, kao i jedan anđeo.

Dobro se još sjećam dana kad smo bili pozvani onamo. Bilo je to u siječnju 1947, vani je stisla hladnoća. Ali kod mojeg ujaka bilo je toplo, i nije vladala nestašica jela. A kad su se pogasile svjetiljke, zapalile svijeće, kad su patuljci počeli nabijati, nađeo šaputati »mir - mir«, obuzelo me živo čuvstvo da sam vraćen u jedno vrijeme za koje sam vjerovao da je zauvijek prošlo.

Usprkos svemu, i premda je iznenađivao, taj doživljaj ipak nije bio neobičan. Neobično je bilo ono što sam doživio tri mjeseca poslije. Moja majka - bila je dotle već sredina ožujka - poslala me je onamo da ispitam može li se kod ujaka Franza »štogod urediti«. Htjela je dobiti voća. Otcunjao sam u susjedni dio grada - uzduh je bio blag, hvatao se sumrak. Ništa ne sluteći koračao sam mimo obraslih brda ruševina i zadivljalih parkova, otvorio vrata na ulazu u ujakov vrt, kad li sam iznenada preneražen stao. U tišini večeri moglo se vrlo jasno čuti da se u ujakovoj dnevnoj sobi pjeva. Pjevanje je dobar njemački običaj, i postoje mnoge proljetne pjesme - ali ja sam razgovijetno čuo:

Ljupko djetešce mekih uvojaka .. .

Moram priznati da sam bio zbunjen. Polako sam prišao bliže, čekao da se pjesma završi. Zastori su bili navučeni, sagnuo sam se ključanici. U tom trenutku u uho mi je prodrlo cilikanje zvončića-nakovnja, i razgovijetno sam čuo šaputanje anđela. Nisam imao hrabrosti da uđem, polako sam krenuo natrag kući. U obitelji moj je izvještaj izazvao opći smijeh. A tek kad se pojavio Franz i ispripovjedio o tome pobliže, saznali smo što se dogodilo:

Negdje oko Svijećnice, u vrijeme dakle kad se u našim krajevima božične jelke raskićuju i potom bacaju na smetište, gdje ih dohvaćaju nevaljala djeca, povlače po pepelu i ostaloj pogani i upotrebljavaju za kojekakve igre, oko Svijećnice se dogodila ta strahota. Kad je bratić Johannes na Svijećnicu uvečer, pošto su svijeće na jelki još po posljednji put zapaljene - kad je Johannes uzeo oslobađati patuljke s kvačica, sve dotada tako krotka ujna počela je očajnički vriskati, i to tako žestoko i iznenadno da se bratić prepao, izgubio vlast nad stablom koje se bilo lagano zanjihalo, i u tren oka nevolja je bila gotova: zazvečalo je i zazvonilo, patuljci i čekići, nakovnji i vršni anđeo, sve se stropoštalo, a ujna je vrištala.

Vrištala je gotovo tjedan dana. Telegrafski su pozivani neurolozi, jureći u taksijima stizali su psihijatri - ali svi, čak i kapaciteti, napuštali su kuću sliježući ramenima, a i malko prestrašeni. Nijedan od njih nije uspio dokrajčiti taj neugodno reski koncert. Samo najjača sredstva donosila su po nekoliko sati mira, ali doza luminala koja se može davati jednoj šezdesetogodišnjakinji a da joj se ne ugrozi život na žalost je malena. A međutim, živa je muka imati u kući ženu koja vrišti iz petnih žila: već drugog dana obitelj se našla u stanju posvemašnjeg rasula. I umirujuće riječi svećenika, koji je običavao prisustvovati svetkovanju Badnjaka, bile su uzaludne: ujna je vrištala.

Franz je na se navukao još posebno negodovanje jer je savjetovao da se primijeni propisni egzorcizam. Župnik ga je izgrdio, obitelj je bila zaprepaštena njegovim srednjovjekovnim nazorima, zao glas što ga je bio zbog njegove surovosti nekoliko je tjedana prevladavao nad njegovom glasovitošću kao boksača.

U međuvremenu pokušavalo se sve i sva kako bi se ujna izbavila iz svojeg stanja. Odbijala je hranu, nije govorila, nije spavala; primjenjivali su hladnu vodu, vrele nožne kupke, naizmjenične kupke, liječnici su kopali po leksikonima, tragali za nazivom toga kompleksa, nisu ga nalazili.

A ujna je vrištala. Vrištala je sve dotle dok ujak Franz - to veliko srce od čovjeka - nije došao na zamisao da postavi novu jelku.

3.

Zamisao je bila odlična, ali provesti je u djelo, to se pokazalo krajnje mukotrpnim. Bila je već gotovo sredina veljače, a u to je vrijeme razmjerno teško naći na tržištu neku pristojnu jelku. Svekoliki trgovački svijet već odavna se - hitrinom koja je, uostalom, hvalevrijedna - preusmjerio na druge stvari. Blizu je karneval: maske i pištolji. Kaubojski šeširi i luckaste peruške za kraljice čardaša ispunjavaju izloge, u kojima se inače možemo diviti anđelima i vilinskoj kosi, svijećama i jaslicama. Trgovine slatkišima odavna su božičnu kramu vratile u svoja skladišta, pa sada njihove izloge rese bomboni-praskavci. Svakako, jelki u ovo doba nema na redovnom tržištu.

Najposlije je upriličena ekspedicija za otimačinu sastavljena od ornih unučića, opremljena džeparcem i oštrom sjekirom: odvezli su se

u državnu šumu i vratili se predvečer, očigledno u najboljem raspoloženju, sa stabalcem srebrne jele. Ali u međuvremenu bilo se ustanovilo da su četiri patuljka, šest zvonolikih nakovnja i vršni anđeo potpuno smrskani. Figurice od marcipana i kolačići bili su postali plijenom proždrljivih unučića. I ta generacija što ondje stasa nevaljala je, pa ako je ikada neka generacija donekle valjala - u što sumnjam - tad ipak dolazim do uvjerenja da je to bila generacija naših otaca.

Unatoč tome što nije nedostajalo gotovine, a ni potrebnih veza, prošla su još daljnja četiri dana dok oprema nije upotpunjena. Za to vrijeme ujna je neprekidno vrištala. Kroz eter su se šibali telegrami njemačkim centrima za igračke što su se upravo nalazili u izgradnji, vodili hitni telefonski razgovori, mladi uznojeni poštanski raznosači dovlačili su noću ekspresne pakete, uz pomoć mita u kratkom se roku ishodila dozvola za uvoz iz Čehoslovačke.

Ti će dani ostati zabilježeni u kronici obitelji mojeg ujaka kao dani s izvanredno velikom potrošnjom kave, cigareta i živaca. U međuvremenu ujna se porušila: njezino okruglasto lice postalo je oštro i uglato, izražaj blagosti izmaknuo je pred izražajem nepopustljive strogoće, nije jela, nije pila, neprekidno je vrištala, čuvale su je dvije bolničarke, a doza luminala morala se svakodnevno povećavati.

Franz nam je ispričao da je u cijeloj obitelji vladala grčevita napetost kad je napokon 12. veljače oprema jelke bila opet potpuna. Upaljene su svijeće, navučeni zastori, iz bolesničke sobe dopremljena je ujna, a među okupljenima čulo se samo jecanje i prigušen hihot. Ujnin se izražaj lica ublažio već u odsjaju svijeća, a kad je njihova toplina dosegla pravi stupanj, pa kad su stakleni momčići počeli kao sumanuti nabijati, a najposlije i anđeo prošaptao »mir - mir«, na njezinu je licu procvao predivan smiješak, i malo zatim cijela je obitelj zapjevala »O jelko« . Da bi se upotpunila slika, bili su pozvali i župnika, dakako, koji je i inače običavao provoditi Badnje veće kod ujaka Franza; i on se smiješio, i njemu je laknulo, pjevao je zajedno s ostalima.

Što nije uzmogao nijedan test, nijedno dubinskopsihološko ispitivanje, nikakvo stručno traganje za skrivenim traumama: tankoćutno srce mojeg ujaka pogodilo je ono pravo. Terapija pomoću jelke, što ju je primijenio taj dobri čovjek, spasila je situaciju.

Ujna se smirila i bila je tako reći - tako su se tada nadali -

izliječena, i, pošto su otpjevali nekoliko pjesama i ispraznili nekoliko zdjela kolačića, svi su bili umorni pa su se povukli, i gle: ujna je spavala bez ikakvih sredstava za smirivanje. Obje su bolničarke otpuštene, liječnici su slijegali ramenima, sve se činilo u najboljem redu. Ujna je opet jela, opet pila, bila opet mila i krotka. Ali iduće večeri, kad se bližilo doba sumraka, ujak je sjedio čitajući novine pokraj svoje žene pod drvcem, kadli ona odjednom blago dotakne njegovu podlakticu i reče mu: »De, pozovimo djecu i započnimo svetkovanje, mislim da je vrijeme.« Ujak nam je poslije priznao da se prepao, ali da je ustao kako bi brže-bolje sazvao svoju djecu i unučiće i poslao po župnika. Župnik je osvanuo, ponešto usopljen i začuđen, ali svijeće su upaljene, patuljci su nabijali, anđeo šaputao, pjevalo se, jeli kolačići - i sve se činilo u najboljem redu.

4.

Zna se da cjelokupna vegetacija podliježe stanovitim biološkim zakonima, i stabla jele, naprasno lišena majčinskog tla, imaju, kao što je poznato, vrlo neugodnu sklonost da gube iglice, osobito ako stoje u toplim prostorijama, a kod mojeg je ujaka bilo toplo. Životni vijek srebrne iliti plemenite jele nešto je duži nego obične, kako je to i dokazao poznati rad »Abies vulgaris i abies nobilis« doktora Hergenringa. Ipak, ni životni vijek srebrne jele nije neograničen. Već kad se bližio karneval, pokazalo se nužnim da se mojoj ujni pokuša nanijeti nova žalost: jelka je ubrzo gubila iglice, i pri večernjem pjevanju pjesama u ujne je primijećeno lagano nabiranje obrva. Po savjetu jednog zbilja izvanrednog psihologa poduzet je onda pokušaj da se u tonu neobvezatnog ćaskanja porazgovori o mogućem završetku božičnog doba, to više što je drveće već bilo počelo pupati, koja pojava općenito vrijedi kao znak nastupanja proljeća, dok se u našim geografskim širinama s riječju Božić bezuvjetno povezuju zimolike predodžbe. Moj vrlo spretni ujak predložio je jedne večeri da se zapjevaju pjesme »Sve ptičice već su tu« i »Dođi, mili svibnju, i ozeleni«, ali, već pri prvom stihu prvospomenute pjesme ujnino se lice toliko smrknulo, da su smjesta prekinuli i zapjevali »O jelo«. Tri dana poslije, bratić Johannes dobio je nalog da upriliči blagi pothvat raskićavanja, ali tek što je ispružio ruku i jednom od patuljaka uzeo

pluteni čekić, ujna se već nadala u tako žestoku vrisku, da su smjesta opet upotpunili patuljka, upalili svijeće i ponešto užurbano, ali vrlo glasno, grunuli u pjesmu »Tiha noć«.

Međutim, noći više nisu bile tihe; raspjevane grupe nakresanih mladaca krstarile su gradom s trubama i bub-njevima, sve je bilo prekriveno papirnatim zmijama i korijandolima, maskirana djeca prekodan su napučivala ulice, praskala, urlala, neka su i pjevala, a prema nekoj privatnoj statistici bilo je najmanje šezdeset tisuća kauboja i četrdeset tisuća kneginja čardaša u našem gradu: ukratko, bio je karneval, svetkovina koju su u nas navikli slaviti s jednakom, malone i većom žestinom nego Božić. Ali, kako se činilo, ujna je bila slijepa i gluha: kudila je pokladne odjevne predmete, koji su u to vrijeme u ormarima naših kuća neizbježni; turobnim glasom žalila je zbog opadanja morala, jer ljudi ni u božićno doba nisu kadri da se ostave te razvratne rabote, a kad je u spavaćoj sobi moje sestrične otkrila balon, doduše splasnut, ali na kojemu se još jasno raspoznavala bijelom bojom naličena luđačka kapa, briznula je u plač i zamolila ujaka da učini kraj tom bezbožništvu.

Sa zaprepaštenjem se moralo ustanoviti kako je ujna zbilja obuzeta uobraženjem da je »badnje veče«. Bilo kako bilo, ujak je sazvao obiteljski skup, zamolio da se ima obzira prema njegovoj ženi, razumijevanja za njezino čudno duševno stanje, te kao prvu mjeru i opet opremio jednu ekspediciju, kako bi se osigurao bor zbog mirnog odvijanja večernje svečanosti.

Dok je ujna spavala, nakit je skinut sa starog drvca i premješten na novo, i njezino je stanje ostalo dobro.

5.

Ali i karneval je završio, proljeće je uistinu došlo, umjesto pjesme »Dođi, mili svibnju« moglo bi se bilo zapjevati »Mili svibnju, ti si došao«. Došao je i lipanj. Četiri jelke već su se istrošile, a nijedan od dodatno prizvanih liječnika nije mogao pružiti nade u poboljšanje. Čak i kao internacionalni kapacitet poznati dr Bless bio se sliježući ramenima povukao natrag u svoj znanstvenički kabinet, pošto je kao honorar ubrao svotu od 1 365 maraka, čime je i opet jednom dokazao svoju otuđenost od svijeta. Na nekoliko daljnjih opreznih pokušaja da

se svetkovanje ukine ili izostavi ujna je reagirala tolikim vrištanjem, da se od takvih svetogrđa moralo definitivno odustati.

Strahota je bila u tome što se ujna tvrdoglavila da moraju biti prisutne sve bliske joj osobe. U te su se ubrajali i župnik i unučići. Čak i od članova obitelji moglo se samo primjenom krajnje strogosti postići da se pojavljuju točno na vrijeme, ali sa župnikom je došlo do poteškoća. Nekoliko je tjedana doduše izdržao bez gunđanja, s obzirom na svoju staru pastvenu ovčicu, ali je onda, nakašljavajući se od neprilike, pokušao objasniti ujaku da to tako dalje ne ide. Sama svečanost bila je kratka - trajala je nekih trideset osam minuta - ali čak i ta kratka ceremonija ne može se izdržati trajno, ustvrdio je župnik. Napomenuo je da ima drugih obveza, večernje sastanke sa svojim kolegama, dušobrižničke zadaće, a da o subotnjem slušanju ispovijedi i ne govori. U toku nekoliko tjedana ipak se nekako mirio s pomicanjima termina, ali potkraj lipnja počeo je energično zahtijevati oslobođenje. Franz je divljao, obilazio članove obitelji tražeći suučesnika za svoj naum da majku smjesti u neki zavod, ali je posvuda nailazio na odbijanje.

Bilo kako bilo: počele su se javljati poteškoće. Jedne večeri izostao je župnik, nisu ga mogli pronaći ni telefonski ni putem glasnika, i postalo je jasno da se jednostavno mučki izmaknuo. Ujak je strahovito psovao, taj mu je događaj poslužio kao povod da službenike Crkve označi riječima koje mi ponoviti brani pristojnost. U krajnjoj nuždi zamoljen je da uskoči jedan od kapelana, čovjek priprosta porijekla. On je to i učinio, ali se ponio tako grozno, te umalo nije došlo do katastrofe. Ipak, valja imati na umu, bio je lipanj, pa dakle vrućina, unatoč tome zastori su bili navučeni kako bi se bar nekako dočarao zimski mrak, osim toga gorjele su svijeće. Onda je započela svečanost; kapelan je doduše već bio čuo o tom čudnovatom događaju, ali nije o njemu imao pravu predodžbu. Sa strahom su ujni predstavili kapelana, koji da zamjenjuje župnika. Posve neočekivano, ona je prihvatila izmjenu programa. Dakle: patuljci su nabijali, anđeo je šaputao, zapjevalo se »O jelo«, zatim su se jeli kolačići, još jednom se zapjevalo, i iznenada je kapelana spopao nezaustavljiv smijeh. Poslije je priznao da ono mjesto u pjesmi »... ne, i zimi kad pada snijeg« naprosto nije mogao izdržati a da se ne nasmije. Prasnuo je s klerikalnom benavošću, napustio sobu i više se nije pojavio. Svi su se

pogledi napeto upravili na ujnu, ali je ona samo rezignirano promrmljala nešto o »proleteru u svećeničkoj halji« i strpala u usta komad marcipana. Dočuvši o tome slučaju, i mi smo tada negodovali - ali danas sam sklon da ga označim kao prirodnu provalu veselosti.

Ovdje moram - želim li poštovati istinu - uplesti da je ujak iskoristio svoje veze do najviših mjesta crkvene uprave kako bi se pritužio i na župnika i na kapelana. Tom se predmetu pristupilo krajnje korektno, pokrenut je proces zbog zanemarivanja dušobrižničkih dužnosti, koji su u prvostepenom postupku dobila dvojica svećenika. Drugostepeni postupak još se očekuje.

Srećom, pronađen je neki umirovljeni prelat koji je stanovao u susjedstvu. Taj dragi stari gospodin s divnom je ljubeznošću izjavio da je bez daljnjega spreman biti na raspolaganju kako bi upotpunjavao svakovečernju svečanost. Ali ja sam se istrčao i pobrkao redoslijed. Ujak Franz, koji je bio dovoljno trezven da bi spoznao kako nikakva liječnička pomoć neće postići svrhu, a i tvrdokorno odbijao da se poduzme pokušaj egzorcizma, imao je dovoljno trgovačkog duha da se podesi na trajno stanje i iskalkulirao je najekonomičnije mogućnosti. Kao prvo, već oko sredine lipnja obustavljene su ekspedicije unučića, jer se ispostavilo da postaju preskupe. Moj dovitljivi bratić Johannes, koji podržava najbolje veze sa svim krugovima trgovačkog svijeta, pronašao je servis za svježu isporuku jelki tvrtke Söderbaum, vrlo sposobnog poduzeća koje je sad već u toku gotovo dvije godine steklo goleme zasluge za živce mojih rođaka. Već nakon pola godine tvrtka Söderbaum je preinačila isporuku jelke u osjetno pojeftinjeni abonoman i izjavila da je spremna zbog rokova isporuke ravnati se prema najpomnije sačinjenim odredbama svojeg stručnjaka za četinjare, dra Alfasta, tako da novo drvce stigne već tri dana prije nego što će dotrajati staro, te da se ono može okititi u miru i bez nervoze. Osim toga se opreza radi drže u rezervi dva tuceta patuljaka, a i tri vršna anđela stavljena su na stranu.

Sve do danas nerješiv problem ostali su slatkiši. Oni pokazuju poraznu sklonost da se tope i kapaju s jelke, i to brže i konačnije nego vosak. Bar u ljetnim mjesecima. Svaki pokušaj da se pomoću spretno zakamufliranih uređaja za hlađenje održe u božično krutom stanju dosad je propao, a isto tako i niz pokusa poduzetih da bi se ispitale mogućnosti prepariranja jelke. No obitelj će biti zahvalna i pristupačna

za svaki prijedlog unapređenja, podoban da pojeftini tu trajnu svečanost.

6.

U međuvremenu su svakovečernja svetkovanja u kući mojeg ujaka poprimila gotovo profesionalnu ukrućenost: svi se okupljaju pod jelkom ili oko jelke. Ulazi ujna, pale se svijeće, patuljci počinju nabijati i anđeo šapuće »mir - mir«, zatim se zapjeva koja pjesma, grickaju se kolačići, malko se popriča, pa se svi zijevajući povlače sa čestitkom »Sretan Božić« - i mlađarija se odaje godišnjim dobom uvjetovanim zabavama, dok dobri ujak Franz odlazi s ujnom na spavanje. Dim svijeća ostaje u prostoru, blagi miris ugrijanih jelovih grana i aroma mirodija. Patuljci, ponešto fosforescirajući, ostaju ukočeno stajati, prijeteći uzdignutih ruku, a anđeo pokazuje svoju srebrnastu, očito također fosforescentnu halju.

Možda je suvišno utvrditi da je radost prave božične svetkovine u svekolike naše rodbine znatno okrnjena: prohtije li nam se, možemo se kod našeg ujaka u svako doba diviti klasičnom božičnom drvcu - i često se događa, kad ljeti sjedimo na verandi te nakon briga i tegoba što ih je donio dan pijuckamo ujakovu blagu bolu od naranči, da se iz unutrašnjosti kuće oglasi nježni zvuk staklenih zvonaca, i možemo u sumraku vidjeti kako patuljci nabijaju sve u šesnaest, poput žustrih malih đavolčića, dok anđeo šapuće »mir - mir«. I još nam se čini nekako neobičnim kad ujak posred ljeta iznenada dovikuje svojoj djeci: »Molim vas zapalite svijeće na jelki, majka će sada doći!« Onda, najčešće točno na vrijeme, ulazi prelat, blagi stari gospodin kojega smo svi toplo zavoljeli jer odlično igra svoju ulogu, ukoliko je uopće i svjestan da igra ulogu i koju ulogu igra. No svejedno: on je igra, bijelokos i nasmiješen, a ljubičasti obrub njegova ovratnika podaje njegovoj pojavi posljednji dašak otmjenosti. I neobičan je doživljaj začuti u toplim ljetnim noćima uzrujani povik: »Tuljak za gašenje, brzo, gdje je tuljak za gašenje svijeća?« Znalo se već dogoditi da su se za vrijeme neke žestoke oluje patuljci odjednom osjetili ponukanima da i bez utjecaja topline podignu ruke i počnu njima divlje lamatati, da takoreći izvedu izvanredni koncert, činjenica koja se prilično nemaštovito pokušala protumačiti suhoparnom riječju elektricitet.

Ne posve nebitna strana toga aranžmana jest financijska. Premda u našoj porodici općenito uzevši ne vlada nedostatak gotovinskih sredstava, takvi izvanredni izdaci poremećuju proračune. Jer, unatoč svemu oprezu, trošenje je patuljaka, nakovnja i čekića, naravno, golemo, a osjetljivi mehanizam što anđelu podaje moć govora iziskuje neprestanu skrb i njegu, i mora se od vremena do vremena obnoviti. Tajnu sam, uostalom, u međuvremenu otkrio: anđeo je pomoću provodne žice povezan s mikrofonom u susjednoj sobi, a ispred metalne njuške mikrofona nalazi se gramofonska ploča u neprekidnoj vrtnji, koja u određenim vremenskim razmacima šapuće »mir - mir«. Sve te stvari utoliko su skuplje što su namišljene da se upotrebljavaju samo nekoliko dana u godini, a što se sad nemilice troše cijele godine. Zgranuo sam se kad mi je ujak jednog dana objasnio da se patuljci doista moraju obnavljati svaka tri mjeseca, i da jedna garnitura stoji ništa manje od 128 maraka. Rekao je kako je zamolio jednog prijatelja inženjera da ih pojača prevlakom kaučuka, ali s tim da se ne umanji ljepota njihova zvuka. Taj je pokušaj propao. Potrošnja svijeća, paprenjaka, marcipana, abonoman na jelke, liječnički računi i znak pažnje što ga svakih četvrt godine valja uputiti prelatu, sve to zajedno, rekao je ujak, stoji ga u prosjeku jedanaest maraka na dan, a da se ne govori o problemu trošenja živaca i inih zdravstvenih poremetnji što su se u ono doba počele javljati. No to je bilo u jesen, i te su se poremetnje pripisivale stanovitoj jesenskoj preosjetljivosti koja je, zna se, sveopća rasprostranjena.

7.

Prava božična svetkovina protekla je posve normalno. U ujakovoj obitelji kao da su olakšano odahnuli, jer su se sada viđale i druge obitelji okupljene pod jelkama, sada su i drugi morali pjevati i jesti paprenjake. Ali, to olakšanje potrajalo je samo onoliko koliko je potrajalo božično doba. Već oko sredine siječnja u moje sestrične Lucie izbila je neka čudnovata bolest: pri pogledu na jelke što su se potezale po ulicama i ruševinama zapala bi u histerično jecanje. Potom je imala pravi pravcati napadaj ludila, što se pokušalo prikriti proglašavajući ga slomom živaca. Jednoj prijateljici, kod koje se našla na ženskom žuru, izbila je zdjelu iz ruke kad joj je ova s ljubeznim

smiješkom ponudila paprenjake. Istina, moja je sestrična ono što se naziva temperamentnom ženom; izbila je dakle svojoj prijateljici zdjelu iz ruke, a onda je prišla njezinoj božičnoj jelki, iščupala je iz stalka i uzela toptati po staklenim kuglama, umjetnim gljivama, svijećama i zvijezdama, dok joj je iz ustiju izviralo neprekidno urlanje. Nazočne su dame pobjegle, uključujući i kućedomaćicu, pustile Lucie divljati, čekale u predsoblju dolazak liječnika, prinuđene da slušaju kako se unutra razbija porculan. Vrlo mi teško pada, ali ovdje moram izvijestiti da je Lucie otpremljena u luđačkoj košulji.

Dugotrajna terapija hipnozom zaustavila je doduše burni tok bolesti, ali pravo ozdravljenje napredovalo je tek sporo. Činilo se prije svega da joj vidno prija oslobođenje od svakovečernjeg svetkovanja, koje je liječnik silom proveo; već za nekoliko dana počela se oporavljati.

Već za deset dana liječnik je mogao pokušati da s njom bar razgovara o paprenjacima, međutim, jesti ih, to je tvrdokorno odbijala. Liječniku je onda pala na um genijalna ideja da je kljuka kiselim krastavcima, nudi salatama i krepkim mesnim jelima. To je zbilja bio spas za jadnicu Lucie. Vratio joj se smijeh, i počela je one beskonačne terapeutske razgovore, što ih je njezin liječnik s njome vodio, začinjavati ironičnim napomenama.

Praznina što je nastala uslijed njena izostanka od večernjeg svetkovanja bila je doduše za ujnu vrlo bolna, ali se objašnjavala okolnošću koja može za sve žene vrijediti kao dovoljno opravdanje, naime trudnoćom.

Ipak, Lucie je stvorila ono što se naziva presedanom: dokazala je da ujna doduše pati ako netko izostane, ali da ne počinje smjesta vriskati, pa su bratić Johannes i njegov šurjak sada pokušavali probiti bedem stroge discipline, tako što bi se izgovarali bolešću, navodili spriječenost zbog poslova ili bilo kakve druge, veoma prozirne razloge. Ali ujak je tu bio neočekivano krut: s gvozdenom je strogošću proveo da se samo u iznimnim slučajevima može podastrijeti liječnička potvrda, izmoliti dopuštenje za vrlo kratkotrajan izostanak. Jer ujna je smjesta primjećivala svaku daljnju prazninu i zapadala u tih ali postojan plač, što je davalo povoda za najtjeskobniju zabrinutost.

Poslije četiri tjedana vratila se i Lucie i izjavila da je spremna opet sudjelovati u svakodnevnoj svečanosti, ali je njezin liječnik uredio da

za nju bude uvijek u pripremi teglica krastavaca i tanjur krepkih sendviča, budući da se njezina paprenjacima izazvana trauma pokazala neizlječivom. I tako su na neko vrijeme, zahvaljujući mojem ujaku koji je tu pokazivao neočekivanu krutost, uklonjene sve poteškoće zbog discipline.

8.

Već ubrzo nakon prve obljetnice neprekidnog svetkovanja Božića počele su kolati uznemirujuće glasine: bratić Johannes navodno je. zatražio od jednog prijatelja liječnika da mu ispostavi stručno mišljenje o pitanju koliko bi još mogao potrajati životni vijek moje ujne, doista mračna glasina koja baca sumnjivo svjetlo na jednu svake večeri tako smireno okupljenu obitelj. To je mišljenje navodno ispalo porazno po Johannesa. Svekoliki organi moje ujne, koja je cijelog života bila vrlo solidna, potpuno su u redu, životni vijek njezina oca bio je iznosio sedamdeset i osam, njezine majke osamdeset i šest godina. Samoj ujni su šezdeset i dvije, pa tako ne postoji nikakav razlog da joj se prorekne skorašnji blaženi počinak. A još manje, tako smatram, da joj se to poželi. Kad je tada ujna jednom usred ljeta oboljela - povraćanje i proljev snašli su tu jadnu ženu - potajno se nagađalo da je otrovana, međutim, ja ovdje izrijekom izjavljujem da je ta glasina naprosto izmišljotina zlonamjernih rođaka. Jednoznačno je dokazano da je posrijedi bila infekcija koju je unio jedan unuk. Prilikom analiza poduzetih s ujninim ekskrementima nije nađen ma ni najsićušniji trag otrova.

Toga istog ljeta u Johannesa su se pokazali prvi porivi neprijateljskog raspoloženja prema društvu: istupio je iz svojeg pjevačkog udruženja, izjavljujući, također i napismeno, da više ne namjerava sudjelovati u njegovanju njemačke pjesme. Doduše - neka mi bude dopušteno da to ovdje umetnem - on je uvijek, i unatoč akademskom stupnju što ga je stekao, ostao neobrazovan čovjek. Za »Virhymniju« bio je velik gubitak što se morala lišiti njegova basa.

Moj šurjak Karl počeo je potajno stupati u vezu s uredima za iseljavanje. Zemlja za kojom je žudio morala je imati neke posebne osobine: ondje nisu smjele uspijevati jele, njihov uvoz morao je biti zabranjen ili onemogućen visokim carinskim stopama; osim toga - ovo

njegove žene radi - ondje je morala biti nepoznata tajna spravljanja paprenjaka i zabranjeno pjevanje božičnih pjesama. Karl je izjavio da je spreman na svoja pleća preuzeti težak fizički rad.

U međuvremenu njegova su nastojanja spašena prokletstva potajnosti, jer se i u nutrini mojeg ujaka odvila posvemašnja i veoma nagla promjena. Ova se zbila na tako nemilom polju, te smo doista imali razloga da se prestrašimo. Ovaj čestiti čovjek, o kojemu mogu samo reći da je koliko tvrdoglav toliko i dobra srca, primijećen je na putovima koji su naprosto nećudoredni i koji će takvi i ostati dok bude svijeta O njemu se saznalo nešto - a potvrdili su to i svjedoci - na što se može primijeniti samo ri-ječ brakolomstvo. A što je najstrašnije, on to čak više i ne poriče, nego postavlja u odnosu na sebe zahtjev za priznavanje da živi u okolnostima i uvjetima koji nužno moraju opravdati posebne moralne zakone. Vrlo nezgodno, ta se nagla promjena pokazala upravo u vrijeme kad je dospjelo drugo ročište protiv dvojice svećenika njegove župe. Ujak Franz mora da je kao svjedok, kao prikriveni tužitelj, načinio jadan dojam, te valja pripisati jedino njemu što je i drugo ročište ispalo povoljno po dvojicu svećenika. Ali sve to u međuvremenu je ujaku Franzu postalo svejedno: u njega je moralna propast potpuna, već svršena.

Tako je bio i prvi kome je sinula ideja upriličiti da ga prilikom večernjeg svetkovanja zamijeni neki glumac. Pronašao je nekakva bonvivana bez zaposlenja, koji ga je u toku četrnaest dana oponašao tako savršeno da ni njegova rođena žena nije primijetila tu promjenu identiteta. Ni njegova djeca to nisu primijetila. Bio je to jedan od unuka koji je za vrijeme male stanke u pjevanju iznenada uzviknuo: »Djedica ima šarene čarape!«, pri čemu je likujući zadignuo bonvivanovu hlačnicu. Za ubogog umjetnika ta scena mora da je bila strašna, a i obitelj je bila preneražena, i, da bi se izbjeglo zlo, svi su, kako su to već nebrojeno puta učinili u mučnim situacijama, brže-bolje zapjevali jednu od pjesama. Pošto je ujna otišla na spavanje, brzo se ustanovio umjetnikov identitet. Bio je to signal za malone potpuni slom.

9.

Ipak: valja imati na umu, godina i pol, to je mnogo vremena, a opet je nastupila i sredina ljeta, godišnje doba kad mojim rođacima

sudjelovanje u toj igri pada najteže. Nevoljko grickaju u toj vrućini paprenjake i medenjake, ukočeno se i prazno smiješe dok krčkaju isušene orahe, slušaju neumorno nabijanje patuljaka i trzaju se kad anđeo rumenih obraza ponad njihovih glava zašapće »mir - mir«, ali postojano izdržavaju, dok im se usprkos ljetnoj odjeći niz vrat i obraze slijeva znoj, i košulje lijepe o leđa. Odnosno: bili su izdržavali.

Novac zasad još nije u pitanju - tako reći naprotiv. Počinje se šaputati da je ujak Franz sad već i u poslu posegnuo za metodama koje jedva još dopuštaju ocjenu »kršćanski trgovac«. Čvrsto je odlučio ne dopustiti da dođe do nekog bitnog umanjenja imetka, izjava koja nas umiruje a ujedno i plaši.

Nakon raskrinkavanja onog bonvivana došlo je do prave pravcate pobune, koje je posljedica bio kompromis: ujak Franz izjavio je da je spreman preuzeti troškove za malu glumačku trupu koja će zamjenjivati njega, Johannesa, šurjaka Karla i Lucie, i utanačen je sporazum po kojemu uvijek po jedan od njih četvoro ima u originalu prisustvovati večernjoj svečanosti, kako bi se djeca držala u šahu. Prelat sve dosad nije primijetio ništa od te prijevare, kojoj se nipošto ne bi mogao nadjenuti pridjev pobožna. Ne računajući moju ujnu i djecu, on je jedini originalni lik u ovoj igri.

Sačinjen je pomni plan, što ga naši rođaci nazivaju planom igre, a zahvaljujući činjenici da uvijek po jedan od njih odistinski sudjeluje, i glumcima su osigurani određeni slobodni dani. U međuvremenu je zapaženo da se ovi sasvim rado upuštaju u održavanje svetkovine, da im je milo što dodatno zarađuju nešto novca, pa im je s uspjehom snižena plaća, jer, na svu sreću, nipošto ne vlada nedostatak nezaposlenih glumaca. Karl mi je ispričao kako postoji nada da se ova »stavka« još i znatno umanji, pogotovu što se glumcima daje i obrok, i što umjetnost, kako je poznato, postaje jeftinija kad ide trbuhom za kruhom.

10.

O zlosretnom razvoju u moje sestrične Lucie već sam natuknuo: ona se tako reći samo još klatari po noćnim lokalima, a osobito u danima, kad je. morala prinudno prisustvovati kućnoj svečanosti, ponaša se kao mahnita. Nosi hlače od prugasta baršuna, šarene

pulovere, hoda naokolo u sandalama i odrezala je svoju predivnu kosu da bi prešla na jednostavnu frizuru sa šiškama, o kojoj tek sada saznajem da je već nekoliko puta bila moderna pod nazivom pony. Unatoč tome što dosad kod nje nisam mogao utvrditi očigledno nećudoređe, tek stanovitu egzaltaciju koju ona sama naziva egzistencijalizmom, ipak se ne mogu odlučiti da taj razvoj smatram povoljnim; više volim blage žene koje se čedno kreću u taktu valcera, koje recitiraju ugodne stihove, i kojih se hrana ne sastoji isključivo od kiselih krastavaca i paprikom prezačinjena gulaša. Planovi iseljenja mojeg šurjaka Karla čini se da se ostvaruju: otkrio je jednu zemlju, nedaleko od ekvatora, koja će, čini se, ispunjavati njegove uvjete, a Lucie je oduševljena: u toj se zemlji nosi odjeća koja je prilično slična njezinoj, ondje vole oštre začine i plešu po ritmovima za koje ona tvrdi da bez njih više ne može živjeti. Doduše, pomalo je šokantno da ovo dvoje ne kani postupiti prema izreci »Ostaj kod kuće i zarađuj pošteni kruh«, a opet, u drugu ruku, shvaćam da su nagnani u bijeg.

Gadnije je s Johannesom. Na žalost, ona se opaka glasina obistinila: postao je komunist. Prekinuo je sve odnose s obitelju, ne mari više ni za što i postoji na večernjim svečanostima samo još u liku svojeg dvojnika. Oči su mu poprimile fanatički izražaj, poput kakva derviša producira se na javnim priredbama svoje partije, zapušta svoju odvjetničku praksu i piše bjesomučne članke po odgovarajućim glasilima. Začudo, sada se češće sastaje s Franzom, koji njega i koga on uzaludno nastoji obratiti. Uza svo duhovno otuđenje, osobno su se ponešto zbližili.

Samog Franza odavna nisam vidio, samo sam slušao o njemu. Kažu da ga je obuzela teška melankolija, zadržava se u sumračnim crkvama, mislim da se njegova pobožnost mirne duše može nazvati pretjeranom. Počeo je zapuštati svoje zvanje otkako se nad njegovu obitelj nadvilo ono zlo, i nedavno sam na zidu neke porušene kuće vidio plakat s natpisom: »Posljednja borba našeg seniorskog prvaka Lenza protiv Lecoqa. Lenz zauvijek skida boksačke rukavice.« Plakat je bio od ožujka, a sad smo već odavna u kolovozu. Franz se navodno jako srozao. Mislim da se nalazi u stanju kakvo se u našoj obitelji dosad još nije javljalo: siromašan je. Srećom, ostao je neoženjen, socijalne posljedice njegove neodgovorne pobožnosti pogađaju dakle jedino njega samog. Začudno uporno pokušavao je ishoditi

malodobničku zaštitu za Luciejinu djecu, za koju je smatrao da su ugrožena svakovečernjim svečanostima. Ali njegova su nastojanja ostala bezuspješna: tä, hvala Bogu, djeca imućnih roditelja nisu izvrgnuta dohvatu socijalnih institucija.

Najmanje se od ostale rodbine udaljio unatoč ponekim odvratnim crtama - ujak Franz. Istina je da i usprkos svojoj dubokoj starosti ima ljubavnicu, a i trgovačko mu je poslovanje one vrste kojoj se doduše možemo diviti, ali koju nipošto ne možemo odobravati. Nedavno je naletio na nekoga nezaposlenog inspicijenta, koji sad nadzire večernju svečanost i vodi brigu da sve teče kao podmazano. Sve zbilja teče kao podmazano.

11.

Gotovo dvije godine protekle su u međuvremenu: poprilično razdoblje. I nisam mogao odoljeti da prilikom neke od svojih večernjih šetnji jednom ne prođem mimo ujakove kuće, u kojoj sad više nije moguća nikakva prirodna gostoljubivost otkad se ondje svake večeri vrzma tuđa čeljad iz umjetničkog svijeta, a članovi obitelji odaju čudnovatim razonodama. Bila je topla ljetna večer kad sam se zatekao ondje, i već kad sam zakrenuo oko ugla u aleju kestenova, čuo sam stih:

božično blista šuma...

Buka nekog kamiona u prolazu nadglasala je ostalo, polako sam se prikrao kući i zavirio kroz uski razmak između zastora u sobu: sličnost prisutnih glumaca s rođacima koje su predstavljali bila je tako zastrašujuća, da u trenutku nisam mogao raspoznati tko zapravo te večeri uistinu dežura kao nadzornik - kako to oni nazivaju. Patuljke nisam mogao vidjeti, ali zato čuti. Njihovo resko cilikanje odvija se na valnim dužinama što prodiru kroz sve zidove. Šaputanje anđela nije bilo čujno. Činilo se da je ujna zbilja sretna: ćaskala je s prelatom, i tek poslije sam prepoznao svojeg šurjaka kao jedinu, ako se tako smije reći, stvarnu osobu. Prepoznao sam ga po načinu kako je napućio usne kad je puhnuo u šibicu da bi je ugasio. Čini se da ipak postoje nezamjenljive crte individualnosti. Pri tom mi je palo na um da se

glumci očito časćavaju i cigarama, cigaretama i vinom - a povrh toga, dakako, svake se večeri serviraju i šparoge. Ako su bezobrazni - a koji umjetnik to nije? - onda to znači osjetno dodatno poskupljenje za mojeg ujaka. Djeca su se igrala lutkama i drvenim kolicima u jednom kutu sobe: izgledala su blijeda i umorna. Zbilja, možda bi valjalo povesti računa i o njima. Pala mi je na um pomisao da bi se mogla zamijeniti voštanim lutkama, onakvima kakve se u izlozima drogerija upotrebljavaju kao reklama za mliječni prašak i kremu za njegu kože. Smatram doista da se one doimaju jako prirodno.

Zaista mislim rodbinu prvom prilikom upozoriti na posljedice što bi ih to neobično svakodnevno uzbuđenje moglo imati po duševni život djece. Iako im stanovita disciplina dakako nije naodmet, čini se ipak da ih tu prekomjerno opterećuju.

Napustio sam svoje promatračko mjesto kad su unutra počeli pjevati »Tiha noć«. Zbilja nisam mogao podnijeti tu pjesmu. Uzduh je bio tako topao - i na trenutak sam imao dojam da prisustvujem nekakvom skupu sablasti. Posve iznenada spopala me luda želja za kiselim krastavcima, pa sam mutno naslutio koliko li strašno mora da je patila Lucie.

12.

U međuvremenu mi je uspjelo urediti da djecu zamjenjuju voštanim lutkama. Nabavka je bila skupa - ujak Franz se dugo skanjivao strašeći se tog izdatka - ali bilo je već postalo neodgovorno da se djeca svakodnevno kljukaju marcipanom i navode na pjevanje pjesama koje s vremenom mogu nauditi njihovoj psihi. Nabavka lutki pokazala se korisnom, utoliko što su se Karl i Lucie doista iselili, a što je i Johannes povukao svoju djecu iz očeva kućanstva. Stojeći među velikim sanducima za prekomorsku otpremu opraštao sam se s Karlom, Lucie i djecom, činili su mi se sretni, iako ponešto usplahireni. I Johannes je otišao iz našega grada. Negdje drugdje zabavljen je reorganiziranjem jednog okruga svoje partije.

Ujak Franz je umoran od života. Tugaljivim mi je glasom nedavno pričao kako kod njega neprestano zaboravljaju obrisati prašinu s lutaka. Uopće ima s poslugom velike nevolje, a glumci čini se da naginju nedisciplini. Piju više nego što ih ide, a neki su zatečeni kako

trpaju u džepove cigare i cigarete. Savjetovao sam ujaku da im iznosi obojenu vodu i da nabavi cigare od ljepenke.

Jedine su pouzdane osobe ujna i prelat. Ćaskaju udvoje o dobrim starim vremenima, prigušeno hihoću i očito se vrlo dobro zabavljaju a prekidaju svoj razgovor samo kad se započne s pjevanjem neke od pjesama.

Svakako: svetkovanje se nastavlja.

Bratić Franz razvio se u čudnom smjeru. Kao brat-laik stupio je u jedan samostan u okolici. Kad sam ga prvi put vidio u kuti, prestrašio sam se: ta visoka spodoba razbijena nosa i debelih usnica, njegov melankolični pogled - podsjećao me više na kažnjenika nego na redovnika. Gotovo se činilo da je pogodio moje misli. »Kažnjeni smo životom«, rekao je tiho. Pošao sam za njim u sobu za primanje posjeta. Razgovarali smo zapinjući u neprilici, i njemu je očigledno laknulo kad ga je zvono pozvalo na molitvu u crkvu. Ostao sam zamišljeno stajati kad se okrenuo da pođe: jako se žurio, i činilo se da je njegova žurba iskrena.

NEŠTO ĆE SE DOGODITI

Prevela Vera Čičin-Šain

Naslov originala
ES WIRD ETWAS GESCHEHEN - 1954

Među najzanimljivijim odlomcima mog života zacijelo je onaj što sam ga proživio kao namještenik tvornice Alfreda Wunsiedela. Po prirodi sam skloniji razmišljanju i neradu nego radu, pa ipak me tu i tamo trajnije financijske teškoće - jer razmišljanje donosi isto tako malo kao i nerad - prinude da prihvatim takozvano namještenje.

Našavši se opet jednom na tako niskoj točki, povjerio sam se posredništvu za rad koje me sa sedam drugih supatnika poslalo u Wunsiedelovu tvornicu gdje su nas podvrgli ispitu sposobnosti.

Sam pogled na tvornicu učinio me nepovjerljivim; cijela je bila izgrađena od staklenih opeka, a moja odvratnost spram svijetlih zgrada i svijetlih prostorija jednaka je mojoj odvratnosti spram rada. Postao sam još nepovjerljiviji kad su nam u svijetloj, veselo obojenoj kantini posluživali doručak: ljepuškaste konobarice nosile su nam jaja, kavu i dvopek, u ukusnim bocama stajao je narančin sok: zlatne ribice pritiskale su svoja blazirana lica na zidove svijetlozelenih akvarija. Konobarice su bile tako vesele te se činilo da će prsnuti od veselja. Samo su jakim naprezanjem volje - tako se meni činilo - uspijevale da ne pjevuše bez prekida. Bile su ispunjene nepjevanim pjesmama kao što ima kokoši ispunjenih neizleženim jajima. Odmah sam naslutio - što moji supatnici, čini se, nisu osjetili: i taj doručak ide u ispit, i zato sam predano žvakao s punom sviješću čovjeka koji točno zna da u svoje tijelo uvodi vrijedne tvari. Učinio sam nešto na što me u normalnim prilikama ne bi navela nijedna sila ovog svijeta: natašte sam popio narančin sok, ostavio kavu, jedno jaje, veći dio dvopeka, ustao i marširao gore-dolje po kantini noseći u sebi breme radnog nagona.

Tako su me prvog dana odveli u ispitivaonicu gdje su na dražesnim stolićima spremno ležali upitnici. Zidovi su bili obojeni zelenom bojom koja bi fanaticima za unutrašnje uređenje začarala usta riječju »ushićujuće«. Na vidiku nije bilo nikoga, a ipak sam bio

siguran da me promatraju, ponašao sam se kako se ponaša netko tko je ispunjen radnim nagonom kad misli da ga nitko ne vidi: nestrpljivo sam istrgnuo svoje nalivpero iz džepa, otvorio ga, sjeo za najbliži stol i privukao k sebi upitnik, kao što kolerici k sebi privlače ugostiteljske račune.

Prvo pitanje: smatrate li ispravnim da čovjek ima samo dvije ruke, dvije noge, oči i uši?

Ovdje sam prvi put požnjeo plodove svojih razmišljanja i jednostavno napisao: Čak četiri ruke, noge, oka, uha ne bi bilo dovoljno mome radnom nagonu. Čovjekova je oprema bijedna.

Drugo pitanje: koliko telefona možete u isto vrijeme posluživati? I ovdje je odgovor bio lagan kao rješenje jednadžbe prvog stupnja. Ako ima samo sedam telefona, pisao sam, postajem nestrpljiv, tek uz devet osjećam se dovoljno opterećenim.

Treće pitanje: što radite nakon završetka radnog vremena? Moj odgovor: Ja više ne poznajem riječ završetak radnog vremena - na svoj petnaesti rođendan izbrisao sam tu riječ iz svoga rječnika.

Dobio sam namještenje. Zbilja se čak ni uz devet telefona nisam osjećao potpuno opterećenim. Vikao sam u školjke slušalica: »Djelujte smjesta!« ili »Učinite nešto!« Nešto se mora dogoditi. Nešto će se dogoditi. Nešto se dogodilo. Trebalo bi da se nešto dogodi.

Najviše sam se ipak - to mi se činilo najprikladnijim atmosferi - služio imperativom. Zanimljive su bile podnevne pauze kad smo u kantini, okruženi bezglasnim veseljem, jeli hranu bogatu vitaminima. Vrvjelo je u Wunsiedelovoj tvornici od ljudi koji su uživali da pričaju o svome životnom putu, kao što upravo jake djelotvorne ličnosti rado pričaju o svome životnom putu. Životni put važniji im je od života; treba samo pritisnuti određeno dugme i već ga uz počast otvaraju. Wunsiedelov zamjenik bio je čovjek imenom Brošek, koji je postigao stanovitu slavu jer je kao student noćnim radom hranio sedmoro djece i uzetu ženu, istodobno uspješno vodio četiri trgovačka zastupstva i ipak u roku od dvije godine položio dva državna ispita s odličnim uspjehom. Kad su ga reporteri upitali »Kada uopće spavate, Brošek?« odgovorio je: »Spavanje je grijeh!«

Wunsiedelova sekretarica hranila je uzetog muža i četvoro djece pletenjem, istodobno promovirala na psihologiji i u nauci o proučavanju domovine, uzgajala pse ovčare i pročula se kao barska

pjevačica pod imenom »Vamp 7«.

Sam Wunsiedel bio je jedan od onih ljudi koji su ujutro, tek što se probude, već spremni za rad. »Moram raditi«, misle dok energično privezuju pojas ogrtača za kupanje. »Moram raditi«, misle dok se briju i pobjedonosno gledaju dlačice što ih ispiru sapunicom sa svoga brijaćeg aparata: ti ostaci obraštenosti prave su žrtve njihova radnog nagona. Intimniji obredi također izazivaju zadovoljenje u tih ljudi: voda šumi, papir se troši. Nešto se dogodilo. Kruh se jede, jajetu se skida glava. Najbeznačajnija Wunsiedelova djelatnost doimala se kao rad: kako je stavljao šešir, kako je - dršćući od energije - zakopčavao kaput, poljubac što ga je davao svojoj ženi - sve je to bio rad.

Kad bi stupio u ured, doviknuo bi svojoj sekretarici umjesto pozdrava: »Mora se nešto dogoditi!« A ona je veselo vikala: »Nešto će se dogoditi!« Wunsiedel bi onda išao od odjela do odjela, izvikivao svoje veselo: »Mora se nešto dogoditi!« Svi su odgovarali: »Nešto će se dogoditi!« I ja sam mu, kad bi ušao u moju sobu, blistajući dovikivao: »Nešto će se dogoditi!«

Prvih tjedan dana povisio sam broj posluživanih telefona na jedanaest, drugog tjedna na trinaest i veselilo me ujutro u tramvaju pronalaziti nove imperative ili glagol »dogoditi se« ganjati kroz različita vremena, kroz različite rodove, kroz konjunktiv i indikativ; dva dana govorio sam samo ovu rečenicu, nalazeći da je posebno lijepa: »Bilo bi se moralo nešto dogoditi«, dva iduća dana drugu: »To se ne bi bilo smjelo dogoditi!«

Tako sam se počeo doista osjećati ispunjenim kad se zapravo nešto dogodilo. Jednog utorka ujutro - još se nisam bio pravo ni smjestio - uletio je Wunsiedel u moju sobu i doviknuo svoje: - Mora se nešto dogoditi! - Nešto neobjašnjivo s njegova lica učinilo je te sam oklijevao da veselo i vedro, kako je bilo propisano, odgovorim: - Nešto će se dogoditi!

Vjerojatno sam predugo oklijevao, jer se Wunsiedel, koji je inače malokad povisivao ton, na mene izderao: - Odgovorite! Odgovorite kako je propisano! - I ja sam odgovorio, tiho i opirući se kao dijete koje je prisiljeno da kaže: ja sam zločesto dijete. S velikim naporom izvukao sam rečenicu: - Nešto će se dogoditi! - i tek što sam je izgovorio, dogodilo se - zaista nešto: Wunsiedel je pao na pod, otkotrljao se u padu u stranu i legao poprijeko pred otvorenim vratima.

Odmah sam znao da je mrtav, što mi se i potvrdilo kad sam mu polako prišao, obilazeći oko svoga stola.

Klimajući glavom prešao sam preko Wunsiedela, pošao polako kroz hodnik do Brošekove sobe i ušao bez kucanja. Brošek je sjedio za svojim stolom, u svakoj ruci imao je po jednu slušalicu, u ustima kemijsku olovku kojom je pisao bilješke na jedan blok, a bosim nogama posluživao je pletači stroj što je stajao pod pisaćim stolom. Tako on pridonosi upotpunjenju odjeće za svoju obitelj.

- Nešto se dogodilo - rekao sam tiho. Brošek ispljune svoju olovku, ostavi obje slušalice, oklijevajući oslobodi svoje nožne prste od pletaćeg stroja.

- No, što se dogodilo? - upita on.

- Gospodin Wunsiedel je mrtav - rekoh.

- Ne - reče Brošek.

- Ali ipak - rekoh - dođite!

- Ne - reče Brošek - to je nemoguće. - Potom navuče svoje papuče i krene za mnom preko hodnika.

- Ne - rekao je kad smo stajali uz Wunsiedelov leš - ne, ne. - Nisam mu proturječio. Oprezno sam okrenuo Wunsiedela na leđa, zaklopio mu oči i zamišljeno ga promatrao.

Osjetio sam spram njega gotovo nježnost i prvi put mi je postalo jasno da ga nikada nisam mrzio. Na njegovu licu bilo je nešto kao na licima djece koja se tvrdoglavo opiru da odbace vjeru u maloga Isusa, iako argumenti drugova u igri tako uvjerljivo zvuče.

- Ne - reče Brošek - ne. - Nešto se mora dogoditi - rekoh tiho Brošeku. - Da - reče Brošek - mora se nešto dogoditi.

Nešto se dogodilo: Wunsiedel je bio pokopan, a mene su odabrali da za lijesom nosim vijenac umjetnih ruža, jer ja nisam opremljen samo sklonošću razmišljanju, nego i pojavom i licem naročito prikladnima za crna odijela. Očigledno sam - s vijencem umjetnih ruža u ruci i hodajući za Wunsiedelovim lijesom - izgledao veličanstveno. Dobio sam ponudu jednog elegantnog pogrebnog zavoda da stupim ondje kao službeni žalobnik.

- Vi ste rođeni žalobnik - rekao je upravitelj zavoda. - Garderobu ćete dobiti. Vaše je lice upravo veličanstveno!

Otkazao sam Brošeku s obrazloženjem da se ondje ne osjećam dovoljno iskorištenim, da dijelovi mojih sposobnosti unatoč trinaest

telefona ostaju neiskorišteni. Odmah nakon prvoga službenog žalobnog pohoda znao sam: ti pripadaš ovamo, to je mjesto određeno za tebe.

Sjetno stojim iza lijesa u posmrtnoj kapeli, s jednostavnom kitom cvijeća u ruci, dok svira Händelov Largo, glazbeno djelo koje je premalo cijenjeno. Grobna kavana moj je stalni lokal, ondje provodim vrijeme između službenih nastupa, ali koji put idem i za lijesovima za kojima ne bih morao ići, iz vlastitog džepa kupim kitu cvijeća i pridružim se službeniku socijalne ustanove za opće dobro koji ide za lijesom kakva beskućnika.

Tu i tamo posjetim i Wunsiedelov grob, jer, napokon, njemu imam zahvaliti što sam pronašao svoje pravo zvanje, zvanje u kojemu je sjetnost upravo poželjna, a nerad moja dužnost. Tek mi je poslije palo na um da se nikada nisam zanimao za proizvod Wunsiedelove tvornice. Bio je to valjda sapun.

ČOVJEK S NOŽEVIMA

Preveo Drago Perković

Naslov originala
DER MANN MIT DEN MESSERN - 1948

Jupp je držao nož sprijeda za šiljak oštrice i mlohavo ga njihao; bio je to dugačak, fino brušen nož za rezanje kruha, i vidjelo se da je oštar. Iznenadnim trzajem bacio ga je uvis, i nož se, zujeći kao propeler, vinuo u zrak, a njegova se blistava oštrica, ljeskajući se u snopu posljednjih sunčanih zraka, svjetlucala kao zlatna riba. Udario je o strop, prestao se vrtjeti i fijuknuo je oštro i izravno prema Juppovoj glavi; Jupp je munjevito stavio na glavu drvenu kladicu u koju se nož sa zveketom zabio i tako zaglavljen njihao tamo-amo. Jupp skide kladicu s glave, iščupa nož i baci ga srditim trzajem u vrata, gdje je, zaboden u dasku, ponovo titrao, ali se polako smirio i na kraju pao na pod...

- Odvratno! - reče Jup tiho. - Pošao sam od posve jasne pretpostavke da ljudi, kad su već na blagajni platili ulazninu, najradije gledaju takve točke u kojima se stavljaju na kocku zdravlje i život - baš kao u rimskom cirkusu - oni žele barem znati da bi krv mogla poteći, razumiješ li? - Podigao je nož i bacio ga kratkim zamahom ruke u najvišu prozorsku prečanicu tako silovito da je staklo zveknulo i malone iscurilo iz trošnoga kita. Taj udarac - siguran i žestok - podsjetio me na ono mračno doba prošlosti kad je Jupp svoj džepni nož slao na šetnju gore-dolje po potpornim gredama bunkera. - Učinit ću sve - nastavio je - da u njihovom gospodstvu izazovem jezu. Odrezat ću svoje uši, ali se, na žalost, neće naći nitko tko bi mi ih opet prilijepio; a živjeti bez ušiju - onda sam radije mogao ostati u zarobljeništvu. Pođi sa mnom. - Otvorio je vrata, pustio me da prođem, i mi iziđosmo na stubište u kome su ostaci stubišnog saga ostali samo ondje gdje se zbog izdržljivosti ljepila nisu mogli oderati da bi se njima potpalila peć. Zatim prođosmo kroz upropaštenu kupaonicu i iziđosmo na neku vrstu terase na kojoj je beton bio ispucan i obrastao mahovinom. Jupp pokaže u zrak.

- Prizor, dabome, djeluje to bolje što nož poleti više. Ali meni je

ondje gore potrebna neka prepreka o koju će udariti i izgubiti zamah da bi što oštrije i izravnije fijukao odozgo na moju suvišnu lubanju. Gledaj. - Pokazao je uvis gdje se nadvila željezna konstrukcija srušenog balkona.

- Tu sam trenirao. Čitavu godinu dana. Pazi. - Bacio je nož uvis, nož se dizao s divnom pravilnošću i ustrajnošću; činilo se da se penje polako i bez naprezanja poput ptice, a zatim je udario u jednu od greda, sletio brzinom od koje zastaje dah i snažno udario u drvenu kladicu. Bilo je teško izdržati i sam taj udarac. Jupp nije ni okom trepnuo. Nož se zabio nekoliko centimetara duboko u drvo.

- Ta to je sjajno, čovječe - viknuo sam - upravo nevjerojatno; to će valjda priznati, zaista izvrsna točka!

Jupp ravnodušno izvuče nož iz drveta, uhvati ga za držak i zamahne njime po zraku.

- Oni to i priznaju, daju mi dvanaest maraka za svaku večer, i ja se između dviju većih točaka mogu malko poigrati nožem. Ali je moja točka odviše jednostavna. Jedan čovjek, jedan nož, jedna kladica, razumiješ li? Morao bih imati neku polugolu ženu, kojoj će nož siknuti za dlaku pokraj nosa. Onda bi kliktali od uživanja. Ali nađi mi neku takvu ženu!

Pošao je preda mnom, i mi se vratismo u sobu. Položio je nož oprezno na stol a kladicu pokraj noža, i protrljao ruke. Zatim sjedosmo na škrinju pokraj peći i šutasmo. Izvadio sam iz džepa svoj kruh i upitao: - Smijem li te počastiti?

- Oh, bit će mi vrlo drago, ja ću skuhati kavu. A onda ćeš poći sa mnom da vidiš moju točku.

Stavio je u peć drva i pristavio lonac na otvoreni plamen. - Čovjek bi mogao očajati - reče Jupp - mislim da se doimam odviše ozbiljno, možda još malko narednički, ha?

- Glupost, ta ti nikad nisi bio narednik. Smješkaš li se kad plješću?

- Jasno - i klanjam se.

- Ja to ne bih mogao. Na groblju se ne bih mogao smiješiti.

- To je velika greška; baš se na groblju moraš smješkati.

- Ne razumijem

- Pa zato što oni nisu mrtvi. Nijedan nije mrtav, razumiješ li?

- Razumijem, razumijem, ali ne vjerujem.

- Eh, ti si još pomalo poručnik. No dobro, to traje dulje, jasno. Bože

moj, a mene veseli ako ih to zabavlja. Oni su se ugasili, a ja ih malko draškam, i dopuštam da mi se za to plati. Možda će netko, možda jedan jedini, poći kući i neće me zaboraviti. Možda će reći: »Onaj s nožem, prokletstvo, taj ne poznaje straha«; jer oni se uvijek nečega boje. Oni vuku strah za sobom kao neku tešku sjenu, a ja se radujem ako na strah zaborave i ako se malko nasmiju. Zar to nije razlog za smiješak?

Šutio sam i vrebao čas kad će voda uzavreti. Jupp je prelio kavu u smeđem limenom lončiću, a onda smo pili, naizmjence, iz smeđeg limenog lončića, i jeli moj kruh. Vani se polako počeo spuštati sumrak i točio se u sobu kao blago sivo mlijeko.

- A što zapravo ti radiš? - upita me Jupp.

- Ništa ..., ja se probijam.

- Naporno zanimanje.

- Da - za kruh moram naći i okresati stotinu opeka. Prigodni posao.

- Hm ... želiš li da vidiš još jednu moju majstoriju? - Ustao je, jer sam klimnuo glavom, upalio svjetlo i pošao prema zidu gdje je odgurnuo zavjesu sličnu sagu; na crvenkasto obojenu zidu pokazaše se ugljenom grubo nacrtani obrisi čovjeka: čudna, kvrgava izbočina, na mjestu gdje je imala biti lubanja, prikazivala je vjerojatno šešir.

Promotrivši crtež pomnije, vidio sam da je nacrtan na vješto maskiranim vratima. Napeto sam gledao kako je Jupp ispod svoga bijednog ležaja izvukao lijep smeđi kovčeg i stavio ga na stol. Prije nego što ga je otvorio, prišao mi je i položio preda me četiri opuška. - Savij dvije tanke.

Promijenio sam mjesto da ga bolje vidim i da me jače ogrije blaga toplina peći. Dok sam oprezno razmatao opuške, upotrijebivši papir od kruha kao podlogu, Jupp je odapeo bravu kovčega i iz njega izvukao čudan tobolac; bila je to jedna od onih suknenih prevlaka s mnogo džepova, u kakvima su naše majke običavale pohranjivati pribor za jelo, dobiven u miraz. Spretno je razvezao uzicu i smotani zavežljaj razvio na stolu; pokazalo se dvanaest noževa s dršcima od rogovine. Takav su pribor, u doba kad su naše majke plesale valcer, nazivali »lovačkim priborom za jelo«*.

Ja sam dotle pravedno podijelio dobiveni duhan na dva papirića i savio cigarete.

- Evo - rekoh.

- Evo - reče i Jupp, i - hvala. - Zatim mi pokaže sav tobolac.

- To je sve što sam spasio od imovine svojih roditelja. Sve je spaljeno, zasuto, a ostatak pokraden. Kad sam se, bijedan i traljav, vratio iz zarobljeništva, nisam imao ništa - sve dok me jednog dana nije pronašla neka otmjena stara dama, znanica moje majke, i donijela mi taj lijepi kovčežić. Moja je majka, nekoliko dana prije nego što su je ubile bombe, kod nje pohranila tu malenkost, i to je spašeno. Čudno, zar ne? Ali mi znamo da ljudi, kad ih zahvati strah od propasti, pokušavaju spasiti najneobičnije stvari. Nikad ono što je potrebno. Sada sam, dakle, imao barem sadržaj toga malog kovčega: smeđi limeni lonac, dvanaest viljušaka, dvanaest noževa, dvanaest žlica i veliki nož za kruh. Prodao sam žlice i viljuške, živio od toga godinu dana i vježbao s noževima, s trinaest noževa. Vidi...

Pružio sam mu upaljač kojim sam pripalio svoju cigaretu. Jupp zalijepi cigaretu o donju usnu, pričvrsti uzicu tobolca o dugme svoga kaputa, gore na ramenu, odvije tobolac niz ruku, i pokrije je tako kao nekom čudnom ratnom dekoracijom. Zatim je nevjerojatnom brzinom izvlačio noževe iz tobolca i, prije nego što sam sebi mogao objasniti njegove zahvate, munjevito izbacao svih dvanaest prema sjeni čovjeka na vratima. Ta je sjena bila nalik na one jezovite teturave likove koje smo potkraj rata susretali kao vjesnike propasti na svim stupovima za plakate i na svim mogućim uglovima. Dva su noža bila zabodena u šešir čovječjeg lika, po dva iznad svakog ramena, a ostali, po tri sa svake strane, niz spuštene ruke ...

- Izvanredno! - viknuh - upravo nevjerojatno! Ta to je ipak točka, s malko boje u pozadini...

- Nedostaje mi samo čovjek ili, još bolje, žena. Ah - povadio je noževe iz vrata i zadjenuo ih brižno natrag u tobolac. - Nikoga ne možeš naći. Žene su odviše strašljive, muškarci preskupi. Ja ih razumijem, to je opasna točka.

Još jednom je munjevitom brzinom bacao redom sve noževe, tako da je crnog čovjeka genijalnom simetrijom podijelio točno na dvije polovine. Trinaesti, veliki nož, bio je, poput neke smrtonosne strelice, zaboden ondje gdje bi u čovjeka moralo biti srce.

Jupp povuče posljednji dim iz tankog, duhanom ispunjena papirnog tuljčića i baci mršavi preostatak iza peći.

- Pođimo - reče - vrijeme je, mislim, za polazak. - Provirio je

glavom kroz prozor, promrmljao nešto kao »prokleta kiša«, a zatim dodao: - Za nekoliko minuta bit će osam, u pol devet nastupam.

Dok je spremao noževe u mali kovčežić, pogledao sam i ja kroz prozor. Činilo se kao da srušene vile tiho uzdišu na kiši. Iza niza topola, koje su se naoko njihale, čuo sam cviljenje tramvaja. Ali nigdje nisam mogao otkriti bilo kakav sat.

- A po čemu znaš koliko je sati?

- Po osjećaju - to ulazi u moj trening.

Pogledao sam ga bez razumijevanja. On mi najprije pomogne da obučem kaput a zatim navuče svoju vjetrovku. Moja su, naime, ramena malko ukočena pa mogu rukama pokretati samo u ograničenu krugu, tek toliko koliko je potrebno za okresavanje opeka. Stavili smo kape na glavu i izišli u mračan hodnik; bio sam sretan što sam barem mogao čuti odnekud iz kuće glasove, smijeh i prigušeno mrmljanje.

- Eto tako - reče Jupp dok smo silazili niz stepenice - trudio sam se da uđem u trag nekim kozmičkim zakonima. Ovako. - Spustio je kovčeg na jednom odmorištu i ispružio ruke u stranu; onako kako je na mnogim antičkim kipovima prikazan Ikar kad se sprema da skoči i poleti. Na njegovu ozbiljnom licu pojavilo se nešto čudno, sanjarski hladno, nešto upola zanosno upola mlako, nešto magično što me je silno zaprepastilo. - Tako - rekao je tiho - jednostavno zahvaćam u atmosferu i osjećam kako mi ruke postaju sve duže i duže i kako se šire gore u prostor u kojemu vladaju drugi zakoni, osjećam kako probijaju neki svod, a ondje gore leže čudne, divne napetosti koje ja hvatam, jednostavno hvatam ... i tada izvlačim njihove zakone, grabim ih, upola otimački, upola sa slašću, i uzimam ih sa sobom! - Njegove se šake zgrčiše, i on ih privuče posve uz tijelo. - Pođimo - reče. Njegovo se lice ponovo smirilo. Pošao sam za njim, sav zbunjen...

Vani je padala tiha, uporna i hladna kiša. Podigosmo ovratnike i uvukosmo se zebući u se. Ulicama je strujila magla sumraka, već obojena plavičastim mrakom noći. U nekim je podrumima razorenih vila gorjelo oskudno svjetlo pod nagomilanim crnim teretom silne razvaline. Ulica je neprimjetno prešla u blatni poljski put uz koji su lijevo i desno, u već zgusnutom sumraku, plovile mračne daščare u pustim vrtovima kao prijeteće džunke na nekom plitkome riječnom rukavu. Zatim smo prešli preko tramvajske pruge, uronili u tijesne rovove predgrađa, gdje je među hrpama ruševina i smeća preostalo

nekoliko kuća, dok odjednom nismo naišli na neku vrlo živu ulicu; komad puta prepustili smo se struji gomile, a zatim skrenuli u mračan prolaz gdje se u blistavu asfaltu ogledala jarka svjetlosna reklama »Sedam mlinova«.

Portal varijetea bio je prazan. Predstava je odavno započela; kroz izblijedjele crvene portijere dopirao je do nas žagor gomile.

Smijući se, pokaže mi Jupp u oglasnom ormariću fotografiju na kojoj je bio prikazan u kaubojskom kostimu između dviju slatko nasmiješenih plesačica kojima su grudi bile sapete svjetlucavim ljuščicama.

»Čovjek s noževima«, glasio je natpis ispod slike.

- Pođimo - reče Jupp ponovo, i, tek što sam se malko pribrao, već me provukao kroz tijesna vrata koja su se jedva razabirala. Uspinjali smo se oskudno osvijetljenim kružnim stubama na kojima je vonj znoja i šminke nagoviještao blizinu pozornice. Jupp je išao preda mnom, ali je na jednom zavoju stubišta odjednom stao, spustio kovčeg, zgrabio me za rame i tiho upitao:

- Imaš li hrabrosti?

Na to sam pitanje čekao već tako dugo da sam se sada prepao zbog njegove nenadanosti. Čini se da nisam izgledao osobito hrabro kad sam odgovorio:

- Hrabrosti očajanja.

- To je ona prava hrabrost - kliknuo je smijući se prigušeno. - Dakle?

Šutio sam; odjednom nas zapljusne val divljeg smijeha koji se digao do nas kroz uski prolaz; bio je tako snažan da sam se prepao i nehotice stresao od jeze.

- Bojim se - rekoh tiho.

- I ja. - Zar nemaš povjerenja u mene?

- Imam, kako da nemam ... ali... hajdemo - rekoh promuklo, gurnuh ga naprijed i dodadoh: - Meni je svejedno.

Ušli smo u malo predvorje koje je lijevo i desno bilo podijeljeno na mnoštvo kabina, grubo sabitih od drvenih ploča; nekoliko se šarenih likova vrzlo naokolo, a kroz pukotinu između kulisa bijedna izgleda vidjeh na pozornici klauna kako otvara svoja golema usta; i opet dopre do nas burni smijeh gomile, ali me Jupp uvuče kroz jedna vrata i zaključa ih za sobom. Obazro sam se oko sebe. Kabina je bila vrlo

tijesna i gotovo prazna. Na jednoj je stijeni visilo ogledalo, pokraj njega na osamljenu čavlu Juppov kaubojski kostim, a na klimavu stolcu ležao je snopić starih karata za igru. Jupp je bio nervozno užurban; skinuo mi je ogrtač, bacio kaubojski kostim na stolac, objesio o čavao moj kaput a zatim i svoju vjetrovku. Iznad zida kabine vidio sam na crveno obojenom dorskom stupu električni sat koji je pokazivao osam sati i dvadeset i pet minuta.

- Još pet minuta - promrmlja Jupp oblačeći svoj kostim. - Da napravimo jednu probu?

U tom času netko zakuca na vratima kabine i vikne: - Pripremite se!

Jupp zakopča kaput i stavi na glavu kaubojski šešir. Ja viknuh kroz grčevit smijeh: - Zar ćeš na smrt osuđenoga vješati na pokus?

Jupp dohvati kovčeg i odvuče me iz kabine. Tu je stajao neki čovjek sa ćelom koji je promatrao posljednje majstorije klauna na pozornici. Jupp mu šapne na uho nešto što nisam razumio; čovjek, sav zaprepašten, izbeči oči, pogleda mene, pogleda Juppa i snažno zaklima glavom. Jupp mu opet nešto prišapne kao da ga o nečemu uvjerava.

Meni je sve bilo ravnodušno. Neka me živa nabodu na ražanj; imam ukočeno rame, popušio sam jednu tanku cigaretu, sutra bih imao dobiti tri četvrtine kruha za sedamdeset i pet opeka. Ali tek sutra... Činilo se da će aplauz srušiti kulise. Klaun je umorna, iscerena lica glavinjao prema nama kroz prolaz između kulisa, stao tu nekoliko sekundi i vratio se na pozornicu klanjajući se s ljubeznim smiješkom na licu. Kapela je zasvirala tuš. Jupp je još nešto šaptao onom čovjeku sa ćelom. Klaun je triput izišao i triput se vratio na pozornicu i klanjao se sa smiješkom! Kapela je tada započela neku koračnicu, i Jupp pođe žustra koraka, s kovčegom u ruci, na pozornicu. Pozdravio ga je mlaki pljesak. Promatrao sam umornih očiju kako Jupp nabada karte na čavle, koji su očigledno bili unaprijed pripremljeni, i kako zatim karte redom probada svaku svojim nožem, točno u sredini. Odobravanje postade življe, ali ne vatreno. Zatim je uz tiho udaranje bubnja izveo manevar s velikim krušnim nožem i s drvenom kladicom, i ja sam kroz svoju ravnodušnost osjetio da je ta točka zaista malko mršava. S druge strane pozornice promatralo ga je nekoliko oskudno odjevenih djevojaka ... A onda me odjednom zgrabi onaj čovjek sa

ćelom, odvuče me na pozornicu, pozdravi Juppa svečanim mahanjem rukama i reče izvještačenim policijskim glasom: - Dobar večer, gospodine Borgalevvski.

- Dobar večer, gospodine Erdmenger - odgovori Jupp jednako svečanim tonom.

- Evo, dovodim vam konjokradicu, pravog propalicu, gospodine Borgalevvski, da ga prije vješanja malko poškakljate svojim sjajnim noževima ... toga nitkova... Njegov mi se glas učinio prenaglašeno smiješnim, bijedno neprirodnim, kao papirno cvijeće i najjeftinija šminka. Bacio sam jedan pogled u gledalište, i od toga sam se trenutka, pred tim ustreptalim, požudnim, tisućglavim, napetim čudovištem, koje je sjedilo u mraku kao da se sprema na skok, naprosto iskopčao.

Sve mi je bilo do bljutavosti svejedno, jarko me je svjetlo reflektora zasljepljivalo, i ja sam u svome traljavu odijelu, s kukavnim cipelama na nogama, vjerojatno bio nalik na pravog konjökradicu.

- Oh, samo mi ga vi ovdje ostavite, gospodine Erdmenger; ja ću s tom vucibatinom brzo obračunati.

- Vrlo dobro, pozabavite se s njim, i ne štedite noževe.

Jupp me ščepa za šiju, a gospodin Erdmenger cereći se napusti pozornicu ukočenih koljena. Odnekud je netko na pozornicu bacio uže, i Jupp me njime sveže uz podnožje dorskog stupa, iza kojega je bila naslonjena plavo obojena kulisa s vratima. Osjećao sam neko pijanstvo ravnodušnosti. Zdesna sam čuo neugodan uzavreli žagor napete publike; osjetio sam da je Jupp imao pravo kad je govorio o njezinoj krvožednosti. Njezina je pohota treptala u zraku ispunjenom slatkim, bljutavim vonjem, a kapela je svojim sentimentalnim vihorom bubnjeva za podizanje napetosti pojačavala dojam jezive tragikomedije u kojoj bi mogla poteći prava krv, plaćena pozornička krv ... Gledao sam ukočena pogleda ravno preda se i mlohavo se opustio, jer me je pridržavalo čvrsto stegnuto uže. Kapela je svirala sve tiše, dok je Jupp rutinerski izvlačio svoje noževe iz karata i zadijevao ih u tobolac, i usput mene mjerio melodramatskim pogledima. A kad je sve noževe spremio, obratio se publici; i njegov je glas bio odvratno našminkan kad je rekao: - Ja ću pred vama toga gospodina okružiti noževima, moja gospodo, a vi se uvjerite da ne bacam tupe noževe ... Izvukao je iz džepa komadić konca, a zatim je

neugodno mirno vadio iz tobolca nož za nožem, svakim pojedinim dodirnuo konac i tako ga rasjekao u dvanaest komada; noževe je redom ponovo pozaticao u tobolac.

Ja sam dotle gledao daleko iza njega, daleko iznad kulisa, daleko iznad polugolih djevojaka, u neki drugi život, kako se meni činilo ...

Napetost gledalaca nabila je zrak elektricitetom. Jupp mi priđe da mi, tobože, još jednom pritegne uže i šapne mi mekim glasom: - Stoj mirno, posve mirno, i imaj u mene povjerenja, dragi...

Ovo njegovo novo odugovlačenje pojačalo je napetost gotovo do eksplozije; prijetila je opasnost da ta napetost isteče u prazno, ali on odjednom raskrili ruke i pusti ih da jedre kao ptice koje tiho kruže, a na njegovu se licu pojavi onaj izraz magične koncentracije kojoj sam se divio na stubištu. Činilo se kao da tom čarobnjačkom gestom u isti mah opčarava i gledaoce. Pričinilo mi se da čujem neko čudno jezovito stenjanje; shvatio sam: to je bio signal opomene za mene.

Povukao sam svoj pogled iz beskrajne daljine, pogledao Juppa, koji je sada stajao baš preda mnom, svojim očima u visini mojih očiju; podigao je ruku, posegnuo polako, prema tobolcu, i ja sam i to shvatio kao znak namijenjen meni. Stajao sam mirno, posve mirno, i zaklopio oči...

Bio je to divan osjećaj; trajao je možda dvije sekunde, možda dvadeset sekundi, ne znam. Dok sam slušao tiho zujanje noževa i osjećao kratke snažne udarce zraka kad su udarali pokraj mene u vrata na kulisi, činilo mi se kao da po vrlo uskoj gredi prelazim preko nekoga bezdanog ponora. Koračao sam posve sigurno, a ipak sam osjećao svu jezovitost opasnosti... Bojao sam se, ali sam bio posve svjestan da neću pasti; nisam brojio, a ipak sam otvorio oči u trenutku kad je posljednji nož udario u vrata pokraj moje desne ruke ...

Burni me pljesak potpuno osvijestio; otvorio sam oči širom i ugledao Juppovo blijedo lice; poletio je k meni i počeo nervoznim rukama odvezivati moje uže. Zatim me je odvukao u sredinu pozornice, naprijed sve do rampe; klanjao se, klanjao se, klanjao sam se i ja; u sve bučnijem odobravanju pokazivao je on na mene, a ja na njega; on se smješkao meni, a ja njemu, oba zajedno klanjali smo se publici.

U kabini nismo progovorili ni riječi. Jupp baci probušene karte na stolac, skide moj ogrtač sa čavla i pomože mi da ga obučem. Svoj

kaubojski kostim objesio je na čavao, obukao svoju vjetrovku, obojica stavismo kape na glavu. Kad sam otvorio vrata, naleti na nas mali čovjek sa ćelom i vikne: »Honorar povećan na četrdeset maraka!« Juppu je pružio nekoliko novčanica. U tome sam času shvatio da je Jupp odsada moj šef i ja se nasmiješih, a i on pogleda mene i nasmiješi se.

Jupp me uze za ruku, i mi se jedan pokraj drugoga spustismo uskim, oskudno osvjetljenim stubama na kojima se osjećao miris stare šminke. Kad smo stigli do portala, reče Jupp smijući se: - Sad ćemo kupiti cigareta i kruha...

Ja sam, međutim, tek sat kasnije shvatio da sada imam pravo zanimanje, posao koji se sastoji samo u tome da zauzmem svoje mjesto i da malko sanjarim. Deset ili dvadeset sekundi. Bio sam čovjek u kojega se bacaju noževi ...

ŽELJEZNIČKA STANICA ZIMPREN

Preveo Viktor Zmegač

Naslov originala
DER BAHNHOF VON ZIMPREN - 1958

Za željezničke službenike okružne uprave Wöhnisch željeznička stanica u Zimprenu već odavno znači strah i trepet.

Ako je tko u službi nemaran ili na kakav drugi način omrzne svom pretpostavljenom, počnu o njemu šaputati: »Ako tako nastavi, premjestit će ga u Zimpren.« A ipak je još prije dvije godine premještaj u Zimpren bio san svih željezničkih službenika okružne uprave Wöhnisch.

Kada su blizu Zimprena obavljena uspješna bušenja nafte a tekuće zlato počelo navirati u debelim mlazovima iz zemlje, cijene zemljišta isprva su se udesetorostručile. Ali su mudri seljaci dočekali čas kad je cijena, pošto je tekuće zlato već četiri mjeseca teklo u debelim mlazovima, porasla stostruko. Poslije toga cijena više nije skakala jer su mlazovi bivali tanji, osamdeset, šezdeset i tri, naposljetku četrdeset centimetara; taj se obujam ustalio pola godine, a cijene zemljišta, koje su bile pale na pedesetorostruko od izvorne cijene, porasle su opet za znatan postotak. Dionice društva SUB TERRA SPES postale su, nakon perioda nestalnosti, konačno stabilne.

Samo je jedna osoba u Zimprenu odoljela tome neočekivanom blagostanju: šezdesetogodišnja udova Klipp, koja je sa svojim slaboumnim slugdm Goswinom i dalje obrađivala svoju zemlju, dok su oko njezinih polja nicale barake od žljebastog lima, male prodavaonice, kina, a radnička se djeca po uljenim kaljužama igrala »prospektora«. Uskoro su se u stručnim časopisima za sociologiju pojavile prve studije o fenomenu zvanom Zimpren, umni radovi, spretne analize koje su u odgovarajućim krugovima izazvale odgovarajuću pažnju. Netko je napisao reportažni roman »Nebo i pakao u Zimprenu«, sniman je i film, a jedna je mlada dama plemenita roda objavila u ilustriranim novinama svoje nadasve decentne memoare »Kao uličarka u Zimprenu«. Broj stanovništva u Zimprenu porastao je u roku od dvije godine od tri stotine osamdeset i sedam na

pedeset i šest tisuća osam stotina i devetnaest.

Željeznička uprava brzo se prilagodila novom blagostanju: velika, moderna kolodvorska zgrada s velikom čekaonicom, benzinskom kupelji, non-stop kinom, knjižarom, restoranom i magazinom podignuta je brzinom koja je bila očito u opreci sa sporošću željezničke uprave, sporošću što se pogrešno smatrala poslovičnom. Šef upravnog okruga Wöhnisch objavio je parolu koja se još dugo razglašavala: »Budućnost našeg okruga ovisi o Zimprenu«. Zaslužne službenike, čije je unapređenje sprečavao nedostatak budžetskih mjesta, sada su brzo unaprijedili, premjestili u Zimpren pa su se tako u Zimprenu okupile najvrsnije snage okruga. U iznenada sazvanoj izvanrednoj sjednici komisije za vozni red Zimpren je proglašen stanicom na kojoj staju i brzi vlakovi. Razvitak je u to vrijeme potvrđivao opravdanost tih revnih mjera: brojni nezaposleni još su hrlili u Zimpren i nestrpljivo stajali u repu pred uredima personalne službe.

U krčmama što su ih otvarali u Zimprenu bili su valjana udova Klipp i njezin sluga Goswin omiljeni gosti; unekoliko folkloristički ostaci, reprezentanti starosjedilaca, oni su davali začudne dokaze svoje sposobnosti u pijančevanju i sklonosti prema raznim izrekama u kojima su pridošlice već uskoro našli neprekidan poticaj za smijeh i šalu. Floru Klipp rado su častili s nekoliko čaša jakog piva kako bi je čuli kazivati: »Ne uzdaj se u zemlju, ne uzdaj se nikad, sto i osam je centimetara duboka«; a Goswin bi poslije dvije-tri rakije, kad god bi netko zaželio, ponavljao izreku što ju je većina gostiju već poznavala iz ispovijesti mlade plemkinje koja se - bez prava uostalom - bila dičila intimnim vezama s Goswinom; tko bi se obratio Goswinu, mogao je čuti: »Ta vidjet ćete, vi ćete vidjeti.«

U to je vrijeme Zimpren neprestano napredovao; što je isprva bilo nesređeno naselje od niza baraka, kućica od žljebastog lima, sumnjivih krčama, preobrazilo se u skladan mali grad koji je jednom prilikom bio čak domaćin kongresa urbanista. SUB TERRA SPES već je odavna odustala od toga da od udove Klipp jeftino otkupi polja koja su se nalazila na povoljnom mjestu blizu stanice, te se isprva činilo da će ugroziti daljnji razvitak na tom mjestu, sve dok se mudri arhitekti nisu dosjetili da ih kao »vrlo rijedak dekor« pohvale i uklope u urbanistički plan; tako su kupus, krumpir i repa uspijevali točno na mjestu na kojemu je SUB TERRA SPES namjeravala sagraditi svoju

glavnu upravnu zgradu i kupalište za inženjere višeg stupnja.

Flora Klipp ostala je neumoljiva a Goswin je neumoljivo ponavljao, poput responzija u litaniji, svoju izreku: »Ta vidjet ćete, vi ćete vidjeti.« Njemu svojstvenim marom i nježnošću i nadalje je njegovao repu, sadio krumpir u savršeno ravnim redovima i neartikuliranim se glasovima tužio na uljenu čađu koja je nagrđivala zelenilo lišća.

Činilo se da je posrijedi glasina pa se pronosila šaptom: da su se mlazovi nafte stanjili; da ne iznose više četrdeset centimetara, nego samo - šaptalo se - trideset i šest; u stvari su iznosili samo još dvadeset i osam centimetara, a kada se službeno navodio još obujam od trideset četiri centimetra, iznosio je zapravo samo još devetnaest. Poluslužbena laž podržavala se do te mjere da se u času kada više ništa, baš ništa nije izviralo iz strpljive zemlje objavljivalo kako je mlaz debeo još petnaest centimetara. Tako su puštali da nafta, iako već punih četrdeset dana više nije tekla, u službenim izvještajima dalje teče; noću se krišom iz udaljenih bušilišta firme SUB TERRA SPES vagonima dobavljala nafta i predavala željezničkoj upravi koja je, ništa ne sluteći, i dalje bila uvjerena da prevozi domaću naftu. Ipak je i u službenim izvještajima o proizvodnji debljina mlaza polagano opadala: od petnaest na dvanaest, od dvanaest na sedam - a zatim smjelim skokom na ništicu; službeno se tvrdilo da to treba smatrati privremenom pojavom, premda su svi upućeni znali da je nalazište presahnulo zauvijek.

Željeznička je stanica upravo u to doba doživjela svoj procvat; premda je manje vlakova s naftom napuštalo stanicu, ipak je baš tada silno porastao broj radnika koji su tražili posla, a taj porast treba pripisati spretnosti šefa reklame tvrtke SUB TERRA SPES; ali istodobno su otpušteni radnici počeli odlaziti iz Zimperna, a otkaz su, uznemireni glasinama, dali i oni koji bi na demontaži postrojenja našli posla bar još za dobrih godinu dana; stoga je na kolodvorske šaltere i na spremište prtljage uslijedila takva navala da je šef stanice, videći svoje najbolje službenike na rubu sloma, sav očajan zatražio pojačanje. Sazvana je izvanredna sjednica uspravnog savjeta na kojoj je na brzinu odobreno novo - petnaesto - budžetsko mjesto za Zimpren. Kažu da je na toj sjednici - ako je vjerovati onome što ljudi šapuću - bilo oštrih sukoba; mnogi su se članovi upravnog savjeta protivili odobrenju novoga budžetskog mjesta, ali je šef upravnog

okruga Wöhnisch navodno izjavio: »Naša je dužnost da na ustuk neosnovanom pesimističkom govorkanju mase pružimo dokaz optimizma«.

I vlasnik kolodvorskog restorana doživio je navalu ravnu gužvi pred šalterom: otpušteni su morali zaliti svoj očaj, a pridošli svoju nadu, pa budući da pivo brzo razvezuje jezike, združile su se obje grupe svake večeri u očajnoj pijanci. Prilikom tih pijanki moglo se ustanoviti da je slaboumni Goswin svakako bio kadar svoje responzije transponirati iz futura u prezent, jer sada je govorio: »Eto, vidite, vidite li sada?«

Očajničkim naporima pokušavalo je cijelo više tehničko osoblje tvrtke SUB TERRA SPES pronaći nove naslage nafte. Na poziv tvrtke stigao je iz dalekih krajeva avionom neki muškarac odvažna lika, opaljen od sunca, u odijelu nalik na kaubojsko; danima su silne eksplozije potresale zemlju i ljude, ali ni tehničkom kauboju nije uspjelo iz tamne zemlje izmamiti čak ni jedan jedini milimetar širok mlaz. S jedne od svojih njiva motrila je Flora Klipp, zaposlena upravo vađenjem mrkve, satima nekoga mladog inženjera kako očajnički vrti bat ručne sisaljke; naposljetku preskoči plot, uhvati mladića za rame i, vidjevši da plače, privine ga na grudi i reče mu utješno: »E, moj momče, krava, koja više ne daje mlijeka, ne daje ga i gotovo«.

Kako je činjenica da su vrela presahnula tako očito protivurječila prognozama, pobrinuo se netko da glasine, koje su bivale sve beznadnije, začini parolom što je imala odvratiti pažnju: sabotaža. Nisu se žacali da uhapse Goswina, da ga preslušaju, i premda je zbog nedostatka dokaza morao biti pušten na slobodu, ipak je javnosti priopćena jedna pojedinost iz njegova prijašnjeg života koja je mnoge začudila: u mladosti je dvije godine stanovao u uličnom bloku u kojemu je stanovao i jedan tramvajac, komunist. Čak je i na valjanu Floru Klipp pala sumnja; napravljena je premetačina stana, ali nije pronađeno ništa što bi je teretilo, osim jedne crvene podvezice; prisutnost te podvezice obrazložila je na način koji se komisiji nije činio posve uvjerljiv: izjavila je da je u mladosti naprosto rado nosila crvene podvezice.

Dionice tvrtke SUB TERRA SPES padale su kao suho jesensko lišće, a i direkcija je obrazložila obustavu eksploatacije u Zimpernu navodeći da je politički motivi, koji u državnom interesu moraju ostati tajni, sile na povlačenje.

Zimpren je ubrzo opustio; bušilice su demontirali, barake prodavali na dražbi, cijena zemljišta pala je na polovicu izvorne vrijednosti, ali nije bilo seljaka koji bi imao hrabrosti da se okuša na toj prljavoj izgaženoj zemlji. Stambeni blokovi prodavali su se kao ruševni objekti, kanalizacija se čupala iz zemlje. Punih godinu dana Zimpren je bio Eldorado staretinara i trgovaca otpacima koji se nisu koristili čak ni željezničkim uslugama jer su svoju lovinu odvozili teretnim automobilima: police i bolnički uređaji, pivske čaše, pisaći stolovi i tramvajske tračnice tako su opet odvučeni iz Zimprena.

U to je vrijeme šefu upravnog okruga Wöhnisch svaki dan stizala po jedna anonimna dopisnica s tekstom: »Budućnost našeg okruga ovisi o Zimprenu«. Svi pokušaji da se pronađe pošiljaoc izjalovili su se. Zimpren, označen kao brzovozna stanica u međunarodnom voznom redu, ostao je to još pola godine. Dojurivši bučnom snagom, brzi su vlakovi stali na tome novom novcatom kolodvoru srednje veličine gdje nije nitko ni ulazio ni izlazio; a često se koji putnik, zijevajući na prozoru svoga odjela, pitao ono što se mnogi putnici pitaju na mnogim stanicama: »A zašto ovdje stojimo?« Je li dobro vidio: nije li bilo suza u očima prometnika inteligentna izgleda koji je bolno zgrčenom rukom dizao signalni kolut dajući vlaku znak za polazak?

Putnik se nije prevario: službenik Weinert zaista je plakao; on koji je svojedobno zatražio da ga iz Hulkihna, brzovozne stanice bez budućnosti, premjeste u Zimpren, spoznao je da ovdje trati i rasipa svoju inteligenciju, svoje iskustvo, svoje administrativne sposobnosti. I još je jedna druga osoba putniku urezala neizbrisivu uspomenu na stanicu Zimpren: onaj odrpani tip koji je, naslonivši se na svoju motiku, pratio vlak, koji je iza rampe ubrzano odmicao, svojom drekom: »Eto vidite, vidite li sada?«

U toku dviju tužnih godina okupila se u Zimprenu, doduše, opet neka zajednica, ali samo malena jer je mudra Flora Klipp, u času kad su cijene pale na desetinu izvorne vrijednosti, pokupovala gotovo čitav Zimpern - pošto su staretinari i trgovci otpacima tlo temeljito očistili; no, i spekulacija gospođe Klipp pokazala se brzopletom jer poduzetnoj udovi nije uspjelo u Zimpren privući dovoljno radne snage za obradu zemlje.

Jedino što je u Zimprenu ostalo nepromijenjeno bila je nova

željeznička stanica; namijenjena gradu od sto tisuća stanovnika, služila je naselju od sedamdeset i osam stanovnika. Stanica je velika, moderna, opremljena potpunim komforom. Okružna uprava svojedobno nije oklijevala da u građevinskom troškovniku predvidi i stopu za umjetničko uljepšavanje zgrade; sjeverno pročelje, bez prozora resi stoga golema freska, djelo genijalnog Hansa O. Winklera; freska za koju je željeznička uprava odredila motto »Čovjek i kotač« izvedena je u biranim sivozelenim, crnim i narančastim tonovima, a prikazuje kulturnu historiju kotača; ali, kako su željeznički službenici izbjegavali sjevernu stranu zgrade, dugo se na nju osvrtao jedino slaboumni Goswin koji je pred licem freske običavao objedovati kad je tlo, na kojemu se prije obavljao utovar nafte, obrađivao za sjetvu krumpira.

Kad se pojavio vozni red u kojemu je Zimpren bio brisan iz popisa brzovoznih stanica, umjetni se optimizam, podržavan nekoliko mjeseci, posve rasplinuo. Tješeći se pojmom »kriza«, sada su morali spoznati da permanentnost stanja u koje su zapali više nije opravdavala optimističku riječ »kriza«. Ipak je petnaest službenika - od toga šest s obitelji - nastanjivalo kolodvorsku zgradu mimo koje su brzi vlakovi sada prezirno jurili u daljinu; tri su teretna vlaka svakodnevno prolazila šutke, a samo su dva vlaka još zaista stala: putnički vlak koji dolazi iz Senstettena i odlazi u Höhnkimme; i vlak koji iz Hönkimme ide u Senstetten; Zimprenu su dostajala zapravo samo dva službenička mjesta, a bilo je popunjeno petnaest.

Šef upravnog okruga predloži - po običaju vrlo smjelo - da se budžetska mjesta naprosto ukinu a zaslužni namještenici premjeste na perspektivne stanice; ali je »Savez za zaštitu željezničarskih interesa« protiv te odluke uložio prosvjed i - s pravom - upozorio na zakon koji ne dopušta ukidanje budžetskog mjesta - kao što drugi zakoni ne dopuštaju svrgavanje predsjednika vlade. Osim toga je isti savez priložio izjavu jednog stručnjaka za naftu koji je tvrdio da bušenja u Zimprenu nisu bila dovoljno duboka, da su se radovi prije vremena zanemarili. Po njegovu je mišljenju još bilo nade da se pronađu novi izvori, a poznato mu je i to da prospektori tvrtke SUB TERRA SPES ne vjeruju u Boga.

Spor između željezničke uprave i saveza povlačio se od jedne instance do druge, i dospio pred mjerodavni sud koji se izjasnio protiv

željezničke uprave - pa su stoga budžetska mjesta ostala netaknuta, uz obvezu da se i ubuduće moraju popunjavati.

Naročito žestoko jadao se željeznički sekretar Suchtok, mlad čovjek kojemu su nekoć, u školi, predskazivali sjajnu budućnost, ali već dvije godine upravlja odjelom koji nema ama baš ni jednog jedinog posjetioca: spremištem prtljage. Predstojnik odjela za vozne karte nešto je malo bolje prolazio, ali zaista samo malo bolje. Osoblje u prometnom uredu ipak još tješi bar to što čuju - premda mimo Zimprena - zujanje telegrafskih žica, što dokazuje da se negdje - premda izvan Zimprena - nešto zbiva.

Žene starijih službenika osnovaše bridž-klub, žene mladih službenika okupiše igrače badmintona, ali je i poklonicima bridža i prijateljima badmintona užitak kvarila Flora Klipp koja se, u nedostatku radne snage, sama svojski mučila obrađujući polja uokrug stanice; kadšto bi prekinula svoj posao dobacujući onima u zgradi riječi poput: »Vucibatine gospodske, lijenčine smrdljive«. Čuli su se i teži izrazi, prostiji, pa nisu primjereni književnom tekstu. Goswin je prisutnost zgodnih mladih žena, koje su u dvorištu stanice igrale badminton, također ocijenio kao provokaciju te je dokazao da je svoj rječnik proširio jer je vikao: »Kurve, same kurve!« - izreka koju su mladi, neoženjeni službenici pripisivali njegovu poznanstvu s mladom plemkinjom.

Naposljetku su i mlade i starije dame odlučile da učestale psovke nekako suzbiju; predavale su se tužbe, određivala ročišta, dolazili su odvjetnici, a željeznički sekretar Suchtok, koji je dvije godine uzalud čekao putnike s prtljagom, trljao je ruke: u jednom jedinom danu predane su dvije aktovke i tri kišobrana. Ali kad je htio sam preuzeti te predmete, poučio ga je njegov podređeni službenik, kondukter Uhlscheid, da je njemu, doduše, povjeren nadzor, ali da je primanje prtljage zadatak podređenog službenika, dakle Uhlscheidov. Uhlscheid je zaista imao pravo, pa se Suchtok morao zadovoljiti time što je navečer, kad su putnici opet podigli svoju prtljagu, smio ubrati pristojbe: pet puta po trideset pfeniga; po prvi put u dvije godine zazvonila je nova novcata kasa.

Mudri je šef stanice u međuvremenu s Florom Klipp sklopio kompromis: izjavila je da je spremna svoje - kakp je sada tvrdila - neosnovane uvrede obustaviti; osim toga, preuzela je obvezu da će se

i Goswin suzdržati od svih nedopuštenih čina. Zauzvrat, ali tako reći privatno jer to službeno nije moguće, stavio joj je šef stanice na raspolaganje muški zahod, za pohranu poljodjelskog oruđa, i ženski zahod, za svrhu kojoj ga je namijenio i arhitekt. Udovi Klipp čak je dopušteno - što mora ostati strogom tajnom jer prelazi granice usluge - da smjesti svoj traktor u željezničkom magazinu, i da založi svoj objed sjedeći na mekim jastucima goleme blagovaonice. Budući da je žalila mladoga Suchtoka, udova Klipp je iz čiste dobrote kadšto predala svoju torbu s jelom ili svoj kišobran u spremište prtljage.

Samo je nekolicini službenika dosad uspjelo da dobiju premještaj iz Zimprena; ali i nadalje se prazna mjesta moraju popunjavati, pa se u upravnom okrugu Wöhnisch već odavna smatra javnom tajnom da je Zimpren kaznena stanica: u njoj se okupljaju razbijači i pijanice, nepoćudni elementi, na nevolju onih pristojnih elemenata kojima nije pošlo za rukom da proguraju svoj premještaj.

Ožalošćen, stavio je šef stanice prije nekoliko dana svoj potpis na godišnji blagajnički izvještaj koji je iskazivao prihode u visini od trideset maraka i osamdeset pfeniga; prodane su dvije povratne karte za Senstetten: bio je to crkvenjak iz Zimprena i njegov jedini ministrant koji su svake godine revno polazili na izlet u Senstetten da se ondje dive lurdskoj špilji; zatim dvije povratne karte za Höhnkimme, stanicu iza Zimprena, a bio je to stari Bandicki koji je sa svojim sinom posjetio specijalista za uho; jedna obična karta za Höhnkimme: bila je to prastara baba Glusch koja je ondje posjetila svoju obudovjelu snahu da joj bude pri ruci kod ukuhavanja šljiva; na povratku povezao ju je Goswin na prtljažniku svog bicikla; osam naplata za prtljagu - dvije aktovke i tri kišobrana, vlasništvo odvjetnika, dvaput torba, jedanput kišobran Flore Klipp. I dvije peronske karte: bio je to župnik koji je crkvenjaka i ministranta dopratio do vlaka i zatim ih opet dočekao.

To je tužna bilanca za nadarenog šefa stanice koji je svojedobno napustio Hulkihn jer je vjerovao u budućnost. Već odavna više ne vjeruje u budućnost. On je taj koji svome nadređenom šefu šalje anonimne dopisnice, a kadšto ga i naziva prerušenim glasom ponavljajući usmeno ono što stoji i na dopisnicama: »Budućnost našeg okruga ovisi o Zimprenu«.

U posljednje vrijeme Zimpren je, doduše, postao mjesto hodočašća jednoga mladog studenta povijesti umjetnosti koji je

odlučio da napiše dizertaciju o djelu već preminulog Hansa 0. Winklera; taj mladić po nekoliko sati provodi u pustoj, komfornoj kolodvorskoj zgradi čekajući povoljno vrijeme za fotografsko snimanje i upotpunjavajući svoje bilješke; a ondje običava založiti i svoj sendvič tužeći se zbog nedostatka restoranskih usluga. Mlaka voda iz vodovoda njegovu grlu nimalo ne prija; ustanovio je s negodovanjem da se u muškom zahodu pohranjuju »neslužbeni predmeti«. Mladić dolazi prilično često jer se golema freska mora snimati dio po dio; ali njegova se prisutnost, na žalost, ne odražava pozitivno na kolodvorsku blagajnu jer on posjeduje povratnu kartu, i ne upotrebljava spremište za prtljagu. Jedini čovjek koji crpe neku korist iz čestih putovanja studenta umjetnosti mladi je Brehm, kondukter koji je zbog pijanstva u službi po kazni premješten u Zimpren; snašla ga sreća pa smije bušiti studentovu povratnu kartu, a to je sklonost sudbine koja u njegovih kolega budi zavist. On je bio taj kojemu je predana tužba zbog stanja u muškom zahodu, i koji je time začeo skandal što je na neko vrijeme opet svratio opću pažnju na Zimpren. Bit će da se još svatko sjeća parnice nastale zbog »neslužbene upotrebe službenih prostorija«. No, danas je i to već odavna zaboravljeno. Šef stanice ponadao se da će ga zbog te parnice po kazni premjestiti iz Zimprena, ali se ta nada izjalovila jer se po kazni može biti premješten samo u Zimpren, a nipošto iz Zimprena.

IZGUBLJENA ČAST KATARINE BLUM

ili:
Kako nastaje i kamo vodi nasilje

Prevela
Zrinjka Bernardi Glovacki i Nikica Petrak

Naslov originala
DIE VERLORENE EHRE DER KATHARINA BLUM
oder: Wie Gewalt entstehen und wohin sie führen kann

Osobe kao i radnja ove pripovijetke izmišljeni su. Ako su se u opisima izvjesnih novinskih postupaka nadale sličnosti s postupcima novina »Bild«, to ne znači da su te sličnosti hotimične ili slučajne, one su prosto neizbježne.

1

Za izvještaj koji slijedi ima nekoliko sporednih i tri glavna izvora koji će tu, na početku, biti jedanput navedeni, ali se zatim više neće spominjati. Glavni izvori: policijski zapisnici sa saslušanja, advokat dr Hubert Blorna, te njegov školski i studentski drug, državni tužilac Petar Hach koji je - u povjerenju, razumije se - nadopunio zapisnike sa saslušanja, stanovite mjere istražnih organa i rezultate izviđanja ukoliko se nisu bili pojavili u zapisnicima; i to ne, kako se bezuvjetno mora dodati, za službenu, već samo za privatnu upotrebu, jer ga je upravo dirnula muka njegova prijatelja Blorne koji sve to skupa nije sebi mogao objasniti, a ipak je, »kad dobro razmislim«, sve to smatrao »ne samo objašnjivim, već gotovo logičnim«. Kako će, s obzirom na držanje optužene i na vrlo težak položaj njezina branitelja, slučaj Katarine Blum ostati ionako manje ili više fiktivan, to su možda neke male, veoma ljudske nekorektnosti što ih je Hach počinio, ne samo shvatljive nego i oprostive. Sporedne izvore, neke veće a neke manje

važnosti, ovdje nije potrebno spominjati jer se njihova upletenost, zapetljanost, uplitanje, pristranost, pogođenost i iskaz nadaju iz samog izvještaja.

2

Ako se izvještaj - jer ovdje se toliko govori o izvorima - tu i tamo učini »razliven«, moli se za ispriku: bilo je to neizbježivo. S obzirom na »izvore« i »tok« ne može se govoriti o kompoziciji, pa bi umjesto toga trebalo možda uvesti pojam svođenja (kao tuđica predlaže se kondukcija), i taj bi pojam morao biti jasan svakome tko se kao dijete (ili čak kao odrastao) ikad igrao u lokvama, oko njih i njima, te iz njih izvodio kanale, međusobno ih povezivao, praznio, skretao zaokretao, sve dok sav raspoloživi potencijal vode iz lokve ne bi sveo u jedan zajednički kanal, pa ga zatim, po mogućnosti čak propisno i uredno, prema pravilima, skrenuo na niži nivo, u odvod koji je postavila nadležna uprava ili u neki kanal. Ne poduzima se dakle ništa više nego neka vrsta drenaže ili isušivanja. Izraziti postupak dovođenja u red! Ako se dakle tok ove pripovijesti mjestimice razlije, pri čemu razlike ili izjednačavanja nivoa igraju neku ulogu, moli se za uviđavnost jer, napokon, postoje i zakrčenja, zastoji, pješčani nanosi, neuspjele kondukcije i izvori koji se »sastati ne mogu«, osim toga podzemna strujanja itd., itd.

3

Činjenice, koje bi možda trebalo izložiti prije svega, brutalne su: u srijedu, 20. II 1974, večer uoči ženske pokladne noći u nekom gradu, mlada, dvadeset sedmogodišnja žena napušta oko 18.45 sati svoj stan da bi sudjelovala na jednoj privatnoj zabavi s plesom.

Četiri dana kasnije, nakon - to se zaista mora tako izraziti (čime se ukazuje na potrebne razlike u nivou koje omogućuju tok) - dramatičnog razvoja događaja, u nedjelju navečer, gotovo u isto vrijeme - točnije rečeno oko 19.04 - ona zvoni na vratima stana višega kriminalističkog inspektora Waltera Moedinga koji je, iz službenih a ne privatnih razloga, upravo pri tome da se preruši u šeika, te izjavljuje zaprepaštenom Moedingu u zapisnik da je u podne, oko 12.15,

ustrijelila u svom stanu novinara Wernera Tötgesa; neka se pobrine da se razvale vrata njezina stana i da se onaj ondje »odnese«; ona sama da je između 12.15 i 19 sati tumarala gradom ne bi li osjetila kajanje ali da nije osjetila nikakvo kajanje; osim toga moli da bude uhapšena, rado bi bila ondje gdje i njezin »dragi Ludwig«.

Moeding, koji tu mladu osobu već poznaje s raznih saslušanja i osjeća za nju određenu simpatiju, ne sumnja ni trenutka u njezine navode. Svojim privatnim kolima vozi je u policijski prezidij, obavještava svoga pretpostavljenog, glavnoga kriminalističkog inspektora Beizmennea, daje da mladu ženu smjeste u ćeliju, četvrt sata kasnije sastaje se s Beizmenneom pred vratima njezina stana gdje primjereno uvježbana grupa razvaljuje vrata i rtalazi potvrdu navodima mlade žene.

Ovdje ne treba naveliko govoriti o krvi, jer samo nužne razlike u nivou treba da vrijede kao neizbježive; ovime stoga upućujemo na kino i televiziju, na »stravíće« i muzičke komedije dotične vrste. Ako ovdje nešto već treba teći, onda ne krv. Možda bi tek trebalo ukazati na stanovite kolorističke efekte: ustrijeljeni Tötges imao je na sebi improvizirani kostim šeika, skrojen od već dobrano izlizane ponjave, a svatko zna što na mnogo bijeloga može prirediti mnogo crvene krvi. Pri tom nužno pištolj postaje gotovo pištolj za prskanje, pa jer je kod kostima ipak riječ o platnu, tu su moderno slikarstvo i scenografija bliže nego drenaža. Dobro. To su dakle fakti.

4

Da je foto-reporter Adolf Schönner, kojega su tek na Pepelnicu pronašli ustrijeljena u jednom šumarku zapadno od veseloga grada, također bio žrtva Blumove, to se neko vrijeme nije smatralo nemogućim; kasnije međutim, kad je u slijed zbivanja unesen stanovit kronološki red, to je »dokazano kao netočno«. Jedan je vozač taksija poslije iskazao da je isto tako u šeika prerušenog Schönnera s nekom mladom, u Andalužanku maskiranom ženskom, odvezao upravo do onog šumarka. Ali Tötges je bio ustrijeljen već u nedjelju u podne, Schönner tek u utorak u podne. Iako je ubrzo ustanovljeno da oružje kojim je počinjeno ubojstvo i koje je nađeno kraj Tötgesa ne može nikako biti oružje kojim je ubijen Schönner, sumnja je nekoliko sati

padala na Blumovu i to zbog motiva. Ako je već imala razloga da se osveti Tötgesu, imala je bar isto toliko razloga da se osveti i Schönneru. Da bi Blumova, međutim, mogla posjedovati dva oružja, to se istražnim organima ipak učinilo vrlo nevjerojatno. Blumova je u svome krvavom činu krenula na djelo s hladnom razboritošću; zapitana kasnije je li ustrijelila i Schönnera, dala je ominozan, u pitanje uvijen odgovor: »Pa, zapravo zašto ne i njega?« Ali potom se odustalo od sumnje i za Schönnerovo umorstvo, jer ju je provjera alibija nedvosmisleno rasteretila. Nitko tko je poznavao Katarinu Blum, ili je u toku istrage upoznao njezin karakter, nije sumnjao da bi ona, da je ubila Schönnera, to jasno i priznala. Vozač taksija, koji je par vozio do šumarka (»Ja bih to prije nazvao zapušteno grmlje«, rekao je), u svakom slučaju nije na fotografijama prepoznao Blumovu. »Bože moj«, rekao je, »te zgodne smeđokose mlade djevojke, visoke od 1,63 do 1,68, vitke i u dobi od 24 do 27 godina - pa takvih se za karnevala ovuda mota sva sila.«

U Schönnerovu stanu nisu pronađeni nikakvi tragovi Blumove, ništa što bi ukazivalo na Andalužanku. Schönnerovi kolege i znanci znali su samo da je u utorak oko podne, iz krčme u kojoj se sastaju novinari, »kidnuo s nekakvom fuksom«.

5

Jednom visokom funkcionaru karnevala, trgovcu vinom i zastupniku za pjenušac, koji se mogao pohvaliti da je povratio smisao za humor, laknulo je što su oba čina obznanjena tek u ponedjeljak odnosno u srijedu. »Tako nešto na početku veselih dana - i raspoloženje i poslovi su propali. Ako iziđe na javu da se maskiranje zloupotrebljava za kriminalna djela, raspoloženje se odmah pokvari a posao ode k vragu. To su tek prava svetogrđa. Za opuštenost i veselje hoće se povjerenja, to im je osnova.«

6

Pošto su obznanjena oba umorstva njegovih novinara, ZEITUNG se ponašao prilično čudnovato. Luda uzrujanost! Udarni naslovi. Naslovne stranice. Posebna izdanja. Predimenzionirane osmrtnice.

Kao da je - kad se na svijetu već puca - umorstvo jednog novinara nešto osobito, važnije nego recimo umorstvo nekoga bankovnog direktora, bankovnog činovnika ili pljačkaša banke.

Ovdje se mora zabilježiti ta činjenica pretjerane pažnje štampe, jer ne samo ZEITUNG, već i ostale novine doista su umorstvo jednog novinara tretirale kao nešto posebno zlo, užasno, gotovo svečano, umalo bi se moglo reći kao ritualno umorstvo. Govorilo se štoviše o »žrtvi svog poziva«, a sam se ZEITUNG, dakako, tvrdoglavo držao verzije da je i Schönner žrtva Blumove, pa ako se već mora priznati da Tötges po svoj prilici ne bi bio ustrijeljen da nije postao novinar (nego recimo postolar ili pekar), trebalo bi ipak pokušati ustanoviti ne bi li bolje bilo govoriti o pozivom uvjetovanoj smrti, jer će se još objasniti zašto je tako pametna i gotovo hladna osoba kao Blumova ubojstvo ne samo planirala nego izvela, te u odlučnom trenutku što ga je sama inscenirala ne samo posegnula za pištoljem, već ga i aktivirala.

7

Prijeđimo odmah s ovoga nadasve niskog nivoa opet na višu ravan. Maknimo krv. Zaboravljena nek bude uzbuđenost štampe. Stan Katarine Blum u međuvremenu je očišćen, sagovi koji su postali neupotrebljivi svršili su u smeću, namještaj je prebrisan i vraćen na mjesto, sve to troškom i poticajem dra Blorne koji je posredstvom svoga prijatelja Hacha ishodio za to punomoć, iako još ni izdaleka nije sigurno da će Blorna biti upravitelj njezine imovine.

U svakom slučaju, ta je Katarina Blum u etažno vlasništvo stana vrijednog ukupno sto tisuća maraka investirala u roku od pet godina sedamdeset tisuća u gotovu, dakle ima tu - kako se izrazio njezin brat koji trenutno izdržava neznatnu kaznu zatvora - već nečega »opipljivog za maznuti«. Ali tko bi onda nadoknadio kamate i amortizaciju za preostalih četrdeset tisuća maraka, čak i ako se ukalkulira ne baš neznatno povećanje vrijednosti. Ne ostaje samo aktiva već i pasiva.

Totges je, uostalom, već dugo pokopan (neprimjereno svečano, kako su neki tvrdili). Schönnerova smrt i sahrana nije začudo bila zapažena i obavljena s toliko prenemaganja i pomnosti. Zašto, zaista? Zato što nije bio »žrtva svog poziva«, već vjerojatnije žrtva jedne

ljubomorne drame? Kostim šeika je u spremištu dokaznog materijala, također i pištolj (0,8) u čije je podrijetlo upućen jedino Blorna, dok su se policija i državno tužilaštvo uzalud trudili da ga utvrde.

8

Istraga o aktivnosti Blumove za ta četiri sporna dana krenula je što se prvih dana tiče dobro, zapela je tek kad je trebalo ispitati nedjelju.

Sam je Blorna u srijedu poslije podne Katarini Blum isplatio dvije pune tjedne plaće u visini od po 280 DM, jednu za tekući, drugu za naredni tjedan, budući da je i sam u srijedu poslije podne sa ženom putovao na zimski odmor. Katarina je Blornama ne samo obećala, nego se gotovo zaklela da će konačno jednom uzeti dopust i zabavljati se za karnevala, a ne. kao svih prijašnjih godina preuzeti sezonski posao. Radosno je saopćila Blornama da je te večeri pozvana na mali privatni kućni bal svojoj kumi, prijateljici i pouzdanici Elzi Woltersheim, i da se tome toliko raduje, ta već dugo nije imala prilike zaplesati. Gospođa Blorna da je na to rekla: »Čekaj samo, Katarinčice, kad se vratimo priredit ćemo opet neku party, pa ćes onda i ti moći opet zaplesati.« Otkada je bila u gradu, pet ili šest godina, Katarina se uvijek tužila kako nema mogućnosti »da jednostavno ode nekud zaplesati«. Bilo je, kako je pričala Blornama, tih lokala u kojima frustrirani studenti traže zapravo samo kakvu besplatnu drocu, zatim onih kao bohemskih mjesta na kojima je njoj također bilo previše razvratno, a plesnih priredbi vjerskih zajednica upravo se gnušala.

U srijedu poslije podne Katarina je, kao što se lako moglo ispitati, još dva sata radila kod bračnog para Hiepertz, gdje je prigodice i na zahtjev ispomagala. Budući da su za karnevalskih dana Hiepertzovi također napuštali grad i odlazili kćerki u Lemgo, Katarina je staru gospođu i gospodina svojim Volkswagenom odvezla još i na kolodvor. Usprkos velikim poteškoćama s parkiranjem ustrajala je na tome da ih isprati do perona te da im ponese prtljagu. (»Ne za novac, za takve usluge ne smijemo joj uopće ništa ponuditi, to bi je duboko povrijedilo«, objasnila je gospođa Hiepertz.) Vlak je, kao što se može dokazati, krenuo u 17.30 sati. Dade li se Katarini pet do deset minuta da usred već započele karnevalske gužve pronađe svoja kola, daljnjih dvadeset ili čak dvadeset pet minuta da stigne do svoga stana

smještenog u park-naselju izvan grada, u koji je dakle mogla stupiti tek između 18 i 18.15 sati, ako se s pravom dopusti da se oprala, presvukla i pojela neku sitnicu, tada ni jedna minuta nije ostajala nepokrivena,"jer je već oko 19.25 stigla na party kod gospođe Woltersheim, ne autom nego tramvajem, a nije bila prerušena ni kao beduinka ni kao Andalužanka, već samo s crvenim karamfilom u kosi, u crvenim čarapama i cipelama, u visoko zatvorenoj bluzi od honanske svile boje meda i u običnoj suknji od tweeda iste boje. Može biti svejedno je li se Katarina na party dovezla svojim autom ili tramvajem; ali se to ovdje mora spomenuti jer je u toku ispitivanja bilo vrlo važno.

9

Istraga je pošla lakše od trenutka kad je stupila u stan Woltersheimovih, jer je Katarina, a da to nije ni slutila, od 19.25 sati nadalje stajala pod policijskom prismotrom.

Čitavu večer, od 19.30 pa do 22.00 sata, prije nego je s njim napustila stan, ona je »isključivo i prisno«, kako je kasnije i sama kazala, plesala sa stanovitim Ludwigom Göttenom.

10

Ovdje ne bi trebalo zaboraviti iskazati dužnu zahvalnost državnom tužiocu Peteru Hachu, jer samo i jedino njemu zahvaljujemo obavijest koja već graniči s internim sudskim tračem: da je kriminalistički inspektor Erwin Beizmenne od trenutka kad je Blumova s Göttenom napustila stan Woltersheimove dao prisluškivati telefone Woltersheimove i Blumove. To se dogodilo na način koji bi možda vrijedilo priopćiti. Beizmenne bi u takvom slučaju nazvao za to nadležnog pretpostavljenog i rekao bi mu: »Opet mi trebaju moji jahači. Ovaj put dva.«

11

Iz Katarinina stana Götten očito nije telefonirao. Hach o tome barem nije ništa znao. Sigurno je da je Katarinin stan bio strogo

nadziran, i kad se u četvrtak ujutro do 10.30 sati nije ni telefoniralo niti je Götten napuštao stan, a jer je Beizmenne počeo gubiti strpljenje i živce, osam teško naoružanih policijskih službenika silom je ušlo u stan, zauzelo ga upravo na juriš, uz najstrože mjere opreza, pretražilo ga, ali Göttena više nisu našli, tek »izrazito opuštenu, gotovo sretnu« Katarinu, koja je stajala kraj svoga kuhinjskog ormara i iz velike šalice pila kavu, te jela maslacem i medom namazanu krišku bijeloga kruha. Učinila se sumnjivom utoliko što nije djelovala iznenađeno već opušteno, »ako ne i trijumfalno«. Nosila je ogrtač za kupanje od zelena pamuka izvezena margaretama, ispod toga neodjevena, i kad ju je inspektor Beizmenne (»prilično osorno«, kako je kasnije pričala) zapitao.gdje je Götten, rekla je da ne zna kad je Ludwig napustio stan. Ona da se probudila oko 9.30 sati, a on da je tada već otišao. »Bez oproštaja?« »Da.«

12

Na ovome bi mjestu valjalo doznati ponešto o jednom vrlo spornom pitanju koje je postavio Beizmenne, a što je Hach jednom ispripovijedao, porekao, zatim još jednom ispričao i po drugi put porekao. Blorna smatra da je to pitanje važno, jer vjeruje, ako je zaista bilo postavljeno, da bi tu i nigdje drugdje mogao biti početak Katarinine ogorčenosti, osramoćenosti i bijesa. Budući da Blorna i njegova supruga Katarinu Blum prikazuju kao nadasve osjetljivu, gotovo plahu u pitanjima seksa, ovdje moramo odvagnuti mogućnost da je Beizmenne - također strahovito bijesan zbog iščezlog Göttena za kojega je vjerovao da ga sigurno ima - mogao postaviti sporno pitanje. Naime Beizmenne je, navodno, izazovno opuštenu i na svoj kuhinjski ormar naslonjenu Katarinu zapitao: »Pa, jel'te pofukao?« na što da je Katarina, i zajapurivši se i u ponosnom trijumfu odgovorila: »Ne, ja to ne bih tako nazvala.«

Može se mirne duše pretpostaviti, ako je Beizmenne postavio to pitanje, da od tog trenutka između Katarine i njega više nikako nije moglo doći do povjerenja. Činjenica da između njih dvoje doista i nije uspostavljen odnos povjerenja - iako je Beizmenne, koji slovi kao »ne baš tako loš« to dokazano pokušavao - ne bi se, međutim, smjela smatrati konačnim dokazom da je on to ominozno pitanje zaista i

postavio. Hach, koji je prisustvovao premetačini, svakako među znancima i prijateljima slovi kao »seksualac« i sasvim bi bilo moguće da je njemu glavom pala na pamet jedna tako neotesana misao kad je vidio nadasve atraktivnu Blumovu, tako nehajno naslonjenu na svoj kuhinjski ormar, te da bi on to pitanje rado postavio ili tako grubo definiranu radnju s njom rado obavio.

13

Stan je nakon toga temeljito pretražen, neki su predmeti zaplijenjeni, prije svega papiri. Katarini Blum dopušteno je da se u prisutnosti ženske policijske službenice Pletzer odjene u kupaonici. Vrata kupaonice ipak nisu smjela biti sasvim zatvorena; njih su najstrože čuvala dva naoružana službenika. Katarini je bilo dopušteno da sa sobom ponese torbicu, a budući da njezino hapšenje nije bilo isključeno, smjela je sa sobom ponijeti spavaćicu, toaletnu torbicu i nešto za čitanje. Njezina se biblioteka sastojala od četiri ljubavna romana, tri kriminalistička romana i jedne Napoleonove biografije, te biografije kraljice Kristine Švedske. Sve su knjige potjecale iz nekoga kluba prijatelja knjige. Budući da je neprestano pitala »Ali kako, kako to, kakav sam prekršaj počinila«, napokon joj je policijska službenica Pletzer uljudno saopćila da je Ludwig Götten dugo traženi razbojnik kojemu je pljačka banke gotovo dokazana, a osumnjičen je za umorstvo i druge zločine.

14

Kad su Katarinu Blum napokon oko 11,00 sati iz njezina stana vodili na saslušanje, ipak su na kraju odustali od toga da joj navuku lisice. Beizmenne je, doduše, bio sklon da ustraje na lisicama, ali je nakon kratkog razgovora između službenice Pletzer i svoga pomoćnika Moedinga pristao da se od toga odustane. Budući da je toga dana započinjala proslava ženske pokladne noći, zbog koje brojni stanari nisu otišli na posao, a još nisu bili krenuli u svakogodišnje saturnalijske povorke, na svečanosti, itd., nekih tridesetak stanara desetorokatne stambene zgrade, u kaputima, kućnim haljecima i kupaćim ogrtačima stajalo je u foajeu, a foto-

reporter Schönner stajao je na nekoliko koraka od dizala kad je Katarina Blum između Beizmenna i Moedinga, praćena naoružanim policijskim službenicima, izlazila iz njega. Bila je fotografirana više puta, sprijeda, straga, sa strane; najzad, jer je u svojem stidu i smetenosti više put pokušala zakriti lice i pri tom se saplela s ručnom torbom, toaletnom torbicom i jednom plastičnom vrećicom u kojoj su bile dvije knjige i pribor za pisanje, slikana je raščupane kose i upravo neprijazna izraza lica.

15

Pol sata kasnije, pošto su je upoznali s njezinim pravima i pružili joj priliku da se opet malo dotjera, započelo je u prisutnosti Beizmennea, Moedinga, gospođe Pletzer i državnih tužilaca dra Kortena i Hacha saslušanje, koje je uneseno u zapisnik: »Zovem se Katarina Brettloh, rođ. Blum. Rođena sam 2. ožujka 1947. u Gemmelsbroichu, okrug Kuir. Otac mi je bio rudar Peter Blum. Umro je kad mi je bilo šest godina, u dobi od trideset sedam godina, od ozljede pluća zadobivene u ratu. Poslije rata moj je otac opet radio u jednom rudniku škriljevca a sumnjalo se i da su mu od rada u rudniku oštećena pluća. Nakon njegove smrti moja je majka imala poteškoća s penzijom jer se socijalna skrb i udruženje rudara nisu mogli sporazumjeti. Ja sam već odmalena morala raditi kućanske poslove jer je otac često pobolijevao i prema tome manje zarađivao, i majka je na više mjesta radila kao čistačica. U školi nisam imala nikakvih poteškoća, iako sam za školovanja morala obavljati mnoge kućanske poslove, ne samo doma nego i kod susjeda i drugih suseljana, gdje sam ispomagala pri pečenju, kuhanju, spremanju zimnice i kolinju. Radila sam mnogo i kod kuće, te pomagala oko žetve. Uz pomoć svoje kume, gospođe Elze Woltersheim iz Kuira, dobila sam 1961, po završetku školovanja, mjesto kao kućna pomoćnica u Gerbersovoj mesnici u Kuiru, gdje sam koji put morala pomagati i kod prodaje. Od 1962. do 1965. pohađala sam uz pomoć i financijsku potporu svoje kume gospođe Woltersheim, koja je ondje radila kao nastavnica, domaćinsku školu u Kuiru koju sam završila s vrlo dobrim uspjehom. Od 1966. do 1967. radila sam kao ekonom u cjelodnevnom dječjem vrtiću tvrtke Koeschler u susjednom Oftersbroichu, dobila sam zatim namještenje kao kućna

pomoćnica kod dra Kluthena, liječnika, također u Oftersbroichu, gdje sam ostala samo godinu dana jer je gospodin doktor bivao sve napasniji a to se gospođi doktorici nije sviđalo. Ni meni se ta nasrtljivost nije sviđala. Bila mi je odvratna Godini 1968, kad sam nekoliko tjedana bila bez namještenja i svojoj majci pomagala u kućanstvu, a povremeno ispomagala i na sastancima te kuglaškim večerima bubnjarske družine iz Gemmelsbroicha, posredstvom Kurta Bluma, svoga starijeg brata, upoznala sam tekstilnog radnika Wilhelma Brettloha za kojega sam se nekoliko mjeseci kasnije i udala. Stanovali smo u Gemmelsbroichu, gdje sam povremeno, za vikenda kad je promet izletnika pojačan, pomagkla u kuhinji Kloogove gostionice, ponekad i kao konobarica. Već nakon pola godine osjetila sam nesavladivu odbojnost prema mužu. O tome ne želim ništa pobliže izjaviti. Napustila sam muža i preselila se u grad. Rastavljeni smo mojom krivnjom, zbog zlonamjernog napuštanja, i ja sam ponovo uzela svoje djevojačko prezime. Najprije sam stanovala kod gospođe Woltersheim, dok nakon nekoliko tjedana nisam pronašla namještenje kao voditeljica kućanstva u kući poreznog stručnjaka dra Fehnerna, gdje sam i stanovala. Gospodin dr Fehnern omogućio mi je da pohađam večernje tečajeve i tečajeve za daljnje usavršavanje, te da položim stručni ispit kao državno ispitana domaćica. Bio je vrlo ljubezan i veoma velikodušan, pa sam kod njega ostala i nakon što sam položila ispit. Potkraj 1969. godine gospodin dr Fehnern uhapšen je u vezi sa znatnim utajama poreza ustanovljenim kod velikih tvrtki za koje je radio. Prije nego što su ga odveli dao mi je omotnicu s tri mjesečne plaće i zamolio me neka se i nadalje brinem da sve bude u redu, da će se uskoro vratiti, rekao je. Ostala sam još mjesec dđna, brinula se o njegovim namješteniсima koji su pod nadzorom poreznih inspektora radili u njegovu birou, držala kuću čistom i vrt urednim, a brinula sam se i za rublje. Nosila sam gospodinu dru Fehnernu u istražni zatvor uvijek svježe rublje, jelo također, osobito ardensku paštetu koju sam naučila pripremati kod mesara Gerbersa u Kuiru. Biro je kasnije zatvoren, kuća zaplijenjena, morala sam napustiti svoju sobu. Gospodinu dru Fehnernu bile su očito dokazane i pronevjera i krivotvorenje i dospio je doista u zatvor, gdje sam ga i nadalje posjećivala. Htjela sam mu vratiti i one dvije mjesečne plaće koje sam mu još dugovala. On to naprosto nije dopustio. Vrlo brzo pronašla sam

mjesto kod bračnog para dr Blorna koji sam upoznala posredstvom gospodina Fehnerna.

Blorne stanuju u jednom bungalovvu u park-naselju Jug. Iako su mi ponudili da stanujem ondje, odbila sam, htjela sam napokon biti nezavisna i baviti se svojim zanimanjem više kao slobodnom profesijom. Bračni par Blorna bio je prema meni vrlo dobrohotan. Gospođa Blorna pomogla mi je - ona radi u jednom velikom arhitektonskom birou - da kupim stan u satelitskom gradu na jugu, koji su reklamirali pod mottom »Stanujte elegantno na rijeci«. Gospodin dr Blorna u svojstvu advokata za privredne sporove, a gospođa dr Blorna u svojstvu arhitekta, bili su upoznati s projektom. S gospodinom drom Blornom proračunala sam financiranje, kamate i amortizaciju dvosobnog stana s kuhinjom i kupaonicom, na 8. katu, i budući da sam u međuvremenu mogla staviti na stranu uštedu u iznosu od 7 000 DM, a bračni par Blorna jamčio je za kredit u iznosu od 30.000 DM, već sam na početku 1970. uselila u svoj stan. Moji minimalni mjesečni troškovi iznosili su u početku oko 1 100 DM, ali kako mi bračni par Blorna nije zaračunavao hranu, štoviše, gospođa Blorna mi je svakoga dana davala nešto jela i pića da uzmem sa sobom, mogla sam živjeti vrlo štedljivo i svoj kredit amortizirati brže no što sam isprva računala. Ondje već četiri godine samostalno vodim kućanstvo, moje radno vrijeme počinje u sedam sati izjutra i svršava oko šesnaest i trideset, kad posvršavam kućne poslove, čišćenje, kupovinu i pripreme za večeru. Brinem se i za sve rublje u kućanstvu. Između šesnaest i trideset i sedamnaest i trideset brinem se za vlastito kućanstvo a zatim obično još sat i pol do dva radim kod bračnog para Hiepertz, penzionera. Rad subotom i nedjeljom i jedni i drugi plaćaju mi posebno. U slobodno vrijeme radim povremeno kod traiteura Klofta ili ispomažem na primanjima, zabavama, svadbama, u društvima i na balovima, najčešće kao honorarna domaćica, paušalno i na vlastiti rizik, ponekad i za tvrtku Kloft. Radim na kalkulaciji, organizacionom planiranju, povremeno i kao kuharica ili konobarica. Moj brutto prihod iznosi u prosjeku 1.800 do 2.300 maraka mjesečno. U poreznom uredu vode me kao slobodnu profesiju. Porez i osiguranje plaćam sama. Sve te stvari... poreznu prijavu itd. za mene besplatno obavlja Blornin biro. Od proljeća 1972. posjedujem Volkswagen, godina proizvodnje 1968, koji mi je povoljno odstupio Werner Klormer, kuhar

zaposlen kod firme Kloft. Postalo mi je preteško javnim prijevoznim sredstvima stizati na različita i često mijenjana radna mjesta. S autom sam postala dovoljno pokretna da mogu raditi i na primanjima i svečanostima u udaljenijim hotelima.«

16

Ispitivanje je trajalo od 11.30 do 12.30 sati, i nakon prekida od jednog sata od 13.30 do 17.45 sati, dok taj dio saslušanja nije zaključen. U podnevnoj pauzi Blumova je odbila da od policijske uprave primi kavu i sendviče sa sirom, pa čak ni intenzivno nagovaranje očito naklone gospođe Pletzer i pomoćnika Moedinga nisu mogli izmijeniti njezino držanje. Bilo joj je - kako je pričao Hach - očito nemoguće razlučiti službeno od privatnog, uvidjeti nužnost saslušanja. Kad je Beizmenne, koji je s apetitom pio kavu i jeo sendviče, s raskopčanim ovratnikom i olabavljenom kravatom očinski ne samo izgledao već se tako počeo i ponašati, zatražila je Blumova da je odvedu u njezinu ćeliju. Oba policijska službenika određena za njezino čuvanje dokazano su se trudila da joj ponude kavu i sendviče, ali je ona tvrdoglavo odmahivala glavom, sjedila na svojoj prični, pušila cigaretu te mrštenjem nosa i grimasama koje su svjedočile o gađenju izražavala svoju odvratnost prema ćelijskom zahodu koji je još bio poprskan ostacima povraćanja. Kasnije, pošto su je gospođa Pletzer i oba mlada službenika nagovorili, dopustila je, da joj ona izmjeri puls, a kad se puls pokazao normalnim, udostojala se prihvatiti da joj iz obližnjeg kafea donesu šalicu čaja i biskvit, ali je ustrajala na tome da plati iz vlastita džepa, premda je jedan od mladih službenika, koji je tog jutra stražario pred vratima njezine kupaonice dok se odijevala, bio spreman da je »časti«. Mišljenje obaju policijskih službenika i gospođe Pietzer o toj epizodi s Katarinom Blum: bez humora.

17

Između 13.30 i 17.45 sati nastavljeno je saslušanje okrivljene kao svjedoka u vlastitom predmetu, koje bi Beizmenne rado bio skratio, ali je Blumova inzistirala na opširnosti koju su oba državna tužioca

priznala kao njezino pravo, a na kraju se i Beizmenne - isprva preko volje, a kasnije uviđavno, zbog iznesene pozadine koja mu se učinila važnom - složio s opširnošću.

Oko 17.45 iskrslo je pitanje treba li da se saslušanje nastavi ili prekine, treba li da Blumovu puste ili da je smjeste u ćeliju. Ona je oko 17.00 doista pristala da primi još jedan vrčić čaja i da pojede sendvič (sa šunkom), te se složila da se saslušanje nastavi, jer joj je Beizmenne obećao da će, pošto bude zaključeno, biti puštena. Sada se govorilo o njezinu odnosu spram gospođe Woltersheim. Ona je, rekla je Katarina Blum, njezina kuma, oduvijek se brinula o njoj, dalja je sestrična njezine majke; kad se doselila u grad, odmah je stupila s njom u vezu.

»20. 2. bila sam pozvana na taj kućni bal, koji se zapravo imao održati 21. 2., na žensku pokladnu noć, ali je onda pomaknut, jer je gospođa Woltersheim za žensku pokladnu noć preuzela poslovne obaveze. To je bila prva plesna zabava u kojoj sam nakon četiri godine sudjelovala. Ispravljam svoju izjavu u tom smislu: češće, možda dva, tri, moguće i četiri puta zaplesala sam kod Blorna kad sam ondje navečer pomagala oko gostiju. U kasne sate, kad bih svršila s pospremanjem i pranjem suđa, kad bi kava bila servirana a dr Blorna preuzeo bar, doveli bi me u salon i ondje bih zaplesala s gospodinom drom Blornom i drugom gospodom iz akademskih, privrednih i političkih krugova. Kasnije sam vrlo nerado ili oklijevajući prihvaćala te pozive, a zatim uopće više ne, budući da su gospoda često bila pripita pa bi tu i tamo dolazilo do nasrtljivosti. Točnije rečeno: te sam pozive odbijala otkad posjedujem vlastiti auto. Ranije sam ovisila o tome da me koji od te gospode poveze kući. I s onim ondje gospodinom« - pokazala je na Hacha koji je zbilja pocrvenjeo, »povremeno bih zaplesala.« Pitanje je li i Hach postajao nasrtljiv nije bilo postavljeno.

18

Dužina preslušavanja dala se objasniti time što je Katarina Blum zapanjujući pedantno kontrolirala svaku pojedinu formulaciju, zahtijevala da joj se svaka rečenica pročita onako kako je unesena u zapisnik. Npr. u prethodnom odlomku spomenute nasrtljivosti ušle su

u zapisnik najprije kao nježnosti, odnosno najprije u formulaciji »da su gospoda postajala nježna«, našto se Katarina Blum zgranula i od čega se energično branila. Došlo je do kontroverza o definicijama između nje i državnih tužilaca, između nje i Beizmennea, jer je Katarina tvrdila da je nježnost obostrana, a nasrtljivost jednostrana radnja, a potonja je uvijek i bila posrijedi. Kad su gospoda ustvrdila da sve to i nije tako važno te da će ona biti kriva ako saslušanje potraje duže nego što je uobičajeno, rekla je da neće potpisati zapisnik u kojem umjesto nasrtljivost stoji nježnost. Da za nju ta razlika ima odlučno značenje, a jedan od razloga zašto se rastala od svoga muža povezan je baš s tim: on upravo nikada nije bio nježan nego uvijek nasrtljiv.

Sličnih kontroverza bilo je oko riječi »dobrostivi«, primijenjene na bračni par Blorna. U protokolu je stajalo »ljubezni prema meni«, Blumova je inzistirala na riječi dobrostivi, a kad joj je umjesto toga ponuđena čak riječ dobroćudni, jer da dobrostivi zvuči staromodno, pobunila se i ustvrdila da ljubeznost i dobroćudnost nemaju ništa zajedničko s dobrotom, te da je u držanju Blorna prema sebi osjećala ovo posljednje.

19

U međuvremenu su preslušani stanari zgrade, od kojih je veći broj mogao o Katarini Blum iskazati malo ili gotovo ništa; povremeno bi je sretali u dizalu, pozdravljali se, znalo se da njoj pripada crveni Volkswagen, jedni su je držali sekretaricom, drugi poslovođom odjela u robnoj kući; uvijek je bila uredna, prijazna, premda i hladna. Od stanara iz pet apartmana na osmom katu, na kojemu se nalazio i Katarinin stan, samo je dvoje moglo saopćiti nešto pobliže. Jedna je bila vlasnica frizerskog salona, gospođa Schmill, drugi je bio penzionirani službenik elektrane, imenom Ruhwiedel, a zbunjivala je objema iskazima zajednička tvrdnja da je Katarina tu i tamo primala ili sa sobom dovodila jednog muškarca. Gospođa Schmill tvrdila je da je taj muškarac dolazio redovito, tako, svaka dva-tri tjedna, te da je to bio otprilike četrdesetogodišnji gospodin koji je djelovao vrlo gipko, »očito iz boljih« krugova, dok je gospodin Ruhwiedel označio posjetitelja kao prilično mladog dugajliju koji je u stan ulazio katkada sam, a katkada s

gospođicom Blum. I to za protekle dvije godine otprilike osam do devet puta, »i to samo oni posjeti koje sam ja zapazio - o onima koje nisam primijetio ne mogu, naravno, ništa ni reći«.

Kad je Katarina kasno poslije podne suočena s tim iskazima i kad su zatražili da o njima zauzme stav, Hach je bio taj koji joj je, i prije nego je formulirao pitanje, pokušao izići u susret te predložio da su ti muški posjetioci možda bila ona gospoda koja su je povremeno odvozila kući. Katarina, sva zajapurena od stida i ljutnje, oštro je odvratila pitanjem je li možda zabranjeno primati muške posjete, pa budući da nije htjela krenuti tim putem što ga je on iz prijateljstva otvorio, ili ga kao takvog nije raspoznala, postao je i Hach nešto oštriji i rekao da joj mora biti jasno kako se ovdje istražuje jedan vrlo ozbiljan slučaj, naime slučaj Ludwiga Göttena, slučaj široko razgranat, kojim se policija i državno tužilaštvo bave već više od godinu dana, pa je sada pita je li kod muških posjeta, koje ona očito ne poriče, uvijek bila riječ o jednom te istom gospodinu. Tu je sada brutalno upao i Beizmenne te rekao: »Vi, dakle, toga Göttena poznajete već dvije godine.«

Tom tvrdnjom bila je Katarina toliko osupnuta da nije našla odgovora, samo je odmahujući glavom pogledavala Beizmennea, i kad je zatim promucala jedno začuđujuće blago »Ali ne, ne, ja sam ga tek jučer upoznala«, to nije djelovalo baš previše uvjerljivo. Kako je potom od nje zatraženo da identificira muškog posjetioca, »gotovo preneražena« odmahnula je glavom i odbila iskaz o tome. Tu je Beizmenne ponovo postao očinski i počeo je uvjeravati, rekao je, ništa loše u tome ako ima prijatelja koji - i tu je učinio odlučnu psihološku pogrešku - prema njoj nije bio nasrtljiv nego možda nježan; ta ona je ionako rastavljena i nije više obvezana na vjernost, čak nije - treća odlučna pogreška! - za osudu ako bi možda iz tih nenasrtljivih nježnosti potekle i stanovite materijalne prednosti. To je Katarinu Blum učinilo do kraja prkosnom. Odbila je svaki daljnji iskaz i uporno stala na tome da je odvedu u ćeliju ili kući. Na zaprepaštenje svih nazočnih, Beizmenne je izjavio, blago i umorno - bilo je već 20.40 sati - da će je jedan službenik odvesti kući. Ali tada, kad je već ustala i uzela torbicu, toaletnu torbicu i plastičnu vrećicu, upitao ju je sasvim nenadano i oštro: »Kako je samo ove noći izišao iz kuće, taj vaš nježni Ludwig? Svi ulazi, svi izlazi bili su nadzirani - vi, vi ste morali znati neki put i

pokazati mu ga, a ja ću to već izvući. Do viđenja.«

20

Moeding, Beizmenneov asistent koji je Katarinu vozio kući, izvijestio je kasnije da je vrlo uznemiren stanjem te mlade žene i da se boji da bi ona mogla dići ruku na sebe; da je potpuno dotučena, gotova, i da je, na način što iznenađuje, upravo u takvom stanju pokazala smisao za humor ili ga tek razvila. Dok se vozio s njom kroz grad, zapitao ju je u šali, ne bi li bilo zgodno kad bi se bezbrižno i bez primisli moglo negdje nešto popiti i zajedno poći plesati, i ona je kimnula i rekla da to ne bi bilo loše, možda čak zgodno, a kasnije, pred njezinom kućom, kad joj je ponudio da je otprati gore do njezinih vrata, da je sarkastično rekla: »Ah, bolje ne, imam dosta muških posjeta, kao što znate - ali svejedno hvala.«

Moeding je čitavu večer i pol noći pokušavao uvjeriti Beizmennea da bi Katarinu Blum trebalo pritvoriti radi njezine sigurnosti, a kad ga je Beizmenne upitao je li možda zaljubljen, rekao je ne, ona mu je samo draga, vršnjaci su i on ne vjeruje u Beizmenneovu teoriju o velikoj zavjeri u koju je upletena Katarina.

O čemu nije izvijestio, a što je Blorna ipak saznao posredstvom gospođe Woltersheim, bila su dva savjeta što ih je dao Katarini, koju je ipak otpratio kroz foaje do dizala. Dosta nezgodni savjeti koji su ga mogli skupo stajati, a osim toga opasni po život njega i njegovih kolega; on je naime Katarini, dok su stajali ispred dizala, rekao: »Ne dirajte telefon i sutra ne otvarajte novine«, pri čemu nije bilo jasno je li mislio ZEITUNG ili novine uopće.

21

Bilo je negdje oko 15.30 sati istoga dana (četvrtak, 21. 2. 74), kad je Blorna u svom zimovalištu prvi put privezao skije i htio krenuti na odulju turu. Od tog trenutka njegov odmor, kojemu se tako dugo veselio, bio je uprskan. Lijepa je bila duga večernja šetnja večer prije, ubrzo nakon dolaska, s Trudom dva sata kroz snijeg, zatim boca vina kraj kamina u kojemu je gorila vatra i duboki san uz otvoren prozor; prvi doručak na odmoru, otegnut, pa još jednom nekoliko sati na

terasi, dobro umotan u pletenu stolcu, i upravo tada, točno u onom trenutku kad je htio krenuti, iskrsnuo je onaj tip iz ZEITUNGA i bez ikakve pripreme počeo blebetati o Katarini. Smatra li on nju sposobnom za zločin? »Kako«, rekao je, »ja sam advokat i znam tko je sve sposoban za zločin. Kakav zločin uopće? Katarina? Nezamislivo, kako vam pada na pamet? Otkud znate?« Kad je napokon doznao da je jedan dugo traženi bandit dokazano prenoćio kod Katarine a da je negdje od 11 sati ujutro strogo saslušavaju, naumio je odmah odletjeti natrag i pomoći joj, ali je onaj tip iz ZEITUNGA - je li zbilja izgledao onako ljigavo ili mu se to tek kasnije učinilo? - rekao da tako strašno opet nije i ne bi li mu on mogao navesti neke njezine karakterne osobine. A kad je odbio, tip mu je rekao da je to loš znak i da bi se to moglo loše protumačiti, jer šutnja o njezinu karakteru u takvom slučaju, a riječ je o »front-page story«, nesumnjivo ukazuje na loš karakter, i već bijesan i vrlo razdražen, Blorna je rekao: »Katarina je vrlo pametna i hladna osoba« i ljutio se, jer ni to nije bilo točno i ni izdaleka nije izražavalo ono što je htio i morao reći. Još nikad nije imao posla s novinama, a pogotovo ne s novinama kao što je ZEITUNG, i kad se onaj tip odvezao u svom Porscheu, skinuo je Blorna skije i znao da je s odmorom gotovo. Otišao je gore k Trudi, koja je udobno umotana u pokrivače, napola spavajući, ležala na balkonu u suncu. Ispričao joj je. »Pa, daj nazovi«, rekla je i on je pokušao nazvati, triput, četiri puta, pet puta, ali je uvijek dobivao obavijest »Pretplatnik se ne javlja«. Pokušao je oko jedanaest navečer nazvati još jednom, ali se opet nitko nije javljao. Popio je mnogo i spavao loše.

22

Kad se u petak ujutro oko pola deset mrk pojavio na doručku, Truda mu je već pružala ZEITUNG. Katarina na naslovnoj stranici. Golema fotografija, golema slova. RAZBOJNIČKA DRAGANA KATARINA BLUM ODBIJA ISKAZ O MUŠKIM POSJETIMA. BANDIT I UBOJICA LUDWIG GÖTTEN ZA KOJIM SE VEĆ GODINU I POL TRAGA MOGAO JE JUČER BITI UHAPŠEN DA NJEGOVA LJUBAVNICA, VODITELJICA KUĆANSTVA KATARINA BLUM, NIJE IZBRISALA TRAGOVE I POKRILA NJEGOV

BIJEG. POLICIJA PRETPOSTAVLJA DA JE BLUMOVA VEĆ DULJE VRIJEME UPLETENA U ZAVJERU. (DALJE VIDI NA POSLJEDNJOJ STRANICI POD NASLOVOM: MUŠKI POSJETI.)

Ondje na posljednjoj stranici čitao je zatim da je ZEITUNG iz njegove izjave da je Katarina pametna i hladna napravio »ledeno hladna i proračunata«, a iz njegove uopćene izjave o kriminalitetu, da je »sigurno sposobna za zločin«.

ŽUPNIK IZ GEMMELSBROICHA IZJAVIO JE: »KOD NJE ME NIŠTA NE MOŽE IZNENADITI. OTAC JOJ JE BIO PRIKRIVENI KOMUNIST, A NJEZINA MAJKA, KOJU SAM IZ MILOSRĐA NEKO VRIJEME ZAPOŠLJAVAO KAO ČISTAČICU, KRALA JE MISNO VINO I U SAKRISTIJI SLAVILA ORGIJE SA SVOJIM LJUBAVNICIMA.«

»BLUMOVA VEĆ DVIJE GODINE REDOVITO PRIMA MUŠKE POSJETE. JE LI NJEZIN STAN BIO KONSPIRATIVNI CENTAR, SASTAJALIŠTE BANDE, MJESTO ZA RASPAČAVANJE ORUŽJA? KAKO JE TEK DVADESET I SEDMOGODIŠNJA VODITELJICA KUĆANSTVA DOŠLA DO VLASTITOG STANA U VRIJEDNOSTI KOJA SE OTPRILIKE CIJENI NA 110.000 MARAKA? POLICIJA I DALJE ISTRAŽUJE. DRŽAVNO TUŽILAŠTVO RADI PUNOM PAROM. SUTRA VIŠE. ZEITUNG KAO I UVIJEK U TOKU! SVE INFORMACIJE O POZADINI DOGAĐAJA U SUTRAŠNJEM SUBOTNJEM IZDANJU.«

Poslije podne, na aerodromu, rekonstruirao je Blorna ono što se potom uzastopce zbivalo.

10.25, poziv vrlo uzbuđenog Lüdinga, koji me preklinjao da se odmah vratim i da stupim u vezu s također vrlo uzbuđenim Alojzom. Alojz, navodno potpuno izvan sebe - što ja kod njega još nikad nisam doživio i što mi se stoga čini potpuno nevjerojatnim - trenutno na zasjedanju kršćanskih poduzetnika u Bad Bedeligu, gdje mora održati glavni referat i voditi diskusiju o načelnim pitanjima.

10.40, poziv Katarine, koja me pita jesam li ja to uistinu rekao tako kako je stajalo u ZEITUNGU. Radostan što joj to mogu razjasniti, objasnio sam joj okolnosti, a ona je rekla (protokolirano po sjećanju) otprilike ovo: »Vjerujem vam, vjerujem, sad znam kako te svinje rade. Danas ujutro čak su iščeprkali moju teško bolesnu majku, Brettloha i druge ljude. Kad sam je upitao gdje je, rekla je: »Kod Elze, i sad

moram opet na saslušanje.«

11.00, poziv Alojza, kojega sam doista prvi put u životu - a poznajem ga 20 godina - vidio uzbuđenog i uplašenog. Kaže, moram se odmah vratiti da ga preuzmem kao stranku u jednoj vrlo osjetljivoj stvari. On sam da mora održati referat, zatim objedovati s poduzetnicima, kasnije voditi diskusiju i navečer prisustvovati jednom neobaveznom skupu, ali da bi, tako, između 7.30 i 9.30 mogao biti kod nas kod kuće a zatim se poslije još pridružiti tom neobaveznom skupu.

11.30, Truda također smatra da odmah treba da otputujemo i pomognemo Katarini. Zaključujući po njezinu ironičnom smiješku, ona već ima jednu (vjerojatno kao i uvijek) točnu teoriju o Alojzovim poteškoćama.

12.15, rezervacije sređene; prtljaga spakovana, račun plaćen. Nakon jedva 40 sati odmora u taksiju u I. Ondje na aerodromu čekanje u magli od 14.00 do 15.00 sati. Dugi razgovor s Trudom o Katarini, kojoj sam, kako Truda zna, vrlo, vrlo privržen. Razgovarali i o tome kako smo Katarinu hrabrili neka ne bude tako preosjetljiva, neka zaboravi svoje nesretno djetinjstvo i profućkani brak. Kako smo nastojali da savlada svoj ponos kad je u pitanju novac i da joj s našeg računa damo povoljniji kredit nego banka. Uvjerilo je nije čak ni objašnjenje, ni shvaćanje kako mi nikako i ne gubimo ako nam umjesto 14% koje mora plaćati daje 9%, a ona bi, naprotiv, uštedjela mnogo novca. Kako smo Katarini dužni i zahvalnost: otkad ona mirno i prijazno, a i planski vodi naše kućanstvo, ne samo da su se naši troškovi znatno smanjili, već nas je oboje toliko oslobodila za naš profesionalni rad da to jedva možemo iskazati u novcu. Ona nas je oslobodila petogodišnjeg kaosa koji je opterećivao naš brak i naš posao.

Oko 16.30 sati, jer se čini da se magla neće dići, odlučujemo ipak krenuti vlakom. Po Trudinu savjetu ne nazivam Alojza Sträubledera. Taksi do kolodvora, gdje još hvatamo onaj u 17.45 za Frankfurt. Grozna vožnja - mučnina, nervoza. Čak i Truda ozbiljna i uzrujana. Ona predosjeća veliko zlo. Potpuno iscrpljeni ipak presjedamo u Münchenu, gdje hvatamo spavaća kola. Oboje očekujemo brige s Katarinom i oko nje, neprilike s Lüdingom i Sträubledерom.

Već u subotu ujutro na kolodvoru grada koji je primjereno vremenu karnevala još bio veseo, potpuno zgužvani i jadni, već na peronu kolodvora ZEITUNG, i opet s Katarinom u naslovu, ovaj put kako u pratnji nekog policijskog službenika u civilu silazi stepenicama policijskog prezidija. ZARUČNICA UBOJICE I DALJE PRKOSI! NIKAKVA PODATKA O GÖTTENOVU BORAVIŠTU! POLICIJA U NAJVEĆOJ PRIPRAVNOSTI.

Truda je kupila tu stvar i šuteći u taksiju odvezli su se kući, i, dok je plaćao a Truda otključavala vrata, vozač je pokazao na ZEITUNG rekavši: »I vi ste unutra, odmah sam vas prepoznao. Vi ste taj advokat i poslodavac te fifice.« Dao je preveliku napojnicu i šofer, čije cerenje uopće nije bilo onako zlobno kako mu je zvučao glas, odnio mu je još kovčeg, torbe i skije sve do hodnika i prijateljski rekao »Zbogom«.

Truda je već uključila aparat za kavu i prala se u kupaonici. U salonu na stolu ležali su ZEITUNG i dva brzojava, jedan od Lüdinga, drugi od Sträubledera. Od Lüdinga: »Blago rečeno razočarani jer bez kontakta. Lüding.« Od Sträubledera: »Ne mogu shvatiti da me tako ostavljaš na cjedilu. Čekam hitni poziv. Alojz.«

Bilo je upravo osam i petnaest, gotovo isto ono vrijeme u koje im je Katarina inače posluživala doručak: lijepo, kako je uvijek prostirala stol s cvijećem i svježe opranim stolnjacima i ubrusima, s raznim vrstama kruha i medom, jajima i kavom, te toastom i marmeladom od naranača, za Trudu.

Čak je i Truda bila gotovo sentimentalna kad je donijela aparat za kavu, malo švedskoga kruha, meda i maslaca. »Nikad više neće biti tako, nikad više. Oni će tu djevojku dokrajčiti. Ako ne policija, onda ZEITUNG, a kad ZEITUNG izgubi interes, onda će to učiniti ljudi. Hajde, sad najprije pročitaj to pa tek onda zovi muške posjetioce.« Čitao je:

»U neprestanom nastojanju da vas opširno informira ZEITUNG je uspio prikupiti daljnje izjave, koje osvjetljuju karakter Blumove i njezinu neprozirnu prošlost. Naši m reporterima uspjelo je da pronađu teško bolesnu majku Blumove. Ona se najprije potužila da je njezina kćer već dugo nije posjetila. Suočena zatim s nepobitnim faktima, rekla je: 'To se moralo dogoditi, tako je to moralo završiti.' Bivši suprug, skromni tekstilni radnik Wilhelm Brettloh, koji je od Blumove rastavljen

njezinom krivnjom, zbog zlonamjernog napuštanja, još je spremnije dao izjavu za ZEITUNG: 'Sada', rekao je s mukom suzdržavajući suze, 'konačno znam zašto me išla varat. Zašto me ostavila. To je, znači, ono što se događalo. Sad mi je sve jasno. Naša skromna sreća nije joj bila dosta. Htjela se popeti visoko, a kako da jedan čestit, skroman radnik ikad dođe do Porschea. Možda (dodao je mudro) možete čitaocima ZEITUNGA prenijeti moj savjet: tako i moraju završiti krive predodžbe o socijalizmu. Pitam ja vas i vaše čitaoce: otkud jednoj sluškinji takvo bogatstvo. Pošteno stečeno sigurno nije. Sad znam zašto sam se uvijek bojao njezine radikalnosti i neprijateljskog stava prema crkvi, i blagoslivljam odluku našeg gospodina Boga da nam ne pokloni djece. I kad onda još saznam da joj je nježnost jednog ubojice i razbojnika bila draža od moje nekomplicirane naklonosti, onda je razjašnjena i ta stvar. Pa ipak, htio bih joj doviknuti: moja mala Katarino, da si bar ostala kod mene. I mi bismo tokom godina dogurali do imetka i malog auta, jednog Porschea ti doduše ne bih nikad mogao priuštiti, samo skromnu sreću kakvu već može pružiti jedan čestiti radnik koji ne vjeruje sindikatu. Ah, Katarina.'«

Pod naslovom: »Penzionerski bračni par zgranut, ali ne i iznenađen« pronašao je Blorna na zadnjoj stranici još i crveno uokvireni stupac:

PENZIONIRANI DIREKTOR SREDNJE ŠKOLE DR BERTHOLD HIEPERTZ I SUPRUGA ERNA HIEPERTZ BILI SU ZAPANJENI DJELATNOŠĆU BLUMOVE, ALI NE I »NAROČITO IZNENAĐENI«. U LEMGOU, GDJE IH JE KOD NJIHOVE UDATE KĆERI KOJA ONDJE VODI SANATORIJ POSJETILA SURADNICA ZEITUNGA, KLASIČNI FILOLOG I HISTORIČAR HIEPERTZ, KOD KOJEGA JE BLUMOVA RADILA 3 GODINE, IZJAVIO JE: »JEDNA U SVAKOM POGLEDU RADIKALNA OSOBA, KOJA NAS JE SPRETNO PREVARILA.«

(Hiepertz, s kojim je Blorna kasnije telefonski razgovarao, kleo se da je rekao: »Ako je Katarina radikalna, onda je radikalno spremna da pomogne, radikalno je promišljena i inteligentna - ja bih se morao jako prevariti u njoj, a imam za sobom četrdesetogodišnje iskustvo pedagoga i malokad sam se prevario.«)

Nastavak sa strane 1:

»POTPUNO SLOMLJEN, BIVŠI SUPRUG BLUMOVE, KOJEGA JE ZEITUNG POTRAŽIO NA POKUSU BUBNJARSKE I DUHAČKE

DRUŽINE IZ GEMMELSBROICHA. OKRENUO SE DA SAKRIJE SUZE. I OSTALI ČLANOVI UDRUŽENJA, KAKO JE TO IZRAZIO IMUĆNI SELJAK MEFFELS, ODVRATILI SU SE SA ZGRAŽANJEM OD KATARINE, KOJA JE UVIJEK BILA NEKAKO ČUDNA I UVIJEK SE PRAVILA ČEDNOM. NEDUŽNO POKLADNO VESELJE JEDNOG POŠTENOG RADNIKA U SVAKOM ĆE SLUČAJU VJEROVATNO BITI POMUĆENO.«

Na kraju, fotografija Blorne i Trude u vrtu kraj bazena. Potpis: »Kakvu ulogu igraju žena koja je nekada bila poznata kao 'crvena Truda i njezin suprug, koji tu i tamo za sebe kaže da je 'lijevi'? Odlično plaćeni advokat za privredne sporove dr Blorna sa suprugom Trudom pred bazenom svoje luksuzne vile.«

24

Ovdje moramo obaviti neku vrstu retrospektivnog zastoja toka, nešto što se u filmu i u književnosti zove »pogled unatrag«: od subotnjeg jutra kada se bračni par Blorna, zgužvan i prilično zdvojan, vratio s odmora, na petak ujutro kada je Katarina ponovo odvedena na saslušanje u policijski prezidij; ovaj put su je vodili gospođa Pletzer i jedan stariji službenik, koji je bio samo lagano naoružan, i nisu je odveli iz njezina stana nego iz stana gospođe Woltersheim, kojoj se Katarina, dovezla oko pet sati ujutro, ovaj put svojim autom. Službenica nije tajila da joj je poznato kako Katarinu neće naći kod kuće nego kod Woltersheimove. (Ne bi bilo pravedno zaboraviti još jednom dozvati u pamćenje žrtve i napore bračnog para Blorna: prekid odmora, vožnja taksijem do aerodroma u I. Čekanje u magli. Taksi do kolodvora. Vlak do Frankfurta, ali zatim i presjedanje u Miinchenu. Grozno droncanje u spavaćim kolima i rano ujutro, nakon dolaska kući, već konfrontacija s ZEITUNGOM! Kasnije - prekasno, naravno - Blorna se kajao što umjesto Katarine, za koju je od onog tipa iz ZEITUNGA doznao da je uhapšena, nije nazvao Hacha.)

Ono što je svima koji su u petak sudjelovali na drugom Katarininu saslušanju - ponovo Moeding, Pletzerova, državni tužioci dr Korten i Hach, zapisničarka Anna Lockster, kojoj je jezična senzibilnost Blumove smetala i koju je okrstila »majmunarijom« - ono što je svima upalo u oči bilo je upravo izvanredno Beizmenneovo raspoloženje.

Trljajući ruke ušao je u sobu za saslušanje, postupao je prema Katarini gotovo susretljivo, ispričao se za »stanovite grubosti«, koje da nisu svojstvene njegovoj službi već njegovoj osobi, da je on pomalo neotesan momak, i latio se ponajprije u međuvremenu sastavljene liste zaplijenjenih predmeta; bili su to:

1. Jedan izlizani zeleni notes malog formata, koji je sadržavao isključivo telefonske brojeve, što su u međuvremenu preispitani i nisu pokazali ništa sumnjivo. Katarina Blum je taj notes očito upotrebljavala gotovo već deset godina. Grafološki stručnjak, koji je tražio pismene tragove Göttena (Götten je između ostalog bio i dezerter i radio je u nekom uredu, ostavio je dakle mnogo tragova svog rukopisa), označio je razvoj njezina rukopisa upravo kao školski primjer. Šesnaestogodišnja djevojčica koja je zabilježila telefonski broj mesara Gerbersa, sedamnaestogodišnjakinja koja je zapisala broj liječnika dra Kluthena, dvadesetogodišnjakinja kod dra Fehnerna - i kasnije brojevi i adrese traiteura, vlasnika restorana, kolega.

2. Izvodi računa iz štedionice, na kojima su svaki ulog ili isplata bili točno identificirani pomoću rukom pisanih napomena Blumove. Uplate, isplate - sve korektno i nijedna promjena svote sumnjiva. Isto je vrijedilo i za njezino knjigovodstvo, za bilješke i saopćenja sadržana u malom fasciklu, u koji je uknjižila stanje svojih obveza prema tvrtci »Haftex«, od koje je kupila stan u »Stanujte elegantno na rijeci«. I njezine porezne prijave, rješenja o razrezu poreza, plaćanje poreza, vrlo je točno ispitao i pregledao stručnjak za završni račun, koji nigdje nije mogao pronaći neku »prikrivenu veću svotu«. Beizmenne je smatrao važnim da ispita njezine financijske transakcije osobito u vremenskom razdoblju posljednjih dviju godina, koje je u šali nazvao »vremenom muških posjetilaca«. Ništa. Utvrđeno je, ipak, da je Katarina majci mjesečno slala 150 DM, da je pretplatom kod firme Kolter u Kuiru dala održavati grob svog oca u Gemmelsbroichu. Njezine nabavke namještaja, kućanski aparati, haljine, rublje, računi za benzin, sve ispitano i nigdje pronađena rupa. Kad je knjigovodstveni stručnjak vraćao Beizmenneu spise, rekao'je: »Čovječe, kad ova bude na slobodi i potraži posao, javi mi. Ovako nešto uvijek se traži ali ne nalazi.« Telefonski računi Blumove također nisu ukazivali ni na kakve sumnjive momente. Očito, gotovo uopće nije vodila međugradske razgovore.

Uočeno je također da je Katarina Blum svom bratu Kurtu, koji je u to vrijeme sjedio u zatvoru zbog provalne krađe, povremeno slala manje svote, između 15 i 30 DM, kako bi povećala njegov džeparac.

Crkveni porez Blumova nije plaćala. Ona je, kako se iz njezinih financijskih akata vidjelo, još kao devetnaestogodišnjakinja, godine 1966. istupila iz katoličke crkve.

3. Još jedan mali notes s raznim bilješkama, uglavnom računima, sadržavao je četiri rubrike: jednu za kućanstvo Blorna, s oduzimanjem i zbrajanjem pri kupnji živežnih namirnica te izdacima za sredstva za čišćenje, za čistionicu, praonicu. Pri tom je utvrđeno da je Katarina vlastoručno glačala rublje.

Drugu za kućanstvo Hiepertz, s odgovarajućim podacima i obračunima.

Još jednu za vlastito kućanstvo Blumove, što ga je ova vodila s očito skromnim sredstvima. Našlo se mjeseci u kojima je za živežne namirnice izdala jedva 30-50 DM. Činilo se ipak - televizora nije imala - da češće ide u kino te da sebi tu i tamo kupuje čokoladu, čak čokoladne bombone.

Četvrta je rubrika sadržavala prihode i rashode koji su bili u vezi s dodatnim zaposlenjima Blumove, a ticali su se troškova nabavke i čišćenja radne odjeće, izdataka koji su otpadali na Volkswagen. Tu se Beizmenne, s ljubeznošću koja je sve iznenadila, uhvatio računa za benzin i upitao otkuda relativno veliki troškovi za benzin, koji se uostalom poklapaju s upadljivo velikom brojkom što je pokazuje njezin brojač kilometara. Da je utvrđeno kako razdaljina do Blorne, tamo i natrag, iznosi otprilike 6 km, razdaljina do Hiepertza, tamo i natrag, oko 8, do gospođe Woltersheim otprilike 4 km, pa ako se u prosjeku, računajući velikodušno, ubroji jedan izvanredni posao tjedno i za to, jednako široke ruke, uračuna 20 km, što podijeljeno na dane u tjednu iznosi otprilike 3 km, došlo bi se otprilike na 21-22 km dnevno. Pri tom valja uzeti u obzir da Woltersheimovu ne posjećuje svaki dan, ali to će previdjeti. Došlo bi se, dakle, na otprilike 8000 km godišnje, ali je ona - Katarina Blum - kao što se iz pismenog utanačenja s kuharom Klormerom vidi, preuzela taj VW prije dvije godine pri stanju brojila od 56.000 kilometara. Priračuna li se sada 2 x 8000, moralo bi stanje brojila biti blizu 72.000, ali u stvarnosti iznosi gotovo 162.000 km. Sad, doduše, poznato je da je tu i tamo posjećivala svoju majku u

Gemmelsbroichu, a kasnije u sanatoriju u Kuir-Hochsackelu, ponekad valjda i svoga brata u zatvoru - ali udaljenost do Gemmelsbroicha odnosno Kuir-Hochsackela i natrag iznosi otprilike 50 km, a do njezina brata otprilike 60 km, pa ako sad računamo mjesečno po jedan ili, velikodušno, dva posjeta - a njezin brat sjedi u zatvoru tek godinu i pol, stanovao je prije kod majke u Gemmelsbroichu - došlo bi se, dakle - uvijek izračunano na dvije godine - do daljnjih 4000-5000 km, tu tada ostaje neobjašnjeno odnosno nepokriveno još otprilike 25.000 km. Kamo je to tako često vozila? Je li se - on sada doista ne bi htio ponovo započinjati s grubim nagađanjima, ali ona mora razumjeti njegovo pitanje - možda s nekim ili više njih negdje - i gdje - sastajala?

Fascinirana, ali i zaprepaštena slušala je ne samo Katarina Blum, već i svi ostali prisutni, taj proračun, iznesen Beizmenneovim blagim glasom, i čini se kao da Blumova, dok joj je Beizmenne sve to izračunavao i predočivao, nije osjećala čak ni ljutnju, već samo napetost pomiješanu s užasom i fascinacijom, jer, dok je on govorio, nije tražila objašnjenje za tih 25.000 km, nego je sama sebi pokušavala razjasniti gdje i kada, zašto i kamo je vozila. Još dok je sjedala za saslušavanje, začudno malo odbojna, gotovo »meka«, djelovala je gotovo zaplašeno; uzela je čaj, čak nije ni nastojala da ga sama plati. A sada, kad je Beizmenne završio sa svojim pitanjima i računima, zavladala je - prema izjavama većine, gotovo svih prisutnih osoba - mrtva tišina, kao da se sluti kako je ovdje na temelju jedne utvrđene činjenice, koja bi - da nije bilo računa za benzin - mogla biti lako previđena, netko doista prodro u intimnu tajnu Blumove čiji se život do tada ukazivao tako preglednim.

»Da«, rekla je Katarina Blum i odatle nadalje njezina je izjava protokolirana i postoji kao takva, »to je točno, to je po danu - sad sam to brzo izračunala u glavi - više od 30 kilometara. Nikad o tome nisam razmišljala, a nisam mislila ni o troškovima, ali koji put bih se naprosto vozila, jednostavno bezglavo odjurila, bez cilja, tj. - nekako se našao neki cilj, tj. vozila sam smjerom koji mi se jednostavno tako nametnuo, prema jugu u smjeru Koblenza, ili prema zapadu, pravac Aachen, ili dolje, prema donjoj Rajni. Ne svaki dan. Ne mogu reći kako često i u kojim razmacima. Najčešće kad je kišilo i kad sam imala slobodnu večer i bila sama. Ne, ispravljam izjavu: odjurila sam uvijek samo kad je kišilo. Ne znam točno zašto. Morate znati da sam koji put, kad

nisam morala Hiepertzovima i kad nije bilo nikakva posebnog posla, već u pet sati bila kod kuće i nisam imala što raditi. Nisam baš uvijek htjela ići k Elzi, naročito ne otkad prijateljuje s Konradom, a ići sama i u kino ni za jednu samostalnu ženu nije uvijek bez rizika. Ponekad bih sjela i u kakvu crkvu, ne iz vjerskih razloga, nego zato što ondje čovjek ima mira, ali u posljednje vrijeme i u crkvi vam počinju dodijavati, i to ne samo laici. Imam, naravno, nekoliko prijatelja: Wernera Klormera na primjer, od kojega sam kupila Volkswagen, i njegovu ženu, a i druge namještenike kod Klofta, ali je teško i najčešće mučno kad čovjek dođe sam a neće baš bezuvjetno, ili još bolje, neće bez uvjeta prihvatiti ili tražiti svako zbliženje. I onda bih jednostavno sjela u auto, upalila radio i odvezla se, uvijek običnim cestama, uvijek po kiši, a najdraže su mi bile ceste s drvećem - koji put sam išla sve do Nizozemske ili Belgije, ondje bih popila kavu ili pivo, pa opet natrag. Da. Tek sada, kad me pitate, postaje mi jasno. Rekla bih - ako me pitate kako često - ovako: dva-tri put mjesečno - koji put i rjeđe, katkada valjda i češće, ponajviše satima, sve dok u devet ili deset, gdjekad tek oko jedanaest, ne bih na smrt umorna ponovo došla kući. Vjerojatno je to bio i strah: poznajem mnoge žene koje žive same i uvečer se opijaju pred televizorom.«

Blagi smiješak, s kojim je Beizmenne bez komentara primio na znanje to objašnjenje, nije dopuštao nikakav zaključak o njegovim mislima. Samo je klimnuo, a kad je ponovo protrljao ruke, tad jamačno zato što su obavještenja Katarine Blum potvrđivala jednu od njegovih teorija. Neko je vrijeme bilo vrlo tiho, kao da su prisutni iznenađeni ili neugodno dirnuti; činilo se kao da je Blumova po prvi put razotkrila nešto iz svoje intimne sfere. Tako je onda brzo obavljeno i objašnjenje daljnjih zaplijenjenih predmeta.

4. Album s fotografijama sadržavao je samo fotografije osoba koje je bilo lako identificirati. Oca Katarine Blum, koji se doimao boležljivo i ogorčeno, i koji je izgledao mnogo stariji nego što je mogao biti. Njezina majka, za koju se pokazalo da ima rak i da leži na samrti. Njezin brat. Ona sama, Katarina, sa četiri, sa šest godina, kao prvopričesnica sa deset, netom udana s dvadeset; njezin muž, župnik iz Gemmelsbroicha, susjedi, rođaci, razne fotografije Elze Woltersheim, zatim jedan stariji gospodin kojega najprije nije bilo moguće identificirati, koji se doimao vrlo svježe i za kojega je

ustanovljeno da je dr Fehnern, porezni stručnjak kojem je dokazana krivnja. Nijedna fotografija neke osobe koja bi mogla biti dovedena u vezu s Beizmenneovim teorijama.

5. Pasoš na ime Katarina Brettloh rođ. Blum. U vezi s pasošem postavljena su pitanja o putovanjima i pokazalo se da Katarina još nikad nije »pravo putovala« i da je, osim nekoliko dana kad je bila bolesna, uvijek radila. Dala je, doduše, da joj Fehnern i Blorne isplaćuju novac za godišnji odmor, ali bi ili nastavila raditi ili bi preuzimala poslove kao ispomoć.

6. Jedna stara bonbonijera. Sadržaj: nekoliko pisama, jedva tucet, od njezine majke, brata, muža, gospođe Woltersheim. Nijedno pismo nije ukazivalo ni na šta u vezi sa sumnjom koja je padala na nju. Osim toga, sadržavala je bonbonijera još nekoliko nepričvršćenih fotografija oca kao razvodnika njemačkog Wehrmachta, muža u uniformi bubnjarske družine, nekoliko istrgnutih listova kalendara s poslovicama, jednu dosta opširnu, rukom pisanu zbirku vlastitih recepata i brošuru »0 primjeni sherryja u umacima«.

7. Registar sa svjedodžbama, diplomama, dokumentima, svim spisima o razvodu i dokumentima koji su se odnosili na njezin stan.

8. Tri svežnja ključeva, koji su u međuvremenu ispitani. Bili su to ključevi vrata i ormara u njezinu stanu, u stanu Blorna i Hiepertzovih.

Konstatirano je i zapisnikom utvrđeno da među gore navedenim predmetima nije pronađeno ništa što bi davalo povoda sumnji; objašnjenje Katarine Blum o potrošnji benzina i kilometrima vožnje akceptirano je bez komentara

Tek u tom trenutku Beizmenne je iz džepa izvukao jedan prsten s briljantima optočenim rubinom, što ga je ondje očito -čuvao, jer ga je trljao na rukavu sakoa prije nego što ga je pružio Katarini. »Je li vam taj prsten poznat?«

»Da«, rekla je bez oklijevanja i zbunjenosti.

»Je li vaš?«

»Da.«

»Znate li koliko vrijedi?«

»Ne točno. Mnogo ne može biti.«

»No«, rekao je Beizmenne prijateljski, »mi smo ga dali procijeniti, iz opreza ne samo kod našeg stručnjaka, tu u kući, nego dodatno, da

vam ni u kom slučaju ne bismo nanijeli nepravdu, još i kod jednog draguljara ovdje u gradu. Ovaj prsten vrijedi osam do deset tisuća maraka. To niste znali? Ja vam čak vjerujem, no ipak, morate mi objasniti odakle vam. U sklopu istrage u kojoj je riječ o prestupniku kojemu je dokazano razbojstvo, a osumnjičen je za umorstvo, takav prsten nije sitnica ni išta privatno, intimno, poput stotine kilometara, satima duge vožnje autom po kiši. Od koga potječe ovaj prsten, od Göttena ili od muškog posjetioca, ili da ipak nije Götten bio taj muški posjetilac, a ako nije - kuda ste to vi, kao ženski posjetilac, ako to smijem u šali tako nazvati - vozili po kiši, tisućama kilometara? Bila bi sitnica za nas da utvrdimo od kojega draguljara potječe prsten, bilo kupljen bilo ukraden, ali ja bih vam želio dati priliku - ja vas, naime, ne držim neposredno kažnjivom već samo naivnom i malo previše romantičnom. Kako ćete vi meni - nama - objasniti da ste vi, poznata kao osjetljiva, gotovo plaha, koja je od prijatelja i znanaca dobila nadimak časna sestra, koja izbjegava diskoteke jer je ondje previše razvratno, koja se rastavlja od muža jer je ovaj postao 'nasrtljiv' - kako ćete nam dakle vi ovjasniti da ste - navodno - tog Göttena upoznali tek prekjučer, i još istoga dana - moglo bi se reći smjesta - odveli u svoj stan i ondje vrlo brzo - pa, recimo - postali intimni s njim. Kako vi to nazivate? Ljubav na prvi pogled? Zaljubljenost? Nježnost? Zar nećete uvidjeti da tu postoje neke nepodudarnosti koje baš sasvim ne brišu sumnju? A ima tu još nešto.« Sad je posegnuo u džep sakoa i iz njega izvukao oveću bijelu omotnicu iz koje je izvadio jednu prilično ekstravagantnu kuvertu boje ljubice, normalnog formata, podloženu krem podstavom. »Ova prazna kuverta, koju smo zajedno s prstenom našli u ladici vašega noćnog ormarića, žigosana je 12. 2. 74. u 18.00 sati na kolodvorskoj pošti u Düsseldorfs i adresirana je na vas. »Moj Bože«, rekao je Beizmenne zaključujući, »ako ste imali prijatelja kojega ste tu i tamo posjećivali i kojem ste se koji put odvezli, koji vam je pisao pisma i koji put nešto poklonio - pa, recite nam to, nije to nikakav prijestup. To vas tereti samo ako postoji veza s Göttenom.«

Svim je prisutnima bilo jasno da je Katarina prepoznala prsten kojeg joj vrijednost, međutim, nije bila poznata; da se ovdje opet pojavila osjetljiva tema muškog posjetioca. Je li se stidjela samo zato što joj se činilo da je u opasnosti njezin dobar glas, ili joj se činilo da je u opasnosti netko drugi, koga nije željela uvlačiti u to? Ovaj put je

samo malo pocrvenjela. Da li nije priznala da je prsten dobila od Göttena zato što je znala da bi bilo prilično neuvjerljivo od Göttena napraviti kavalira takvoga kova? Ostala je mirna, gotovo »pitoma«, dok je izjavljivala u zapisnik: »Točno je da sam na kućnoj zabavi kod gospođe Woltersheim plesala isključivo i prisno s Ludwigom Göttenom kojega sam prvi put u životu vidjela i čije sam prezime doznala tek na policijskom saslušanju u četvrtak ujutro. Osjetila sam veliku nježnost prema njemu i on prema meni. Oko deset sati napustila sam stan gospođe Woltersheim i s Ludwigom Göttenom odvezla se u svoj stan.

O porijeklu nakita ne mogu, ispravljam: ne želim davati obavještenja. Budući da u moj posjed nije dospio na protupravni način, ne osjećam se dužnom objašnjavati njegovo porijeklo. Pošiljalac predočene kuverte nije mi poznat. Mora da je riječ o nekoj od uobičajenih reklamnih pošiljki. U gastronomskim stručnim krugovima ja sam u međuvremenu postala donekle poznata. Za činjenicu da se reklamna pošiljka šalje bez naznake pošiljaoca, u jednoj pomalo skupocjenoj i napadno podstavljenoj kuverti, nemam nikakvo objašnjenje. Htjela bih samo upozoriti na to da stanovite gastronomske tvrtke rado daju sebi privid otmjenosti.«

Kada je zatim upitana zašto se upravo toga dana, kad očito, kao što je i sama priznala, tako rado vozi auto, zašto se upravo toga dana gospođi Woltersheim odvezla tramvajem, Katarina Blum rekla je da nije znala hoće li popiti mnogo ili malo alkohola, i da joj se činilo sigurnijim ne odvesti se svojim kolima. Upitana pije li mnogo ili se povremeno čak i napije, rekla je ne, pije malo, a pijana da nije bila nikad, samo da su je jednom - i to u prisutnosti i na poticaj njezina muža na društvenoj večeri bubnjarske družine - napili, i to nekakvim anisom koji je imao okus limunade. Kasnije su joj rekli da je to dosta skupa stvar omiljeno sredstvo za napijanje ljudi. Kad joj je prigovoreno da to objašnjenje - kako se bojala da će eventualno previše popiti - ne stoji, budući da nikad ne pije mnogo, i nije li joj jasno da to izgleda kao da je zaista imala dogovoren sastanak s Göttenom, da je, dakle, znala da neće trebati svoj auto, nego će se kući voziti njegovim autom, ona je odmahnula glavom i rekla da je točno onako kako je izjavila. Da joj je pri duši bilo tako da se jedanput baš napije, ali to onda ipak nije učinila.

Još jedna točka morala je biti razjašnjena prije podnevne pauze:

zašto nema ni štednu ni čekovnu knjižicu. Ne postoji li ipak negdje neki bankovni račun. Ne, da nema više nikakav račun osim onoga kod štedionice. Da svaku, pa i najmanju svotu koja joj stoji na raspolaganju odmah iskoristi za otplatu visokokamatnog kredita; kreditni su kamati koji put dvostruko veći od štednih kamata, a na žiro-računu nema gotovo nikakvih kamata. Da joj je osim toga čekovni promet preskup i nespretan. Tekuće troškove, svoje kućanstvo i auto, plaća u gotovom.

25

Stanoviti zastoji, koji se mogu nazvati i napetostima, neizbježni su, jer ne mogu se jednim zahvatom svi izvori odjednom skrenuti i otkrenuti tako da isušeno zemljište odmah bude vidljivo. Valja, međutim, izbjegavati nepotrebne napetosti, i ovdje treba objasniti zašto su tog petka ujutro i Beizmenne i Katarina bili tako blagi, gotovo meki, ili čak pitomi. Katarina, dapače, bojažljiva ili zaplašena. ZEITUNG što ga je neka ljubezna susjeda ugurala ispod vrata stana gospođe Woltersheim izazvao je, doduše, u obje žene bijes, ljutnju, ogorčenost, stid i strah, ali je trenutačni telefonski razgovor s Blornom ipak donio olakšanje, i tu se ubrzo, nakon što su obje užasnute žene preletjele ZEITUNG, a Katarina telefonski razgovarala s Blornom, pojavila već i gospođa Pletzer, koja je otvoreno priznala da je Katarinin stan naravno pod prismotrom i stoga se zna da je može naći ovdje. A sada se na žalost - na žalost i gospođa Woltersheim - mora na saslušanje. Zbog otvorenog i ljubeznog načina gospođe Pletzer potisnuta je najprije jeza zbog ZEITUNGA, a Katarini je u prvi plan ponovo izbio noćni doživljaj za koji je osjećala da je usrećuje: Ludwig ju je nazvao, i to od tamo! Bio je tako drag i stoga mu uopće ništa nije ispričala o neprilikama, jer on ne smije imati osjećaj da je uzrok ikakvoj nevolji. Nisu govorili ni o ljubavi, to mu je ona - već kad se s njim vozila u autu kući - izričito zabranila. Ne, ne, njoj je dobro, bila bi naravno radije kod njega i zauvijek ili bar zadugo zajedno s njim, najradije naravno vječno, i da će se za karnevala odmoriti, i nikad, nikad više neće plesati ni s jednim drugim muškarcem osim s njim i nikad ništa drugo osim južnoamerički i samo s njim, i kako je ondje. On da je smješten vrlo dobro i vrlo dobro opskrbljen, a budući da mu

je ona zabranila govoriti o ljubavi, on bi ipak želio reći da mu je ona jako, jako, jako draga, i da će je jednoga dana - kada, to da još ne zna, to može trajati mjesecima, ali i godinu ili dvije - odvesti, kamo, to da još ne zna. I tako dalje, baš kao što ljudi koji jedno za drugo osjećaju veliku nježnost telefonom i čavrljaju. Nikakvo spominjanje intimnosti, a pogotovo ni riječi o onom događaju koji je Beizmenne (ili, što se čini sve vjerojatnijim: Hach) tako grubo definirao. I tako dalje. Već ono što upravo takva vrsta ćutilaca nježnosti ima sebi reći. Prilično dugo. Deset minuta. Možda čak i više, rekla je Katarina Elzi. Možda se, što še konkretnog vokabulara oboje nježnih tiče, može uputiti i na stanovite moderne filmove u kojima se telefonom - često na velike udaljenosti - čavrlja mnogo toga i mnogo nevažnog naoko.

Taj telefonski razgovor što ga je Katarina vodila s Ludvvigom bio je i povod za Beizmenneovu opuštenost, ljubeznost i blagost, pa iako je slutio zašto je Katarina odbacila sav odbojan prkos, ona, naravno, nije mogla naslutiti da je on istim povodom, ako već ne iz istog razloga, bio tako veseo. (Ovaj čudnovati i značajan događaj trebalo bi smatrati poticajem za češće telefoniranje, po potrebi i bez nježnog šaputanja, jer nikad se ne zna kome se zaista takvim telefonskim razgovorom priređuje veselje.) Beizmenne je, međutim, znao i razlog Katarinine bojazni, jer mu je bio poznat još jedan anonimni telefonski naziv.

Umoljava se ne tragati za izvorima povjerljivih saopćenja sadržanih u ovom poglavlju, riječ je jednostavno o proboju ustave u jednoj pokrajnjoj lokvi, čiji se diletantski podignut zid probušio pa dolazi do otjecanja, odnosno do toka, prije nego što slabi zid ustave pukne i sva se napetost raspe.

26

Da ne bi bilo nesporazuma, mora se također utvrditi da su i Elza Woltersheim i Blorna, naravno, znali da je Katarina zapravo počinila kažnjivo djelo time što je pomogla Göttenu da neopaženo nestane iz njezina stana; omogućivši mu bijeg, mora da je znala za stanovita kažnjiva djela, makar, u ovom slučaju, ona i ne bila istinita! Elza Woltersheim rekla joj je to u lice kratko vrijeme prije nego što ih je gospođa Pletzer odvela na saslušanje. Blorna je iskoristio prvu priliku da upozori Katarinu na kažnjivost njezina djela. Također nikome ne

treba uskratiti ono što je Katarina rekla gospođi Woltersheim o Göttenu: »Bože moj, baš je on bio taj koji je i trebalo da dođe i ja bih se bila udala za njega i imala djecu s njim - pa makar morala čekati, godinama, sve dok on opet ne iziđe iz ćuze.«

27

Saslušanje Katarine Blum moglo se time smatrati zaključenim, morala je samo biti spremna da možda bude konfrontirana s izjavama ostalih sudionika plesne party kod Woltersheimove. Sada je, naime, trebalo razjasniti pitanje, koje je u vezi s Beizmenneovom teorijom o dogovoru i zavjeri bilo prilično važno: kako je Ludwig Götten došao na kućni bal kod gospođe Woltersheim?^

Katarini Blum prepušteno je na volju hoće li ići kući ili čekati na nekom njoj ugodnom mjestu, ali je ona odbila da ode kući, stan joj je, rekla je, zauvijek omrznuo, radije će pričekati u nekoj ćeliji dok gospođa Woltersheim ne bude saslušana i s njom otići kući. Tek u tom trenutku Katarina je iz torbice izvukla oba izdanja ZEITUNGA i upitala ne može li država - tako je ona to izrazila - ništa učiniti da je zaštiti od te prljavštine i da povrati njezinu izgubljenu čast. Da ona međutim vrlo dobro zna da je njezino saslušavanje u svakom pogledu opravdano, iako joj baš nije jasno ovo zalaženje do u krajnji detalj iz života, ali da je njoj nepojmljivo kako je ZEITUNG mogao doznati pojedinosti sa saslušanja - recimo, muški posjetilac - i sve te lažne i izmišljene izjave. Tu se umiješao državni tužilac Hach i rekao da se zbog silnog javnog zanimanja za slučaj Götten prirodno morala dati neka izjava za novinstvo; da konferencija za štampu još nije održana, ali da se zbog uzbuđenja i straha nastalih Göttenovim bijegom - koji je ona, Katarina, omogućila - to sada neće moći izbjeći. Da je ona uostalom zbog svoga poznanstva s Göttenom sada »osoba iz kronike našeg vremena«, pa time i predmet opravdanog javnog interesa. Uvredljive i moguće klevetničke detalje izvještaja može učiniti predmetom privatne tužbe, a ako bi se ustanovilo da je »procurilo« u istražnim organima, onda će oni, u to se može pouzdati, podignuti tužbu protiv nepoznatog i pomoći joj da ostvari svoje pravo. Zatim je Katarina Blum odvedena u ćeliju. Odustalo se od strogog čuvanja, dali su joj samo mlađu policijsku asistenticu Renatu Zündach, koja je, nenaoružana, ostala

kod nje i kasnije izvijestila da Katarina čitavo vrijeme - otprilike dva i pol sata - nije radila ništa drugo nego uvijek i iznova prečitavala oba izdanja ZEITUNGA. Čaj, sendviče, sve da je odbila, ne na agresivan, nego na »gotovo ljubezan, apatičan način«. Da je svaki razgovor o modi, filmu, plesovima, koji je ona, Renate Zündach, pokušavala zapodjenuti kako bi Katarinu rastresla, ova otklonila.

Da je zatim, ne bi li pomogla Blumovoj koja se upravo zadubila u čitanje ZEITUNGA, privremeno predala stražarenje kolegi Hiiftenu i iz arhiva donijela izvještaje drugih novina, u kojima se o upletenosti i saslušanju Blumove, njezinoj mogućoj ulozi, izvještavalo u posve činjeničnom obliku. Na trećoj, četvrtoj stranici, kratki izvještaji u kojima ime Blumove čak nije bilo otisnuto čitavo, već se o njoj govorilo tek kao o stanovitoj Katarini B., kućnoj pomoćnici. Na primjer u »Umschauu« stajala je samo vještica od deset redaka, naravno bez fotografije, u kojoj se govorilo o zlosretnoj upletenosti jedne potpuno neporočne osobe. Sve to - ona je Blumovoj donijela petnaest novinskih izrezaka - da ovu nije utješilo, da je samo upitala: »Pa tko to uopće čita? Svi ljudi koje ja poznam čitaju ZEITUNG!«

28

Da se objasni kako je Götten uspio doći na kućni ples kod gospođe Woltersheim, preslušana je najprije sama gospođa Woltersheim i od prvog je trenutka bilo jasno da je gospođa Woltersheim bila prema čitavom gremiju koji ju je saslušavao, ako ne baš izrazito neprijateljski, ipak neprijateljskije raspoložena nego Blumova. Navela je da je rođena 1930, dakle su joj 44 godine, da je neudata, po zanimanju voditeljica kućanstva, bez diplome. Prije nego što je dala izjavu o predmetu, izjasnila se »mirnim, poput baruta suhim glasom, što je njezinu ogorčenju dalo više snage nego da je počela grditi ili vikati«, o postupanju ZEITUNGA s Katarinom Blum kao i o činjenici da se podrobnosti sa saslušanja očito prenose štampi takve vrste. Da joj je jasno kako se Katarinina uloga mora istražiti, ali da se pita može li se preuzeti odgovornost za to što se »razara jedan mladi život«, što se sada i događa. Da ona Katarinu poznaje od rođenja i da već sada opaža razdor, a i smućenost, koja je od jučer na njoj primjetljiva. Da ona nije nikakav psiholog, ali da činjenicu što se Katarina očito više ne

zanima za svoj stan, do kojega joj je bilo toliko stalo i za koji je tako dugo radila, smatra alarmantnom.

Bilo je teško prekinuti optužujuću bujicu riječi Woltersheimove, čak joj se ni Beizmenne nije mogao pravo suprotstaviti, tek kad ju je prekinuo i predbacio joj da je primila Göttena, rekla je da mu nije znala ni ime, nije se predstavio, niti su joj ga predstavili. Samo zna da je te sporne srijede došao oko 19.30 sati u pratnji Herthe Scheumel, zajedno s njezinom prijateljicom Claudijom Sterm, koja se opet pojavila u pratnji jednog u šeika prerušenog čovjeka, o kojemu zna samo da su ga zvali Karl i koji se kasnije prilično čudnovato ponašao. O nekom dogovoru s tim Göttenom ne može biti riječi, također nikad prije nije čula njegovo ime, a ona je o Katarininu životu informirana do posljednjeg detalja. Kad joj je predočena Katarinina izjava o »čudnim vožnjama automobilom«, morala je doduše priznati da o tome nije ništa znala, i time je njezin navod da zna sve detalje Katarinina života pretrpio odlučan udarac. Upitana o muškom posjetu zbunila se i rekla da i ona, jer Katarina o tome ništa nije govorila, uskraćuje iskaz. Jedino što o tome može reći: da je ta stvar »priličan kič«, a »kad kažem kič ne mislim na Katarinu nego na posjetioca«. Ako je Katarina ovlasti, reći će o tome sve što zna; ona smatra isključenim da su Katarinine vožnje automobilom vodile tom gospodinu. Da, taj gospodin postoji, i kada ona oklijeva da o njemu kaže nešto više, onda zato što ga ne želi izvrgnuti totalnom ruglu. Katarinina je uloga u oba slučaja - u slučaju Götten i u slučaju muški posjetilac - iznad svake sumnje uzvišena. Da je Katarina oduvijek bila marljiva, uredna, pomalo plaha, ili bolje rečeno: zaplašena djevojčica, kao dijete čak pobožna i vjerna crkvi. Ali onda su njezinoj majci, koja je također čistila i crkvu u Gemmelsbroichu, u više navrata prigovorili da je neuredna, a jednom su je čak zatekli kako u sakristiji zajedno s crkvenjakom ispija bocu misnog vina. Iz toga su onda napravili »orgiju« i skandal, a župnik je u školi počeo loše postupati s Katarinom. Da, gospođa Blum, Katarinina majka, vrlo je labilna, povremeno da je bila i alkoholičarka, ali treba zamisliti toga boležljivog čovjeka što vječito prigovara - Katarinina oca - koji se iz rata vratio kao olupina, zatim ogorčenu majku i - pa, moglo bi se reći, neuspjelog brata. Poznata joj je i priča s potpuno promašenim brakom. Ona da je već unaprijed odgovarala od toga, jer Brettloh je - moli oproštenje za taj izraz - tipični seronja, koji se prema

svjetovnim i crkvenim vlastima ponaša podjednako puzavo, a osim toga se odurno pravi važan. Ona je Katarinin preuranjeni brak smatrala bijegom iz užasnoga obiteljskog milieua, a kako se vidi, Katarina se, čim je izmakla kućnom milieu i nepromišljeno sklopljenom braku, upravo uzorno razvila. Njezine su profesionalne kvalifikacije izvan svake sumnje, to ona - Woltersheimova - može potvrditi i posvjedočiti ne samo usmeno, po potrebi i pismeno, ona je u ispitnom odboru obrtničke komore. S novim oblicima privatnog i javnog ugošćavanja, koje sve više teži obliku što ga počinju nazivati »organiziranim buffetizmom«, rastu šanse ženi kao što je Katarina Blum, koja je organizaciono, a također što se estetske strane tiče, najbolje osposobljena i izobražena. Sada, međutim, ako ne uspije dobiti zadovoljštinu što se tiče ZEITUNGA, sa zanimanjem za stan nestat će i Katarinin interes za posao. Na tom mjestu iskaza podučili su i gospođu Woltersheim kako to nije stvar policije ili državnog tužilaštva da »krivično goni stanovite zacijelo nedostojne oblike novinarstva«. U slobodu štampe ne smije se lakomisleno dirati, a ona može biti uvjerena da će privatna tužba biti pravedno uzeta u postupak te da će protiv nelegitimnih izvora informacija biti podignuta tužba protiv nepoznatog. Tu je mladi državni tužilac održao jedan - gotovo bi se moglo reći strastveni - pledoaje za slobodu štampe i tajnost informacija i izričito naglasio da onaj koji ne zalazi u loše društvo ili u takvo ne zapadne, i ne daje povoda štampi za grubo prikazivanje.

Sve to - kao pojavljivanje Göttena i ominoznog, u šeika prerušenoga Karla - ipak dopušta zaključke o čudnovatom nehaju u društvenom općenju. Sve to nije mu još dovoljno razjašnjeno i on računa da će saslušanjem dviju odgovornih ili odgovarajućih mladih dama dobiti plauzibilna objašnjenja. Ona, gospođa Woltersheim, ne može biti pošteđena prigovora da pri izboru svojih gostiju nije bila baš izbirljiva. Gospođa Woltersheim nije sebi dopustila takvu lekciju od jednoga znatno mlađeg gospodina i ukazala je na to kako je obje mlade dame pozvala da dođu sa svojim momcima, te joj je strana i pomisao da od prijatelja koje sa sobom dovedu njezini gosti traži osobne karte i policijsku potvrdu o nekažnjavanju. Morala je primiti opomenu i upozorenje da starost ovdje ne igra nikakvu, položaj državnog tužioca dra Kortena međutim, značajnu ulogu. Ovdje se ipak

istražuje ozbiljan, težak, ako ne i vrlo težak slučaj nasilja, u koji je Götten dokazano upleten. Neka ona samo zastupniku države prepusti koje će detalje i koje lekcije on smatrati ispravnima. Upitana još jednom bi li Götten i muški posjetilac mogli biti ista osoba, Woltersheimova je rekla ne, to se može sa sigurnošću isključiti. Ali, kad je zatim upitana poznaje li toga »muškog posjetioca« osobno, je li ga ikad vidjela, ikad srela, morala je to zanijekati, a kako nije znala ni tako važan intimni detalj kao što su vožnje automobilom, njezino je saslušavanje označeno kao nezadovoljavajuće, i ona je »s neraspoloženjem« privremeno otpuštena. Prije nego što je vidno razljućena napustila prostoriju, izjavila je još u zapisnik da joj se onaj u šeika prerušeni Karl učinio barem toliko sumnjiv kao Götten. U svakom slučaju neprestano je u toaletu razgovarao sam sa sobom, a onda bez pozdrava nestao.

29

Budući da je Göttena, kako je dokazano, na party dovela sa sobom sedamnaestogodišnja prodavačica Hertha Scheumel, preslušana je kao slijedeća. Bila je očito preplašena, rekla je da još nikad nije imala posla s policijom, ali je zatim dala relativno plauzibilno objašnjenje svoga poznanstva s Göttenom. »Stanujem u jednosobnom apartmanu s kuhinjom i tušem«, izjavila je, »s prijateljicom Claudijom Sterm, koja radi u tvornici čokolade. Obje smo iz Kuir-Oftersbroicha, obje smo dalji rod gospođe Woltersheim i Katarine Blum (iako je Scheumelova htjela točnije objasniti daleko srodstvo tako da je uputila na djeda i baku koji su bili bratići odn. sestrične djeda i bake, odustalo se od podrobnog označivanja njihova srodstva, smatrajući da je izraz »dalji rod« dostatan). Gospođu Woltersheim nazivamo tetom, a Katarinu smatramo sestričnom. Te večeri, u srijedu, 20. veljače 1974, bile smo obje, Claudija i ja, u velikoj neprilici. Obećale smo teti Elzi da ćemo na malu svečanost dovesti svoje momke, jer bi nam inače nedostajali plesači. Ali mog su momka, koji trenutno služi vojni rok u Bundeswehru, točnije rečeno: kod inženjerije, opet, i to opet iznenada, rasporedili u patrolu. Iako sam mu savjetovala da jednostavno kidne, nije mi uspjelo da ga nagovorim, jer je već nekoliko puta kidnuo i bojao se velikih disciplinskih poteškoća. Claudijin momak je, međutim,

već rano poslije podne bio tako pijan da smo ga morale strpati u krevet. Odlučile smo, dakle, da odemo u Cafe Polkt i da ondje pokupimo nekog simpatičnog, jer se nismo htjele blamirati kod tete Elze. U Cafeu Polkt se u sezoni karnevala uvijek nešto zbiva. Ondje se ljudi sastaju prije i poslije balova, prije i poslije sjednica, i ondje se sigurno uvijek može sresti mnogo mladih ljudi. Raspoloženje u Cafeu Polkt bilo je te srijede kasno poslije podne već vrlo zgodno. Taj mladi čovjek, za kojega sam tek sada doznala da se zove Ludwig Götten i da ga traže kao teškog prestupnika, dvaput me zamolio za ples i kod drugog plesa zapitala sam ide li mu se sa mnom na jednu party. On je odmah radosno pristao. Rekao je da je na proputovanju, da nema smještaja te da uopće ne zna gdje provesti večer i rado bi pošao s nama. U tom času, kad sam se tako reći dogovorila s Göttenom, Claudija je plesala kraj mene s jednim u šeika prerušenim čovjekom i morali su jamačno načuti naš razgovor, jer je šeik, od kojega sam poslije doznala da se zove Karl, odmah s nekom šaljivom smjernošću zapitao Claudiju nema li na toj zabavi još jedno slobodno mjestašce za njega, da je osamljen i da ne zna pravo kamo bi. No, time smo postigle svoj cilj i ubrzo nakon toga u Ludwigovu autu - mislim u autu gospodina Göttena - odvezli smo se do stana tete Elze. Bio je to Porsche, ne baš udoban za četiri osobe, ali se nismo ni imali daleko voziti. Na pitanje je li Katarina Blum znala da ćemo ići u Cafe Polkt da nekoga upecamo, odgovaram sa 'da'. Ujutro sam nazvala Katarinu kod advokata Blorne, gdje radi, i ispričala joj da ćemo Claudija i ja morati doći same ako nekoga ne nađemo. Rekla sam joj također da ćemo ići u Cafe Polkt. Ona je bila protiv toga i smatrala je da smo lakovjerne i lakomislene. Katarina je, eto, malo smiješna u tim stvarima. To više sam se zapanjila kad se Katarina gotovo odmah uhvatila Göttena i s njim čitavu večer plesala kao da se znaju već cijelu vječnost.«

30

Iskaz Herthe Scheumel potvrdila je njezina prijateljica Claudija Sterm gotovo od riječi do riječi. Samo se u jednoj jedinoj, nebitnoj točki, pojavila proturječnost. Ona, naime, sa šeikom Karlom nije plesala dvaput već triput, jer ju je Karl za ples zamolio prije nego

Götten Herthu. Pokazalo se da je i Claudija Sterm zapanjena kako se brzo po oporosti poznata Katarina Blum zbližila s Göttenom, postala s njim gotovo bliska.

31

Trebalo je saslušati još tri daljnja sudionika kućnog plesa. Samostalnog trgovca tekstilom Konrada Beitersa, 56 godina starog, prijatelja gospođe Woltersheim, i bračni par Hedvvigu i Georga Plottena, stare 36 odnosno 42 godine, koji su oboje po zanimanju bili namještenici u upravi. Njihovi su se opisi toka večeri poklapali, od dolaska Katarine Blum, dolaska Herthe Scheumel u pratnji Ludwiga Göttena i Claudije Sterm u pratnji Karla prerušenog u šeika. Inače je to bila zgodna večer, plesalo se, čavrljalo, pri čemu se Karl pokazao kao osobito šaljiv. Smetnju - ako se to tako može nazvati, jer njih dvoje to sigurno ne bi tako primili, rekao je Georg Plotten - činila je »totalna zaposjednutost Katarine Blum od Ludwiga Göttena«. To je večeri davalo neku ozbiljnost, umalo nešto svečano, što karnevalskim priredbama baš pravo ne pristaje. I njoj je, izjavila je gospođa Hedwig Plotten, nakon odlaska Katarine i Ludwiga, kad je otišla u kuhinju da donese novi led, upalo u oči da onaj kao Karl predstavljeni šeik vodi na toaletu razgovore sam sa sobom. Uostalom, taj se Karl ubrzo potom udaljio, a da se nije pravo ni pozdravio.

32

Katarina Blum, koja je još jednom privedena na saslušanje, potvrdila je da je s Herthom Scheumel vodila telefonski razgovor, ali je, kao i prije, pobijala da je riječ o dogovoru između nje i Göttena. Njoj je, naime, ne Beizmenne, nego mlađi od dvojice državnih tužilaca, dr Korten, predložio neka ipak prizna da ju je, nakon telefoniranja s Herthom Scheumel, nazvao Götten i da ga je ona rafinirano poslala u Cafe Polkt i potakla da nagovori Scheumelovu, kako bi se tako neupadljivo sastao s njom kod Woltersheimove. Da je to vrlo lako mogće, jer je Scheumelova prilično napirlitana, upadljiva plavuša. Katarina Blum, u međuvremenu već gotovo potpuno apatična, samo je odmahivala glavom i sjedeći je desnom rukom jednako stezala oba

izdanja ZEITUNGA. Zatim je otpuštena te je zajedno s gospođom Woltersheim i njezinim prijateljem Konradom Beitersom napustila prezidij.

33

Kad se još jednom raspravljalo o potpisanim zapisnicima sa saslušanja i provjeravali mogući propusti u ispitivanju, nabacio je dr Korten pitanje ne bi li trebalo ozbiljno pokušati dočepati se toga šeika imenom Karl te istražiti njegovu veoma opskurnu ulogu u tom predmetu. Da ga vrlo čudi što još nisu poduzete nikakve mjere u svrhu potrage za »Karlom«. Napokon, taj se Karl pojavio u Cafeu Polkt kad i Götten, ako ne i zajedno s njim, ugurao se također i na party te se njemu, Kortenu, njegova uloga čini doista neprovidnom, ako ne i sumnjivom.

Tu su sad svi prisutni prasnuli u smijeh čak je i suzdržana policijska službenica Pletzer dopustila sebi smiješak. Zapisničarka, gospođa Anna Lockster, smijala se tako vulgarno da ju je Beizmenne morao pozvati na red. A kako Korten još nije shvaćao, objasnio mu je napokon njegov kolega Hach. Ta zar Kortenu nije sinulo ili mu čak upalo u oči da je komesar Beizmenne namjerno prelazio preko šeika ili ga uopće nije spominjao? Pa, očito je da je on jedan od »naših ljudi« i da navodni razgovor sa samim sobom na toaletu nije drugo nego - doduše nespretno izvedeno - obavještavanje kolega mini-odašiljačem da preuzmu praćenje Göttena i Blumove, čiju su adresu u međuvremenu saznali. »A sigurno vam je također jasno, gospodine kolega, da je ove karnevalske sezone kostim šeika najbolja kamuflaža, jer su ove godine iz razumljivih razloga šeici omiljeniji od kauboja.« »Naravno«, dodao je Beizmenne, »nama je već unaprijed bilo jasno da će karneval banditima olakšati da nestanu, a nama otežati da ostanemo na vrućem tragu, jer Götten je već trideset i šest sati bio praćen na svakom koraku. Götten, koji uostalom nije bio maskiran, prenoćio je u jednom VW-kombiju na nekom parkiralištu s kojega je kasnije ukrao Porschea, doručkovao je potom u jednom kafeu i ondje se u toaletu obrijao i presvukao. Mi ga ni za tren nismo izgubili iz vida. Otprilike tucet službenika prerušenih u šeike, kauboje i Španjolce, svi opremljeni mini-odašiljačima, prikriveni kao mamurni

posjetioci balova na povratku kući, bili su mu na tragu da bi odmah javili njegove pokušaje kontakta. Obuhvaćene su i provjerene sve osobe s kojima je Götten do ulaska u Cafe Polkt došao u dodir:

pipničar za čijim je šankom pio pivo

dvije djevojke s kojima je plesao u jednom lokalu u starom dijelu grada

radnik na benzinskoj pumpi u blizini Holzmarkta, gdje je napunio ukradeni Porsche

čovjek u novinskom kiosku u Matthiasstrasse

prodavač u jednoj trafici

bankovni činovnik kod kojega je promijenio sedam stotina američkih dolara, koji vjerojatno potječu iz pljačke neke banke.

Sve su te osobe nedvosmisleno identificirane kao slučajni, ne kao planski kontakti, i ni jedna riječ izmijenjena sa svakom pojedinom osobom ne dopušta zaključak o nekoj šifri. Ja se, međutim, ne dam uvjeriti da je i Blumova također slučajni kontakt. Njezin telefonski razgovor sa Scheumelovom, točnost kojom se pojavila kod Woltersheimove, a i prokleta prisnost i nježnost kojom je to dvoje od prve sekunde zaplesalo - pa kako su zatim brzo zajedno izdimili, sve to govori protiv slučajnosti. Prije svega, međutim, činjenica da ga je pustila da ode navodno bez pozdrava i da mu je posve očito pokazala izlaz iz stambenog bloka, koji mora da je promaknuo našem strogom nadzoru. Mi stambeni blok, tj. zgradu unutar stambenog bloka u kojem stanuje, nismo ni na tren ispuštali iz vida. Naravno da čitavo područje od gotovo jednog i po kvadratnog kilometra nismo mogli držati pod totalnom prismotrom. Mora da je znala za neku mogućnost bijega i pokazala mu put, osim toga siguran sam da je ona njemu - a možda i drugima - fungirala kao jatak i da točno zna gdje se on nalazi. Kuće njezinih poslodavaca već su provjerene, obavili smo ispitivanja u njezinu rodnom selu dok smo je ovdje saslušavali, stan gospođe Woltersheim još je jednom temeljito pretražen. Ništa. Meni se čini da je najbolje pustiti je neka se slobodno kreće tako da počini grešku, a trag do njegova skloništa vodi vjerojatno preko tog zloslutnog muškog posjetioca i siguran sam da trag do puta kojim se može pobjeći iz stambenog bloka vodi preko gospođe Blorna, koju u međuvremenu znamo i kao crvenu Trudu' a koja je sudjelovala u planiranju bloka.«

Ovdje bi trebalo uvidjeti da je prvi »retrospektivni zastoj« gotovo završen, da se od petka ponovo dolazi na subotu. Učinit će se sve kako bi se izbjegli daljnji zastoji, a i suvišno ustavljanje napetosti. Potpuno ih izbjeći vjerojatno se ne može.

Moglo bi možda ipak biti značajno da je Katarina Blum poslije zaključnog saslušanja u petak poslije podne zamolila Elzu Woltersheim i Konrada Beitersa da je ipak najprije odvezu u njezin stan i da - molim, molim - odu s njom gore. Priznala je da se boji, njoj se, naime, one noći u četvrtak, ubrzo nakon što je telefonom razgovarala s Göttenom (svatko tko gleda sa strane morao bi iz činjenice da je ona, ako već ne na saslušanju, o svojim telefonskim kontaktima s Göttenom govorila otvoreno, spoznati da je nedužna!), dogodilo joj se nešto odvratno. Ubrzo nakon telefonskog razgovora s Göttenom, tek što je spustila slušalicu, telefon je ponovo zazvonio, ona je u »divljoj nadi« da je to opet Götten odmah digla slušalicu, ali na aparatu nije bio Götten, već jedan strahovito tih muški glas, koji joj je »gotovo šaptom« izgovorio same »prostote«, ružne stvari, a najgore je to da se taj tip izdavao za stanara iz kuće i rekao, ako joj je toliko stalo do nježnosti, zašto da traži veze na takvu daljinu, on je spreman a i kadar pružiti joj svaku, baš svaku vrstu nježnosti. Da, taj poziv bio je razlog zbog kojega je još te noći došla k Elzi. Ona se boji, boji se čak telefona, a kako Götten ima njezin, ali ona ne i Göttenov telefonski broj, da se još nada pozivu, ali se istodobno plaši telefona.

No, ne valja tajiti da su Blumovoj predstojale daljnje strahote. Najprije: njezin poštanski sandučić, koji je dosad u njezinu životu igrao vrlo malu ulogu, u koji je ona zavirivala uglavnom samo »zato jer se to radi«, ali bez uspjeha. Tog petka ujutro bio je doista prepun i to nikako ne na Katarininu radost. Jer, iako su Elza W. i Beiters činili sve da uhvate pisma, tiskanice, ona se nije dala smesti, nadajući se jamačno nekom znaku života od svoga dragog Ludwiga pregledala je svu poštu - ukupno oko dvadesetak pošiljaka - a da pri tom očito nije pronašla ništa od Ludwiga i strpala je sve to u svoju torbicu. Već je i vožnja u liftu bila mučna, jer su se s njima vozila dva stanara. Jedan (mora se reći iako zvuči nevjerojatno) u šeika maskirani gospodin, koji se u očitoj muci da naglasi distancu stisnuo u kut, ali je na sreću izišao već

na četvrtom katu, i jedna (to zvuči ludo, ali istina je istina) u Andalužanku prerušena dama, koja se pokrivena maskom ne samo nije odmaknula od Katarine, nego je ostala stajati tik do nje i odmjeravala je »bezobraznim, oštrim smeđim očima« drsko i znatiželjno. Ona se odvezla iznad osmog kata.

Upozorenje: dolazi još gore. Kad je najzad stigla u svoj stan, gdje se pri ulasku Katarina doslovce pripila uz Beitersa i gospođu W., zazvonio je telefon i tu je gospođa W. bila brža od Katarine, potrčala je, digla slušalicu, vidio se užasnut izraz njezina lica, vidjelo se kako je problijedjela, čulo se kako je promrmljala »Vi prokleta svinjo, vi prokleta, strašljiva svinjo« i, vrlo mudro, nije stavila slušalicu na aparat već pokraj viljuške.

Uzalud su gospođa W. i Deiters zajednički pokušavali da od Katarine otmu poštu, ona je čvrsto stezala hrpu pisama i tiskanica, zajedno s oba izdanja ZEITUNGA, koja je također izvadila iz svoje torbice, i ustrajala je na tome da se pisma otvore. Nije se dalo ništa učiniti. Ona je sve to pročitala!

Nije sve bilo anonimno. Jedno neanonimno pismo - najopširnije - došlo je od distributerskog poduzeća koje se nazivalo Intim i koje joj je nudilo sve moguće seks-artikle. To je za Katarininu dušu već bilo previše, a još gore što je netko rukom dopisao: »To su prave nježnosti.«

Da se sve to prikaže sažeto ili, još bolje, statistički: od daljih osamnaest pisama bilo je

sedam anonimnih dopisnica, rukom pisanih, s »bezobraznim« seksualnim ponudama, a u svima je nekako bila upotrijebljena riječ »komunistička krmača« četiri daljnje anonimne dopisnice sadržavale su političke uvrede bez seksualnih ponuda. Išlo je to od »crvene rovke« do »kremaljske strine«

pet pisama sadržavalo je izreske iz ZEITUNGA, koji su najvećim dijelom, otprilike tri do četiri - imali na rubu crvenom tintom ispisane komentare, među ostalim ovog sadržaja »što nije uspjelo Staljinu, neće uspjeti ni tebi«

dva pisma sadržavala su religiozne opomene, u oba slučaja napisane na priložene traktate - »Ti moraš ponovo naučiti moliti, jadno, izgubljeno dijete« i »Klekni i priznaj da te Bog još nije ostavio«.

I tek je u tom trenutku Elza W. otkrila jednu cedulju gurnutu ispod

vrata, koju je, na sreću, doista uspjela sakriti pred Katarinom: »Zašto se ne poslužiš mojim katalogom nježnosti? Moram li te prisiliti na sreću? Tvoj susjed kojega si tako prezirno odbila. Opominjem te.« To je bilo napisano štampanim slovima, a Elzi W. učinilo se da iz njih raspoznaje akademsko, ako ne i liječničko obrazovanje.

35

Pomalo je čudno da se ni gospođa W. ni Konrad B. nisu začudili dok su sada, bez pomisli na bilo koji oblik uplitanja, promatrali kako je Katarina krenula prema malom kućnom baru u dnevnoj sobi, izvadila po bocu sherryja, whiskyja, crnog vina i jednu načetu bocu sirupa od trešanja, te ih bez naročitog uzbuđenja stala bacati u besprijekorno čisti zid, gdje su se rasprsle, razlile.

Jednako je učinila u svojoj maloj kuhinji, gdje se u istu svrhu poslužila ketchupom od rajčica, umakom za salatu, octom, worcesterskim sosom. Treba li dodati da je isto izvela i u kupaonici s tubama i bočicama kreme, puderom, prascima, dodacima za kupku a u spavaćoj sobi s flakonom kolonjske vode?

Pri tom je djelovala tako promišljeno, nipošto uzbuđeno, toliko uvjereno i uvjerljivo da Elza W. i Konrad B. nisu poduzeli ništa.

36

Bilo je, naravno, prilično mnogo teorija koje su pokušavale raščlaniti trenutak kada je Katarini prvi put pala napamet namjera da ubije ili kad je smislila plan o ubojstvu i odlučila da ga izvede. Mnogi misle da je već i prvi članak u ZEITUNGU od četvrtka bio dovoljan, drugi opet smatraju petak odlučnim danom, jer ZEITUNG ni toga dana nije davao mira, a Katarinino susjedstvo i stan do kojeg joj je bilo toliko stalo pokazali su se (u svakom slučaju subjektivno) razorenima; anonimni nazivatelj, anonimna pošta - a onda još i ZEITUNG od subote, i osim toga (ovdje se govori unaprijed!) nedjeljno izdanje ZEITUNGA. Nisu li takve spekulacije suvišne? Ona je ubojstvo planirala, izvela i basta! Sigurno je da se u njoj nešto »diglo«, da su je izjave njezina nekadašnjeg supruga naročito uzrujale, a sasvim je sigurno da sve što je stajalo u nedjeljnom izdanju ZEITUNGA, ako i

nije bilo presudno, nipošto nije moglo djelovati umirujuće.

37

Prije nego što se retrospektivni zastoj može smatrati konačno završenim, prije nego što opet prebacimo svjetlo na subotu, mora se još izvijestiti o toku večeri u petak i noći od petka na subotu kod gospođe Woltersheim. Opći ishod: začudno mirno. Pokušaji Konrada Beitersa, koji je stavio plesnu muziku, čak južnoameričku, i htio navesti Katarinu da pleše, da je rastrese, propali su doduše, propao je i pokušaj da se Katarina odvoji od ZEITUNGA i anonimne pošte; što je također propalo, bio je pokušaj da se sve to prikaže kao prolazno i ne tako strašno važno. Nije li pretrpjela i gore: bijedu djetinjstva, brak s tim bijednim Brettlohom, pijanstvo i, »blago rečeno, propalu majku koja je na kraju ipak bila odgovorna i za Kurtovo posrtanje«. Nije li prije svega Götten na sigurnom i ne treba li njegovo obećanje da će doći po nju shvatiti ozbiljno? Nije li karneval i nije li ona financijski osigurana? Zar nema i tako strašno dragih ljudi kao što su Blorne, Hiepertzovi, i nije li i »tašti kicoš« - još se izbjegavalo da se muški posjetilac imenuje - u osnovi jedna zabavna, a nipošto tjeskobna pojava? Tu se Katarina usprotivila i ukazala na »idiotski prsten i tu glupu kuvertu« što ih je oboje dovelo u strahovit škripac i čak bacilo sumnju na Ludwiga. Zar je ona mogla znati kako će taj kicoš pustiti da ga njegova taština toliko mnogo košta? Ne, ne, ona ga nikako nije smatrala zabavnim. Ne. Kad se govorilo o praktičnim stvarima - na primjer treba li potražiti novi stan i ne bi li već trebalo razmisliti gdje - Katarina se izvukla i rekla da je jedina praktična stvar koju kani napraviti karnevalski kostim i zamolila je Elzu da joj posudi jednu veliku plahtu, jer, budući da su šeici u modi, namjerava sama u subotu i nedjelju »krenuti« kao beduinka. Što se to zapravo loše dogodilo? Gotovo ništa, ako se točno promotri, ili, bolje rečeno: gotovo sve samo pozitivno, jer Katarina je, ipak, doista srela onoga »koji je morao doći«, s njim je »provela ljubavnu noć«, no dobro, preslušali su je, odnosno saslušali, a Ludwig, očito doista nije »nikakvo nevinašce«. Zatim je slijedilo uobičajeno smeće u ZEITUNGU, nekoliko je svinja nazvalo anonimno, druge su anonimno pisale. Zar život ne teče dalje? Nije li Ludwig - kao što samo ona, jedino ona zna - vrlo dobro, upravo

udobno smješten? A sad, sašit ćemo karnevalski kostim u kojem će Katarina izgledati dražesno, bijeli ženski burnus; u njemu će pristala »krenuti«.

Napokon zahtijeva čak i priroda svoje pravo, i čovjek zaspe, zadrijema, ponovo se probudi, ponovo zadrijema. Hoćemo li napokon ispiti zajedno koju čašicu? Što da ne? Jedna posve spokojna slika: mlada žena, šivajući zadrijemala, dok se starija žena i stariji muškarac kreću pažljivo kako bi »priroda dobila svoje pravo«. Priroda toliko dobiva svoje pravo da Katarinu ne budi ni telefon koji zvoni oko pola tri izjutra. Kako to odjednom trezvenoj gospođi Woltersheim počinju drhtati ruke dok grabi slušalicu? Očekuje li anonimne nježnosti kakve je iskusila koji sat ranije? Naravno da je pola tri izjutra zloslutno vrijeme za telefoniranje, ali ona diže slušalicu koju joj Beiters smjesta uzima iz ruke, a kad kaže »Da?«, na drugoj se strani smjesta prekida. I ponovo zvoni i ponovo se, čim digne slušalicu, još prije nego je rekao »Da?«, opet prekida. Naravno, ima i ljudi koji drugima žele uništiti živce otkad su iz ZEITUNGA doznali kako se netko zove i gdje stanuje i stoga je bolje slušalicu staviti kraj aparata.

I onda su odlučili da Katarinu poštede barem subotnjeg izdanja ZEITUNGA, ali je ona uvrebala onih nekoliko trenutaka u kojima je Elza W. usnula, a Konrad B. se brijao u kupaonici, i iskrala se na ulicu gdje je u praskozorje otvorila prvi sandučić s ZEITUNGOM i time počinila svojevrsno svetogrđe, jer je zloupotrijebila POVJERENJE ZEITUNGA izvukavši primjerak ZEITUNGA a da nije platila! U ovom trenutku može se retrospektivni zastoj proglasiti privremeno dovršenim, jer to je točno ono vrijeme kad su Blorne te iste subote sišli zgužvani, razdražljivi i žalosni iz noćnog vlaka i zgrabili to isto izdanje ZEITUNGA koje će kasnije kod kuće prostudirati.

38

Kod Blorna je neugodno subotnje jutro, krajnje neugodno, ne samo zbog gotovo besane, prodrmane i prodrndane noći u spavaćim kolima, ne samo zbog ZEITUNGA za koji je gospođa Blorna rekla da ta kuga čovjeka progoni po cijelom svijetu, da čovjek nigdje nije siguran; neugodno, ne samo zbog prijekornih telegrama utjecajnih prijatelja i poslovnih prijatelja od »Liistre«, nego i zbog Hacha kojega su prerano,

jednostavno prerano (a opet prekasno, ako se promisli da bi bilo bolje da su ga nazvali već u četvrtak) nazvali toga dana. Nije bio vrlo ljubezan, rekao je da je Katarinino saslušanje završeno, da on ne može reći hoće li protiv nje biti poveden postupak, da ona u ovom trenutku sigurno treba pomoć, ali još ne pravnu. Jesu li oni zaboravili da je karneval i da i državni tužioci imaju pravo na slobodno veče i, povremeno, na praznike? No, u svakom slučaju, poznaju se već 24 godine, zajedno su studirali, bubali, pjevali pjesme, išli čak na izlete, pa se tada prvi trenuci lošeg raspoloženja ne shvaćaju tako ozbiljno, pogotovo jer se čovjek i sam osjeća krajnje neugodno, ali zatim - i to od državnog tužioca - molba da se o svemu ostalom ipak radije porazgovara usmeno, a ne baš telefonom. Da, nju terete, mnogo je toga krajnje nejasno, ali zasada ništa više, možda kasnije poslije podne usmeno. Gdje? U gradu. Najbolje onako u prolazu. U foajeu muzeja. Šesnaest i trideset. Nikakve telefonske veze s Katarininim stanom, nikakve s gospođom Woltersheim ili s bračnim parom Hiepertz.

Neugodno i to što se tako brzo i jasno osjetio nedostatak Katarinine uredne ruke. Kako je to samo moguće te se čini da je u roku od pola sata nastao kaos, iako je samo natočena kava, iz ormara izvađen švedski kruh, maslac i med, a u predsoblju ostavljeno nešto prtljage, te je na kraju i Truda postala razdražljiva, jer ju je on neprestano iznova zapitkivao gdje ona to vidi vezu između Katarinine afere i Alojza Sträubledera ili čak Lüdinga, a ona uopće nije bila susretljiva, već ga je neprestano na svoj odglumljeni naivno-ironičan način, što ga je on inače volio, ali tog jutra nikako nije cijenio, upućivala na oba izdanja ZEITUNGA, nije li mu upala u oči naročito jedna riječ, a kad je upitao koja, uskratila mu je odgovor uz sarkastičnu napomenu da želi iskušati njegovu oštroumnost, a on je neprestano prečitavao »to smeće, to prokleto smeće, koje čovjeka prati po cijelom svijetu«, neprestano je prečitavao, nesabran jer je uvijek iznova rastao bijes zbog njegove iskrivljene izjave i zbog »crvene Trude«, dok napokon nije kapitulirao i ponizno zamolio Trudu da mu ipak pomogne; da je toliko izvan sebe te mu oštroumnost zakazuje, a, osim toga, da već godinama radi još samo kao advokat za privredne sporove, a jedva kao branitelj u krivičnim predmetima, na što je ona suho rekla »na žalost«, ali se zatim smilovala i rekla »ne

upada li ti u oči riječ muški posjetilac, i nisi li uočio da sam ja riječ muški posjetilac povezala s brzojavima? Bi li, recimo, netko toga Göttinga - ne, Göttena, sasvim svejedno kako da je odjeven, nazvao muškim posjetom? Ne bi, zar ne? Tako se nešto u jeziku dobrovoljnog susjedskog uhodarenja još ne zove muški posjet, i ja se ovog časa pretvaram u proročicu i kažem ti da ćemo u roku od najviše jednog sata također imati muški posjet, a osim toga proričem: neprilike, konflikte, mogući kraj jednog starog prijateljstva, neprilike i s tvojom crvenom Trudom, i više nego neprilike s Katarinom koja ima dvije po život opasne osobine: vjernost i ponos, i nikad, nikad neće priznati da je tom momku pokazala prolaz koji smo mi, ona i ja, zajedno proučavale. Mirno, najdraži moj, samo mirno: to se nikad neće doznati, ali zapravo sam ja kriva što je taj Gotting, ne, Götten, uspio neopaženo pobjeći iz njezina stana. Ti se sigurno više ne sjećaš da je nacrt svih uređaja za grijanje, zrak, kanalizaciju i vodove naselja »Stanovati elegantno na rijeci« visio u mojoj spavaćoj sobi. Okna za toplovod bila su ucrtana crveno, okna za dovod zraka plavo, žični vodovi zeleno a kanalizacija žuto. Taj plan je Katarinu toliko fascinirao - kad je i sama tako uredna osoba koja planira, gotovo genijalno planira - da je uvijek dugo stajala pred njim i neprestano me ispitivala o međuodnosima i značenjima te »apstraktne slikarije« - tako ga je nazivala - a ja, ja sam uprla sve snage da joj nabavim i poklonim jednu kopiju. Poprilično mi je laknulo što to nisam učinila, zamisli da su kod nje našli kopiju tog plana - tada bi teorija o zavjeri, ideja o mjestu za pretovar oružja i veza - Crvena Truda-banditi-Katarina-muški posjet - bila savršeno potkrijepljena. Takav bi plan, naravno, bio idealan naputak za neopaženo ulaženje i izlaženje svakovrsnih provalnika i razvratnika, koji ne žele da ih vide. Još sam joj sama objasnila koje su visine pojedini hodnici: gdje se može hodati uspravno, gdje se može hodati zgrbljeno, a gdje se pri pucanju cijevi i kvaru na vodovima mora puzati. Tako, samo tako je taj dragi mladi gentleman, o čijim nježnostima ona sada smije još samo sanjati, mogao kidnuti policiji i, ako je on uistinu obijač banaka, tad je sigurno prozreo sistem. Možda je i muški posjetilac tako ulazio i izlazio. Ti moderni stambeni blokovi zahtijevaju sasvim drukčije metode stražarenja nego staromodne najamne kuće. Moraš jednom prilikom o tome natuknuti nešto policiji i državnom tužilaštvu. Oni motre na

glavne ulaze, možda foaje i lift, ali, osim toga, postoji i teretni lift koji vodi ravno u podrum - i čovjek otpuže nekoliko stotina metara, podigne bilo gdje tek poklopac kanala i izgubi se. Vjeruj mi: sada mu koristi još samo molitva, jer mu naslovi u ZEITUNGU u ovom ili onom smislu ne mogu koristiti; što mu sad treba, to je direktno čvrsto manipuliranje istragom i podnošenje izvještaja o njoj, a ono, čega se boji jednako kao i novinskih naslova, jest gorko i kiselo lice jedne stanovite Maud koja mu je pravno i crkveno vjenčana supruga, od koje osim toga ima četvoro djece. Zar nikad nisi primijetio kako je on 'mladenački vedro', gotovo opušteno - a moram reći i: doista zgodno, nekoliko puta plesao s Katarinom, i kako se upravo nametao da je vozi kući - i kako je bio mladenački razočaran kad je nabavila vlastita kola? To je ono što mu je trebalo, za čim je čeznulo njegovo srce, takvo jedinstveno dražesno stvorenje kao Katarina, ne lakomisleno, pa ipak - kako vi to ono već nazivate - sposobno za ljubav, ozbiljno a ipak mlado i tako ljupko da to ni samo ne zna. Nije li malo razveselila i tvoje muško srce?«

Da, da, učinila je to: razveselila njegovo muško srce, i on je to priznavao, priznavao je i da mu je više nego samo draga, a ona, Truda, zna da svatko, ne samo muškarci, ima jednom takve mušice, da naprosto uzme nekog u naručje a možda i više od toga - ali Katarina, ne, tu je bilo nešto što nikad, nikad iz njega ne bi učinilo njezinog muškog posjetioca, a ako ga je nešto priječilo, čak činilo nemogućim da on bude taj muški posjetilac - ili bolje rečeno: da to pokuša - onda to ne bi bio, a ona zna kako on to misli, respekt i obzir prema njoj, Trudi, već respekt prema Katarini, da, respekt, gotovo strahopoštovanje, i više od toga, strahopoštovanje puno ljubavi prema njezinoj, da, prokletstvo, nedužnosti - i više, više nego nedužnosti, za što on ne nalazi izraza. Riječ je, vjerojatno, o onoj čudnovatoj, srdačnoj Katarininoj hladnoći i - iako je petnaest godina stariji od Katarine i, sam Bog zna, dogurao do nečega u životu - kako je Katarina svoj sfušani život zgrabila, planirala, organizirala - to ga je, ako je uopće ikad i pomislio na tako nešto, priječilo, jer se bojao da ne uništi nju ili njezin život - jer, ona je tako osjetljiva, tako prokleto osjetljiva, i on bi, kad bi se ustanovilo da je Alojz uistinu bio taj muški posjetilac, on bi mu - jednostavno rečeno - »razbio gubicu«; da, njoj bi se moralo pomoći, pomoći, ona tim trikovima, tim preslušavanjima, tim

saslušanjima nije dorasla - a sad je prekasno, i on mora, mora u toku dana pronaći Katarinu ... ali tu je u svojoj plodnoj meditaciji bio prekinut, jer je Truda na sebi svojstven neusporedivo suh način utvrdila: »Muški posjet je upravo stigao.«

39

Ovdje odmah treba utvrditi da Blorna Sträublederu, koji se zbilja dovezao u bombastičnom, iznajmljenom automobilu, nije razbio gubicu. Ovdje ne samo treba da teče što manje krvi, nego se i prikazivanje tjelesnog nasilja, ako se već ne može izbjeći, mora ograničiti na onaj minimum što ga nameće dužnost izvještavanja. To ne znači da je sada možda kod Blorninih bilo ugodnije, naprotiv: postalo je još neugodnije, jer se Truda B. nije mogla suspregnuti da starog prijatelja, dok je i dalje miješala šalicu kave, ne pozdravi riječima »Zdravo, muški posjetioče«. »Pretpostavljam«, rekao je Blorna u neprilici, »da je Truda opet jednom pogodila prstom u pekmez.« »Da«, rekao je Sträubleder, »pitanje je samo je li to uvijek taktično.«

Ovdje se može utvrditi da je jednom došlo do gotovo nepodnošljive napetosti između gospođe Blorna i Alojza Sträubledera, kad ju je ovaj htio ne baš zavesti, ali ipak s njom poprilično ljubakati, a ona mu je - na svoj suhi način - dala razumjeti kako on sebe smatra neodoljivim ali da to nije, bar ne za nju. Bit će razumljivo da je u takvim okolnostima Blorna Sträubledera odmah poveo u svoju radnu sobu i zamolio ženu da ih ostavi nasamo i da u međuvremenu (»u vremenu između čega?« upitala je gospođa Blorna) učini sve, sve, da pronađe Katarinu.

40

Zašto se čovjeku vlastita radna soba odjednom čini tako odvratnom, gotovo ispreturanom i prljavom, iako se ne može otkriti ni trun prašine i sve je na svome mjestu? Što to čini crvene kožne fotelje, u kojima je sklopljen mnogi dobar posao i vođen mnogi povjerljiv razgovor, u kojima se može doista udobno sjediti i slušati muzika, najednom tako odbojnima, čak i police s knjigama odvratnim, a

vlastoručno potpisanog Chagalla na zidu upravo sumnjivim, kao da je sam umjetnik načinio falsifikat? Pepeljara, upaljač, boca za wisky - što čovjek ima protiv tih bezazlenih, premda skupocjenih predmeta? Što jedan tako neugodan dan nakon krajnje neugodne noći čini toliko nepodnošljivim, a napetost između starih prijatelja toliko jakom da gotovo frcaju iskre? Što čovjek ima protiv blago žuto premazanih zidnih tapeta, urešenih modernom, suvremenom grafikom?

»Da, da«, rekao je Alojz Sträubleder, »zapravo sam došao samo zato da ti kažem kako ja u toj stvari više ne trebam tvoju pomoć. Ti si na aerodromu, ondje u magli, opet izgubio živce. Jedan sat nakon što ste izgubili živce ili strpljenje, magla se naime digla i još ste mogli biti ovdje oko 18.30 sati. Mogli ste čak, uz malo mirnog razmišljanja, još u Miinchenu nazvati aerodrom, doznati da više nije bilo nikakvih smetnji. Ali zaboravimo to. Da ne bismo igrali s pogrešno označenim kartama - čak da i nije bilo magle i da je avion poletio redovito, ti bi došao prekasno, jer je tada odlučni dio saslušanja već davno bio zaključen a sve ostalo nije se više moglo spriječiti.«

»Ja sam ionako protiv ZEITUNGA nemoćan«, rekao je Blorna.

»ZEITUNG«, rekao je Sträubleder, »nije nikakva opasnost, to je u Lüdingovim rukama, ali ima još novina, a meni može koristiti svaka vrsta naslova osim one koja me dovodi u vezu s banditima. Romantična ljubavna priča stvorit će mi u najgorem slučaju privatne poteškoće, ne javno. Tu ne bi bila štetna čak ni fotografija s tako atraktivnom ženom kao što je Katarina Blum, a što se ostaloga tiče, teorija o muškom posjetu past će u vodu, a ni nakit ni pismo - no, da, poklonio sam joj prilično skupocjeni prsten koji su našli i napisao nekoliko pisama od kojih je pronađena samo jedna kuverta - neće mi stvoriti poteškoće. Loše je to što taj Tötges pod nekim drugim imenom za ilustrirane časopise piše stvari koje u ZEITUNGU ne smiju objaviti, i da mu je - no da - Katarina obećala ekskluzivni intervju. To sam prije nekoliko minuta saznao od Lüdinga koji je također za to da Tötges napravi intervju, jer Lüding drži ZEITUNG u svojim rukama, ali čovjek nema nikakva utjecaja na daljnju Tötgesovu žurnalističku aktivnost, koju on razvija pod imenom nekoga drugog. Čini se da ti uopće nisi informiran, ne?« »Nemam pojma«, rekao je Blorna.

»Čudnovato stanje za jednog advokata čija sam ja ipak stranka; to dolazi otuda što čovjek besmisleno trati vrijeme u drndavim i

droncavim vlakovima umjesto da stupi u vezu s meteorološkom službom koja bi mu mogla reći da će se magla uskoro dići. Ti, dakle, očito još nisi u vezi s njom?«

»Ne, a ti?«

»Ne, ne direktno. Znam samo da je otprilike prije jednog sata nazvala ZEITUNG i za sutra poslije podne obećala Tötgesu ekskluzivni intervju. On je prihvatio. A ima još nešto što me više, znatno više brine, što mi zbilja uzrokuje bolove u želucu« (tu je Sträublederovo lice djelovalo gotovo dirnuto, a glas zabrinuto), »od sutra me možeš psovati koliko god hoćeš, jer sam doista zlorabio vaše povjerenje - ali, s druge strane, živimo doista u slobodnoj zemlji gdje je također dopušteno voditi slobodan ljubavni život, i moraš mi vjerovati da bih učinio sve kako bih joj pomogao, čak bih svoj ugled stavio na kocku, jer - možeš se mirno smijati - ja tu ženu volim, samo: njoj se više ne da pomoći - meni se još može - ona jednostavno ne dopušta da joj se pomogne ...«

»A protiv ZEITUNGA joj također ne možeš pomoći, protiv tih svinja?«

»Bože moj, pa ne smiješ to s ZEITUNGOM tako ozbiljno shvaćati, makar su vas sad malo prikliještili. Nećemo se sad valjda ovdje svađati o žutoj štampi i slobodi štampe. Kratko rečeno, bilo bi mi drago kad bi ti mogao prisustvovati tom intervjuu kao moj i njezin advokat. Dosad, naime, ono najškakljivije nije izišlo na vidjelo ni na saslušanju ni u štampi: ja sam joj prije pola godine upravo nametnuo ključ naše ladanjske kuće u Kohlforstenheimu.

Ključ nije pronađen ni pri premetačini stana ni pri osobnom pretresu, ali ona ga ima ili ga je bar imala, ako ga nije jednostavno bacila. To je bila puka sentimentalnost, zovi to kako hoćeš, ali htio sam da ona ima ključ od kuće, jer nisam htio napustiti nadu da će me jednom ondje posjetiti. Vjeruj mi, ja bih joj pomogao, priskočio bih i čak bih otišao tamo i priznao: Gledajte, ja sam taj muški posjetilac - ali ipak znam: mene bi ona zanijekala, svog Ludwiga nikada.«

Na Sträublederovu licu bilo je nešto novo, nenadano, što je u Blorni zamalo probudilo sućut, a sigurno bar znatiželju; bilo je to gotovo nešto smjerno, ili možda ljubomora? »Sto je to bilo s nakitom, s pismima, a sad i s ključem?« »Prokletstvo, Huberte, zar još ne shvaćaš? Ima nešto što ne mogu reći ni Lüdingu, ni Hachu, ni policiji -

siguran sam da je ona taj ključ dala svome Ludwigu i da taj tip sada već dva dana čuči ondje. Naprosto me strah za Katarinu, za policijske činovnike, čak i za toga blesavog mladog klipana koji možda čuči ondje u mojoj kući u Kohlforstenheimu. Htio bih da nestane odande prije nego što ga otkriju, htio bih istodobno da ga ščepaju, da se to svrši. Razumiješ li sada? I što savjetuješ?«

»Ti bi mogao nazvati tamo, mislim u Kohlforstenheim.«

»I ti vjeruješ da će on, ako je ondje, doći na telefon?«

»Onda moraš nazvati policiju, drugog izlaza nema. Već i da spriječiš zlo. Ako je potrebno, nazovi ih anonimno. Ako postoji i najmanja mogućnost da je Götten u tvojoj kući, moraš smjesta obavijestiti policiju. Inače ću to učiniti ja.«

»Da tako moja kuća i moje ime ipak dođu u novinske naslove povezani s tim banditom? Ja sam mislio nešto drugo ... mislio sam da bi se možda ti mogao odvesti onamo, mislim u Kohlforstenheim, tako, kao moj advokat da vidiš je li sve u redu.«

»U ovom trenutku? U subotu za karnevala, kad ZEITUNG već zna da sam naglo prekinuo dopust - a to sam učinio samo zato da bih u tvojoj vikendici vidio je li sve u redu? Da li frižider još funkcionira, ne? Je li termostat za grijanje na ulje još točno namješten, da nije razbijeno nijedno staklo, da je kućni bar još dovoljno opremljen i da posteljina nije vlažna? Radi toga se vrlo ugledni advokat za privredne sporove, koji posjeduje luksuznu vilu s bazenom i koji je oženjen »crvenom Trudom«, navrat-nanos vraća s odmora? Smatraš li to doista pametnom idejom, kad je sasvim sigurno da gospoda reporteri iz ZEITUNGA prate svaki moj pokret - ja odlazim, tako reći jedva izišavši iz spavaćih kola, u tvoju vilu da bih vidio hoće li uskoro niknuti šafrani ili jesu li visibabe već iznikle? Smatraš li to doista dobrom idejom - bez obzira na to što je taj dragi Ludwig već dokazao da posve dobro zna pucati?«

»Prokletstvo, ne znam jesu li tvoja ironija ili tvoji vicevi tu još umjesni. Ja te kao svoga advokata i prijatelja molim za uslugu koja čak nije ni privatne, nego štoviše građanske naravi - a ti mi tu pričaš o visibabama. Predmet je od jučer tako tajan, da mi od danas ujutro odonud ne dobivamo više nikakve informacije. Sve što znamo znamo od ZEITUNGA s kojim je Lüding na sreću u dobrim odnosima. Državno tužilaštvo i policija čak više ne telefoniraju ni ministarstvu

unutrašnjih poslova s kojim je Lüding također u dobrim odnosima. Riječ je o životu i smrti, Huberte.«

U tom je trenutku bez kucanja ušla Truda, s tranzistorom u ruci, i mirno rekla: »O smrti više nije riječ, samo još o životu, hvala Bogu. Mladića su ščepali, glupo što je pucao i što je pogođen, povrijeđen, ali ne opasno po život. U tvojem vrtu, Alojze, u Kohlforstenheimu, između bazena i pergole. Govori se o luksuznoj vili od nula zarez pet milijuna nekog Lüdingova kompanjona. Uostalom, zbilja još ima gentlemena: prvo što je naš dobri Ludwig rekao: da Katarina s tom stvari uopće nema nikakve veze; da je to čisto privatna ljubavna afera što nema ni najmanje veze s kažnjivim djelima za koja je okrivljen, koja on, međutim, kao i dosad poriče. Morat ćeš vjerojatno dati zamijeniti nekoliko stakala, Alojze - ondje se sasvim lijepo puškaralo. Tvoje ime još nije spomenuto, ali bi možda ipak trebao nazvati Maud koja je sigurno uzbuđena i treba joj utjehe. Uostalom, istodobno s Göttenom, na drugim mjestima uhvaćena su tri njegova navodna suučesnika. Sve zajedno smatra se trijumfalnim uspjehom nekog inspektora Beizmennea. A sada, put pod noge, dragi Alojze, i za promjenu načini malo jedan muški posjet svojoj dobroj ženici.«

Može se zamisliti da je na ovom mjestu u Blorninoj radnoj sobi došlo gotovo do fizičkog razračunavanja koje nikako nije odgovaralo milieu i opremljenosti prostorije. Sträubleder je navodno - navodno - zaista pokušao Trudi Blorna skočiti za vrat, ali ga je u tome spriječio njezin muž i upozorio da neće valjda napasti jednu damu. Sträubleder je navodno - navodno - na to rekao da nije siguran odgovara li još definicija dame ženi tako oštra jezika, a da ima riječi koje se u stanovitim situacijama, a prije svega kad se javljaju tragični događaji, ne smiju upotrijebiti ironično, i ako on još jedanput, još jedan jedini put čuje onu ominoznu riječ, onda - da, što onda - no, onda je svršeno. Tek što je napustio kuću, a Blorna još nije ni stigao da Trudi kaže kako je možda ipak otišla malo predaleko, kad mu je ona jednostavno presjekla riječ i rekla: »Katarini je noćas umrla majka. Ja sam je zbilja pronašla u Kuir-Hochsackelu.«

41

Prije nego što se pokrenu posljednji manevri zaokretanja, skretanja

i otklanjanja, mora se dopustiti jedna, tako reći, tehnička opaska. U ovoj se priči događa previše toga. Ona je na mučan, jedva savladiv način bremenita radnjom: na svoju štetu. Naravno, prilično je sumorno kad samostalna voditeljica kućanstva ustrijeli novinara. Takav slučaj treba razjasniti ili ga bar pokušati objasniti. Ali što da čovjek radi s uspješnim odvjetnicima koji zbog jedne kućne pomoćnice prekidaju teško zasluženi odmor na skijanju? S industrijalcima (koji su sporednim zanimanjem i profesori i stranački menedžeri), koji u jednoj već nezreloj sentimentalnosti baš toj kućnoj pomoćnici upravo nameću ključeve svoje ladanjske kuće (a time i sebe same; i jedno i drugo bez uspjeha, kao što znamo); koji doduše žele publicitet, ali samo određene vrste; sve same stvari i ljudi koji se naprosto ne mogu sinhronizirati i koji neprestano ometaju tok (odnosno linearno odvijanje radnje), jer su tako reći imuni. Što da čovjek radi s kriminalističkim činovnicima koji neprestano zahtijevaju prisluškivače i dobivaju ih? Kraće rečeno: sve je previše propusno, a opet u presudnom trenutku nije dovoljno propusno za izvjestitelja, jer se, istina, ovo ili ono može doznati (recimo od Hacha i nekih policijskih činovnika i činovnica), ali ništa, uopće ništa od onoga što oni kažu ne bi čak ni izdaleka imalo dokazne težine, jer se ni pred jednim sudom ne bi moglo potvrditi, čak ni samo iskazati. Nema nikakve dokazne snage. Nikakve javne vrijednosti. Na primjer, čitava ta afera sa čepićima. Prisluškivanje telefonskih veza služi, naravno, istrazi, ali rezultat - zato što to poduzima netko drugi, a ne istražni organ - ne samo da se u javnom postupku ne smije primijeniti, nego čak ni spomenuti. Prije svega: što se događa u takozvanoj psihi telefonskih prisluškivača? Što misli neporočni činovnik koji samo izvršava svoju dužnost, koji, ako već ne pod prinudom zapovijedi, ono prinuđen zarađivanjem kruha, obavlja (njemu možda mrsku) dužnost, što misli on dok mora prisluškivati kako onaj nepoznati stanar, kojega ćemo ovdje kratko nazvati nuditeljem nježnosti, telefonira s tako izrazito zgodnom, dotjeranom, gotovo besprijekornom osobom kao što je Katarina Blum? Zapada li on u ćudoredno ili spolno ili u obje vrste uzbuđenja? Gnuša li se, suosjeća li, ne pričinja li mu čak neko čudnovato zadovoljstvo kad se promuklo stenju i prijeteći izlažu ponude koje do dna duše vrijeđaju osobu čiji je nadimak »opatica«? No, toliko se mnogo zbiva u prvom planu - a još više u pozadini. Što misli neki bezazleni prisluškivač koji

tek teško zarađuje svoj kruh, kad npr. Lüding, koji je ovdje povremeno bio spomenut, nazove uredništvo ZEITUNGA i recimo kaže: »Odmah potpuno van sa S., ali sasvim unutra sa B.«. Naravno da Lüdinga ne prisluškuju zato što moraju pratiti njega, već zato što postoji opasnost da ga, recimo, nazovu - ucjenjivači, politički gangsteri etc. Kako da takav neporočni prisluškivač zna da se pod S. misli Sträubleder, pod B. Blorna i da se u nedjeljnom izdanju ZEITUNGA neće moći pročitati ništa o S., ali mnogo o B. Pa ipak je - tko to može znati ili čak samo naslutiti - Blorna advokat kojega Lüding krajnje izuzetno cijeni, koji je već nebrojeno puta dokazao svoju spretnost, nacionalno i internacionalno. Ni na što se drugo nije mislilo kad se ovdje na drugom mjestu govorilo o izvorima, koji »ne mogu doći jedan drugome«, poput kraljevske djece kojoj je lažna opatica ugasila svijeću - pa je netko tu potonuo prilično duboko, utopio se. I onda gospođa Lüding posredstvom svoje kuharice naziva sekretaricu svoga muža da dozna što bi ono baš Lüding u nedjelju rado pojeo za desert: palačinke s makom? Jagode sa sladoledom i tučenim vrhnjem ili samo sa sladoledom ili samo s tučenim vrhnjem, na što sekretarica, koja ne bi željela opterećivati svoga šefa, ali poznaje njegov ukus i koja po mogućnosti želi samo izazvati ljutnju odnosno neprilike, prilično oštrim glasom objašnjava kuharici kako je sasvim sigurna da bi gospodin Lüding ove nedjelje najradije jeo puding od karamela s krokant-umakom. Kuharica, koja naravno također poznaje Lüdingov ukus, protivi se i kaže da joj je to novo, je li sekretarica sigurna da svoj ukus ne brka s ukusom gospodina Lüdinga i može li je ipak prespojiti da bi direktno s gospodinom Lüdingom mogla porazgovoriti o njegovim željama u pitanju deserta. Nato sekretarica, koja s gospodinom Lüdingom povremeno putuje u svojstvu sekretarice na konferencije i jede s njim po nekim PALACE-hotelima ili Inter-gostionicama, tvrdi da, kad je ona s njim na putu, on uvijek jede karamel puding s krokant-umakom; kuharica: ali da nedjeljom nije s njom, sekretaricom, na putu, i nije li moguće da Lüdingove želje u pitanju deserta ovise upravo o društvu u kojem se nalazi. Itd. Itd. Naposljetku se još dugo svađaju zbog palačinki s makom - i sav se taj razgovor snima na magnetofon na račun poreznih obveznika! Misli li onaj koji preslušava vrpcu, koji, naravno, točno mora paziti na to nije li ovdje upotrijebljena neka anarhistička šifra, da se pod palačinkama podrazumijevaju ručne

granate, a pod sladoledom s jagodama bombe - ipak, moguće je: i oni imaju briga, ili: takve bih brige i ja volio imati, jer možda mu je upravo pobjegla kćerka ili mu se sin odao hašu ili mu je opet povišena stanarina, a sve to - te magnetofonske snimke - samo zato što je jednom netko Lüdingu zaprijetio bombom; tako jedan nevini činovnik ili namještenik napokon jedanput saznaje što su to palačinke s makom, on, kojemu bi one bile dovoljne i kao glavno jelo, pa makar samo jedna

Previše se toga zbiva u prvom planu, a mi ne znamo ništa o onome što se događa u pozadini. Kad bi čovjek jednom mogao preslušati te magnetofonske vrpce! Da napokon nešto dozna, koliko je - i je li uopće gospođa Elza Woltersheim intimna s Konradom Beitersom. Što znači riječ prijatelj kad je u pitanju veza ovo dvoje? Zove li ga ona zlato, dragi, ili mu samo kaže Konrad ili Conny; koju vrstu verbalnih nježnosti izmjenjuju, ako ih uopće izmjenjuju? Pjeva li joj možda pjesme preko telefona, on, za kojega se zna da ima dobar, gotovo koncertni, a sigurno zborski bariton? Serenade? Šlagere? Arije? Ili se tu možda na grub način referira o prošlim ili planiranim intimnostima? To bi čovjek ipak rado znao, jer, kako su većini ljudi uskraćene pouzdane telepatske veze, oni ipak posižu za telefonom koji im se čini pouzdanijim. Je li pretpostavljenim organima jasno što oni tu psihički zahtijevaju od svojih činovnika i namještenika? Pretpostavimo da neka privremeno sumnjiva osoba vulgarne prirode, za koju je odobren »čepić«, nazove svoga isto tako vulgarnog trenutnog ljubavnog partnera. Budući da živimo u slobodnoj zemlji i možemo slobodno i otvoreno razgovarati jedni s drugima, i telefonom, što sve može čednoj ili čak ćudorednoj osobi - sasvim svejedno kojeg spola - prozujati kroz uši ili dolepršati s magnetofonske vrpce? Može li netko za to preuzeti odgovornost? Je li osigurana psihijatrijska njega? Što kaže »Sindikat javne službe, transporta i prometa o tome? Vodi se briga o industrijalcima, anarhistima, direktorima, pljačkašima i službenicima banaka, a tko se brine o našim nacionalnim magnetofonskim četama? Nemaju li crkve o tome ništa reći? Zar Biskupskoj konferenciji u Fuldi ili Centralnom komitetu njemačkih katolika baš ništa više ne pada na um? Zašto Papa o tome šuti? Zar nitko ne shvaća što se tu sve, od karamel pudinga do najžešćeg pornića, zahtijeva od nevinih ušiju? Od mladih se ljudi zahtijeva da

započnu činovničku karijeru - i kome ih izručuju? Telefonskim manijacima. Evo, napokon, područja gdje bi crkve i sindikati mogli surađivati. Mogla bi se planirati bar neka vrsta obrazovnog programa za prisluškivače. Magnetofonske vrpce s nastavom povijesti. To ne stoji mnogo.

42

Sada se pokajnički vraćamo na prvi plan, ponovo krećemo na mukotrpni rad i - opet moramo započeti jednim objašnjenjem! Bilo je ovdje obećano da više neće teći krv i stalo nam je da se utvrdi kako se smrću gospođe Blum, Katarinine majke, to obećanje ne krši. Nije naime riječ o krvnom deliktu, iako ni o posve normalnom smrtnom slučaju. Smrt gospođe Blum bila je doduše nasilno izazvana, ali nehotice nasilno. U svakom slučaju - to treba zapamtiti - prouzročitelj smrti nije imao ni batinaških ni ubilačkih namjera, čak ni namjeru nanošenja tjelesne ozljede. Riječ je, što je ne samo dokazano, već je to i sam priznao, upravo o onom Tötgesu kojega je, međutim, snašao krvavi, s predumišljanjem nasilni kraj. Tötges je već u četvrtak u Gemmelsbroichu tragao za adresom gospođe Blum, za nju je doznao, ali je bezuspješno pokušavao prodrijeti do nje u bolnicu. Portir, odjelna sestra i šef odjela, dr Heinen, upozoravali su ga da je gospođi Blum nakon teške, ali uspješne operacije raka prijeko potreban mir. Kako njezino ozdravljenje ovisi upravo o tome da se ne izlaže nikakvim uzbuđenjima i da intervju ne dolazi u obzir. Na napomenu da je gospođa Blum zahvaljujući vezi svoje kćeri s Göttenom također »ličnost iz kronike našeg vremena«, odvratio je liječnik napomenom da su i ličnosti iz kronike našeg vremena za njega prije svega pacijenti. Međutim, Tötges je za vrijeme tih razgovora ustanovio da u bolnici rade ličioci i kasnije se pred kolegama gotovo hvalio kako mu je primjenom »najjednostavnijeg od svih trikova, naime trikom obrtnika« - tako što je nabavio kutu, lonac s bojama i četku - uspjelo da u petak ujutro ipak prodre do gospođe Blum, jer da ništa nije tako zahvalan materijal kao majke, čak i bolesne. Da je gospođu Blum konfrontirao s faktima, da nije sasvim siguran je li ona sve to kapirala, jer Götten joj očito nije bio nikakav pojam, i da je rekla: »Zašto je to moralo tako svršiti, zašto se to moralo dogoditi?« iz čega je on u

ZEITUNGU napravio »To se moralo tako dogoditi, to je moralo tako svršiti«. Malu izmjenu izjave gospođe Blum objasnio je time što je on kao reporter već tako programiran i vičan da »priprostim ljudima pomogne pri artikulaciji«.

43

Nije se sa sigurnošću moglo ispitati ni to je li Tötges doista prodro do gospođe Blum ili je, kako bi u ZEITUNGU citirane rečenice Katarinine majke mogao plasirati kao rezultat intervjua, slagao odn. izmislio posjet da bi dokazao svoju novinarsku dovitljivost ili revnost i usput se malo napravio važan. Dr Heinen, sestra Edelgard, španjolska bolničarka imenom Huelva, portugalska čistačica imenom Puelco - svi smatraju isključenim »da bi taj frajer zaista mogao biti toliko drzak da to učini« (dr Heinen). Nema sumnje da nije samo taj, iako možda izmišljeni, ali priznati posjet Katarininoj majci bio sigurno presudan, i naravno, postavlja se pitanje ne poriče li bolničko osoblje naprosto ono što se nije smjelo dogoditi, ili je Tötges izmislio posjet da bi citate Katarinine majke prikazao kao doslovne. Tu treba da vlada apsolutna pravednost. Vrijedi kao dokazano da je Katarina skrojila svoj kostim kako bi upravo u onoj krčmi, iz koje je nesretni Schönner »kidnuo s nekom fuksom«, povela svoju istragu, nakon što je već ugovorila intervju s Tötgesom i nakon što je u nedjeljnom izdanju ZEITUNGA publiciran još jedan Tötgesov izvještaj. Treba, dakle, sačekati. Pouzdano je potvrđeno, gotovo dokazano da je dr Heinen bio iznenađen naglom smrću svoje pacijentice Marije Blum i da on, »iako i ne može dokazati, ipak ne može ni isključiti nepredviđene utjecaje«. Ovdje nipošto ne treba pozivati na odgovornost nedužne ličioce. Čast njemačkog obrta ne smije biti ukaljana: ni sestra Edelgard ni inozemne dame Huelva i Puelco ne mogu garantirati da su svi ličioci - a bila su četvorica, iz tvrtke Merkens u Kuiru - doista bili ličioci, pa jer su ta četvorica radila na različitim mjestima, ne može zapravo nitko znati nije li se ušuljao netko opremljen kutom, loncem za boje i četkom. Sigurno je: Totges je tvrdio (o priznavanju ne može biti govora, budući da se njegov posjet doista ne može dokazati) da je bio kod Marije Blum i intervjuirao je, a za tu je tvrdnju doznala Katarina. Gospodin Merkens je također priznao da nisu, naravno, uvijek sva

četvorica ličilaca bila istodobno prisutna, te ako se netko htio ušuljati, da bi to za nj bila sitnica. Dr Heinen je poslije rekao da će prijaviti ZEITUNG zbog objavljivanja citata Katarinine majke, da će izazvati skandal, jer ako je to istina onda je to užasno - ali se njegova prijetnja ostvarila upravo tako kao i »razbijanje gubice« kojin. je Blorna prijetio Sträublederu.

44

Oko podneva one subote, 23. siječnja 1974, u Cafeu Kloog u Kuiru (riječ je o nećaku onoga gostioničara kod kojeg je Katarina kao mlada žena povremeno ispomagala u kuhinji i kao servirka) sastali su se napokon Blornini, gospođa Woltersheim, Konrad Deiters i Katarina. Grlilo se i tekle su suze, čak i gospođi Blorna. Naravno, i u Cafeu Kloog vladalo je karnevalsko raspoloženje, ali je vlasnik, Erwin Kloog, koji je Katarinu poznavao, tikao i cijenio, okupljenima stavio na raspolaganje svoju privatnu dnevnu sobu. Odande je Blorna najprije telefonirao Hachu i otkazao poslijepodnevni sastanak u foajeu muzeja. Saopćio je Hachu da je Katarinina majka, vjerojatno uslijed posjeta Tötgesa iz ZEITUNGA, neočekivano umrla. Hach je bio blaži nego ujutro, zamolio je da se Katarini, koja se sigurno ne ljuti na njega, za što i nema nikakva razloga, prenese izraz njegove osobne sućuti. On inače u svako doba stoji na raspolaganju. Da je sada, doduše, vrlo zauzet preslušavanjem Göttena, ali da će se osloboditi; što se ostalog tiče, iz Göttenova preslušavanja nije dosad proizišlo ništa što bi teretilo Katarinu. Da je o njoj i za nju govorio fer i s velikom naklonošću. Dozvolu za posjet, međutim, ne treba očekivati, budući da nisu ni u kakvu srodstvu, a definicija »zaručnica« sigurno bi se pokazala odviše neodređenom i bila bi neodrživa.

Čini se kao da vijest o smrti majke Katarinu nije baš shrvala. Čini se gotovo kao da joj je laknulo. Naravno da je Katarina dru Heinenu predočila izdanje ZEITUNGA u kojemu se spominje Tötgesov intervju i citira njezina majka, ali nikako nije dijelila zgražanje dra Heinena nad intervjuom, nego je smatrala da su ti ljudi ubojice i klevetnici, da ona to, naravno, prezire, ali da je ipak očito kako je umalo dužnost takve vrste novinara da nevinim ljudima upropaste čast, ugled i zdravlje. Dr Heinen, koji je pogrešno pretpostavljao da je ona marksist (vjerojatno

je i on u ZEITUNG U pročitao aluzije Brettloha, Katarinina rastavljenog muža), bio je malo preplašen njezinom hladnoćom i upitao je smatra li ona to - te smicalice u ZEITUNGU - problemom strukture. Katarina nije znala na što on misli i odmahnula je glavom. Zatim ju je sestra Edelgard odvela u mrtvačnicu u koju je ušla zajedno s gospođom Woltersheim. Katarina je sama smaknula lanenu plahtu s lica svoje majke, rekla »Da« i poljubila je u čelo. Kad ju je sestra Edelgard pozvala da izgovori kratku molitvu, odmahnula je glavom i rekla »Ne«. Ponovo je navukla plahtu preko majčina lica, zahvalila opatici i, tek kad je napustila mrtvačnicu, počela je plakati, isprva tiho, zatim jače, na kraju bez sustezanja. Možda je mislila i na svoga pokojnog oca, kojega je kao šestogodišnje dijete, također u bolničkoj mrtvačnici, vidjela po posljednji put. Elza Woltersheim sjetila se, ili bolje, zamijetila je: kako još nikad nije vidjela da Katarina plače, čak ni kao dijete, kad je morala patiti u školi ili kad ju je tištila okolina. Vrlo pristojno, gotovo ljubezno, inzistirala je Katarina da se i inozemnim damama Huelvi i Puelco zahvali za sve što su učinile za njezinu majku. Napustila je bolnicu sabrana, nije zaboravila ni pobrinuti se da uprava bolnice telegrafski obavijesti njezina brata Kurta u zatvoru.

Takva je ostala cijelo poslijepodne i u toku večeri: sabrana. Iako je neprestano izvlačila oba izdanja ZEITUNGA koja su Blorne, Elzu W. i Konrada B. konfrontirala sa svim detaljima i njihovom interpretacijom tih detalja, činilo se da je i njezin odnos prema ZEITUNGU postao drukčiji. Rečeno u duhu vremena: manje emocionalan, više analitički. U tom, njoj prisnom i prijateljski naklonjenom krugu, u dnevnoj sobi Erwina Klooga, govorila je, također otvoreno, o svom odnosu prema Sträublederu: da ju je on jednom, nakon večeri provedene kod Blorninih, odvezao kući, da ju je, iako je ona to striktno, gotovo s gnušanjem odbila, otpratio sve do ulaznih vrata, zatim čak u stan tako što je jednostavno gurnuo nogu između vrata. No, naravno, pokušao je biti nasrtljiv, vjerojatno je bio uvrijeđen što ga ona uopće nije smatrala neodoljivim, i napokon je - bila je već prošla ponoć - otišao. Od tog ju je dana upravo progonio, dolazio je neprestano, slao cvijeće, pisao pisma, a nekoliko puta uspjelo mu je da prodre k njoj u stan. Tom prilikom jednostavno joj je nametnuo prsten. To je sve. Da ona njegove posjete nije priznala odnosno njegovo ime nije odala stoga što joj se činilo nemogućim da činovnicima koji su je preslušavali

objasni kako između njih nije bilo ničega, baš ničega, čak ni jednog jedinog poljupca. Tko bi uopće povjerovao da bi ona odoljela čovjeku kao što je Sträubleder, koji je ne samo imućan, već je u politici, privredi i znanosti gotovo glasovit zbog svoga neodoljivog šarma, gotovo kao kakav filmski glumac, i tko bi uopće povjerovao kućnoj pomoćnici da bi odoljela filmskom glumcu, i to ne iz razloga morala već ukusa? On je naprosto nije ni najmanje privlačio, i da ona cijelu tu priču o muškom posjetiocu osjeća kao najodvratnije uplitanje u sferu koju ne bi željela nazvati intimnom sferom ne zbog toga što se to može pogrešno shvatiti, jer ona, što je natuknula, nije postala intimna sa Sträublederom - nego stoga što ju je doveo u položaj koji ona ne bi mogla objasniti nikome, pogotovo ne ekipi za preslušavanje. Na kraju je - i tu se nasmijala - ipak osjetila stanovitu zahvalnost prema njemu, jer je ključ, ili bar adresa, njegove kuće bila važna za Ludwiga, jer - opet se nasmijala - Ludwig bi tamo sigurno prodro i bez ključeva, ali ključ je to, naravno, olakšao, a ona je također znala da je vila za vrijeme karnevala neiskorištena, jer joj je baš dva dana prije toga Sträubleder opet jednom strašno dosađivao, gotovo je silio i predložio joj ondje jedan karnevalski vikend prije nego što je prihvatio sudjelovanje na zasjedanju u Bad B. Da, Ludwig joj je rekao da ga policija traži, ali joj je rekao samo da je dezerter iz Bundeswehra i da se pokušava prebaciti u inozemstvo te - i po treći se put nasmijala - da ju je zabavljalo vlastoručno ekspedirati ga u šaht za grijanje i pokazati mu izlaz za nuždu koji na kraju naselja »Stanovati elegantno na rijeci«, na uglu ulice Hochkeppler, vodi na svjetlo dana. Ne, ona doduše nije vjerovala da policija prati nju i Göttena, već je to smatrala nekom vrstom romantike lopova i pandura, i tek je ujutro - Ludwig je doista otišao već u šest sati ujutro - mogla naslutiti koliko je sve to ozbiljno. Pokazalo se da joj je laknulo kad je Götten uhapšen, sada, rekla je, ne može napraviti više nikakve gluposti. Ona se čitavo vrijeme bojala, jer joj je taj Beizmenne vrlo neugodan.

45

Ovdje valja utvrditi i upamtiti da je subotnje poslijepodne a i veče proteklo gotovo ugodno, tako ugodno da su svi - Blorne, Elza Woltersheim i čudnovato mirni Konrad Deiters - bili prilično umireni.

Napokon su - čak i sama Katarina - osjećali »situaciju olakšanom«. Götten uhapšen, Katarinina preslušavanja zaključena, njezina majka, iako prerano, oslobođena teških muka, formalnosti oko pogreba sređene, svi potrebni dokumenti iz Kuira - jedan je namještenik u upravi izrazio spremnost da ih izda unatoč prazniku - obećani su joj za pokladni ponedjeljak. Naposljetku, neke je utjehe bilo i u tome što je vlasnik kavane Erwin Kloog, koji je striktno otklonio svaku naplatu konzumiranog (bili su to kava, likeri, krumpirova salata, kobasice i kolači), na rastanku rekao: »Glavu gore, Katice, ne misle ovdje svi loše o tebi.« Utjeha što se skrivala iza tih riječi možda je i relativna, jer što uopće znači »ne svi«? - ali, svejedno, to ipak nisu bili »svi«. Složili su se da se odvezu Blornama i da ostatak večeri provedu ondje. Tu su Katarini najstrože zabranili da uposli svoju ruku reduše, da je na dopustu i da se mora opustiti. Gospođa Woltersheim je u kuhinji pripremala sendviče dok su se Blorna i Deiters pobrinuli oko kamina. Katarina je doista dopustila da je »jedanput razmaze«. Kasnije je postalo upravo zgodno, i da nije bilo smrtnog slučaja i hapšenja jednog vrlo dragog čovjeka, sigurno bi se u kasni sat odvažili i da malo zaplešu, jer, unatoč svemu, bio je karneval.

Blorna nije uspio Katarinu odvratiti od planiranog intervjua s Tötgesom. Ostala je mirna i vrlo prijazna, a poslije - pošto se intervju pokazao kao »intervju« - prolazili bi Blornu srsi kad se prisjećao, kad bi pomislio s kakvom je odlučnom hladnokrvnošću Katarina ustrajala na tom intervjuu i kako je odlučno odbila njegovu pomoć. Poslije ipak nije bio sasvim siguran da se Katarina već te večeri odlučila za ubojstvo. Činilo mu se mnogo vjerojatnijim da je odlučno bilo nedjeljno izdanje ZEITUNGA. Rastali su se u miru, opet uz grljenje, ovaj put bez suza, nakon što su zajedno slušali i ozbiljnu i laku glazbu i nakon što su Katarina i Elza Woltersheim ispričale ponešto o životu u Gemmelsbroichu i Kuiru. Bilo je tek pol jedanaest uvečer kad su se Katarina, gospođa Woltersheim i Deiters uz izraze velikog prijateljstva i simpatije rastali od Blorninih, koji su bili sretni da su se ipak pravodobno - za Katarinu pravodobno - vratili. Kraj vatre koja se gasila u kaminu razglabali su uz bocu vina nove planove za odmor i o karakteru svoga prijatelja Sträubledera i njegove žene Maud. Kad je Blorna zamolio ženu da kod budućih njegovih posjeta ipak više ne upotrebljava riječ »muški posjet«, kako ipak mora shvatiti da je to

postala neuralgična riječ, Truda Blorna je rekla: »Njega nećemo vidjeti tako skoro.«

46

Zajamčeno je da je Katarina ostatak večeri provela mirno. Probala je još jedanput beduinski kostim, pojačala nekoliko šavova i odlučila da umjesto vela upotrijebi bijeli rupčić. Još su zajedno malo slušali radio, pojeli nešto počiva i zatim krenuli na počinak. Beiters tako što je prvi put otvoreno otišao s gospođom Woltersheim u njezinu spavaću sobu, dok se Katarina udobno smjestila na kauču.

47

Kad su Elza Woltersheim i Konrad Beiters u nedjelju ujutro ustali, stol za zajutrak bio je vrlo ljupko prostrt, kava u termos-boci već filtrirana, a Katarina, koja je s očitim apetitom već zajutarkovala, sjedila je za stolom u dnevnoj sobi i čitala nedjeljni ZEITUNG. Ovdje jedva da još treba referirati, gotovo samo još citirati. Treba priznati, Katarinina »story« nije više bila na naslovnoj stranici s fotografijom. Na naslovnoj stranici ovaj put je bio Ludwig Götten i naslov: »Nježni ljubavnik Katarine Blum uhvaćen u vili industrijalca.« Sama »story« bila je opširnija nego dosad, na stranicama 7-9, s brojnim slikama: Katarina kao prvopričesnica, njezin otac kao razvodnik koji se vraća iz rata, crkva u Gemmelsbroichu, još jednom vila Blorna, Katarinina majka kao otprilike četrdesetogodišnjakinja, prilično čemerna, gotovo propala, pred majušnom kućicom u Gemmelsbroichu u kojoj su stanovali, na kraju, fotografija bolnice u kojoj je Katarinina majka umrla noću od petka na subotu. Tekst:

PRVOM DOKAZANOM ŽRTVOM TAJANSTVENE KATARINE BLUM, KOJA SE JOŠ NALAZI NA SLOBODI, MOŽE SE SADA OZNAČITI NJEZINA VLASTITA MAJKA KOJA NIJE PREŽIVJELA ŠOK ZBOG AKTIVNOSTI SVOJE KĆERI. IAKO JE PRILIČNO ČUDNO DA JE KĆERKA, DOK JOJ MAJKA LEŽI NA UMORU, U PRISNOJ NJEŽNOSTI PLESALA S RAZBOJNIKOM I UBOJICOM NA NEKOM BALU, ČINJENICA DA ZBOG SMRTI NIJE PROLILA NIJEDNU SUZU GRANIČI VEĆ S EKSTREMNO PERVERZNIM. JE

LI TA ŽENA DOISTA SAMO »LEDENO HLADNA I PRORAČUNATA«? SUPRUGA JEDNOG NJEZINOG PRIJAŠNJEG POSLODAVCA, UGLEDNOGA PROVINCIJSKOG LIJEČNIKA, OPISUJE JE OVAKO: »PONAŠALA SE DOISTA POPUT DROLJICE. MORALA SAM JE OTPUSTITI ZBOG SINOVA KOJI SU RASLI, ZBOG NAŠIH PACIJENATA I ZBOG UGLEDA MOG MUŽA.« JE LI KATARINA B. IMALA UDJELA I U PRONEVJERAMA ZLOGLASNOG dra FEHNERNA? (ZEITUNG JE SVOJEDOBNO IZVJEŠTAVAO O TOM SLUČAJU.) JE LI NJEZIN OTAC BIO SIMULANT? ZBOG ČEGA JE NJEZIN BRAT POSTAO KRIMINALAC? JOS UVIJEK NERAZJAŠNJENO: NJEZIN BRZI USPON I VISOKI PRIHODI. SADA JE NAPOKON SIGURNO: KATARINA BLUM POMOGLA JE U KRVI OGREZLOM GÖTTENU DA POBJEGNE, BESRAMNO JE ZLORABILA PRIJATELJSKO POVJERENJE I SPONTANU SPREMNOST NA POMOĆ JEDNOG VRLO UGLEDNOG ZNANSTVENIKA I INDUSTRIJALCA. U MEĐUVREMENU ZEITUNG RASPOLAŽE INFORMACIJAMA KOJE GOTOVO NEDVOJBENO DOKAZUJU: NIJE ONA PRIMALA MUŠKE POSJETE NEGO JE NEPOZVANA UČINILA ŽENSKI POSJET KAKO BI ISTRAŽILA VILU. TAJANSTVENE VOŽNJE BLUMOVE AUTOMOBILOM NISU VISE TAKO TAJANSTVENE. ONA JE BESKRUPULOZNO STAVILA NA KOCKU DOBAR GLAS JEDNOG ČASNOG ČOVJEKA, NJEGOVU OBITELJSKU SREĆU, NJEGOVU POLITIČKU KARIJERU - O KOJOJ JE ZEITUNG IZVJEŠTAVAO VEĆ U VIŠE NAVRATA - RAVNODUŠNA PREMA OSJEĆAJIMA JEDNE ODANE SUPRUGE I ČETVORO DJECE, OĆITO JE DA JE BLUMOVA PO NAREĐENJU NEKE LIJEVE GRUPE IMALA S. UNIŠTITI KARIJERU.

HOĆE LI POLICIJA, HOĆE LI DRŽAVNO TUŽILAŠTVO DOISTA POVJEROVATI SRAMOTNOM GÖTTENU KOJI BLUMOVU OSLOBAĐA SVAKE KRIVNJE? ZEITUNG PONOVO POSTAVLJA PITANJE: NISU LI NAŠE METODE SASLUŠAVANJA IPAK PREBLAGE? TREBA LI SE PREMA NELJUDIMA PONAŠATI LJUDSKI?

Ispod slika Blorne, gospođe Blorna i vile:

U OVOJ JE KUĆI BLUMOVA RADILA OD SEDAM DO ŠESNAEST I TRIDESET SATI SAMOSTALNO, BEZ NADZORA, S PUNIM POVJERENJEM DRA BLORNE I GOSPOĐE DR BLORNA.

ŠTO SE SVE OVDJE MOGLO ODIGRAVATI DOK SU SE BLORNE, NE SLUTEĆI NIŠTA, BAVILI SVOJIM ZANIMANJEM? ILI, MOŽDA, IPAK NISU BILI TOLIKO NEUPUĆENI? NJIHOV ODNOS PREMA BLUMOVOJ SMATRA SE VRLO POVJERLJIVIM, GOTOVO PRISNIM. REPORTERIMA ZEITUNGA SUSJEDI SU ISPRIČALI DA SE MOZE GOVORITI O GOTOVO PRIJATELJSKOM ODNOSU. PRIJEĆI ĆEMO PREKO NEKIH ALUZIJA, JER NE SPADAJU OVAMO. ILI IPAK SPADAJU? KAKVU JE ULOGU ODIGRALA GOSPOĐA DR GERTRUD BLORNA, KOJA JE U ANALIMA JEDNE UGLEDNE VISOKE TEHNIČKE ŠKOLE JOŠ I DANAS POZNATA KAO »CRVENA TRUDA«? KAKO JE GÖTTEN USPIO POBJEĆI IZ STANA BLUMOVE, IAKO MU JE POLICIJA BILA ZA PETAMA? TKO JE KONSTRUKCIONE PLANOVE ZGRADE ZA SAMCE »STANOVATI ELEGANTNO NA RIJECI« POZNAVAO DO U NAJSITNIJE DETALJE? GOSPOĐA BLORNA. PRODAVAČICA HERTHA SCH. I RADNICA CLAUDIA ST., ČIJE SE IZJAVE POKLAPAJU, REKLE SU ZEITUNG U: »KAKO SU ONI PLESALI (MISLI NA BLUMOVU I BANTIDA GÖTTENA) - KAO DA SE ODUVIJEK POZNAJU. TO NIJE BIO SLUČAJAN SUSRET, BILO JE TO PONOVNO VIĐENJE.«

48

Kad su Beizmennea poslije interno kritizirali, jer je Göttena, za kojega je već od četvrtka uvečer, od 23,30 sati, znao da boravi u Sträublederovoj vili, gotovo četrdeset osam sati ostavio na miru i tako riskirao ponovni Göttenov bijeg, nasmijao se i rekao da Götten već od četvrtka u ponoć nije imao više nikakve šanse da pobjegne. Kuća se nalazi u šumi, ali je gotovo idealno »kao stražarnicama« okružena lovačkim osmatračnicama. Ministar unutrašnjih poslova bio je potpuno informiran i suglasio se sa svim mjerama; helikopterom, koji se, naravno, nije spustio u dosegu čujnosti, odmah je stavljena u pokret specijalna trupa raspoređena po osmatračnicama. Drugog jutra lokalna je policija vrlo diskretno pojačana s daljnja dva tuceta službenika. Bilo je najvažnije osmotriti Göttenove pokušaje uspostavljanja kontakta, i uspjeh je opravdao rizik. Otkriveno je pet kontakata. I naravno, tih je pet osoba najprije trebalo privesti i uhapsiti

a njihove stanove pretražiti prije Göttenova hapšenja. K njemu su upali tek nakon uspostavljenih kontakata pa se lakomisleno ili drsko osjećao tako sigurnim da su ga mogli promatrati izvana. Neke važne detalje, uostalom, može zahvaliti i reporterima ZEITUNGA, njihovoj izdavačkoj kući i organima povezanim s tom kućom, koji imaju slobodne i ne uvijek konvencionalne metode saznavanja pojedinosti koje su službenim istražiteljima ostale sakrivene. Tako je, na primjer, ustanovljeno da ni gospođa Woltersheim, kao ni gospođa Blorna, nemaju besprijekornu prošlost. Woltersheimova je 1930. rođena kao vanbračno dijete jedne radnice u Kuiru. Majka još živi, i to gdje? U DRNJ i to nikako ne prisilno, nego dobrovoljno. Nekoliko puta, najprije 1945, zatim 1952. i još jednom 1961, kratko prije izgradnje zida, ponuđeno joj je da se vrati u zavičajni Kuir, gdje posjeduje malu kućicu i jutro zemlje. Ali ona je - i to triput i sva tri puta izričito - odbila. Još je interesantniji otac Woltersheimove, neki Lumm, također radnik, osim toga član tadašnje KP-Njemačke, koji je 1932. emigrirao u Sovjetski Savez i ondje, navodno, nestao. On, Beizmenne, pretpostavlja da se na listi nestalih njemačkog Wehrmachta iščeznuli takve vrste ne mogu naći.

49

Kako čovjek ne može biti siguran da stanoviti, relativno jasni znaci, koji ukazuju na povezanost radnje i djela, po mogućnosti ipak neće biti izgubljeni ili shvaćeni pogrešno, kao puke aluzije, neka se ovdje dopusti da se ukaže na još nešto: ZEITUNG, koji je posredstvom svoga reportera Tötgesa prouzročio bez sumnje preuranjenu smrt Katarinine majke, sada je u nedjeljnom broju Katarinu okrivio za smrt majke i optužio je osim toga - manje ili više otvoreno - za krađu ključa Sträublederove ladanjske vile! To valja još jednom istaknuti, jer čovjek nikad ne može biti siguran. Isto tako ne može biti siguran shvaća li pravilno sve klevete, laži, iskrivljavanja u ZEITUNGU.

Ovdje će se na primjeru Blorna prikazati kako ZEITUNG može djelovati čak i na relativno racionalne ljude. U predgrađu vila, u kojem su Blorne stanovali, nedjeljni se ZEITUNG, naravno, nije prodavao. Ondje su se čitale plemenitije stvari. Tako se dogodilo da je Blorna, koji je vjerovao da je sada sve prošlo, i koji je s laganom tjeskobom

očekivao Katarinin razgovor s Tötgesom, tek u podne, kad je nazvao gospođu Woltersheim, doznao za članak u nedjeljnom ZEITUNGU. Woltersheimova je opet smatrala samo po sebi razumljivim da je Blorna već pročitao nedjeljni ZEITUNG. Sada se možda, nadati se, ipak shvatilo da je Blorna doduše srdačan, za Katarinu iskreno zabrinut, ali i trezven čovjek. Kad je sada, dakle, zamolio gospođu Woltersheim da mu putem telefona pročita odgovarajuće odlomke iz nedjeljnog ZEITUNGA, nije vjerovao - kako se to već kaže - svojim osjetilima (u ovom slučaju samo jednom osjetilu: sluhu) - zatražio je da mu još jednom pročita. Onda je, valjda, morao povjerovati i - tako se to, valjda, kaže - iskoöio je iz kože. Vikao je, urlikao, tražio po kuhinji kakvu praznu bocu, pronašao je, odjurio s njom u garažu, gdje ga je, na sreću, uhvatila žena i spriječila ga da ne skrpa pravi Molotov-koktel, koji je namjeravao baciti na redakciju ZEITUNGA, a još jednu, kasnije, u Sträublederovu »gradsku vilu«. To treba predočiti: akademski obrazovan čovjek od četrdeset dvije godine, koji je sedam godina uživao Lüdingovo poštovanje, Sträublederov respekt, zbog svoga trijeznog i čistog vođenja poslova - i to internacionalno, i u Brazilu i u Saudijskoj Arabiji i u Sjevernoj Irskoj - dakle, nije nipošto riječ o provincijalnom nego o potpuno svjetskom čovjeku; taj je htio skrpiti Molotov-koktel!

Gospođa Blorna to je kratko i jasno protumačila kao spontani malograđansko-romantični anarhizam, bajala mu je upravo kako se baja bolesnom ili ranjenom mjestu na tijelu, sama je posegnula za telefonom i zamolila gospođu Woltersheim da joj pročita odgovarajuće odlomke, i ovdje se mora reći: prilično je problijedjela, čak i ona, i učinila je nešto što je možda gore nego što Molotov-kokteli ikada mogu biti. Zgrabila je telefon, nazvala Lüdinga (koji je u to vrijeme upravo sjedio nad svojim jagodama sa tučenim vrhnjem i sa sladoledom od vanilije) i jednostavno mu rekla: »Svinjo, bijedno prase.« Nije, doduše, rekla svoje ime, ali se može pretpostaviti da su svi Blornini znanci poznavali glas njegove žene koji je zbog umjesnih i oštrih primjedbi bio ozloglašen. To je, opet, bilo previše njezinu mužu, jer je mislio da je telefonirala Sträublederu. No, došlo je još do različitih lomova, između samih Blorninih, pa između Blorninih i drugih. Budući da pri tom nitko nije ubijen, treba dopustiti da se prijeđe preko toga. Te, same po sebi nevažne, premda i namjeravane, posljedice

nedjeljnog ZEITUNGA spominju se ovdje samo zato da bi se znalo kako su čak obrazovani i etablirani ljudi bili zgranuti i smišljali nasilja najgore vrste.

Dokazano je da je Katarina u to vrijeme - tako oko dvanaest sati - pošto se neprepoznata zadržala sat i pol i vjerojatno skupljala informacije o Tötgesu, napustila novinarski lokal »K zlatnoj patki« i u svom stanu čekala Tötgesa koji je stigao otprilike četvrt sata kasnije. O »intervjuu«, valjda, ne treba ništa više reći. Zna se kako je to završilo. (Vidi stranicu 3.)

50

Da bi ispitao istinitost neočekivane za sve umiješane neočekivane informacije župnika iz Gemmelsbroicha da je Katarinin otac bio prikriveni komunist, odvezao se Blorna na jedan dan u to selo. Najprije: župnik je potkrijepio svoju izjavu, priznao da ga je ZEITUNG citirao doslovce i točno, dokaze za svoju tvrdnju ne može pružiti nikakve, niti to želi, rekao je čak da on dokaze i ne treba, još se može pouzdati u svoj nos i jednostavno je nanjušio da je Blum komunist. Nije htio definirati svoje osjetilo za miris, i nije baš bio susretljiv kad ga je Blorna zamolio da mu ipak objasni, kad već ne može definirati svoje osjetilo za miris, kakav je dakle miris komunista, tako reći, kako to miriše komunist. Sada je tu - mora se na žalost reći - župnik postao prilično nepristojan, pitao je Blornu je li katolik, a kad je ovaj potvrdio, upozorio ga je župnik na njegovu dužnost poslušnosti, što Blorna nije shvatio. Naravno daje otada imao poteškoća pri ispitivanju o Blumovima, koji, čini se, nisu bili osobito omiljeni. Čuo je loše stvari o Katarininoj pokojnoj majci koja je zaista jednom u društvu s crkvenjakom, u međuvremenu otpuštenim, ispraznila u sakristiji jednu bocu misnog vina, čuo je loše stvari o Katarininu bratu koji da je bio prava napast, ali jedini citat koji je potvrđivao komunizam Katarinina oca bila je, prema seljaku Scheumelu, izjava iznesena u jednoj od sedam seoskih krčmi godine 1949. koja je, navodno, glasila »Ima i gorih stvari od socijalizma«. Više nije mogao doznati. Jedino što je Blorna požnjeo bilo je da su ga na kraju njegovih neuspjelih istraživanja u selu i samog, ako ne baš grdili, a ono označili kao komunista, i to, što ga je naročito bolno iznenadilo, jedna dama koja

mu je dotada pružala stanovitu pomoć, gotovo simpatiju: penzionirana učiteljica Elma Zubriger, koja mu se, kad se od nje opraštao, podrugljivo nasmiješila, čak mu namignula i rekla: »Zašto ne priznate da ste i sami jedan od njih - a pogotovo vaša žena.«

51

Ovdje se, na žalost, ne može prešutjeti ni jedan čin nasilja koji se dogodio dok se Blorna pripremao za proces protiv Katarine. Najveću pogrešku učinio je kad je na Katarininu molbu preuzeo i Göttenovu obranu i neprestano za oboje pokušavao ishoditi dozvolu za obostrane posjete, ustrajući i dalje na tome da su zaručeni. Da su zaruke održane baš one problematične večeri i noći, dvadesetog veljače. Itd. Itd. Može se zamisliti što je sve ZEITUNG pisao o njemu, o Göttenu, o Katarini, o gospođi Blorna. To sve ovdje se neće spominjati ili citirati. Stanovito narušavanje ili napuštanje nivoa poduzet će se tek kad bude nužno, a ovdje nije nužno, jer nam je ZEITUNG, valjda, u međuvremenu već poznat. Proširila se glasina da se Blorna kani razvesti, glasina u kojoj ništa, ama baš ništa nije bilo istinito, ali koja je ipak posijala stanovito nepovjerenje među supružnicima. Tvrdilo se da mu financijski loše ide, što je bilo zlo, jer je odgovaralo istini. Doista, malo se precijenio, jer je, osim toga, preuzeo i brigu i skrbništvo nad Katarininim stanom koji je bilo teško iznajmiti, a nije se mogao ni prodati jer je slovio kao »krvlju omašten«. U svakom slučaju cijena mu je padala, a Blorna je istodobno morao plaćati amortizaciju, kamate itd. u nesmanjenu iznosu. Bilo je čak i prvih znakova da »Haftex« u pogledu svoga stambenog kompleksa »Stanovati elegantno na rijeci« razmišlja o tužbi za naknadu štete protiv Katarine Blum, jer da je oštetila njegovu najamnu, tržnu i društvenu vrijednost. Vidi se: brige, prilično mnogo briga. Pokušaj da gospođu Blorna otpuste iz arhitektonske firme zbog kršenja povjerenja, što se sastojalo u tome da je Katarinu upoznala sa supstrukturom stambenog kompleksa, odbijen je doduše u prvoj instanci, ali nitko nije siguran što će odlučiti druga i treća instanca. Još nešto: auto za svakodnevnu upotrebu već je prodan, a nedavno je u ZEITUNGU objavljena i fotografija Blorninih doista prilično elegantnih »superkolica« s potpisom: »Kad će se crveni advokat morati

zadovoljiti kolima malog čovjeka?«

52

Naravno da je i Blornin odnos prema tvrtki »Lüstra« (Lüding i Sträubleder Investment) poremećen, ako ne i razvrgnut. Govori se samo još o »vođenju poslova«. Ipak je nedavno od Sträubledera telefonom dobio obavijest: »Nećemo vas pustiti da umrete od gladi«, pri čemu je Blornu iznenadilo da je Sträubleder rekao »vas« umjesto »tebe«. Naravno da još radi za »Lüstru« i »Haftex«, ali više ne na internacionalnom planu, čak više ni na nacionalnom, samo malokad još na regionalnom, ponajviše na lokalnom, što znači da se mora baktati s bijednim prekršiteljima ugovora i kverulantima što se tuže zbog obećane mramorne obloge koja je, međutim, izvedena samo u solnhoferskom škriljevcu, ili s tipovima koji zbog obećanog trostrukog sloja mat laka na vratima kupaonice nožem skidaju boju, pozivajući vještake koji utvrđuju samo dva sloja. Slavine na kadama koje cure, defektni otvori za smeće koji se uzimaju kao povod za neizvršenje ugovorom određenih plaćanja - to su tako slučajevi koje mu sada prepuštaju, dok je prije, ne baš redovno ali ipak prilično često, putovao između Buenos Airesa i Persepolisa da bi sudjelovao u planiranju velikih projekata. U vojnoj službi to se naziva degradacijom koja je ponajviše vezana s tendencijama ponižavanja. Posljedica: ne još čir na želucu, ali Blornin se želudac počinje javljati. Loše: što je u Kohlforstenheimu proveo istraživanja na svoju ruku ne bi li od mjesnog policajca doznao je li ključ, kad je Götten uhapšen, bio izvana ili iznutra, ili ima li znakova da je Götten provalio. Kakvog to smisla ima kad je istraživanje zaključeno? To - mora se ustanoviti - nipošto ne liječi čireve na želucu, makar je policajac Hermanns bio prema njemu vrlo ljubezan, nije ga osumnjičio za komunizam, ali mu je toplo savjetovao da se ne petlja. Jednu utjehu Blorna ipak ima: njegova je žena sve ljubeznija prema njemu, još ima oštar jezik, ali ga više ne okreće protiv njega, samo protiv drugih, iako ne protiv svih. Njihov plan da prodaju vilu, otkupe Katarinin stan i presele se tamo, propao je samo zbog veličine stana, što znači: zbog toga što je malen. Blorna, naime, želi otkazati svoj biro u gradu i poslove rješavati kod kuće. On, koji je slovio kao liberalan, s bonvivanskim crtama, omiljeni

kolega pun životnog veselja, čije su kućne »parties« bile omiljene, počinje pokazivati asketske crte, zapuštati odjeću kojoj je oduvijek poklanjao veliku pažnju, a budući da je zapušta doista, ne samo na neki modni način - mnogi kolege čak tvrde da ni njezi tijela ne posvećuje više minimum pažnje i da počinje zaudarati. Tako se ne može gajiti odviše nade u neku njegovu novu karijeru, jer doista - ovdje ništa, ama baš ništa ne treba prešutjeti - miris njegova tijela nije više onaj stari, miris muškarca koji ujutro bodro skače pod tuš, obilno upotrebljava sapun, dezodoranse i mirisne vodice. Ukratko: s njim se događaju znatne promjene. Njegovi prijatelji - ima ih još nekoliko, među ostalima i Hach s kojim je inače zbog slučajeva Ludwig Götten i Katarina Blum u službenoj vezi - zabrinuti su, jer više ne izbija njegova agresivnost - recimo protiv ZEITUNGA, koji ga se neprestano prisjeća kratkim vijestima, i on je očito samo guta. Zabrinutost njegovih prijatelja ide tako daleko da su zamolili Trudu Blorna neka neopazice provjeri nije li Blorna nabavio oružje, ili, ne pravi li sam kakav pakleni stroj, jer je ustrijeljeni Tötges dobio nasljednika, koji pod imenom Eginhard Templer radi kao svojevrsni Tötgesov nastavak: tom je Templeru uspjelo fotografirati Blornu kako ulazi u privatnu zalagaonicu, da bi čitaocima ZEITUNGA zatim pružio uvid u pregovaranje između Blorne i vlasnika, očito fotografirano kroz izlog: ondje se raspravljalo o založnoj vrijednosti jednog prstena što ga je vlasnik zalagaonice procjenjivao povećalom. Potpis pod slikom: »Jesu li crveni izvori doista presahnuli ili se ovdje samo hini nevolja?«

53

Blornina je najveća briga navesti Katarinu da na glavnoj raspravi izjavi kako se tek u nedjelju ujutro odlučila osvetiti Tötgesu, nipošto s namjerom da ga ubije nego samo da ga zastraši. Da je Tötgesu, doduše, već u subotu, kad ga je pozvala na intervju, namjeravala otvoreno reći što ga ide i upozoriti ga na to što je u životu učinio njoj i njezinoj majci. Ali da ga ubiti nije htjela ni u nedjelju, čak ni nakon članka u nedjeljnom ZEITUNGU. Treba izbjeći dojam da je Katarina ubojstvo danima planirala i po planu izvela. On pokušava njoj - koja priznaje da je već u četvrtak nakon čitanja prvog članka pomislila na umorstvo - objasniti da se mnogi - čak i on - povremeno bave mišlju o

ubojstvu, ali da se između pomisli na ubojstvo i planiranja ubojstva mora napraviti razlika. Što ga osim toga uznemiruje: Katarina i dalje ne osjeća nikakvo kajanje, te ga stoga neće moći pokazati ni pred sudom. Ona nikako nije deprimirana, već nekako sretna zbog toga što živi »u istim uvjetima kao i moj dragi Ludwig«. Slovi kao uzorna zatvorenica, radi u kuhinji, ali ako se početak glavne rasprave još otegne, treba da bude premještena u ekonomat. Ondje je međutim - kako se doznaje - uopće ne očekuju s oduševljenjem: boje se - i uprava i zatvorenice - glasa o njezinoj korektnosti koji ide pred njom, a mogućnost da bi Katarina, vjerojatno za čitavo vrijeme izdržavanja kazne - računa se s tim da će biti zatraženo petnaest, a da će dobiti osam do deset godina - bila zaposlena u ekonomatu, širi se kao zastrašujuća vijest kroz sve kaznene zavode. Vidi se: korektnost povezana s planerskom inteligencijom nije poželjna nigdje, čak ni u zatvorima, čak ni kod vlasti.

54

Kako je Hach u povjerenju saopćio Blorni, optužba protiv Göttena za ubojstvo vjerojatno se neće moći održati, pa prema tome ni podići. Da je iz Bundesvvehra ne samo dezertirao, već tu blagoslovljenu ustanovu još i znatno oštetio (i materijalno, ne samo moralno), to vrijedi kao dokazano. Ne obijanje banke, nego totalno pljačkanje sefa koji je sadržavao vojničke plaće za dva puka i znatne novčane rezerve. Osim toga, falsificiranje bilance, krađa oružja. No, i kod njega se mora računati s osam do deset godina. On bi onda kod otpuštanja imao otprilike trideset četiri, Katarina bi imala trideset pet godina, a ona doista ima planova za budućnost: računa s tim da će njezin kapital do otpuštanja znatno narasti od kamata, te će »negdje, naravno ne ovdje«, otvoriti »restoran sa traiteurskim servisom«. Ali može li već sada sloviti kao Göttenova zaručnica, o tome se neće odlučiti na nekom višem, nego na najvišem mjestu. Odgovarajući su zahtjevi podneseni i nalaze se na dugom maršu po raznim instancama. Uostalom, što se tiče telefonskih kontakata koje je Götten uspostavio iz Sträublederove vile, riječ je isključivo o pripadnicima Bundesvvehra ili njihovim ženama, a među njima su i oficiri i oficirske supruge. Računa se sa skandalom srednjih razmjera.

55

Dok Katarina gotovo nesmetano, tek s ograničenom slobodom, očekuje budućnost, Elza Woltersheim nalazi se na putu prema sve žešćem ogorčenju. Veoma ju je pogodilo što su joj difamirali majku i pokojnog oca, koji slovi kao žrtva staljinizma. Kod Elze Woltersheim mogu se ustanoviti pojačane neprijateljske tendencije prema društvu, koje čak ni Konrad Beiters ne uspijeva ublažiti. Budući da se Elza sve više specijalizirala za hladni büffet s obzirom na planiranje, isporuku i nadgledanje, njezina se agresivnost sve više usmjeruje na goste na primanjima, bilo da je riječ o inozemnim ili tuzemnim novinarima, industrijalcima, sindikalnim funkcionarima, bankarima ili upravnim rukovodiocima. »Katkada se«, rekla je nedavno Blorni, »moram silom suzdržati da nekom šminkeru ne izvrnem zdjelu krumpirove salate na frak ili da nekoj kozi pladanj s narescima lososa ne istresem u dekolte, da napokon nauče što je to jeza. To morate sebi zamisliti s druge, s naše strane: kako oni svi ondje stoje razjapljenih usta, ili recimo radije gubica, i kako, naravno, svi najprije navaljuju na sendviče s kavijarom - a ima tu tipova za koje znam da su milijuneri ili milijunerske žene, ti u džepove trpaju još i cigarete, šibice i petit-fours. Uskoro će početi sa sobom nositi još i plastične vrećice u kojima će odvlačiti kavu - a to se sve, ipak sve, na neki način plaća od našeg poreza, ovako ili onako. Ima tipova koji uštede doručak ili ručak i koji se na buffet bacaju kao lešinari - ali, naravno, ne bih željela uvrijediti lešinare.«

56

Od konkretnih činova nasilja saznalo se dosad za jedan, koji je, na žalost, u javnosti naišao na širok odjek. Prigodom otvaranja izložbe slikara Fredericka Le Bochea, za čijeg mecenu slovi, Blorna je prvi put ponovo susreo Sträubledera osobno, i kad mu je ovaj blistajući krenuo u susret, Blorna se nije htio rukovati, Sträubleder mu je gotovo zgrabio ruku i šapnuo: »Bože moj, pa nemoj to shvaćati tako ozbiljno, mi nećemo dopustiti da propadnete - samo ti, na žalost, sebi dopuštaš propadanje.« No, na žalost, mora se korektno izvijestiti da je Blorna u tom trenutku Sträubledera doista opalio po g ... Brzo rekli i brzo

zaboravili: potekla je krv, iz Sträublederova nosa, po privatnim procjenama otprilike četiri do sedam kapljica, ali što je bilo još gore: Sträubleder je, doduše, uzmaknuo, ali je zatim rekao: »Opraštam ti, sve ti opraštam - s obzirom na tvoje emocionalno stanje.« I tako je, jer je Blornu ta primjedba čini se razdražila preko svake mjere, došlo do nečega što su očevici opisali kao »tučnjavu«. A kako je, kao i uvijek kad se ljudi kao Sträubleder i Blorna pojavljuju u javnosti, bio prisutan i fotograf ZEITUNGA, neki Kottensehl, nasljednik ustrijeljenog Schönnera, možda se ZEITUNGU - budući da u međuvremenu već znamo njegov karakter - i ne može uzeti za zlo što je pod naslovom: »Lijevi advokat tvorno napao konzervativnog političara« objavljena fotografija te gužve. Naravno, tek narednog jutra Za vrijeme izložbe došlo je još i do susreta između Maud Sträubleder i Trude Blorna. Maud Sträubleder rekla je Trudi Blorna: »Možeš biti sigurna da suosjećam s tobom, draga Truda«, na što je Truda B. rekla Maud S.: »Ti svoje suosjećanje samo što brže vrati natrag u frižider, gdje su spremljeni svi tvoji osjećaji.« Kad joj je, zatim, Maud S. još jednom ponudila oproštenje, blagost, suosjećanje, gotovo ljubav, riječima: »Ništa, baš ništa, čak ni tvoje jetke izjave ne mogu umanjiti moju simpatiju«, Truda B. odgovorila je riječima koje se ovdje ne mogu ponoviti, o kojima se može izvijestiti samo u obliku referiranja. Riječi kojima je Truda B. aludirala na brojne pokušaje Sträublederova približavanja nisu baš priličile dami, a između ostalog - povrijedivši obvezu šutnje, kojoj podliježe i supruga advokata - ukazala je i na prsten, pisma i ključ koji je »tvoj neprestano odbijani snubok ostavio u izvjesnom stanu«. Tu je zavađene dame rastavio Frederick Le Boche, koji sačuvavši prisutnost duha nije htio propustiti da komadićem bugačice upije Sträublederovu krv i preradi je - kako je to nazvao - u »One minute piece of art« - kojemu je dao naslov »Kraj jednog dugogodišnjeg muškog prijateljstva«, te ga potpisao i poklonio, i to ne Sträublederu nego Blorni, s riječima »To možeš nekom utrapiti da malo popraviš kasu«. Na temelju ove posljednje navedene činjenice, kao i na temelju nasilnih čina opisanih na početku, može se spoznati da umjetnost ipak još ima socijalnu funkciju.

Naravno, vrlo je žalosno što se ovdje pri kraju može iskazati tako malo harmonije i pružiti tek slaba nada u nju. Ne integracija, konfrontacija je ishod. Čovjek sebi naravno mora dopustiti pitanje kako, i zašto zapravo? Tu je jedna mlada žena, dobro raspoložena, gotovo vesela, otišla na bezazlenu plesnu zabavu, a četiri dana kasnije - jer ovdje ne treba suditi već samo izvještavati, treba ostati pri saopćavanju fakata - postaje ubojica, zapravo, ako se točno pogleda, na temelju novinskih izvještaja. Dolazi do razdražljivosti i napetosti, napokon do tučnjave između dva muškarca koji su dugo, vrlo dugo prijatelji. Oštre primjedbe njihovih žena. Odbijeno suosjećanje, čak odbijena ljubav. Vrlo nemio razvoj događaja. Jedan vedar, svijetu otvoren čovjek, koji voli život, putovanja, luksuz - zapušta se toliko da mu tijelo zaudara! Čak je primijećen i zadah iz ustiju. Nudi na prodaju svoju vilu, ide u zalagaonicu. Njegova žena »traži nešto drugo«, budući da je sigurna da će u drugoj instanci izgubiti; čak je spremna, ta darovita žena spremna je da kao bolja prodavačica s titulom »savjetnice za unutrašnju arhitekturu« opet ode u jednu veliku firmu za namještaj, ali joj ondje daju na znanje »da su krugovi kojima obično prodajemo upravo oni krugovi, milostiva gospođo, kojima ste se zamjerili«. Kratko rečeno: sve to skupa ne izgleda dobro. Državni je tužilac Hach prijateljima u povjerenju već došapnuo ono što se samom Blorni još nije usudio reći: da ga zbog znatne pristranosti vjerojatno neće prihvatiti kao branitelja. Što će iz toga biti, kako će to svršiti? Što će biti s Blornom kad više neće imati mogućnosti da posjećuje Katarinu i da je - to sada više ne treba prešućivati! - drži za ručicu. Nema sumnje: on je ljubi, ona njega ne, i on nema ni zericu nade, jer sve, sve pripada ipak njezinom »dragom Ludwigu«! I treba dodati da je »držanje za ručicu« ovdje potpuno jednostrano, jer se sastoji samo u tome da on, kad Katarini dodaje akte ili bilješke, ili bilješke o aktima, svoje ruke polaže na njezine dulje, možda tri, četiri, najviše pet desetinki sekunde dulje nego što bi bilo uobičajeno. Prokletstvo, kako da se tu stvori harmonija, a čak ga ni njegova snažna naklonost prema Katarini ne potiče da se - recimo to - bar malo češće pere. Ne tješi ga ni činjenica da je on, samo on iznašao podrijetlo onog oružja kojim je počinjen zločin - što Beizmenneu, Moedingu i njihovim pomoćnicima nije uspjelo. No, možda je previše reći »iznašao«, riječ je o dobrovoljnom priznanju Konrada Beitersa, koji je tom prilikom

priznao daje bivši nacist i da vjerojatno samo tome zahvaljuje što dosad nije pobudio ničiju pažnju. Ali, bio je politički vođa u Kuiru i svojedobno je učinio nešto za majku gospođe Woltersheim, n, i pištolj je stari službeni pištolj koji je sakrio, ali ga je, glupo, tu i tamo pokazivao Elzi i Katarini. Čak su se jednom utroje odvezli u šumu i ondje priredili vježbe iz gađanja. Katarina se pokazala kao vrlo dobar strijelac i podsjetila ga na to da je još kao sasvim mlada djevojka bila konobarica u Streljačkom društvu, te da su joj s vremena na vrijeme dopuštali da puca. No, u subotu navečer zamolila ga je Katarina za ključeve njegova stana s obrazloženjem da ipak mora shvatiti kako ona jednom želi biti sama. Njezin je stan za nju mrtav, mrtav ... ali je u subotu ipak ostala kod Elze i mora da je pištolj uzela iz njegova stana u nedjelju, i to kad se nakon doručka i čitanja nedjeljnog ZEITUNGA, prerušena u beduinku, odvezla u tu jebenu novinarsku krčmu.

58

aposljetku, ostaje još da se saopći ipak nešto napola ohrabrujuće: Katarina je Blorni ispričala tok čina, ispričala mu je kako je provela sedam ili šest i po sati između ubojstva i odlaska Moedingu. Imamo sretnu mogućnost da taj opis doslovce citiramo, jer je Katarina sve to pismeno zabilježila i ustupila Blorni da mu posluži u procesu.

»U novinarski lokal otišla sam tek da ga malo vidim. Htjela sam znati kako izgleda takav čovjek, kako se ponaša, kako govori, pije, pleše - taj čovjek koji je razorio moj život. Da, prije toga otišla sam u Konradov stan i uzela pištolj, čak sam ga sama i napunila. Molila sam ga da mi to točno pokaže, kada smo ono pucali u šumi. Čekala sam u lokalu sat i pol, dva, ali nije dolazio. Namjeravala sam, ako bude odviše odvratan, uopće ne otići na intervju. Da sam ga prije vidjela, ne bih uopće bila otišla tamo. Ali, u krčmu nije došao. Kako bih izbjegla zanovijetanja, zamolila sam gostioničara, zove se Kraffluhn, Peter, poznajem ga s povremenih ispomaganja, gdje i on kadikad pomaže kao glavni konobar, neka mi dopusti da pomažem kao pipničarka. Peter je, naravno, znao što je sve bilo o meni u ZEITUNGU. Obećao je da će mi dati znak ako se pojavi Tötges. Nekoliko puta dopustila sam da me pozovu na ples, jer bio je karneval, ali kad Tötges nije dolazio, ipak sam postala jako nervozna, jer se nisam htjela susresti s

njim nepripremljena. No, u dvanaest sam se onda odvezla kući. Bilo mi je odvratno u ljepljivom i zamazanom stanu. Trebala sam čekati tek nekoliko minuta pa da zazvoni, upravo toliko da otkočim pištolj i da ga smjestim nadohvat ruke u torbicu. Da, i zazvonilo je, i on je već stajao pred vratima kad sam otvorila, a ja sam mislila da je zvonio dolje i da imam još nekoliko minuta vremena, ali se on već dovezao liftom i stajao je preda mnom i bila sam preplašena. Odmah sam vidjela kakva je to svinja, prava svinja. I uz to zgodan. Onako što se već pod tim misli. No, vidjeli ste fotografije. Rekao je: »Pa, cvjetiću, što ćemo to raditi sada nas dvoje?« Nisam rekla ni riječi, povukla sam se u dnevnu sobu, a on je došao za mnom i rekao: »Što me gledaš tako zaprepašteno, moj cvjetiću - predlažem ti da se sad najprije malo prasnemo.« Ali ja sam u međuvremenu već bila kod svoje torbice, on me zgrabio, a ja sam pomislila: »Da prasnemo, što se mene tiče«, izvukla pištolj i odmah pucala u njega. Dvaput, triput, četiriput. Ne znam više točno. Koliko je bilo, to ionako možete pročitati u policijskom izvještaju. Ne morate mi vjerovati da je meni bilo novo to što me neki muškarac pokušavao pipati - kad već od četrnaeste a i ranije radite po kućama, naviknete na svašta. Ali taj tip - i onda »praskanje«, i ja sam pomislila: dobro, sad će prasnuti. Naravno, on s tim nije računao i gledao me još pol sekunde ili tako nekako, začuđen, onako kao u kinu kad nekoga ustrijele iz vedra neba. Onda je pao, i mislim da je bio mrtav. Bacila sam pištolj kraj njega i pobjegla van, dolje liftom i natrag u krčmu, a Peter se začudio jer sam se vratila nakon jedva pol sata. Onda sam i dalje radila za šankom, nisam više plesala, i čitavo sam vrijeme mislila »To valjda ipak nije istina«, ali znala sam da je istina. Peter je nekoliko puta došao k meni i rekao: Taj danas neće doći, taj tvoj frajer, a ja sam rekla: Čini se da je tako. I pravila se ravnodušna. Do četiri sam točila rakiju i pivo i otvarala boce šampanjca i servirala sleđeve s lukom. Onda sam otišla, a da se od Petera nisam ni oprostila, najprije u jednu obližnju crkvu, sjedila sam, možda pol sata, i mislila na majku, na taj prokleti, bijedni život kakav je imala, i na oca koji je neprestano, neprestano kukao i psovao državu i crkvu, vlast i činovnike, oficire i sve, ali kad bi koji put imao posla s nekima od njih, onda je puzao, gotovo cvilio od podložnosti. I na svoga muža, Brettloha, na ono bijedno smeće što ga je ispričao tom Tötgesu, na brata, naravno, koji se vječito hvatao za moj novac, kad

god bih zaradila nekoliko maraka, i kad bi ih ižicao za neku glupost, odjeću ili motore, ili salone za igre, i, naravno, na župnika koji me u školi uvijek zvao »naša crvenkasta Katica«, a ja uopće nisam znala što on to misli, i cijeli se razred smijao jer bih onda zaista pocrvenjela. I, naravno, na Ludwiga. Onda van iz crkve i u prvo kino, jer to je te karnevalske nedjelje bilo jedino mjesto gdje se moglo naći malo mira. Mislila sam, naravno, i na ubijenoga u mom stanu. Bez kajanja, bez žaljenja. On se htio praskati i ja sam prasnula, je li tako? I pomislila sam na tren da je to tip koji me noću nazivao i koji je neprekidno dojađivao i sirotoj Elzi. Mislila sam, pa to je taj glas, i htjela sam ga još malo pustiti da blebeće, da to saznam, ali koja mi korist od toga? I onda sam se, najednom, zaželjela jake kave i otišla sam u Cafe Bekering, ne u lokal, nego u kuhinju, jer Käthe Bekering, vlasnikovu ženu, poznajem još iz domaćinske škole. Käthe je bila jako ljubezna prema meni, iako je imala dosta posla. Dala mi je šalicu vlastite kave, vodu je još na starinski način zbilja izlila na mljevenu kavu. Ali zatim je počela s onim stvarima iz ZEITUNGA, ljubezno, ali ipak tako kao da barem nešto od toga vjeruje - a kako bi ljudi i znali da je sve to laž. Pokušala sam joj objasniti, ali nije shvatila, nego mi je samo namignula i rekla: »I ti znači zaista voliš tog tipa«, a ja sam rekla »Da«. I onda sam se zahvalila na kavi, uzela na ulici taksi i odvezla se onome Moedingu koji je tada bio onako ljubezan sa mnom.«

---

[1] Stahlhelm (Čelični šljem) = udruženje ratnih veterana (od 1918) koje je gajilo militaristički i revanšistički duh, a čiji su pripadnici 1933. preuzeti u SA. — SA (Sturmabteilung) = udarni poluvojnički odredi nacističke stranke, odigrali značajnu ulogu u pripremanju Hitlerova preuzimanja vlasti, da bi ih zatim 1934. likvidirao SS. — SS (Schutzstaffel) = od 1925. neka vrsta Hitlerove tjelesne garde, što valja razlučiti od tzv. Waffen — SS. vojnih odreda koji su 1932. formirani i uključivani u redovnu armiju. (Prev.)

[2] Oberscharführer = narednik SS. (Prev.)

[3] Ostmark = naziv Austrije nakon pripojenja Njemačkoj (Prev).

[4] Obersturmführer = potpukovnik SS (Prev.)

[5] Hitler — Jugend = nacistička omladinska organizacija (Prev.)

[6] Oberbannführer = rang natporučnika (Prev.)

[7] Totenkopf (Mrtvačka glava) = »birani« odredi SS.(Prev)

[8] Hauptscharführer = narednik— vodnik SS (Prev.)

[9] Školske sestre — katolički ženski red koji se bavi poglavito odgojem djece. (Prev.)

[10] antifona = naizmjenično pjevanje dvaju zborova (Prev.)

[11] = Sine. Otkupitelju svijeta. Bože (Prev.)

[12] = Duše sveti. Bože.

[13] = sveto trojstvo, jedan Bože.

[14] = sveta Majko Božja

[15] Radi se o pripadniku stranke Todt (nazvane po nacističkom ministru) koja se bavila izgradnjom cesta, fortifikacija i sl. Za rata je kao radnu snagu upotrebljavala ratne zarobljenike.